

У нумары:

Балада Віктора Шніпа	3
ЁН СВЕТУ АДКРЫУ ЗЯМЛЮ СВАО	
М.Казлоўскі. У пошуках папараць-кветкі.....	4
МОЙ РОДНЫ КУТ	
А.Камінскі. Бязмежнае мора мянушак	7
ПАМЯЦЬ	
Ф.Світо. Жыццё і ўспаміны.....	18
НЕЗАБЫЎНАЕ	
Р.Шэрая. Непаўторны фотаздымак	22
ЭПІСТАЛЯРЫЙ	
“Адухаю сябе лішняй сярод пісьменнікаў...”	24
РЭХА ДАЎНЯГА ЧАСУ	
В.Гарановіч. Па хваліх маёй памяці	34
СЯРОД РЭДКІХ ВЫДАННЯЎ	
Л.Сільнова. Музычны канвалют	36
ГАРТАЮЧЫ СТАРЫЯ ВЫДАННІ	
С. Лескець Змест і канцэпцыя часопіса “Крывіч”	40
СЛЯДАМІ ПРОДКАЎ	
С.Цімошка. Новыя лісты з дарогі	53
АБРАЗІКІ	
А.Козел. З расказу маёй маці	73
СПАДЧЫНА	
Л.Рогач. Карміна.....	74
З МІНУЛАГА	
Л. Гардынець. “Лекарка”	77
ЗАБЫТЬЯ ИМЕНЫ	
С.Чыгрын. Маці ўсё жыццё чакала свайго сына	80
СТРЭМКІ	
Я.Галубовіч. Думкі ўсlyх-2.....	84
ЖЫЦЦЁВЫМ СЦЕЖКАМІ	
Г.Новікова. Вяртанне ў далёкую маладосць.....	88
ПОШУКІ І ЗНАХОДКІ	
“Вы - неадлучная частка нашага жыцця”.....	91
З ДУМАЙ ПРА ВЕЧНАЕ	
У.Прыхач. Кальварыйя вёскі Лубок	97
“Адзін з паважаных і заслужаных нашых дзеячоў...”	101
НА ХУТКІХ КРЫЛАХ ВОЛЬНАГА ЛЕГАСА	
А. Ярашонак. Застукае дах капяжом.....	105
РАДАВОД	
Н.Сенюко. Шляхецкі род Багдановічай	108
КРАЯЗНАЎСТВА	
У.Кажаміяка. Ходзіць вёскамі сініе лета.....	116
ПОВЯЗЬ ЧАСОУ	
С.Белановіч, Я. Чаплінская. Апісанне школьнага раёна	162

Галоўны рэдактар

Міхась Казлоўскі

Рэдкалегія:

Таіса Трафімава,
Алесь Капуцкі,
Эдвард Зайкоўскі,
Янка Саламеевіч
Віктар Шніп

Мастацкае афармленне і дызайн:

Генадзь Селядзец
Валянцін Герновіч
Яўген Міцкевіч

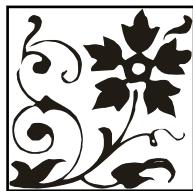
Пры перадруку спасылацца на альманах «Куфэрак Віленшчыны». Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Аўтары цілкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інформацыі.

Альманах «Куфэрак Віленшчыны» ўважае мову ва ўсіх формах яе бытавання нацыянальным скарбам і помнікам культуры беларускага народа. Культурна-гістарычна скіраванаасць нашага выдання абавязвае нас зберагаць графічныя, правапісныя і лексіка-граматычныя асаблівасці мовы публікаваных матэрыялаў.

Рэдакцыя.

Нумар прысвечаны выдатнаму
беларускаму драматургу
Івану Козелу
Рэдакцыя

KAMUNIKAT

БАЛАДА ІВАНА КОЗЕЛА (21.05.1928 – 30.01.1970)

*У кожным родным слове прыгажосць і сіла,
І ў кожным слове кветка-папараць цвіце.
І нельга жыць самотна і зусім бяскрыла,
Нібыта ў садзе маладым, сярод дзяцей
Цікаўных і наўных, для якіх Айчына
Яшчэ пакуль не стала вечнай і святой,
Як для цябе, якому слова, нібы гліна,
З якой ствараеш свет асветлены слязой
Людской і ўсмешкай беларускай шчырай, ветлай...*

*І ты глядзіш спакойна ў вочы дзетвары,
Нібы ў лютэрка, бо ў душы сягоння светла
Ад студзеньскага снегу на тваім двары,
Што хутка замяце і за табой дарогу,
Якую ты, як толькі мог прайсці, прайшоў,
Каб заўтра расказаць пра беларусаў Богу,
Пра кветку-папараць і пра сваю любоў
Да родных ні ў да слова, што прыйшло ад маці,
Ад тых людзей, якія за бацькоўскі кум
Загінулі, каб, нібы папараць, мы шчасце
Знайшлі ў Айчыне і сказалі: "Шчасце тут!"*

ВІКТАР ШНІП

Міхась Казлоўскі

У ПОШУКАХ ПАПАРАЦЬ-КВЕТКІ

Самабытны і глыбоканацыянальны драматург Іван Васільевіч Козел прыйшоў у беларускую літаратуру ў канцы 50-ых гадоў мінулага стагоддзя. І адразу заняў у ёй пачэснае, толькі яму належнае месца. З цягам часу стаў “сваім драматургам” для Беларускага тэатра юнага гледача, бо менавіта там кожны тэатральны сезон і гастролі адкрываліся яго п'есамі. Галоўны рэжысёр тэатра Л. І. Мазалеўская была для маладога пісьменніка аўтарытэтным дарадцам і апекуном. Менавіта яна першая заўважыла яго талент, дапамагла адаптаваць п'есы для тэатра, надаць яго творам завершаны сцэнічны выгляд. Потым яны ставіліся на сцэнах Брэсцкага тэатра імя Ленінскага камсамола, Краснапольскага і Целяханаўскага народных тэатраў, самадзейных калектываў. Такім чынам, за вельмі кароткі прамежак часу Іван Козел зрабіўся адным з самых вядомых і папулярных беларускіх драматургаў, творцам, які ў сваіх п'есах здолеў вельмі дакладна паказаць народныя характары, сялянскі быт, умела выкарыстоўваючы пры гэтым нацыянальны фальклор. Як пісаў вядомы тэатральны крытык Барыс Бур'ян поспех ягоных п'есаў заключаўся ў tym, што яны “мелі жыццёвыя грунт і былі напісаны выразнай сакавітай мовай”.

А нарадзіўся Іван Васільевіч Козел 21 мая 1928 года ў вёсцы Канчаны Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці ў сялянскай сям'і. Вучыўся ў Канчанскай школе, затым у Маладзечанскай сярэдняй школе № 1 імя Янкі Купалы (па іншых звестках у Красненскай сярэдняй школе), якую закончыў у 1949 годзе. Паступіў у Мінскі медыцынскі інстытут, але праз нейкі час яго пакінуў. Працаўваў настаўнікам у Віткаўскай пачатковай (1949—1959), Ермакоўскай сямігадовай (1959—1960) і Красненскай сярэдняй (1960—1963) школах, што на Маладзечаншчыне. Адначасова завочна скончыў аддзяленне беларускай мовы і літаратуры філфака БДУ. Потым працаўваў у Інстытуце педагогікі Міністэрства асветы БССР, рэдактарам Мінскай студыі навукова-папулярных і хранікальна-документальных фільмаў, старшим рэдактарам Камітэта па друку пры Савеце Міністраў БССР. У 1969 г. скончыў Вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве. З'яўляўся членам Саюза пісьменнікаў Беларусі з 1961 года.

Пісаў вершы, апавяданні, артыкулы. З вялікай любоюю адносіўся да творчасці Максіма Багдановіча, пра якога часта гаварыў, што “гэта не зорка, а цэляя планета беларускай літаратуры”. Як драматург пачаў выступаць з 1957 года. Урывак з ягонай п'есы “Папараць-кветка” быў упершыню надрукаваны ў газэце “Літаратура і мастацтва” за 16 кастрычніка таго ж года. Як пісала ў свой час вядомы літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук Ірына Багдановіч, спектакль

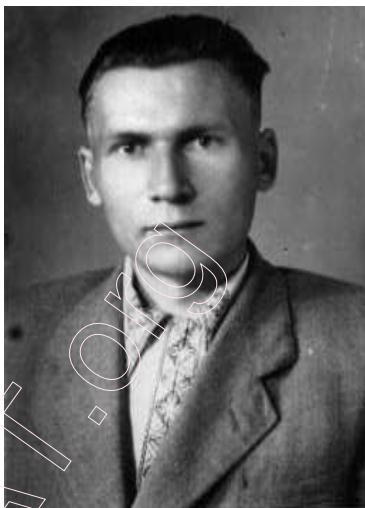
паводле ягонай драмы “амаль дзесяць гадоў не сыходзіў са сцэны, меў нязменны поспех гледачоў, сама п'еса стала хрэстаматыйнай”. А ў 1958 годзе на фестывалі харавых, музычных калектываў і тэатраў юнага гледача СССР у Маскве атрымала дыплом першай ступені як лепшы нацыянальны спектакль.

Драма “Папараць-кветка” была прысвечана тэмэ барацьбы бе-ларускага народа за сваё нацыянальнае і сацыяльнае вызваленне. Праўда, сам твор не вызначаўся сюжэтнай навізной. Адзін з галоўных герояў п'есы парабак Лявон, які працуе ў заможнага гаспадара Лабыша, кахае яго дачку Яніну. Яна адказвае яму ўзаемнасцю. Але Лабыш не жадае мець за зяця хлопца з беднай сялянскай сям'і і хоча гвалтам выдаць Яніну замуж за асадніка Ганецкага. Толькі Яніна, якая шчыра кахае Ляўона, не здолеўши супрацьстаяць волі бацькі, у час прымусовага вяселля прымае атруту і памірае. Адначасова гіне і яе брат Анатоль. Бацька, не здолеўши вынесці такога гора і страціўши ўсё сваё багацце (яго прыдбаў да рук асаднік Га-нецкі), вар'яцее. Твор заканчваецца прыходам Чырвонай Арміі, якую з энтузізмам вітае беларускі народ. Так на прыкладзе адной сям'і аўтар здолеў яскрава паказаць цяжкую долю беларуса ў час польскай акупацыі.

Другі значны, але на вялікі жаль, і апошні драматургічны твор, які пабачыў свет пры жыцці аўтара ў 1961 годзе, была драма “Над хвалімі Серабранкі”. У tym жа самым годзе яна была адзначана трэцяй прэміяй Міністэрства культуры Беларусі. Дзеянне п'есы адбываецца ў паваенным гады ў адным з калгасаў былога Заходняй Беларусі. Падзеі ў творы разгортаўца вакол сям'і бухгалтара Фёдара Жыгліцкага, які знаходзіцца пад уплывам сваёй маці — сквальнай і хцівай жанчыны, для якой сэнсам жыцця з'яўляецца павелічэнне сямейнага багацця. Яе нявестка — настаўніца Ядзя — з'яўляецца ўвасабленнем самых “перадавых” тагачасных ідэй, не хоча мірыцца з гэтым і ўрэшце парывае з людзьмі, якія дбаюць толькі пра ўласны дабрабыт.

Безумоўна, з вышыні сённяшніх гадоў, не ўсё ў тых п'есах вытрымала вырабаванне часам. Шмат што выглядае наўўным, іншае ўвогуле з'яўляецца адназначна непрымальнym, асабліва з пазіцыі цяперашняга часу. І tym не менш відавочна адно: Іван Козел умеў у сваіх творах асобнымі штрыхамі, літаральна некалькімі мазкамі намаліваць характеристы людзей, стварыць індывідуальныя непаўторныя вобразы, пранікнуць у душэўны свет чалавека, пастарацца зразумець сутнасць беларускага народа.

З тых твораў, якія захоўваюцца ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва, а гэта п'есы “Свежы вецер”, “Любобі не за грошы”, “Цяжар кахання”, пераклад камедыі А. Астроўскага “Свае людзі — памяркуемся”, найбольшую

Іван Козел. 1950 г.

цікавасць уяўляе сабой казка ў трох дзеях з пралогам і эпілогам “Краіна фарбаў”. Астатнія акрамя чыста мастацкіх недахопаў маюць і іншыя: няпоўную захаванасць аўтарскага тэксту, некалькі варыянтаў напісання, блытанасць у змесце.

П'еса “Краіна фарбаў” з нашага пункту гледжання самы лепшы драматургічны твор з літаратурнай спадчыны Івана Козела, якую яшчэ чакае (хочацца ў гэта верыць) шчаслівае тэатральнае жыццё. Сам жанр тэатральнай казкі, заснаваны на арганічным спалученні рэальнага і ўмоўна-фантастычнага, звычайнага і чарадзейнага, злабадзённага і вечнага даў магчымасць аўтару паказаць заганнія рысы пэўнага грамадства: зайдрасць, зраду, прыстасавальніцтва, гультайства, рабскую пакорлівасць перад грубай сілай, маральнае хамелеонства. І адначасова веліч духу, смеласць, сяброўскую салідарнасць і падтрымку, што так характэрна для казачнага сюжету...

Прайшло шмат гадоў са дня смерці Івана Васільевіча Козела, а памёр ён 30 студзеня 1970 года, выдатнага беларускага драматурга, нашага земляка, які ўсё жыццё прысвяціў шуканню папараць-кветкі для свайго народа. Народа, які шчыра любіў, у будучынія якога верыў і лепшыя рысы якога навечна адлюстраваў у сваіх п'есах.

МОЙ РОДНЫ КУТ

Аляксандр Камінскі

БЯЗМЕЖНАЕ МОРА МЯНУШАК

Здаецца, вельмі рэдка ў краязнаўстве звяртаюцца да такога пытання, як мянушкі жыхароў той ці іншай мясцовасці. Тым не менш, тэма гэтая не толькі карысная, але і надзвычай цікавая. Прызнаюся, мне ўдалося заразіць ёй многіх сваіх сяброві знаёмых. Камусыці было прыемна прыпомніць сваю маладосць, узгадаць розныя выпадкі, звязаныя з мянушкамі, камусыці - яшчэ раз пакапацца ў сваёй радаслоўнай, а каму - атрымаць асалоду ад разблытвання розных таямніц і загадак.

Антропаніміка - наука пра імёны, прозвішчы, псеўданімы - у Беларусі распрацавана не ў дастатковай ступені. Што датычыцца мянушак, то тут, наогул, непачаты край работы.

У часы, калі адсутнічалі альбо былі маладаступнымі сродкі масавай інфармацыі, фальклор нейкім чынам запаўняў інфармацыйны вакуум. Хадзілі ў народзе і разнастайныя гісторыі пра мянушкі, пра іх носьбітаў. Гэтыя гісторыі перадаваліся з пакалення ў пакаленне і з'яўляліся адметным пластом вуснай народнай творчасці. На вялікі жаль, яны рэдка траплялі ў поле зроку даследчыкаў.

У мянушках, як і ў прозвішчах, дапытлівы розум можна знайсці адбіткі самой гісторыі, шматлікіх змен, якія адбываюцца ў грамадстве. Асаблівасці мясцовай гаворкі, побыту, сацыяльныя і псіхалагічныя адметнасці жыхароў той ці іншай мясцовасці, іх гумар і дасціпнасць, - усё гэта прысутнічае ў тых неафіцыйных імёнах, якімі надзяляюць людзі адзін другога ў сваім паўсяздзённым жыцці.

Вывучэнне і сістэматyzация мянушак можа мець і практычнае выкарыстанне ў якасці своеасаблівага "народнага архіву". Нашы землякі, раскіданыя ў розныя часы па свеце, альбо іх продкі часта спрабуюць узнавіць сваё генеалагічнае дрэва, расшукваючы сваякоў. У такім выпадку інфармацыя пра тое, як звалі тых людзей між сабой сябры і аднавяскоўцы, можа быць вельмі карыснай.

Канечне ж, у невялікім нарысе немагчыма ў поўнай ступені раскрыць дадзеную тэму, нават калі абмежавацца адным толькі Крэвам. Гэтае сапраўднае мора альтэрнатыўных чалавечых імёнаў пастаянна папаўняеца рэкамі сямейных, персанальных, калетыўных мянушак, якія, у сваю чаргу, сілкуюцца ручайкамі мянушак жартоўных і сур'ёзных, дзіцячых і даросльых, утвораных ад імёнаў, рэчаў, заняткаў, дзеянняў... Карацей, нават цяжка стварыць іх стройную класіфікацыю. Тым не менш, паспрабуем кінуць хоць павярхойны погляд на гэтае бязмежнае мора.

Такім чынам, прозвішчы - гэта, першапачаткова, тыя ж мянушкі, якія былі некалі зафіксованы ў афіцыйных дакументах і, замацаваўшыся за пэўным родам, пачалі перадавацца ад бацькі да сына, як родавае імя. Раней жа было інакш. Дзеці мелі

прозвішча, утворанае ад імя бацькі ці, радзей, маці (Ігнатовіч, Александровіч, Асіповіч...). Пазней, калі сын ці дачка самі становіліся бацькамі, то ўжо іх дзецы атрымоўвалі новае прозвішча, па імені каго-небудзь са сваіх бацькоў. Калі ж прозвішчы былі ўзаконены і перасталі мяніцца, гэтае правіла працягвала існаваць для мянушак, якімі неафіцыйна надзялялася ўся сям'я ці род.

Сапраўды, найчасцей сямейныя мянушки (назавём іх прыдомкамі, бо яны насамрэч выконваюць функцыю другога прозвішча) паходзяць ад імя каго-небудзь з продкаў. Няцяжка здагадацца, што падобным чынам утварыліся наступныя назвы некаторых крэўскіх радоў: Маркавы, Міронавы, Тарасовы, Сцёпкавы, Сямёнаўы, Ягоравы, Федзевы, Лявонавы і іншыя. Часам, імёны пры гэтым крыху трансфармаваліся пад мясцовую гаворку, набываючы непараўнальныя мясцовыя каларыт. Так, даведваемся пра мясцовыя формы даволі распаўсюджаных у мінулым імён з наступных мянушак: Юзкавы і Юзавы (ад Юзка, Юза - Іосіф), Матэўкавы і Мацейкавы (ад Матэва, Мацейка - Мацвеі), Ігналёвы (Ігналь - Ігнат), Ясьолькавы (ад Ясьолька - Ян, Іван), Паўчыны (ад Паўка - Павел), Волімпавы (ад Волімп - Алімпій), Владуковы (ад Владук - Уладыслаў), Домкавы (ад Домка - Дамінік), Рысікавы (ад Рысік, Рыснік - Рычард), Рамусовы і Ромусеўы (ад Рамус, Ромус - Раман), Бронюсевы (ад Бронюсь - Браніслаў)... Нешта балцкае чуецца ў апошніх формах, што сведчыць пра нашы балцкія карані, ці, хаця б, пра цесныя сувязі з нашымі паўночнымі суседзямі ў мінулым. А ў некаторых формах назіраецца адмаўленне ў гутарковай мове ад неўласцівага беларусам гука "ф" (замест яго ўжывалі "х" ці "п"): Яхімовы замест Яфімавы, Раҳэлевы замест Рафалавы.

Веданне такіх нюансаў дапамагае часам разгадаць значэнне самых мудрагелістых мянушак. Гэткіх, як, напрыклад, Стапуль. Яшчэ ў дзяцінстве мы з сябрамі ламалі галовы, спрабуючы растлумачыць, чаму ўсе так называюць аднаго дзядулю з нашай вуліцы. Варыянтаў было дзесяткі, але, здавалася, нават сам гаспадар не ведаў правільнага. "Стапуль - дык Стапуль", - абыякава адказваў ён на нашы распытванні. А можа праста ён не разумеў нашай зацікаўленасці тым, што для яго самога было такім звычайнім і простым. Уладзімір Някляеў, якому, відаць, была да спадобы адметная мянушка суседа па Крэве, выкарыстаў яе ў некаторых сваіх творах. Не ведаю аднак, ці задумваўся ён пра яе значэнне. Я ж толькі цяпер, захварэўшы жаданнем паставіць усё на свае месцы, знайшоў, здаецца, правільны адказ. Страфан - вось імя, з якога ўсё пачалося. Гук "ф", які быў не да спадобы ўсходнім славянам, яны замянілі ў дадзеным выпадку на "п". Выйшла - "Сцяпан", ці, у іншым варыянце, зафіксаваным мовазнаўцам і нашым земляком Янкам Станкевічам - "Стапан". Ад "Стапан" магло пайсці "Стапуль", утварэнне тыпу Вінцуль (ад Вінцэсь), Дануль (ад Даніла), Міцюль (ад Дзмітрый).

Сярод імён, ад якіх пайшлі многія мясцовыя мянушки, трапляюцца даволі экзатычныя, якія ў наш час не толькі не ўжываюцца, але маладзейшае пакаленне нават будзе сумнявацца, што такія імёны наогул існавалі - Мамэртавы, Калістратавы, Волюсевы, Нікандравы (відазмененае з часам у Лякандравы), Флёркавы і іншыя.

Праўдападобна, што ад імён утварыліся мянушки Каралёвы і Пуды (Пудзюкі). Каараль (Кароль, Карл) - гэта імя мела раней даволі шырокі ўжытак. А пад словам "пуд", у асноўным, падразуміваюць старадаўнюю меру вагі, нават не падазраочы,

што калісці існавала таке імя, якое прыйшло з лацінскай мовы і абазначала “сарамлівы”.

Мянушкі, утвораныя ад імён, ніякім чынам нельга атаясамліваць з уласцівымі рускай традыцыі імёнамі па бацьку (“отчествами”), бо першымі могуць надзяляць не толькі дзяцей, але і больш далёкія нашчадкаў тых, ад чыго імя тая мянушка пайшла. Больш таго, для іх стварэння падыходзяць не толькі мужчынскія, але і жаночыя імёны: Зосіны, Альбініны, Мальвініны і гэтак далей.

Так, некаторыя прыдомкі часта паходзяць ад жаночых імёнаў ці ад дзявочых прозвішчаў жанчын, якія выйшлі замуж. Ангельскіх з вуліцы Зарэчнай, напрыклад, часам называюць Шыпкоўскімі, па прозвішчу жонкі, Дзятковічаў са Смаргонскай - Ганячкінімі, па імені гаспадыні. Не заўсёды гэта адбываецца па прычыне таго, што менавіта жонка вядзе рэй у сям'і ці мае больш дзёрзкі, чым у мужа характар. Найчасцей, такая з'ява назіраецца тады, калі муж ідзе “у прымакі”, інакш кажучы, перасяляеца ў дом жонкі. У такіх выпадках нават прыдомак жончынай сям'і можа перакачаваць да мужа. (Да прыкладу, Пястроўскага Юзіка называюць Мамэртавым, хоць Мамэрта - імя жончынага бацькі.) Вядома ж, прыдомак, утвораны ад жаночага імені, можа ўзнікнуць і тады, калі сям'ю ўтрымлівае маці-адзіночка альбо ўдава. Нас, Камінскіх, да прыкладу, часам называлі Зосінімі, па імені маёй бабулі, якая доўгі час гадавала сваіх дзяцей без мужа.

Варта звярнуць увагу на яшчэ на адну адметнасць мясцовых мянушак - на спецыфіку ўтварэння іх жаночых формаў. Пры больш спрыяльных умовах гэтая з'ява, таксама як у літоўскай мове, магла б стаць правілам пры фарміраванні прозвішчаў. Справа ў тым, што ў мове нашых паўночных суседзяў існуюць дзве формы прозвішчаў прадстаўніц слабага полу - дзявочая і жаночая. Прозвіща замужніх жанчын там утвараецца шляхам замены суфікса мужчынскага роду на суфікс -ене (-энэ), а для прозвішчаў незамужніх дзяўчутак існуе свой суфікс -ітэ (-ытэ). Так, прозвішча жонкі літоўца Шылярьсы будзе Шылярэнэ, а яго дачкі - Шылярьтэ. Наяўнасць дзявочай і жаночай формаў прозвішчаў была ўласціва і польскай мове. Да прыкладу, жонка і дачка Ажэшкі былі адпаведна Ажэшкова і Ажэшкувна. Падобная заканамернасць, толькі ўжо з іншымі суфіксамі, існавала і ў нашай мясцовасці. На жаль, пры ўтварэнні прозвішчаў яна не была прыменена, і памяць пра гэтую адметную філалагічную з'яву засталася ўсяго толькі ў мянушках. Такім чынам, калі бацьку ў сям'і звалі Яхімам, то яго жонка была Яхіміхай, а дочки - Яхімянкамі. Жонка і дачка Рамуса зваліся адпаведна Рамусіхой і Рамусянкай. Такая ж трансфармацыя магла адбывацца ў гутарковай мове і з прозвішчамі. Страх меў жонку Страшыху і дачок Страшанак. Жонку Будая называлі Будаіхай, а дачок - Будаянкамі. Падобным чынам узіклі мянушки Рэўціха, Капышыха, Грудзініха, Франчыха, Чайчыха і іншыя.

Той самы спосаб утварэння і ў мянушкі Камбайніха. Але адна акалічнасць вылучае яе з шэрагу іншых. Па логіцы, мужа той жанчыны павінны клікаць ці Камбайнам, ці, хаця б, Камбайнёрам. Толькі ні гэтых, ні да іх падобных мянушак ён не мей, і прозвішча яго гучала зусім інакш - Пугацэвіч. Дык чаму тады жонку яго звалі не Пугацэвічай, а Камбайніхай? Аказваецца, да шлюбу яна мела прозвішча Камбаева. Пасля шлюбу па нейкіх прычынах мясцовую форму для абазначэння замужніх жанчыны набыло не мужава, а яе дзявочое прозвішча: Камбаева стала

Камбаіхай (у інших варыянтах - Камбайліхай ці Камбайніхай).

Цікава, што падобныя мянушкі, якія абазначаюць замужніх жанчын і заканчваюцца на суфікс -іха (-ыха), з'яўляюцца асновай для стварэння новых. На іх варта спыніцца, бо ў нашай мясцовасці яны вылучаюцца сваёй адметнай формай і з'яўляюцца даволі шматлікімі.

Усё пачалося з того, што ствараючы своеасаблівы каталог крэўскіх мянушак, я спачатку ўспрыняў дзве з іх за адну: Домкавы і Домчышыны. Так, у аснове абедзвюх - імя Домка, Дамінік. Толькі ў першым выпадку, аказалаася, слова ўтварылася ад мужчынскага імя, а ў другім - ад утворанай з таго ж імя жаночай мянушкі Домчыха. Відаць, гэтай жанчыне прыйшлося зведаць горыч удаўства, бо дзееці яе пачалі называцца не па мужу, а па ёй Домчыхінымі, ці, на крэўскі лад - Домчышынымі. Сапрауды, ужыванне суфікса -шын замест -хін з'яўляеца тыповай з'явай у нашай мясцовасці. Знайшоўся цэлы шэраг падобных утварэнняў: Пракопішыны (ад Пракоп, Пракопіха), Каспэрышыны (ад Каспар, Каспэрыха), Антучышыны (ад Антук (Антон), Антучыха)...

Такое ж паходжанне, відаць, і ў мянушкі Кілярышыны, над якой прыйшлося доўга ламаць галаву, перад тым, як даць ёй тлумачэнне. Хутчэй за ўсё, першапачаткова яна мела наступную форму - Гілярышыны. Сапрауды, існавала такое імя - Гіляры, Гілярый. Адсюль, без сумнення, і іншыя крэўскія мянушка - Гілёравы, Гілёрыкі. Адметна, што ў крэўской гаворцы наройні з фрыкатыўным гукам "г" ужываецца, як і ў дадзеным імені, "г" выбухны, сугучны з "к". У асноўным, гэта адносіца да слоў іншамоўнага паходжання. Імя Гіляры прыйшло да нас з грэчаскай мовы і абазначае "вясёлы, радасны". Жонка ў спадчыну ад мужа з такім імем атрымала мянушку Гілярыха, а дзееці яе пачалі празывацца Гілярышынымі ці, па сугучнасці, Кілярышынымі.

Падобнымі шляхам, магчыма, утварылася і цяжка зразумелая, на першы погляд, мянушка Бабішыны. Толькі ў аснове яе не імя, а мянушкі Боб, Бабіха.

Мянушкі з такой формай утварэння найчасцей указваюць на тое, што сям'ёй і гаспадаркай па тых ці іншых прычынах кіравала жанчына. Войны, рэпрэсіі, няшчасныя здарэнні - прычын адсутнасці мужа і бацькі ў сям'і існавала мнóstva.

Працуючы над рознымі формамі мянушак, утвораных ад імён і прозвішчаў, я зрабіў сапрауднае адкрыццё (прынамсі, для сябе самога). Аказваеца, ва ўзгаданым мною вышэй ланцужку найменнія для мужа, жонкі і дачкі (тыпу Будай - Будаіха - Будаянка) існавала яшчэ адно звязно - найменненне для сына, чаго не назіраеца ні ў літоўскай, ні ў польскай мовах. Ва ўзгаданых Будаёў гэта мог быць Будайчык ці Будайчук. Менавіта формы з такімі суфіксамі з'яўляліся ў нашай мясцовасці найбольш тыповымі для падобных утварэнняў і таму найчасцей трапляліся ў май спісе. Найперш жа, найменні для абазначэння сыноў ствараліся пры дапамозе суфіксаў -іч, -авіч, -овіч. Пазней, пад уплывам розных акалічнасцей, спосаб іх утварэння мяніўся ці пашыраўся. Запісаныя ў Крэве мянушкі Захарэц, Якубёнец таксама, відаць, з гэтага шэрагу, толькі ўтвораны зусім іншым чынам. Магчыма, з-за шматлікасці способаў іх утварэння, гэтыя формы засталіся па-за ўвагай даследчыкаў і мала хто вылучаў іх у асобную группу. Але карпатлівая праца па вывучэнню мянушак такога тыпу прывяла мяне да ўпэўненасці, што такая група

сапраўды існуе.

Дзяменцій Плаўскі, прыводзячы ў сваёй кнізе “Мястэчка Крэва” ўзоры мясцовай гаворкі канца XIX стагоддзя, ужывае мянушкі Магерчук і Кралюк. (Размова там вялася пра маладых хлопцаў-рэкрутаў.) Гэта якраз і ёсьць узоры трансфармацыі прозвішчаў Магер і Кароль для абазначэння сыноў пэўных жыхароў Крэва. Зусім верагодна, што Кароль - гэта імя, бо за аснову падобных формаў браліся і прозвішчы, і імёны, і мянушкі. Такое працягвае адбывацца да сённяшніх дзён. Вось некалькі прыкладаў мянушак такога тыпу, запісаных у нашы дні: Юрчук (ад імя Юрый), Габрук (ад імя Габрыэль, Гаўрыла), Лявончык (ад імя Лявон, Леанід), Платончык (ад прозвішча Платонаў), Немчык (ад мянушкі Немец).

Мянушкі такога тыпу таксама могуць быць асновай для стварэння новых. Дзяцей Сяргейчыка называюць ужо Сяргейчыкамі, Іванчыка - Іванчыкамі...

Здараецца, у адной і той жа вёсцы жыве некалькі сем'яў пад аднолькавым прозвішчам. Нярэдка можна назіраць, што нават назва вёскі ўтворана ад прозвішча бальшыні яго жыхароў. Несумненна, што сэм'і тыя пайшли калісьці ад аднаго агульнага кораня, але з цягам часу роднасныя сувязі страціліся, і людзі-цёзкі па прозвішчу перасталі лічыць сябе сваякамі. Але нават калі тыя і прытрымліваліся сваяцтва, то каб пазбегнуць блытаніны і больш канкрэтэзыаваць сваю прыналежнасць да таго ці іншага “клану”, ужывалі мянушкі-прыдумкі. У Крэве, да прыкладу, усе, хто мелі прозвішча Былінскія, адрозніваліся наступным чынам: адных называлі Домкавы (ад імя Домка, Дамінік), другіх Калістратавы (ад таксама ўжо надзвычай рэдкага імя Калістрат), трэціх Начышавы (ад мянушкі Начыш), іншых - Антоськавы, Карапёвы, Крыстынчыны і гэдак далей. У сваю чаргу, тыя ж Былінскія-Домкавы, напрыклад, падзяліліся на Ляксееўых і Федзевых. Ужо ў наш час адзін з нашчадкаў Былінскіх-Федзевых, які застаўся ў Крэве, валодае мянушкай Фуцын. Праўда, тут ужо анічым гістарычным і не пахне, проста, гэта павеў новага часу, калі мянушкі началі давацца без дай прычыны, “па прыколу”.

Спачатку я думаў, што большасць такіх “штучных” мянушак-клічак не нясе анікай патрэбнай інфармацыі і не з’яўляеца карыснай для гісторыі. Аказалася, што не заўсёды так. На сабе яны таксама могуць несці адбітак часу ці, хаця б, нейкую інфармацыю пра сваіх уладальнікаў. На пустым месцы мянушка з’яўляеца рэдка. Калі ў імя дзіцяці бацькі ўкладаюць тое, што яны хацелі б у ім бачыць, то ў клічцы часта адлюстроўваецца тое, што з дзіцяці выйшла.

Я не знаёмы з жанчынай па мянушцы Мухалоўка, аднак гэта не перашкаджае мне ўяўіць сабе яе знешні выгляд, яе фігуру. Бо празвалі жанчыну так, хутчэй за ўсё, з-за падабенства да аднайменнага спецыяльнага прыстасавання са шкла, якое раней прымянялі для барацьбы з мухамі. Цяпер мухалоўку можна пабачыць толькі ў музей, і нават не кожны дарослы растлумачыць прынцып яе працы, ці хаця б, прызначэнне. Я ж, валодаючы такім-сякім ведамі па этнографіі, здолеу съытаць закладзеную ў мянушцы інфармацыю і, дзякуючы гэтаму, скласці нейкае ўյáленне пра ўладальніка дадзенай мянушкі.

Сапраўды, нярэдка чалавек атрымоўвае тую ці іншую мянушку па якой-небудзъ адметнасці, якая вылучае яго з шэрагу іншых. Няхай гэта будзе нейкая асаблівасць знешнягя выгляду, якісці фізічны недахоп, нейкі прадмет адзення ці нешта іншае, што адрознівае чалавека ад акружуючых. Да прыкладу, рэдка выпускаў чалавек

з зубоў сваю “пыпку” (люльку для курэння), - дык не толькі яму, а ўсёй яго сям'і дасталася мянушка Пыпка, Пыпкавы. Іншы ж быў надзвычай рослым, ці, як у нас кажуць – цыбатым, дык пачаў называцца Цымбулём, а яго жонка – Цымбуліхай. Садзіў чалавек і спажываў многа, як ніхто, бобу, - яго так і правалі Бабом, а яго нашчадкаў клікалі Бабамі ці Бабовымі. Відаць, падобнае паходжанне “другога прозвішча” і ў Гарбузоў. Груцавы называліся так, бо часта елі груцу - кашу з ячменных круп. Не патрабуюць дадатковага тлумачэння і такія мянушки, як Котка, Кветачка... А вось паходжанне мянушак Сядуны, Сядуновы растлумачыць не кожны. Насамрэч жа - нічога складанага. “Сядуном” раней называлі тое дзіця, якое вельмі позна пайшло хадзіць. А мянушка, атрыманая ў дзяяцінстве, не толькі суправаджала чалавека ўсё жыццё, але і перадалася яго нашчадкам.

Бывае, што чыясьці адметнасць перадаецца ў мянушцы не наўпрост, а праз своеасаблівую стылістичную перапрацуўку. Да прыкладу, адну жанчыну па прычыне яе мнагадзетнасці называюць у нас Матрошкай.

Часта мянушки даюцца па нейкіх фізічных недахопах, уласцівых таму ці іншаму чалавеку. Цікава, што для нашай мясцовасці такая з'ява была не вельмі харектэрная. Лічылася грэшным засяроджваць увагу на чалавечых хібах, тым больш, даваць людзям з імі крыўдныя прозвішчы. Відаць, па гэтай прычыне, калі і з'яўляліся падобныя мянушки, то ўжываліся яны, найчасцей, у слагадлівой памяншальна-ласкальнай форме, каб не пакрыўдзіць чалавека. Нават сапраўдныя імёны пры іх ставіліся ў той жа форме. Да прыкладу, жылі ў Крэве калісьці Антоська Няменькі і Мішынька Сляпенькі, а прозвішчы іх былі зусім іншымі.

Хаця, вядомы выпадак і адваротнага. Адна жанчына мела дэфект мовы і не выгаворвала гук “к” - замест слова “карова” казала “арова”. Дык яе Аровай так і называлі да канца жыцця.

Спецыфічны дэфект мовы, калі замест гука “л” кажуць “р” (часцей бывае, што наадварот) паспрыяў, відаць, стварэнню мянушки Дырда.

Слова - не верабей, вылеціць - не зловіш. Словы-паразіты, нейкія адметныя слоўцы ці выгукі, слова, ужытыя не да месца - усё гэта таксама можа прыліпнуць да чалавека ў выглядзе мянушки. Адзін, напрыклад, празмерна ўжываў у сваёй мове слова-паразіт “га”, - і да яго імені, як мянушка, гэтае слова і прыляпілася: Юза Га.

У іншага чалавека такім слоўцам, што выскаквала дзе трэба і дзе не трэба, было наступнае: “значыць”. Праўда, у хуткачечнай гутарцы яно крыху трансфармавалася – гук “з” наогул знік, а “ць” пад уплывам “ч”, які знаходзіўся зусім побач, пераўтварыўся ў “ш”. У выніку выйшла нешта накшталт “начш” ці “начыш”. Апошнія ўтварэнне і стала для таго чалавека мянушкай. Тут варта прывесці для ўзору адно выказвання Начыша, якое гуляла нейкі час па Крэве ў якасці “жывога анекдота”: “Чорт з ёй, начш, той хатай, што згарэла. Лес ёсць, начш, новую паставім. А вось табакі, начш, што там засталася, шкада – што я курыць, начш, буду?”

Ёсць мясціны, дзе традыцыя надзяляць аднавяскойцаў мянушкамі наогул адсутнічае. У Крэве ж, наадварот, адзін і той жа род (ці чалавек) можа іх мець па некалькі. Род, да якога належыць Начыш, напрыклад, валодае яшчэ адной мянушкай – Немцавы. Аказваецца, нехта з іх продкаў быў у Германіі і нават жонку

прывёз адтуль. Як вярнуўся – так Немцам і застаўся.

Аднаму нашаму земляку давялося па нейкай прычыне пабываць ажно ў Кітаі. Вярнуўшыся і расказваючы пра сваё жыццё ў гэтай далёкай краіне, той казаў: “Я там жыў, як “барын”. Гэтае рускае слова з таго часу зрабілася для яго мянушкай, а яго жонку пачалі зваць Барыніхай.

Нязвыклы для нашых мясцін зварот адзін да другога мужа і жонкі выліўся ў мянушкі Папінька і Мамінька. Цікавая гісторыя гэтай пары. Выхадцы з Расіі, дзецы рэпresaваных, самі патрапілі пад рэпрэсіі, былі пазбаўлены дзяцей (іх разабралі па інтэрнатах). У 50-ыя гады апынуліся ў Крэве. Нягледзячы на цяжкі лёс і прыгнёт з боку савецкай улады, заставаліся ярымі адэптамі камунізму. Гавораць, гэта ім належала ініцыятыва забараніць у Крэве царкоўны звон.

Не ведаю дакладна, па якой прычыне набылі свае мянушкі Абыватэлька, Разрыўка і Абсэрватар, але адно не падлягае сумненню: утварыліся яны пад уплывам польскай мовы. Перакладаюцца гэтыя слова наступным чынам: грамадзянка, забаўка і назіральнік.

Адзін чалавек у Крэве меў мянушку, якую цяжка перадаць пісьмова. Яна была падобна на гук, якім фурман спыняе каня. Усё ж паспрабую яе перадаць: Паша Тпрук. Гукаперайманне ці, больш дакладна, выклічнікі ляжаць у аснове мянушак Тыц, Пstryк.

Ужо даўно няма ў жывых чалавека па мянушцы Хап, але захаваліся ў народзе розныя гісторыі пра яго, як і гісторыя пра тое, чаму ён так зваўся. Быццам бы маці, кормячы свайго ўжо не малога сына, вечна ўгаворвала, каб той з'еў больш: “Ну, Ванечка, яшчэ лыжачку - хап! Ну - хап!” Так і правзвалі хлопца Хапам тыя, хто за гэтым назіраў.

Так, часта самі родзічы стваралі глебу для таго, каб акружаючыя надзялялі іх блізкіх той ці іншай мянушкай. Параўнаўшы аднойчы сына з уланам, удалым ваенным, маці нават не падазрае, што за ім на ўсё жыццё замацуецца тое параўнанне, толькі ўжо ў якасці насмешкі. “Мой ты Гедымін!” - скажа аднойчы жонка мужу з захапленнем, сувымераўшы таго з вялікім князем. А акружаючыя з таго часу яго так і пачнучы клікаць. Больш таго, за ўсім родам замацуецца прыдомак Гідымінавы.

Яшчэ ў запольскія часы адна жанчына з мясцовых беднякоў працавала пакаёўкай у алтэкарা і кухаркай у адной заможнай яўрэйскай сям'і. Тыя, акрамя грошай за працу, часам давалі ёй і ежу, якую яна прыносіла дадому. Дзецы з суседніх сем'ёр, назіраючы за трапезай дамачадаў жанчыны, з зайздрасцю казалі: “У іх на стале - як у Божынкі”. З часам за гаспадаром дома мянушка Божынка так і замацавалася.

Параўнанні, часам, з іранічным адценнем, назіраюцца ў многіх іншых мянушках. Ленін, Сталін, Варашылаў - так называлі трох братоў, параўноўваючы іх з тагачаснымі палітычнымі ідаламі. З гэтага ж шэрагу і мянушкі, у аснове якіх - прозвішчы іншых вядомых людзей, герояў кніг, фільмаў: Тарапунька, Бэндар, Талаш, Катоўскі, Пілсудскі...

Гэта было ў часы, калі ўсе зачытваліся Мележам і Шамякіным. Нарадзілася ў Крэве дзяўчынка, узнікла неабходнасць выбраць ёй імя. Цётка яе прапанавала назваць пляменніцу Хадоськай, па імені адной з герайні рамана “Людзі на балоце”.

Бацькі, якія, відаць, рамана не чыталі, адкінулі гэтае нязвыклае для нашых мясцін імя і выбралі іншае - Святлана. Аднак да сённяшніх дзён, каб удакладніць, пра якую Святлану ідзе размова, людзе ўжываюць тое адхіленае некалі імя.

Варта некалькі слоў сказаць пра ту ю самую цётку, аматарку рамана "Людзі на балоце". Усе ў Крэве ведаюць яе як Любачку, хаця сапраўднае яе імя – Аляксандра. Жанчына ўжо на пенсіі, а ў маладосці вылучалася нядрэннымі мастацкімі здольнасцямі. Так склаліся абставіны, што паступіць вучыцца на мастацку ёй не ўдалося, а самастойна развіваць свае таленты не хапіла сілы волі. Прауда, нават у сталым узросце, нягледзячы на тое, што зрабілася пастаяннай наведвальніцай тэрарыя з зялёнымі змеямі, Любачка вельмі ўдала выконвала сваім дзесяткам дамашнія заданні па малеванню і даволі прыстойна падпісвала лентачкі да пахавальных вянкоў. Але наймацней колішнія Любачкіны здольнасці выліліся ў талент надзяляць акружаючых мянушкамі. Тут роўных ёй наўрад ці знойдзеш: скажа - як звяжка. І не ў брыво, а ў вока: адно слова, кінутае ёй, будзе варта ўніклівай харктырыстыкі на некалькіх старонках. У сваёй гутарцы, асабліва пасля наведвання тэрарыя, Любачка упартая пазбягае афіцыйных імёнаў і прозвішчаў, замяняючи іх мянушкамі. Прауда, калі субяседнікам з'яўляецца чалавек не вельмі дасведчаны ў мясцовых найменнях, яна пасля мянушкі, нібы ў дужках, усё ж падае сапраўднае прозвішча. Як і многім іншым таленавітым людзям, Любачцы часам даводзілася цярпець за свае творчыя справы.

Але вернемся да нашага даследавання, да класіфікацыі мянушак.

Мянушка можа пайсці і ад роду заняткаў чалавека, яго прафесіі. Працавала жанчына аграномам у калгасе, па прафесіі яе многія і клікалі паміж сабой. Нават калі пайшла на пенсію, Аграномкай так і засталася, а дзяцей таксама часам называюць Аграномчынімі. Ёсьць у Крэве і Паштальёнавы. Жонку капітана далёкага плавання ўсе ведалі як Капітаншу. Старшыню калгаса некалі жартам звалі Войтам - такую назыву ў старыя часы меў наглядчык за прыгоннымі сляянамі. Аднаго мужчыну празывалі Стальмахом. Ужо мала хто ведае, што так калісьці называўся рамеснік, які займаўся вырабам конскай збуру, калёсаў. Сямейную пару, якая жыла калісьці ў цэнтры Крэва, клікалі Партызанам і Партызанкай, бо яны казалі, што ваявалі ў час вайны ў партызанскам атрадзе.

Цікавае паходжанне мянушкі Перавознікавы. Перавоз - гэта пераправа цераз раку на пароме ці на лодцы. Перавозчык, ці, па-нашаму, перавознік, гэта той, хто займаецца перавозам. Але, здаецца, не такая ўжо вялікая наша Крыўлянка, каб тут працеваў паром. І ўсё ж, ён у Крэве быў: у 30-ыя гады, калі польскія ўлады распачалі тут рэстаўрацыю замка, калі яго была створана запруда, і каб пераобрацца на другі бераг, сапраўды існаваў паром. Пазней запруду і паром ліквідавалі, а мянушкі Перавознік, Перавознікавы засталіся.

Сумняваюся, канешне, што мянушка Царыца таксама ўтварылася ад назвы прафесіі, ці, больш правільна, тытулу асобы, якая яе мела. А вось тыя, каго звалі Маёрчыкам і Салдацікам, імі маглі быць і насамрэч. Прауда, памяншальная форма мянушак наводзіць на думку, што яны ўсё ж мелі жартоўныя харктар. А можа гэта не памяншальная форма, а згаданай мною вышэй форма наймення сыноў?

Часам мянушка ўтвараецца ад месца жыжарства чалавека. Падзамацкія, Гаравыя, - гэта якраз з той серыі. І Кітайцамі прозвалі адных з-за таго, што жылі

тыя на выселках, далёка ад усіх, "як у Кітаі".

Бывае і тако: пражываюць людзі на адной вуліцы і нават не падазраюць, што ўсё жыццё, называючы чалавека, карыстаюцца не сапраўдным прозвішчам, а мянушкай. Прыпамінаецца выпадак, калі адзін з маіх сябрукоў у дзяцінстве добра атрымаў ад суседа, звярнуўшыся да таго, нічога не падазраючы, "дзядзька Казак". Гэта была мянушка таго чалавека, якую ён не любіў. Здавалася б, чаго тут крыйдуваць, мянушка не з горшых. Але тут існуе цэлая гісторыя. Цяпер ужо мала хто ведае, што гэтае слова мела ў нашай мясцовасці нейкі час адмоўнае значэнне. Відаць з той пары, калі казакі перад прыходам немцаў у час першай сусветнай дашчэнту спалілі нашае мястэчка, каб яно не дасталася ворагу і каб паскорыць адпраўку мясцовых жыхароў у бежанцы.

Па мянушцы часта можна было вызначыць веравызнанне чалавека. І найчасцей, калі яна пайшла ад імені. Імёны, якія даюць дзесяцям у каталіцкай сям'і, часта адрозніваюцца ад імён у сям'і праваслаўнай. Асабліва гэта было прыкметна раней, калі людзі больш пільна прытырміваліся святцаў з пералікам святых з днямі іх памінання. Федзевы, Ягоравы, Ляксеевы - відавочна, гэта людзі з праваслаўных сем'яў. А вось Бронюсевы, Мамэртавы, Бэрнусевы - яны, хутчэй за ўсё, будуць каталікамі. Праўда, сцвярджаць гэта на ўсе сто нельга, калі ўлічваць шматлікія змешаныя шлюбы ў нашай мясцовасці і прымусовыя пераводы з адной канфесіі ў іншую, якія таксама тут мелі месца.

Выходцаў са стараверскіх сем'яў можна вызначыць па мянушцы Бурлакі ці Бурлаковы. Праўда, так часам называлі і тых, хто нікага дачынення да гэтага адгалінавання ў праваслаўі не меў, а праста насліў вялікую бараду. Але крэўскія Бурлаковы сапраўды паходзяць са стараверскай вёскі Слабада, якая знаходзіцца недалёка ад Крэва.

Пра мянушки ў асяроддзі крэўскіх яўрэяў мала што вядома. Хто быў знішчаны ў час вайны, хто выехаў у іншыя мясціны, - распытаць аб tym, як называлі адзін другога гэтыя людзі паміж сабой, цяпер няма ў каго. Для беларусаў жа асабістыя яўрэйскія імёны і прозвішчы ўжо былі экзотыкай, і не трэба было выдумляць нічога новага, каб абазначыць таго ці іншага яўрэя нечым яшчэ больш адметным.

Здараеца, што чыесьці мянушка, імя ці прозвішча робяцца мянушкамі іншых людзей. Фізічнае падабенства, падобныя рысы харектару ці аднолькавы вобраз жыцця, жартуюнае параўнанне - прычын для такога запазычвання мноства. Узгадваю сваё дзяцінства, калі мае сябрукі жартайліва называлі адзін другога то Хапам, то Любай, то Косцем, то Грышам, то Гэляй - па імёнах і мянушках людзей, якія па той ці іншай прычыне вылучаліся з шэрагу іншых жыхароў мястэчка. Дарэчы, Любай і Гэляй звалі хлопцамі, а Косцяў была ў нас цэлая братоўская дынастыя. І з нашых вуснаў да гэтага часу без нікай крыйуды злятаюць ад аднаго да другога тыя звароты, якія мы ўжывалі і ў дзяцінстве.

Цікаве паходжанне мянушки Вуль. Адметнасць яе ў tym, што ўтварылася яна, як ні дзіўна, ад мянушки зусім іншага чалавека, якога празывалі Стапулём. Проста, суседскі хлопчык, не ўмеючы яшчэ толкам размаўляць, замест "Стапуль" вымаўляў : "Вуль-вуль". Гэты дзіцячы лепет выклікаў у акружаючых смех і замілаванне, хлопчыка раз за разам прасілі паўтарыць імя суседа. Той з задавальненнем паўтараў, не ведаючы, што вымаўленае зробіцца яго мянушкай на ўсё жыццё.

Асабіста мяне ў дзяцінстве сябры празывалі (а некаторыя і да гэтага часу клічуць) Камынам. Пасля аброзання майго сапраўднага прозвішча Камінскі, засталася мянушка, якая поўнасцю супадала з прозвішчам нашага тагачаснага участковага. Хоць быў той чалавек і з выгляду не паганы, і паводзінамі сваімі не выклікаў у акружальных агіды, але працаўаў ён міліцыянерам, якога баяліся ўсе дзеци, і таму ад сваёй мянушкі я не быў у захапленні. Ехалі мы неяк раз з сябрамі чагосьці ў Смаргоні. Аўтобус быў перапоўнены, а я, хлопчык выхаваны і ветлівы, зайшоў у яго амаль апошнім. Сябрукам майм, больш вёрткім і пранырлівым, удалося заніць сядзячыя месцы. Адзін з іх (дарэчы, мянушка - Ангор (ад прыдомка "Ягораў"), мне крыкнуў праз увесе аўтобус: "Камына, хадзі сядай, я табе месца трываю. Каб не я, ты ўсю дарогу стаяў бы, як лопух, вушы развесішы." А непадалёк стаяў сапраўдны Камына, участковы. Той, канешне ж, не зразумеў, што звяртаюцца не да яго, і успрыняў ўсё на свой рахунак. Хоць і здзвівіўся такому панібрацтву з боку школьніка, але ўсё ж праціснуўся да Ангора і прысеў побач з ім. У хлапчуга потым усю дарогу гарэлі ад сораму вушы, а я, хоць і прастаяў увесе час, але быў перапоўнены радасцю ад атрыманай маральнай кампенсацыі за прамернае ўжыванне адным з маіх сяброў ненавіснай мянушкі.

Наогул, усячэнне прозвішча - даволі распаўсюджаны спосаб утварэння мянушак. Напрыклад, Маслак утварылася ад Маслаковіч, Маскаль - ад Маскалёў, Сакол - ад Сакалоўскі. У прыведзеных прыкладах мянушка з'яўляецца якраз тым словам, ад якога прозвішча калісці і ўзнікла. У іншых выпадках пры трансфармацыі прозвішча ў мянушку, яно проста набывае жартавлівы ці нейкі іншы характар: Сінкевіч робіцца Сіненькім, Платонаў - Платошам, Жугашвілі - Жуганом і гэдак далей.

Ужо доўгі час вучні школы, дзе я працую, называюць мяне паміж сабой так – Сакалай. І малодшае пакаленне ўжо нават не здагадваеца, што абазначае гэтае мянушка. А насамрэч – усё тут проста: гэта таксама скарачэнне. Ранейшыя выхаванцы, якія вечна некуды спышаліся, пераўтварылі маё імя і імя па бацьку – Аляксандр Мікалаевіч – спачатку у "Аксакалайч", затым – у "Сакалай", якое наогул часам успрымалася як "Скл".

Настаўніцкія мянушки – тэма асобнай размовы. Не сакрэт, што ва ўсе часы, працууючы з аўдыторыяй, якая мае багатую фантазію, цяжка пазбегнуць таго, што цябе будуць клікаць не так, як назвалі бацькі. І не зайды тыя мянушки бываюць сардэчнымі і лагоднымі. Бяспрэчна, мы не святыя, і хтосьці па справядлівасці атрымоувае тое, што заслугоувае. Але вельмі часта і дзіцячая фантазія бывае даволі жорсткай і несправядлівой. Таму не лічу патрэбным спыняцца на дэталёвым разглядзе гэтай тэмы.

Мянушки, што бытуюць між дзецьмі і школьнікамі, таксама падрабязна разглядаць не будзем. Некаторыя з іх, праўда, бываюць даволі арыгінальнымі і могуць суправаджаць чалавека па ўсім жыцці. Аднак большасць з іх ўсё ж мае кароткі век.

Абыдзем таксама і тэму яўна аброзлівых ці брыдкаслоўных мянушак. Хай застануцца яны на сумленні тых, хто іх выдумаў і ўжывае.

А цяпер - некалькі слоў пра калектыўныя ці масавыя мянушки. Ёсць выпадкі, калі мянушка альбо асабістae імя становіцца хадзячай назвай, якая абазначае пэўную

катэгорыю людзей, нечым падобных да іх носьбітаў. Назіраліся такое і ў Крэве. “Улан” (альбо “Вулан”) - так моглі тут называць магутнага па камплекцыі, але не вельмі спрытнага на разум чалавека. “Лойка” - такой была хадзячая назва жабракоў ці папрашаек. “Голда” - гэдак маглі кінуць са злосцю ў бок дзяблей ці мужыкаватай жанчыны, нават не падазраючы пры гэтым, што кінutaе грубаватае па гучанню імя перакладаецца як “залатая”. “Лайба” - гэта хадзячая назва чалавека бесталковага, неахайнага і неарганізаванага. Яна пайшла ад імя (ці мянушкі) аднага беднага крэўскага яўрэя, які жыў тут яшчэ “за Польшчай”. Расказываюць, гэты чалавек вечна бадзяўся без мэты па мястэчку, і апрануты ён быў у такія дзіравыя лахманы, што мясцовая дзетвара лёгка магла вывучаць па ім мужчынскую анатомію.

Здарaeцца, што ў той ці іншай мясцовасці нейкае звычайнае чалавече імя па якойсці прычыне робіцца імем-ізгаем. Распаўсяджанае па суседніх вёсках, тут яно не толькі ігнаруеца, калі называюць немаўлят, але і лічыцца крыйднай мянушкай. І нават калі забыта прычына такога адмоўнага стаўлення да таго імені, усё адно, па традыцыі, яно доўгі час можа быць у гэтай мясцовасці як табу. А прычын для такога стаўлення магло быць мноства: хтосьці калісьці з гэткім іменем меў вельмі дрэнную рэпутацыю ці надзвычай непрывабную зневнасць, быў калекам цялесна ці псіхічнахворым. А браць для немаўляці імя, як у такога чалавека - што наклікаць на дзіця ўсе яго беды і заганы.

У Крэве такім іменем доўгі час было Грыша. Успамінаю, як мы з сябрамі ў дзяцінстве дзівіліся і хіхікалі, калі адзін хлопчык, які прыехаў сюды аднекуль здалёк, прадставіўся такім іменем. Да гэтага мы ўспрымалі слова “Грыша” за абраузу. Здаецца, адносіны да гэтага імя ў нашай мясцовасці не змяніліся і па сёння.

І яшчэ некалькі слоў пра калектывныя назовы і мянушки. Часта назіраецца блытаніна, калі адным словам хочуць абазначыць усіх тых, хто жыве ў Крэве. Для каго мы - крэўчане, для каго - крэвічы, крэвяне ці крэўцы. Але пры гэтым для нас заўжды існавалі іншыя назовы, якія таксама можна аднесці да разраду мянушак. Нас называлі то крэўскімі жыдамі, то местачковымі, то ганчарамі, то кукуцямі. Гэткімі назовамі нашы блізкія і больш далёкія суседзі надзялялі абсалютна ўсіх жыхароў Крэва, незалежна ад іх нацыянальнасці, роду заняткаў і ўсялякіх

ПАМЯЦЬ

Францішак Світо

ЖЫЦЦЁ І ЎСПАМІНЫ

(Працяг. Пачатак у № 11, 12)

А ЖЫЦЦЁ ПРАЦЯГВАЛАСЯ

У былой Маладзечанской вобласці ў 1945-1946 навучальных гадах дзейнічала толькі 10 сярэдніх школ. На маёй радзіме ў былым Крывіцкім раёне школы-дзесяцігодкі не было. У сувязі з гэтым пасля заканчэння сямі класаў Крывіцкай няпоўнай сярэдняй школы з верасня 1945 г. я працягнуў вучобу ў Вілейскай рускай СШ № 2.

Вілейка перацярпела вялізарныя разбурэнні ў дні адступлення немцаў у канцы чэрвеня 1944 г. Шмат дамоў было спалена. Уладкавацца на кватэру было праблематычна.

Прыехаў я ў Вілейку цягніком 31 жніўня 1945 г. з маці. З яе дапамогай уладкаваўся на кватэру ў добра вядомых для маіх бацькоў шчырых, сардечных і выключна ўважлівых людзей – Цэхановічаў Надзеі Савельеўны і Піліпа Мікалаевіча, якія працывалі непадалёку ад школы па вуліцы Савецкай у сваім невялікім драўляным прыватным доме пад № 104. У 30-ыя гады працывалаў у іх на кватэры мой дзядзька па маці Уладзімір Янковіч, які вучыўся ў Вілейскай польскай гімназіі імя Г.Сянькевіча.

З намі ў Вілейку паехаў і Мікалай Ходас, з якім я вучыўся ў Крывіцкай школе. Ён звярнуўся да нас з просьбай жыць на кватэры з намі, калі будзе такая магчымасць. “Ну што ж, раз яны сябры, то хай жывуць у адным пакоі разам, хай спяць на адным ложку” – сказала гаспадыня, выслушайшы нашае пажаданне. У большым пакоі жылі афіцэр НКУС з жонкай, якая працавала на пошце ваенным цэнзарам, і афіцэр вайсковай часці.

З тых, хто скончыў сем класаў Крывіцкай НСШ у 1945 г. паехалі вучыцца ў Вілейскую школу № 2 таксама Іван Асаевіч і Матыльда Корзюк-Залеская. З выпускнікоў Будсплаўскай НСШ Крывіцкага раёна прыехаў вучыцца ў Вілейку Станіслаў Лагутко, з якім мы цесна сябравалі ўсё жыццё (нар. 14.08.1929 г. – памёр 27.02.1999 г.). Жыў ён непадалёку ад маёй кватэры, метраў за дзвесце.

Я і ўсе мае аднакласнікі, якія прыехалі ў Вілейку, былі прынятая ў восьмы клас рускай сярэдняй школы № 2. У адным будынку знаходзілася і беларуская сярэдняя школа № 1. Нас запісалі ў рускую ў сувязі з тым, што ў беларускай ужо не было месцаў. З-за вялікага недахопу карыснай плошчы для заняткаў, абедзве школы працавалі ў трох змены.

Вучоба ў сярэдняй школе з 8 па 10 класы была платнай. Кошт навучання за год састаўляў 1580 рублёў.

У рускай школе вучыліся ў пераважнасці дзеци, бацькі якіх прыехалі з Расіі (ваеннаслужачыя, работнікі савецкіх, гаспадарчых, партыйных і іншых устаноў). Астатнія вучні – дзеци сялян з аддалёных месцаў Вілейскага і суседніх раёнаў. Мы, тутэйшыя вучні, гарадскія і вясковыя, спачатку часта ўжывалі на ўроках беларускія слова. Зрэшты, мне вучоба давалася лёгка, вучыўся ахвотна, рупліва, адказна. Патрабавальнасць да вучобы як у вясковых, так і ў гарадскіх школах той пары была высокая.

На нарадзе настаўнікаў, якая праходзіла 28 сакавіка 1947 г. у Вілейцы, адзначалася, што за другую чвэрць 1946-1947 навучальнага года ў Вілейскім раёне з 1943 вучняў не паспявала 600 (36,5%), а за трэцюю – 515 (31,3%). У горадзе Вілейка з 903 вучняў не паспявала 290 (32%). Мясцовая газета “За Савецкую Радзіму” 2.09.1947 г. пісала, што па выніках 1946-1947 навучальнага года ў пачатковых і сямігадовых школах Вілейскага раёна колькасць другагоднікаў склала 855 чалавек (52%). Мяркую, што прычынамі такога становішча ў той час з’яўляліся: адсутнасць у насельніцтва разумення адукацыі, як аднаго з галоўных інструментau дасягнення іхнімі дзецымі жаданых мэтаў у далейшым жыцці; дрэнныя матэрыяльныя ўмовы для вучобы дзяцей у сям’і; брак падручнікаў; выкарыстанне дзяцей у якасці дастатковай працоўнай сілы ў хатнія гаспадарцы; і, ў нязначнай ступені, нізкая здольнасць вучняў альбо нераскрытыя здольнасці.

У сувязі з гэтым, па розных прычынах пакінгі з 9-га класа вучобу ў Вілейскай СШ № 2 мае землякі Матыльда Корзюк-Залеская і Іван Асаевіч.

КОЛЬКІ СЛОВАЎ ПРА РАНЕЙШУЮ ГІСТОРЫЮ ШКОЛЫ

Забягаючы наперад, адчуваючы гонар за сваю Вілейскую СШ № 2, лічу патрэбным правесці кароткі яе летапіс. Двухпавярховы цагляны прыгожы будынак школы быў пабудаваны ў 1903 г. У часы першай і другой сусветных войнаў ён заставаўся непашкоджаным. З 1921 г. па 1939 г. у ім размяшчалася польская гімназія імя Генрыха Сянкевіча – адзіная агульнаадукацыйная сярэдняя ўстанова ў Вілейскім павеце. Навучанне ў гімназіі было платным і каштавала каля 200 злотых у год. Выдатнікі вучобы з малазяспечаных сямей ад платы вызываўліся. У ёй вучыліся выхадцы з рознага саслоўя. Так, у 1936 г. атэстат сталасці атрымалі 22 вучні, з іх 15 гарадскіх, 6 сялянскіх і адзін сын памешчыка.

Некаторыя з выпускнікоў гімназіі ішлі вучыцца ў вышэйшыя навучальныя ўстановы і дасягалі многага ў сваім жыцці. Так, Ігар Кісель, выпускнік 1930 г., пасля вайны стаў прафесарам Вроцлаўскага політэхнічнага інстытута, правадзейным членам АН Польшчы; Юзаф Трылуцька – прафесарам універсітэта ў Швецыі і Антон Шчэрба з Жараў – прафесарам Медыцынскай Акадэміі ў Любліне; выхадзец з маёнтка Ляўкова каля Вязыні Ежы Эймант пасля гімназіі закончыў афіцэрскае вучылішча, атрымаў ад презідэнта Ігнацыя Масціцкага ў падарунак за добрую вучобу “Залатую шаблю”, у 1961 г. стаў генералам Войска Польскага; вядомым вучоным, аўтарам некалькіх кніг, у асноўным па гісторыі нашага рэгіёну, стаў ураджэнец вёскі Мікуліна Францішак Сяліцкі.

З прыходам савецкай улады ў 1939 г. у гэтым будынку пачала дзейнічаць руская сярэдняя школа № 2. 20 чэрвеня 1941 г. адбыўся яе першы выпуск. Многія

з атрымаўшых атэстат сталасці пачыналі вучобу ў гімназіі. Выкладчыкамі ў той час працавалі педагогі, прыбыўшыя з Усходняй Беларусі, і некалькі настаўнікаў, што раней працавалі ў гімназіі. Вядома, што атэстаты сталасці ў той дзень атрымалі Мікалай Андрэевіч Сухі – у будучым старшыня Мінскага аблвыканкама, Герой Сацыялістычнай працы, а таксама Мікалай Нікадзімавіч Маліноўскі – у будучым Акадэмік Акадэміі медыцынскіх навук СССР, Герой Сацыялістычнай працы.

ЛЁСЫ ЧАЛАВЕЧЫЯ, ЛЁСЫ...

Мне пашанцевала жыць у Вілейцы на кватэры ў добрых і спагадлівых людзей. Я адчуваў сябе ў іх як дома. Яны наведвалі замест маіх бацькоў бацькоўскія сходы ў школе, цешыліся мaimі поспехамі. У вольны ад заняткаў час заўсёды без напамінкаў памагаў ім у гаспадарцы: пілаваў і калоў з гаспадаром дровы, рэзаў сечку, прыводзіў з поля карову, памагаў восенню капаць бульбу, ачышчаў ад снегу панадворак і тратуар на вуліцы і г.д. Разам з імі хадзіў у кіно, часта на школьныя літаратурныя вечары. Яны прысутнічалі як гості на нашым выпускным вечары. Пасля школы бесперапынна трymаў з імі сувязь. Потым, пасля заканчэння медінстытута, працуячы ўжо ўрачом-хірургам у Вілейскай абласной бальніцы, я жыў у іх два гады (1957-1959). Праз усе гады, пакуль яны жылі, я лічыў сваім авалязкам адведаць іх разам са сваёй сям'ёй, выказаць словаў ўдзячнасці за іх любоў і добро.

Цяжкі лёс напаткаў гэтых добрых людзей. З дзяцей яны мелі толькі аднаго сына Яўгена (Жэню). З прыходам саветаў у 1940 г. у Вілейцы была арганізавана школа фабрычна-завадскага навучання (ФЗН) будаўнікі, дырэктарам якой быў прызначаны Аляксандр Паўлавіч Крукай. Пакліканы ў гэту школу быў і Цэхановіч Яўген. Калі пачалася вайна Вілейская школа ФЗН у тэрміновым парадку была эвакуявана ў аддаленых раёнах СССР. З надыходам зімы, як потым паведамілі яго сябры па школе, Жэня захварэў, некалькі дзён ляжаў адзін амаль без усялякай дапамогі ў халодным бараку і там памёр. Бацькі яго ўсё жыцё жылі ў скурсе, успаміналі пра сына, гаравалі...

Я быў сведкай, як праводзілася кампанія па прызыву моладзі ў школы ФЗН. Недзе ў 9-ым класе мне на кватэру прыйшла позва з Вілейскага райвыканкама знакам прыбыць туды ў назначаны дзень і гадзіну. Па якой справе – не ўказаная. Прыйшоўшы, убачыў многа юнакоў, сярод якіх былі і мае аднакласнікі. Даведаўся, што ішоў прызыў у школы ФЗН. Нас, як вучняў старэйшых класаў сярэдняй школы, адразу адпусцілі.

Яшчэ раней здарылася вялікае гора ў сям'і бацькоў Філіпа Мікалаевіча Цэхановіча. Распавяду коратка аб гэтым. Калі я быў у 9-ым класе позняй восенню 1946 г. нечакана з'явіўся ў дому Цэхановічаў, прыбыўшы з савецкага лагера, малодшы брат гаспадара – Аляксандр. Быў ён у ватоуцы без каўняра. Выглядаў вельмі змучаным. Высокі, худы – скора ды косці, з бледна-зямлістым тварам. Ён з вялікай цяжкасцю перасоўваўся, пакутаваў задышкай. Меў усяго 37 гадоў. У 1935 г. ён перайшоў польска-савецкую мяжу з надзеяй, як заяўляла савецкая пропаганда, што будзе жыць у СССР заможна і свабодна. Замест распрастэртых абдымкаў яго адразу арыштавалі і без следства хутка прыгаварылі да зняволення, вынеслі абвінавачванне – польскі шпіён. Каля дванаццаці гадоў адбыў на

катаржных работах ў казахстанскіх лагерах НКУС. Выпусцілі знявеченага і хворым на сухоты.

Нельга без узрушэння было глядзець на яго спатканне са сваёй каханай, якая зусім нічога аб ім не ведала, як і не ведалі яго родныя. За гэты час яна ўжо была замужам, муж загінуў на фронце, жыла з хлопчыкам, якому ў гэты час было ўжо пяць гадоў. Яны доўга сядзелі абняўшыся і горка плакалі або. Потым яна запрасіла яго жыць да сябе ў свой дом...

Апісваючы перыяд вучобы ў Вілейцы (1945-1948) адчуваю жаданне не толькі адлюстраваць сваё школьнае жыццё, але і распавесці аб часе, аб з'явах, якія тады адбываліся. Кажуць, што наш час – гэта і наша Радзіма.

РОЗДУМ АБ БЫЛЫМ

Жывучы ў сваёй спакойнай вёсцы, якая стаіць у баку ад галоўных дарог, я бы не ўбачыў таго, што назіраў у Вілейцы. Гэты перыяд навучання знаходзіўся на мяжы дзяцінства істаласці. Гэтыя назіранні выклікалі раздвоенасць пачуццяў.

Дом, у якім я жыў на кватэры, знаходзіўся на адлегласці 1 метра ад ходніка. Усё, што перамышчалася па вуліцы насупраць, а таксама далёка ў абодва яе канцы, было бачна як на далоні.

Запалі ў душу страшныя відовішчы. На працягу трох гадоў я шмат разоў бачыў доўгія калоны арыштаваных людзей, якіх вялі з турмы на чыгуначную станцыю, альбо са станцыі ў турму. Зняволеная ішлі па вуліцы ў некалькі радоў. Апранутыя яны былі пераважна ў вясковыя саматканыя світкі ці кожухі. У многіх на нагах былі галёшы, зробленыя з аўтамабільных пакрышак. З усіх бакоў калону атачалі канваіры з сабакамі, узброеныя аўтаматамі наперавес. Звычайна гэта адбывалася ці позна вечарам, ці раніцай. Раздаваліся грубыя воклічы канваіраў, каб на вуліцы не з'яўляліся прахожыя.

Аднаго разу зімой, калі яшчэ было цёмна, спяшаўся ў школу. Адчыняю брамку, ступаю на ходнік, і тут да мяне кідаецца сабака, а ў грудзі настаўляе аўтамат канваір крычыць: “Назад, застрэлю, так тваю...”. Прыйшоў у школу перапалоханы і доўга не мог супакоіцца.

У 1945-1946 гг. бачыў як праз Вілейку гналі нямецкую хатнюю жывёлу, найбольш кароў. Гэта была скваціна іншай пароды чым у нашым краі – чорна-белай масці. Некаторыя з іх былі пакалечаныя, кульгалі, адставалі. Над іх спінамі найбольш часта ўзвіваліся доўгія пугі. Гэтыя каровы у нас не заставаліся, іх гналі вялікімі табунамі на ўсход. Відовішча ўражвала. Глядзеў і ў думках параўноўваў: учора гналі калоны з людзьмі, а сёння гоняць табуни з жывёлай, літасці не было ні да адных, ні да другіх...

Думалася і пра тое, што адукацыя патрэбна чалавеку для таго, каб стаць карысным для людзей, несці ім праўду, святыню, дабро. Але чаму тады ў адукаваных і ўпраўленчых сферах столькі жорсткасці, злосці, насілля, накіраваных супраць чалавека. Каму гэта патрэбна і для чаго? Магчыма таму, што ў іх мала адукацыі? Верх браў роздум аб тым, што трэба старанна вучыцца, атрымаць прафесію і дапамагаць людзям там, дзе толькі зможаш і наколькі дазволяць табе сілы і здароўе ў такі складаны і жахлівы час.

Роза Шэрай

НЕПАЎТОРНЫ ФОТАЗДЫМАК

Шмат прайшло часу з таго незвычайнага падарожжа на Нарач, выраслі тыя хлопчыкі і дзяўчынкі, ужо іх унуکі падарожнічаюць па роднай Беларусі, а некаторыя за яе межамі.

А было гэта ў 1972 годзе. Скончыліся заняткі, здадзены экзамены. Можна і на экскурсію!

Вядома, захацелася туды, дзе ў люстры вады песьцяца хмаркі ды сонца, а разам з імі і самім увопо накупацца, пазагараць, сабраць цікавы матэрыйял для традыцыйнага сачынення “Як я адпачыў летам”. І сабраць гэты матэрыйял удалося. І цікавы, і змястоўны. Бо адбылася незвычайнай сустрэча з сапраўднымі беларускімі пісьменнікамі - М. Танкам, М. Лыньковым (яны мелі ў тых мясцінах летнікі, і не адмовілі нам у сустрэчы).

Гарэў касцёр, спускаліся прыцемкі, а мы сядзелі, ляжалі не вакол вогнішча, а вакол пісьменнікаў, сапраўдных, жывых, якіх нават можна было пакраталаць рукамі. А мы баяліся крануцца, кашлянуць, каб не прапусціць якое слова класікаў беларускай літаратуры, якія расказвалі пра сваё дзяцінства, пра шчасце вучыцца, пра спатоленую прагу далучыцца да мастацкага слова, што трэба любіць тое, што побач і таго хто кожны дзень падае табе кавалак хлеба і кубак малака, таго, хто вучыць касіць, запрагаць каня, вучыць класці воз. Хацелася пра многае запытацца, а неяк сорамна было лезці з пытаннямі, і толькі Урбанскі Міхаіл Іосіфавіч (наш настаўнік хіміі) задаваў пытанні і нас падбадзёрваў ды Камінскі Слава (бо сын настаўнікаў). А потым, крыху асмялеўшы, папрасілі Яўгена Іванавіча (М. Танка) пачытаць вершы. І ён чытаў, чытаў нягучна і няспешна, а радкі самі запаміналіся а некаторыя з іх былі вядомыя старэйшым вучням. Пісьменнікі не спяшаліся, відаць, адчуvalі, што для вясковых вучняў гэта сустрэча гістарычная. Распытвалі, як вучацца, хто бацькі, якія планы на будучае, і падбадзёрвалі: не бойцеся, рыхтуйцеся паступаць, а калі ўсё заладзіцца, то будзьце ў гародзе ашчадныя. Не кіньцеся ў

распусту, а займайцеся тым, дзеля чаго ехалі ў горад. Працавітасьць і настойлівасць заўсёды прывядуць да мэты.

Гляджу на гэты любіцельскі фотаздымак (ён зараз у музеі “Вілейшчына літаратурная”, які працуе на базе Ільянскай школы) і шкадую, што не ўдалося пазней сустрэцца і пагаварыць з Яўгенам Іванавічам. Хаця размова была, толькі праз ліставанне. Пры вялікай загружанасці важнымі справамі Яўген Іванавіч знаходзіў час і жаданне адказваць на нашы пісьмы. У адным (за 07.02.1989 г.) ён піша: “Высылаю вам том сваёй лірыкі, дзе на стар.463 ёсць верш, у якім успамінаю і Вілейку. Верш называецца “Дарога на Нарач”. У лісце ад 07.01.94г. дзякуе за навагодняе віншаванне, добрыя пажаданні, падарункі – верш і фотаздымак: “Прызнацца, я пазайздросціў нат, што Вам са сваімі выхаванцамі-вучнямі ўдалося пабываць у маіх родных мясцінах, бо я, стрыножаны рознымі недамаганнямі, ужо два гады як не змог іх наведаць, ды і малая надзея, што мне ўдасца гэта ажыццяўіць.

Я рад, што вы задаволены сваім падарожкам у маю Пількаўшчыну, у Сваткі. Дом, у якім я нарадзіўся, яшчэ перад сусветнай вайной быў перавезены на хутар, струхнеў, і яго ў 50-я гады разабралі, на яго месцы зараз стаіць варыўня для бульбы і гародніны. Ад яго ацалелі толькі сені ды прыбудаваная ў 20-ых гадах маім дзедам новая хата, у якой, вярнуўшыся з бежанства, і жыла наша сям'я. Як выглядала старая хата, можна бачыць на фотаздымку ў маім зборы твораў (т.І, ст. 161), зробленым у 1941, калі я аднойчы прыехаў з Вілейкі наведаць сваіх бацькоў. А вучыўся я ў Сваткаўскай польскай пачатковай школе, якая стаяла крыху водадаль ад вёскі, ля самай дарогі, што вядзе на Гарадзішча і Княгініна. Відаць, і яе ўжо даўно няма.

Што да сустрэчы з Вамі і вучням Вашай школы, дык я ахвотна сустрэнуся, калі крыху лепш буду сябе адчуваць, як зараз.”

Але здароўе пісьменніка пагаршалася і жаданне сустрэцца так і не здзейснілася. У апошнім пісьме, горкім і самотным, М.Танк гаворыць з намі як з блізкімі людзьмі.

“Пасля страты, пасля смерці жонкі, дачкі, сястры, я не могу прыйсці ў сябе і зараз ляжку цяжка хворы.

I тут нічога не парайш, бо, відаць, адхадзіў я свае гады... . Шчыра дзякую за запросіны наведаць вас, але прыехаць ніяк не змагу. Што да зборніка, папрашу сяброў пашукаць і пастараюся, калі паспею, выслаць яго вам”. Гэта было на паштоўцы віншавання з майскімі святамі 1995 года.

Мы і лічым яго не проста выдатным народным паэтам Беларусі, а ў нейкай меры – земляком, бо ў свой час Жэня Скурко вучыўся ў Вілейскай рускай гімназіі; у 1939 годзе Яўген Іванавіч працаваў разам са сваёй Любою Андрэеўнай у рэдакцыі абласнай газеты “Вілейская праўда”, і нават узяў з ёй шлюб у Вілейцы. Вілейшчына ніколі не была яму чужой. I калі ў 1989 годзе папрасілі яго напісаць што-небудзь пра той час, ён адразу ж адгукнуўся цёплым лістом, выслаў сваю кнігу з аўтографам.

Нашы краяведы (а наша Ільянская школа з краязнаўчым ухілам) тройчы наведалі радзіму пісьменніка яшчэ пры яго жыцці, мелі цёплую размову з яго братам, Фёдарам Іванавічам. А калі Яўгена Іванавіча не стала, то двойчы пабывалі на яго магіле.

“АДЧУВАЮ СЯБЕ ЛІШНЯЙ СЯРОД ПІСЬМЕННИКАЎ...”

(Лісты Ганны Новік¹ да Максіма Танка)

Ганна Новік з'яўляеца першым сябрам Саюза пісьменнікаў Беларусі на Вілейшчыне. Гэтая акалічнасць, калі вучыўся яшчэ ў школе, у маіх вачах прыўзносіла паэтку. А калі прачытаў книгу Міколы Мікуліча “На скразняках стагоддзя”, у якой Ганна Аляксееўна ўзгадваеца як даўняя знаёмая Максіма Танка, дык яна для мяне стала ўвогуле асобай легендарнай у нейкай ступені. Але хутка прыйшло расчараўванне. Пасля знаёмства з дзённікамі Максіма Танка, якому ў часопіс “Полымя” Ганна Аляксееўна дасылала свае творы. У тых дзённіках паэт піша пра Новік не як пра пісьменніцу адбыўшуюся, а зусім нават наадварот. І калі праглядзеце бібліографію паэткі, то там амаль не знайсці публікацый у “Полымі”. А з прыведзеных ніжэй лістоў чытач пераканаеца, што слала яна ў рэдакцыю шмат твораў. Не бяруся вызначаць вартасць творчасці паэткі. Мая задача – пазнаёміць чытача з пасляваенным жыццём Ганны Новік. А яно ў яе было цяжкім. Нават тая ўлада, за ўсталіванне якой так змагалася, адварнулася ад яе.

21.12.1954, Варонічы

Дарагі таварыш Танк!

Выбачайце, што турбую Вас гэтым лістам. Мне здаецца, што я і так вельмі ўжо доўга маўчу і не даю аб сабе знаку жыцця. А я ўсё ж яшчэ жыву й думаю пажыць і напісаць.

Апошні раз мы бачыліся, здаецца, у 1950 г. ранній вясной у Мінску. У гэты час мяне перавялі на работу ў Крывіцкі раён, мястэчка Будслаў, памочнікам начальніка палітаддзела МТС па работе сярод жанчын. Там я працавала да студзеня 1954 года, калі палітаддзелы былі ліквідаваны. Яшчэ да ліквідацыі палітааддзелаў МТС я захварэла язвай страўніка, што вельмі ўтрудняла службу, і к канцу існавання палітаддзелаў МТС я зусім вышла са строю. Калі нас расфарміравалі, я прыехала дамоў. Бальніца і амбулаторнае лячэнне прадаўжалася больш года, бо пачалося яшчэ на службе.

Месец тому назад мне рабілі рэнтген страўніка. Язва зарубцевалася, хаця чуюся яшчэ не зусім нармальная, але ахвота жыць і працаваць пачала з'яўляцца з нарастаючай сілай. Як жыву я? – мо, запытаем. Вось аб адным хочацца сказаць: чуюся да нейкай ступені пакрыўданай, тому што ў калектывізацыі і ўзбуйненні калгасаў я была патрэбна, мяне зналі, а калі я вышла са строю, аба мне амаль зусім забылі і толькі пару тыдняў тому назад прыслалі запіску з гаркома, якой

выклікалі чагосъці ў Вілейку.

Жыву сумесна з бацькамі². Калгас наш адзін з адстаочых па раёне. Зверху папраўляць справу не хочуць, знізу – не могуць.

У мяне – не малы жыццёвы шлях і нялёгкі ён. Як толькі збяруся з сіламі, думаю напісаць кнігу аб жыцці механізатараў МТС. Сярод іх я была амаль 4 гады. Чамусьці зараз мяне больш цягне проза, хача ад часу да часу пішу і вершы ўсё. Не забываюся, цягне, як п’яніцу да гарэлкі.

Вось учора, чытаючы 10-ты № “Полымя” за 1954 год, сустрэла верш Ніны Тарас. З’явілася жаданне навязаць з ёй перапіску, калі яна на гэта будзе згодна. Але не ведаю яе адрас. [...]

А як Вы думаецце аб маіх задумах і планах адносна пісання? Рада б паслухаць. Думаю, што Вы ў гэтыя дні ў Маскве на з’ездзе пісьменнікаў, і к Вашаму прыезду ў Мінск прыйдзе ў рэдакцыю маё пісьмо. [...]

З глыбокай пашанай, Новік Ганна

Шчырае прывітанне Вашай жонцы і дзеяцям!

09.03.1955

Паважаны т. Танк!

Атрымала Ваша пісьмо і кнігі, за што шчыра-шчыра дзякую. Ваш падарунак крануў мяне да глыбіні душы. Гэта яркі доказ таго, што Вы не забылі мяне, і свядомасць гэтага проста акрыліла мяне. Уявіце сабе, што вось дарослы чалавек выбывае са строю па прычыне хваробы, яго хутка забывае начальства, бо якая ж з яго карысць. Ён шмат перажывае, піша сабе вершы, і прачытаць іх нават няма каму, і вось на – першае пісьмо, такі цёплы, сяброўскі адказ!.. Я пераканана, што Вы разумеце стан маёй душы.

На першы раз пасылаю маю паэму аб адбыўшыхся пераменах у вёсцы Заходній Беларусі і трывершы³. Хвалююся за іхны лёс. Ёсць у мяне яшчэ некалькі вершаў, крыху незакончаная паэма і некалькі недакончаных апавяданняў. Вазьмуся за іх, калі атрымаю ад Вас ацэнку на гэта, што высылаю зараз.

Прашу Вас, Яўгені Іванавіч аб адным: не шкадуючы мяне, напішице адкрыта ці варта мне пісаваць паперу, ці будзе што з гэтага, ці вартая я на сённяшні дзень Вашых падарункаў, ці ёсць у мяне якія задаткі на пісьменніка? Вашае пісьмо павінна стаць рашучым момантам у адносінах майго пісьменніцтва. Я буду чакаць яго [...] доўга. Толькі не шкадуйце мяне. Я ж павінна рашыць, якой дарогай пайсці ў сучасны момант.

Чакаю Вашага пісьма.

З пашанай, Ганна Новік⁴

14.07.1955

Паважаны тав. Танк!

Пасылаю адзін верш, каб Вы ведалі, што я яшчэ жыва і – пішу. Апавяданне, аб якім я ўспамінала ў папярэднім пісьме, усё яшчэ не гатова к адпраўцы: падрасло яно амаль у два разы і таму адпраўка патрабуе больш часу, а лета – сапраўды гарачы час не толькі таму, што спякота, а галоўным чынам таму, што жыву на сельскай гаспадарцы. Сілы вяртаюцца чамусь вельмі марудна і на кожную працу

я затрачваю больш часу, чым чалавек нармальнага здароўя. Пісем ад Карпава і Вялюгіна не атрымала і хутчэй за ўсё, што не атрымаю. Мо гэта таму, што часам некаторыя літаратары новага чалавека ў літаратуры сустракаюць не вельмі радасна... Гэткую сустрэчу я ўжо раз адчула з боку Агіевіча, хаця я яго і не знаю, але М. Клімковіч даў калісь прагледзець мае даваенныя вершы яму, і я адчула, што мяне ў літаратуры не хочуць. Не хачу сказаць, што так яно і зараз, але вось найшла такая думка, успомнілася мінулае. А дзе зараз Клімковіч? У мяне ж захавалася пара даваенных яго пісем, сяброўскіх пісем, нягледзечы на розніцу сярод нас ва многім.

З глыбокай пашанай,

Новік Ганна

Р.С. Чакаю выходу ў свет "Карэспандэнта"⁵

23.02.1956

Дарагі таварыш Танк!

Прабачце, што турбую Вас, але напала некая хандра, панізіўся маральны стан і к таму закралася сумненне адносна ацэнкі першай маёй аповесці, якой Вы, магчыма, яшчэ й не чыталі. А я аб ёй думаю.

Мо, гэты мой маральны стан կрыху звязаны з дрэнным фізічным станам, не ведаю, але адчуваю сябе дрэнна.

Хацела па Вашай прапанове напісаць нарыс, але ў нас няма матэрыялу, а пашукаць яго зараз я не ў стане, хіба пад вясну. Хутка скончу апавяданне на калгасную тэму і дашлю. А мо, не слаць, пакуль не выйдзе ў свет паэма?

Планы мае адносна літаратурнай працы растуць, псую многа паперы, а карысці колькі з гэтага будзе – не ведаю; ці змагу я стварыць хоць нейкую матэрыяльную аснову для жыцця.

Вясной думаю шукаць працы, але як мала ў мяне фізічных сіл! А яна ўсюды трэба, бо на пасільную работу, як мне сказаі ў нашым раёне, – ёсць жоны начальства.

З калгаса наша сям'я атрымала на працадні 170 руб. грошамі і воз сена. Больш, пакуль, нічога за сцёкшы год. Абяцаюць па 500 гр. зерня на працадзень, але гэта яшчэ невядома. Была б маладзей і здаравей – пашла б на цаліну, а такую мяне – не прымуць.

Ці варта канчаць аповесць? Як на Вашу думку?

I – да пабачэння.

З пашанай, Ганна

02.09.1956

Паважаны і дарагі тав. Танк!

Учора раніцой атрымала Ваша пісьмо; увечары адправіла заяву разам з картай санаторна-курортнага адбора Праўленню Саюза Пісьменнікаў. У заяве я прашу не санаторыяў і курортаў, а Карапішчавічы, дзе б можна было папрацаўца. Не знаю, як там паглядзяць на маю заяву, бо ж я не член Саюза.

А сёняння раніцой атрымала ад Вас адкрытку...

Шчыра Вам удзячна, Яўгені Іванавіч! Ад усяго сэрца! Ну, нягледзячы на тое, што

два тыдні запар баліць жывот. Днямі закончыла апавяданне, але яно атрымалася на 150 старонак рукапісі. Сёння яшчэ раз перачытаю яго і, калі дасца, скарочу, а праз 10-15 дзён прышлю.

Ва ўмовах калгаснага жыцця вельмі цяжка пісаць, амаль усё лета ў калгаснікаў няма выходных і ў мяне таксама. Крыху падрамантуюць здароўе ў бальніцы, а праз месяц яго сарвеш дома на фізічнай працы, бо яшчэ такое здароўе, як маё. У гэта лета ўрачы даведкаю асвабадзілі мяне ад фізічнай працы амаль на 3 месяцы, але ж гэта не ратуе, умовы жыцця ад гэтага не змяніліся.

Перагляджу і пээму, перапрацую яе, як скончу з апавяданнем.

Да пабачэння. З глыбокай пашанай, Ганна.

15.09.1956

Паважаны таварыш Танк!

Думала сёння пад'ехаць да Вас ізноў, але каб менш надакучваць – пішу. Вось ужо шосты дзень я жыву ў Карапішчавічах і ўвесь час памятаю, што – па незаробленай пуцёўцы. Разумею, што сёння такія людзі, як я, застаюцца за ўсімі ззаду, бо ўсе вышыні трэба ўмечь браць штурмам.

Хацелася б, каб Вы ўявілі, як адчувае сябе сярод ужо слайных пісьменнікаў, маладых гадамі, саракагадовы малады пісьменнік, ды яшчэ пісьменніца без дыплома, высокай адкукацыі, да сёння не знаючая раскошнага жыцця... Але я не веру, што хто-небудзь з лаўрэатаў можа сабе ўяўіць гэта.

І, адкрыта кажучы, адчуваю сябе лішній сярод пісьменніцкага грамадства Беларусі. Зараз так многа таленавітай моладзі, што з маймі гадамі і з майм выглядам трэба зусім сысці з арэны і месца не займаць. І я не здзіўляюся, што мая пээма ляжыць паўтары гады, а тав. Вялюгін не лічыць патрэбным напісаць і двух слоў у адказ не толькі на пээму, але і на маё пісьмо. Гэта самае адносіцца і да таварыша Карлава. Другі год ляжыць у яго без адказу апавяданне “Часовая з’ява”, 7 месяцаў чытае першую частку аповесці, і не ведаю, ці наогул дачытае.

Прашу, не крыўдуйце на мяне, таварыш Танк, што я аб гэтым пішу. Усё ж і я аўтар, хаця і з сельскай мясцовасці, а не з горада, і я ўкладваю ў свае творы многа душы і часу, якога ў мяне так не хапае, і мне крыўдна бывае часам, што мае творы залежваюцца па паўтары гады без адказу. Праўда, я не ўмела змагацца за сваё месца ў жыцці, у літаратуры. Я ўмела змагацца за агульную справу і тады ў поўным значэнні слова адчуvala сябе патрэбнай і для справы, і для народа. Зараз я амаль лішні чалавек. Тоё, што выходзіць са строю ў тэхнічным або фізічным значэнні – хутка [запамінаецца] усім.

Вы гаварылі, таварыш Танк, што будзеце ў Карапішчавічах. Вельмі прашу, не забудзьце, прывязіце абедзве мае пээмы і апавяданне “Часовая з’ява”. Тут у мяне ёсць часу, перапрацу ўгодна вышых зайдзіць і маіх дапаўненнія.

Фізічна адчуваю сябе тут нядрэнна – адпачываю, ёсьць часу думаць, а маральна – незавідна. А ўсё ж даволі цяжка адчуваць сябе лішній дзе-небудзь, а асабліва ў літаратуры тады, калі гэта галіна з усіх галін засталася пасільнай. У 1936 годзе Вы надрукавалі першыя мае вершы, і сёння я ўсё не пісьменнік. І Засім, і Тарас, і Машара, і іншыя паэты маюць зборнікі, а мае вершы ляжаць у рукапісі. А тут і часу засталося мала, такі дрэнны стан здароўя. Прыдзецца рана здаць пазіцыі.

Дык спадзяюся, што Вы прывязеце мае творы, таварыш Танк.
 Даруйце за змест пісьма. Каму больш напісаць? Хто можа зразумець мяне
 больш і лепш, як Вы?
 З паважаннем, Ганна

29.01.1957

Паважаны таварыш Танк!

Пасылаю ў Вашу рэдакцыю новы мой твор: "Летнія [дні]". Вельмі прашу
 паведаміць як атрымаеце і прачытаеце.

Прашу напісаць Вашы заўбагі аб творы. Адначасова прашу паведаміць
 што будзе з апавяданнем "Paica", якое аддала Вам у верасні мінулага года? За
 фрагменты паэмы "Праз восем год"⁶ ганарап атрымала, шчыра-шчыра ўдзячна!

Ну, са здароўем пасля Карабішчавіч значна лепш, за што таксама ўдзячна ў
 першую чаргу Вам, Яўген Іванавіч!

Зараз саджуся дакончыць частку аповесці "Шляхі і мэта".

Пакуль – да пабачэння!

Шчыра паважаючая Вас Ганна Новік

Буду чакаць Вашага пісьма

23.01.1958

Дарагі Яўген Іванавіч!

Не ведаю, ці ўжо пара мне пісаць гэту заяву, якую Вы знайдзяце ў канверце,
 таму і пасылаю ўсё гэта Вам, а не ў Саюз. Рашице, калі ласка, Вы, вельмі
 прашу⁷.

Прызнацца, я нават не ведаю, як афармляць гэтыя дакументы. Чула, што трэба
 дзве рэкомендацыі і спадзяюся, што напішаце і Вы, калі будзіце лічыць, што мне
 пара ўступаць і што мяне пара, ёсць за што, прымаць.

Я разумею, што напісала мала, і сама б не асмелілася пісаць гэту заяву, але
 сябры падгандяноць, таропяць. Вось і адважылася.

Вы ж знаеце, што я не ўмей нідзе лезці наперад, нават лічу гэта паступкам не
 для мяне, таму прашу, рашице мой лёс самі.

Дык калі там будзе як [супадацца], вельмі прашу, перадайце заяву і
 аўтабіографію ў Саюз каму трэба.

У хуткім часе дашлю Вам у "Полымя" перапрацаваную "Paicy", а ў "Маладосць"
 апавяданне "Прапушчаныя заняткі", днямі скончанае.

І так – давяраю свой лёс Вам.

Чакаю адказу.

З павагай Ганна

12.11.1958

Дарагі Яўген Іванавіч!

Прабачце, я ўсё да Вас. Мне прыслалі аформіць вось гэтыя анкеты і даслаць у
 Саюз. Паперы аформіла, а вось ці адрес Саюза Энгельса 27 ці 29 – сумняваюся.
 [Бандарына] мне пісала што 29... Словам, перадайце, калі ласка, гэтае ўсё т.
 Калачынскому, вельмі Вас прашу. [...]

Жадаю Вам усяго найлепшага, асабліва здароўя.

Ваша Ганна

01.02.1959

Паважаны таварыш Танк!

[...] Калі хадзіць аб членстве, дык Вы ж самі ведаеце, што я ніколі і нікуды не лезла. Іншых папрымалі яшчэ да вайны, а я і сёння б маўчала, каб не падагналі сябры. Зараз каюся, што паслушала іх, бо выходзіць, што і турбую Вас па гэтай прычыне.

Галоўнае, што заставіла мянэ напісаць Вам, гэта паўсюдная, незразумелая мне няўдача. “Полымя” год не адказала на высланы ў часопіс твор “Рака”, “Маладосць” столькі ж маўчыць на апавяданне “Прапушчаныя заняткі”, Маладзечанскае літаб'яднанне неяк вагаецца, трymаючы ў руках апавяданне “Гаспадар кватэръ”. Разумею, што ўсе заняттыя, ва ўсіх свае справы, але ж я маю права чакаць адказу і прасіць яго ва ўсіх, куды высылаю. Так жа? Дрэнна пішу, чаму тады не сказаць проста: нічога не атрымліваецца і ўсё – не псуі паперы.

Уступаць у члены – трэба мець knіжку, а ў мянэ яе няма і, магчыма, не будзе, бо я не ўмею змагацца за сваё месца ў жыцці, нават напамінаць аб сабе не ўмею і баюся, бо вельмі цяжка, калі незаслужана лаюць. Магчыма, Вы гэтага ніколі не сустракалі, таму злуецеся на мянэ.

Прабачце. Больш не буду несці Вам сваіх цяжкіх думак у цяжкі час няўдач, бяssілля і, пэўна, нікому не буду.

З пашанай, Ганна

А сёння, як бачыце, ужо 8-га, і ліст, напісаны Вам яшчэ першага, праляжаў да сёння.

Атрымала і Вашу паштоўку. Дзякую. Зборнік ужо гатоў, толькі паеду з ім у Маладзечна, мо ўдасца надрукаваць на машынцы, бо ад рукі, напэўна, не прымуць у выдавецтве.

Выбрала лепшыя на мой погляд вершы, а над застаўшыміся падумаю яшчэ. Мо зраблю з іх што-небудзь, а мо зусім кіну. Падлічыла – атрымалася больш, чым 1660 радкоў.

Калі перадрукую на машынцы, то, напэўна, прышлю Вам, а калі слаць у выдавецтва, дык прышліце, калі ласка, адрас і каму там, на чыё імя. А ці ў Саюз трэба таксама высылаць экземпляр рукапісу?

Словам, прайнструктуйце, калі ласка.

З пашанай, Ганна Новік

13.02.1959, Варонічы

Дарагі Яўгені Іванавіч!

У гэтыя дні, калі ў Мінску праходзіць IV з’езд пісьменнікаў БССР, не могу спакойна ні працеваць, ні думаць. Адчуваю сябе лішній сярод пісьменнікаў і наогул сярод людзей.

Вы, вядома, не з’яўважаеце, што на з’ездзе мянэ няма, а я ў гэтыя дні лішні раз пераканалася, што я абсолютна нікому (акрамя старых бацькоў) непатрэбна, нікчэмны чалавек, і пісьменніцкая арганізацыя рэспублікі аніякай увагі не звяртае на мянэ. Таму і ў саюз не прымаюць, і не збіраюцца, таму не лічаць патрэбным

і на з'езд выклікаць.

Зусім кінула пісаць, ды жыццё будзе зусім спустошаным. Усё іншае: далейшая адукцыя, колькі-небудзь парадачнае месца працы – па прычыне падарванага здароўя для мяне недасягальныя вышыні. Засталася літаратура. Ведаю, разумею, што і гэта праца вымагае многа сіл, нерваў, але на гэтым шляху я бы магла прынесці якую-небудзь карысць. На жаль, пісьменніцкая арганізацыя рэспублікі не лічыцца са мною, што для мяне вельмі балюча.[...]

І адна просьба: напішыце, што мне рабіць пасля гэтых дзён? І ці наогул рабіць што-небудзь у тым напрамку, які выбрала? Ці, мо, не выбрацца мнё з пачынаючых, бо праўленне Саюза не хоча гэтага. Ведаю, што мне сорак чатыры гады, слабое здароўе, шмат фізічных дэфектаў, не забываю, што я – з Заходняй Беларусі, што ў часе акупациі была тут, але ўсё яшчэ хочацца раўнапраўя, хочацца падзіцчаму.[...]

З паважаннем, Ганна Новік

7.04.1959

Паважаны таварыш Танк!

Сёння разам з пісьмом да Вас высылаю надрукаваны на машынцы зборнік вершаў у Дзяржаўнае выдавецтва БССР на імя тав. Казекі. З адпраўкай зборніка засягнула таму, што ў мяне ў канцы сакавіка пасля шматгадовой хваробы памёр бацька. Апошняя гады трывалі хварэў вельмі цяжка. Асабліва цяжка ягоная хвароба адбівалася на маім здароўі і настроі.

Тав. Танк, там пэўна яшчэ нешта трэба ў выдавецтва для таго, каб зборнік надрукавалі, таму пішыце мне што ад мяне патрабуецца для гэтага: пісаць куды ці каму... словам, пішыце, калі што трэба ад мяне, ды калі я што магу.

З пашанай Ганна Новік

24.01.1960

Паважаны тав. Танк!

Прабачце, што турбую Вас... адно пытанне: ці дадзіце Вы мой верш у другім № "Полымя"?¹⁸ І калі Вам гэта не будзе цяжка, пацікаўціся, калі ласка, ці будзе што з маім зборнікам у гэтым годзе?[...]

Спадзявалася на ганарап з [абл газеты], абяцалі надрукаваць мой матэрыйял у другой палове снежня, аж [у вобласці] спасавалі, а з ёй усе мае надзеі.

Пачала думаць аб пенсіі. Не веру, што ўдасца мне, як заўсёды ў маім жыцці. Мо стажу не хопіць, мо іншая якая прычына будзе.

Словам, выбілася з [...] і надзеі ніадкуль.

Ячшэ раз прашу прабачэння.

Буду чакаць адказу.

З павагай Ганна Новік

3.02.1960

Дарагі Яўгені Іванавіч!

Шчыра, шчыра дзякую! Атрымала ўсё. Ад усяго сэрца дзякую! Вы, магчыма, не ўяўляеце, як Вы мяне падтрималі ў гэткі цяжкі час. Я ўжо не бачыла ніякага выхаду.

А мой зборнік вершаў я выслала ў Выдавецтва яшчэ ў сакавіку 1959 года

і атрымала адказ, што ён атрыманы і што выдавецтва будзе ставіць пытанне перад Міністэрствам культуры, каб яго запланавалі выдаць у 1960 годзе⁹. Зборнік надрукаваны на машиныцы. Выслала ў адрес галоўнага рэдактара Выдавецтва тав. Казекі Івана Дарафеевіча. Ён жа і адказ мне пісаў. Вось калі ён згубіўся, тады вышлю другі экзэмпляр, таксама друкавалі на машиныцы. Паведамце, калі ласка.

Яшчэ раз дзякую!

З павагай Ганна Новік

15.02.1960

Дарагі тав. Танк!

Атрымала Ваш ліст. Дзякую!

Фані Ефімаўна напісала 11-га лютага, толькі адрес Саюза ці той?.. Пісала на Энгельса, 27.

А ў мяне вось якая справа: пасля хваробы ўрачы накіравалі мяне на камісію ў Маладзечна. Далі мне па зроку, гіпертаніі і агульным стане другую групу інваліднасці. Аднак гэтым бядам не скончылася: трэба 9 год стажу, або даведка ўрача аб тым, што я захварэла на рабоце. Ёсць у мяне даведкі ўрача з 1952 года, але толькі па ізвесціяўніку, а трэба і па тым, што зрок у мяне тады пачаў панікацца¹⁰. Гэта – 1952 год, і цяжка шукаць у архівах Крывіцкай паліклінікі.

Другая бядама са стажам. Райсабес не залічвае выбарных пасадаў і таму ўвесь час, што я білася ў калгасе старшынёю – прападае. Трэба даведку райвыканкама, што мяне накіроўвалі на гэтую работу. І гэта вельмі цяжка ўладзіць. І яшчэ адно: з даваенняй службы ў мяне застаўся толькі прафбілет з райана. А сведак знайшла, але тыя прыйшлі значна пазней за мяне, толькі ў 40-м годзе. Я ж прыйшла ў раён з 1-га кастрычніка і рабіла ўсё, што было трэба. Як і Вы ведаеце, арганізоўала гандлёвыея кропкі, загатаўляла лён... Але з тых людзей таксама нікога не засталося і таму ўвесь час я хачу аформіць на райана, каб не было лішніх цягнінны. Дык вось няма людзей, якія б прымалі мяне на работу. І тут можа са стажу прапасці амаль год. А прафарганізацыя ў райана арганізавалася толькі ў красавіку 40-га года.

Не ведаю, чым усё гэта скончыцца, і ўжо не веру ні ў што. Магчыма, нічога не даб'юся. [...]

Калі гаварыць аб людзях, якія б маглі пацвердзіць тое, што я пайшла на працу з 1-га кастрычніка 1939 года, дык яны ёсць, але неабходна, каб у іх былі дакументы даваенныя. Вось такіх і знаючых мяне – няма тут.

Прабачце, што дзяллюся з Вамі ўсімі непрыемнасцямі. На сённяшні дзень не ўстане перажываць іх адна.

Увесь час, што магу, аддаю аповесці. Думаю закончыць яе ў пачатку сакавіка. Каб не гэтыя клопаты, перажыванні, раней бы закончыла, але вось... руки апускаюцца. Ці я думала тады, у 52-м годзе, што мне трэба будзе пенсія па хваробе? Ці для дакументаў я аддала амаль тры гады калектывізацыі?! І амаль бясплатна. Ды што тут душа – сумленне! Папера трэба, дакумент, даведка, пацверджанне...

Не сярдуйце, дарагі Яўгені Іванавіч, за такі мой настрой. Ну што я зраблю з ім?! Так жа жыццё склалася.

З пашанай, Ваша Ганна

25.02.1960

Паважаны таварыш Танк!

Прабачце, калі ласка, што так многа турбую Вас у гэтым годзе. Справа вось у чым: у нас у Райсабесе новае начальства, а таму новыя і парадкі. Учора сказалі, што калі б у мяне была даведка аб тым, з якога года я пачынала друкавацца, гэта б унеслі ў стаж работы. Аб тым, з якога часу Вы друкавалі мае вершы ў "Калосci", Вы вядома памятаецце, хаты гэта было, здаецца, у 1936 ці 1937 годзе¹¹.

Ці маглі б Вы мне высласць такую даведку? Калі гэта магчыма, то шліце яе ў адрас галоўнага ўрача, Балкоўскай Вольгі Аляксееўны, таму што сюды хутчэй дойдзе, чым да мяне ў вёску і яна хутчэй зможа адправіць яе ў Райсабес.

Гэта пісмо я пішу з кабінета ўрача, т. Балкоўскай і яна згаджаецца з тым, каб Вы, калі зможаце высласць, выслалі ў яе адрас.

Яшчэ раз прашу прабачэння і буду чакаць Вашага адказу.

З пашанай Ганна Новік

04.04.1960

Паважаны тав. Танк!

Дасылаю верш, напісаны тут, у Карапішчавічах. Калі падойдзе, прашу змясціць яго ў якім-небудзь нумары "Полымя".

Адпачыла я тут нядрэнна, крыху паправілася з выгляду, аднак боль у вачах не ўціхае і не дaeе працеваць таксама.

Вельмі непакоіць справа маёй будучай пенсіі. Калі я яе не атрымаю, не ведаю, што я буду рабіць. Гэта мяне, паўтараю, вельмі і вельмі непакоіць, як зароблю на жыццё. Калі з такой хуткасцю будзе паніжацца зрок, як апошнія гады, – поўнай слепаты мне не мінуць і хутка.

Сёння крыху гаварыла з тав. Шамякіным, ён прыехаў сюды, у Карапішчавічы. Ён гаварыў, што многія таварышы з Саюза едуць на Пленум у Москву, значыць празідым можа і не адбыцца ў гэтым месяцы і справа з устанаўленнем мне стажа творчай працы зацягнеца.

Паверце, мне вельмі цяжка звяртацца да Вас з гэтаю просьбай, але што я могу зрабіць іншае? Можа б Вы пацікавіліся адносна празідыму і адносна маёй справы... Заява ж там, калі не згубілася.[...]

Пачакаю яшчэ з тыдзень, а тады яшчэ раз паспрабую звярнуцца да Бірыч. Хоць бы гэту боль уцішыць.

Яшчэ раз прашу прабачэння, што турбую Вас. Буду чакаць Вашага адказу сюды, у Карапішчавічы.

З пашанай, Ганна Новік

Стаж з 1937 г.

29.05.1960

Дарагі Яўгені Іванавіч!

І вось нарэшце пішу Вам ліст без просьбаў... Вельмі многа было іх у мяне да Вас, і мне здаецца, надакучылі Вам мае пісьмы з просьбамі. Гэтым разам мне хочацца шчыра падзякаваць Вам за Ваши сапраўды сяброўскія адносіны да мяне, да маіх просьбаў. Бяз Вас не так хутка, не так лёгка я бы атрымала неабходныя для

маёй пенсіі дакументы па лініі Саюза пісьменнікаў. Гэта ж ясна. Хто мяне там лепш, як Вы, ведае, і хто лепш разумее становішча, у якім я жыла апошнія 6 год?

I так – атрымала пенсію. 360 руб. Гэта з разліку на 1000 р. зарплаты апошніх 4 год службы. Зараз я змагу значна больш часу аддаваць творчасці, бо ўсё ж за сродкі для існавання і ўтрымання сына¹² ў школе хвалявацца не буду. Дагэтуль, калі нават не браць пад увагу зусім дрэнны стан здароўя, мне даводзілася рознымі шляхамі зарабляць на хлеб, на іншыя расходы і гэта мяне праста ўніжала ў маіх жа вачах, не гаворачы аб tym, што забірала і так слабое здароўе. [...]

Нават не верыцца. Часамі здаецца, што раптам здарыцца штось і пенсіі я не атрымаю. Жах агартае, а дасюль жыла ж без яе. Так не трывожна атрымоўваецца тады, калі зарабляю.

Дык шчыра-шчыра дзякую Вам за ўсё-усё, што Вы зрабілі для мяне за ўсе апошнія гады і ў гэтым годзе!

З пашанай, Г.Новік

Лісты захоўваюцца ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва. Ф. 25 В 2 №79

Заўвагі

¹ Ганна Новік (1914-1997) – заходнебеларуская паэтка, празаік. Аўтарка зборнікаў вершаў “Мае вёсны” (1961), “Мая Вілейшчына” (1996), “Барвовае лісце” (2005). Нарафлілася ў горадзе Аўгустове (Польшча). Яшчэ дэйцём з бацькамі пераехала на Вілейшыну. Апошнія гады жыцця правяла ў Вілейцы. Пахавана на “новых” могілках.

² Ганна Новік была замужам. У 1947 годзе яны развеліся, хоць разам не жылі ўжэ пацяглы час.

³ Два з іх - “Знаёная вуліца” і “Сяброўкі” - былі надрукаваны ў №3 “Полымя” ў 1955 годзе.

⁴ 26.03.1955 Максім Танк у сваім дзённіку зрабіў запіс “...Атрымаў пісмо і цікае атавяданне Ганны Новік. Датрацуваўшы, можна было б даць у “Полымя”. Вельмі хутка расце ў нас колькасць твораў сярэдніх твораў, якія можна друкаваць, але калі б былі летнія, не варта было б іх друкаваць”. Размова, відаць, ідзе пра яшчэ адзін ліст, датаваны сакавіком 1955 і пра атавяданне “Карэспандэнт”. Згаданы ліст, прайда, не атрымалася адшукваць.

⁵ Атавяданне “Карэспандэнт” было надрукавана ў №7 “Полымя” ў 1955 годзе.

⁶ Фрагменты паэмы былі надрукаваны ў №12 “Полымя” за 1956 год.

⁷ У Саюзе пісьменнікаў Ганна Новік была прынята ў 1960 годзе.

⁸ У №3 “Полымя” ў 1960 годзе быў надрукаваны верш “Табе”

⁹ Зборнік “Мае вёсны” выйшаў толькі ў 1961 годзе з прадмовай Піліпа Пестрака.

¹⁰ У 1936 годзе падчас допыту ў турме следчы ўдарыў Ганну Новік па твары. “Я не ўтрымалася на нагах і ўпала скроняй на канц стаала. Са скроні пацякля кроў. ...Зрэнка майго правага вока схавалася за пераносіцу. Я начала ім дрэнна бачыць”.

¹¹ У 1937 годзе ў №3 “Калоссяў” быў надрукаваны верш “У дарозе”. У гэтым самым годзе ў “Беларускім летапісе” былі надрукаваны вершы “Маё сонца” (№№6-7), “Песнярам” (№8), “Не таму я стаў” (№9).

¹² Была ў Ганны Новік і старэйшая дачка, якая памерла падчас вайны.

Віталь Гарановіч

ПА ХВАЛЯХ МАЁЙ ПАМЯЦІ

У стальным веку прыгадваюцца табе мілыя малюнкі дзяцінства, такога непаўторнага і фантастычнага, быццам дзіцячае кіно, якое прагледзеў ты ў маладым ці юным узросце. І яно з вышыні пражытых гадоў здаецца ў шмат чым падобнае на вясёлыя карцінкі жыцця далёкага, хоць і нялёгкага пасляваеннага часу...

На памяці і тыя эпізадычныя фрагменты, якія запалі на ўсё жыццё, звязаныя з дзіцячымі гадамі ў Ермакоўскай сямігодцы, і лёсам наканаваным быць сведкай пачатку літаратурнага жыцця і настаўніцкай працы Івана Васільевіча Козела, беларускага драматурга, аўтара знакамітай і вельмі папулярнай у 60-ых гады "Папараць-кветкі". Яна была настолькі любімай у народзе, што яе некалькі месяцаў запар паказвалі па беларускаму тэлебачанні па заяўцы гледачоў. Тады, помню, у сенькову хату сходзіліся ці не амаль што ўсе ермакоўцы паглядзець яшчэ і яшчэ раз згаданую п'есу ў выкананні артыстай Беларускага тэатра юнага гледача.

Ці не тады назвалі рэстараны ў Маладечне і Мінску крылатым эпітэтам па назве драматычнага твора (Ды і жылы мікрараён "Серафранка" у Мінску, мабыць, бярэ пачатак ад козелаўскай п'есы "Над хвальямі Серафранкі"?!)

Вяртаюся ў памяці зноў і зноў у дарагі для мяне час - канец 50-ых, пачатак 60-ых гадоў. Для мяне, вучня першага, а затым другога класаў нічога асаблівага не значыў той факт, што ў школу прыехаў працаўца новы настаўнік, а разам з ім і яго сям'я, што з дзяцей Івана Васільевіча сын Косця быў майм роўнагодкам, другі сын - Саша, на год старэйшы. Далейшы лёс звёў нас за адну парту, якраз насупраць стала настаўніка. І аднойчы, на замену захварэўшай маладой настаўніцы, прыйшоў бацька Косці. Павітаўшыся, цёплым неафіцыйным голасам прапанаваў класу самастойнае заданне, а сам паглыбіўся ў нейкія лісты, густа спісаныя і з праўкамі зверху над словамі. Часта позірк яго быў скіраваны паверх нашых галоў, недзе на заднюю сцяну класа. Нам здавалася тады, што ён гэтаксама кантралюе работу вучняў, і стараліся не шумець. Але з часам, выканашы заданне, мы пачалі "сігналізаваць" настаўніку рукамі аб заслужанай перамозе ў рашэнні вызначанага для нас задання. Настаўнік не реагаваў,

нават не заўважаў нікога з нас, а вочы яго ўтрапёна аб нечым думалі. У гэты час ён быў “глуханямы” да шуму ў класе, не адзагаваў і на званок з урока. Нам, малым, няўцям быў творчы стан настаўніка, бо ён у тыя хвіліны “думаў” пра сваіх герояў новага твора.

... П’еса “Над хвалямі Серабранкі”. Колькі тыповых партрэтав стварыў аўтар на падставе канкрэтных асоб - жыхароў маіх родных Ермакоў! Персанаж брыгадзіра Сцёпкі цалкам адпавядае тагачаснаму брыгадзіру Сцяпану; сям’я Шыдлоўскіх спісана драматургам з сям’і піянерважатай Ермакоўскай сямігодкі; шафёр Васіль - са старэйшага калгаснага вадзіцеля Васілем; Зоська - нагадвае нашага агранома Зоську; у образе Федзі я згадваю свайго бацьку, таксама першага бухгалтара мясцовага калгаса, які нярэдка ў сваёй лексіцы выкарыстоўваў выслоўе “варушыць мазгамі”.

Носьбітам вуснай народнай творчасці: песень, прымавак, прыказак, якія гаючай крыніцай лъюцца са старонак п’есы, была ермакоўская доўгажыхарка, якую доўгімі зімовымі вечарамі слухаў і занатоўваў у свой пісьменніцкі блакнот драматург Іван Козел. Пажылая жанчына прала կудзелю і спявала пад музыку свайго калаўрота.

Пазней, калі Іван Васільевіч Козел з сям’ёй пераехаў на сталае жыццё ў Мінск, стаў працаваць ў Інстытуце педагогікі Міністэрства асветы БССР, ён шмат разоў прыязджаяў у Ермакі, прыходзіў да нас. Тады бацька цепліў лазню, а пасля

Людка Сільнова

МУЗЫЧНЫ КАНВАЛЮТ

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі асобна захоўваецца калекцыя "Бібліятэка М. А. Янчука", якая складаецца прыкладна з 2 000 кніг былога прыватнай бібліятэкі знакамітага беларускага, рускага і украінскага этнографа.

Мікалай Андрэевіч Янчук (1859-1921) — ураджэнец беларуска-польска-украінскага памежжа, выпускнік Маскоўскага ўніверсітэта, член кірауніцтва многіх этнографічных і музычных таварыстваў і часовых, як іх тады называлі, камісій ("агульных місій") у тагачаснай Расіі. Шмат увагі ён надаваў усеагульной музычнай адукацыі на аснове песеннай творчасці народа, рупіўся аб шырокай папулярызацыі народнай песні.

Янчук першы на навуковай аснове пачаў збіраць і вывучаць беларускі музычны фальклор. Захапіўшыся ім, і сам стаў пісаць музыку, музычна-драматычныя сцэны (п'есы "Выхаванне", "Піліп-музыка", «Не памогуць і чары, як хто каму не да пары»). Ініцыятар стварэння народнай кансерваторыі ў Маскве, дзе ў асноўным і пражыў сваё жыццё, рэдактар вядомых часопісаў "Этнографическое обозрение" і "Музыка и жизнь", Мікалай Янчук больш за 100 гадоў таму даводзіў свету, што і наш беларускі народ па сваёй музычнай і слоўнай культуры — багаты і самабытны не менш, як і яго народы-суседзі.

Цікава ведаць, што як этнограф і знаўца беларускага прыгожага пісьменства Янчук вельмі шанаваў творчасць нашага земляка Янкі Купалы і актыўна спрыяў выхаду ў свет яго першай кнігі для шырокага расійскага чытача — "Избранные стихотворения в переводах русских поэтов" (Масква, 1919). Цяпер некалькі асобнікаў гэтага выдання захоўваюцца ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі ў розных яе калекцыях.

Калекцыя "Бібліятэка М. А. Янчука" паступіла да нас у 1922 г., у час стварэння фондаў найбуйнейшага нацыянальнага кнігасховіща на базе бібліятэкі толькі што ўтворанага першага нацыянальнага ўніверсітэта — БДУ. Патрыятычна настроены, ахоплены энтузіязмам рэвалюцыйных перамен у свядомасці і грамадскім жыцці, Мікалай Янчук, які і ў Маскве шмат займаўся беларускімі студэнтамі, у 1921 г. непрацяглы час працаваў у БДУ — прафесарам на кафедры беларускай літаратуры і этнографіі. Аднойчы, вяртаючыся з лекцый халодным восеньскім цягніком, моцна застудзіўся і не змог адолець хваробу...

У 1940-я гады гэты каштоўны кнігазбор — падмурак нацыянальнага фонду быў вывезены фашистамі на Захад разам з рэдкімі кнігамі і нацыянальнай перыёдкай... На жаль, не ўсе "бэяшки" (адзінкі з калекцыі "БЯ") вярнуліся назад пасля вайны — толькі каля адной паловы. Цяпер мы трymаем гэтыя кнігі не рассыпанымі па шматлікіх паліцах і паверхах, а ўсе разам. Даглядаем, абяспільваем, бярэм для карыстання — нібыта калісці іх былы вучоны гаспадар.

У цэлым калекцыя "Бібліятэка М. А. Янчука" складаецца з навуковых

манаграфій, этнографічных зборнікаў і брашур, слоўнікаў, прыгожа пераплещеных кніг тагачаснай мастацкай літаратуры, альбомаў, календароў, прэйскурантаў, нотаў і шматлікіх тоненых так званых “асобных адбіткаў” з тагачаснай перыёдыкі. Яны ўсе даволі часта па-старадаўняму, з яцмі, падпісаныя іх аўтарамі “Милостивому государю” — гаспадару гэтай прыватнай бібліятэцы Мікалаю Андрэевічу Янчуку. Гэта пераважна выданні ад канца XVIII да пачатку XX стст., выдадзеныя у многіх краінах свету (напрыклад, па восі Пойнач—Поўдзень, ад Стакгольма да Сараева) і прыкладна на 20 мовах. Даваенныея бібліятэкары пры прыёмцы кніг першымі зарэгістравалі, прысвоіўшы інвентарныя нумары 60-х тысяч, каля 200 кніг на беларускай мове або на іншых, але тых, што тычацца гісторыі, этнографіі і культуры Беларусі. Вельмі правільныи прафесійны ход!

Сярод гэтых першых кніг калекцыі калісьці быў зарэгістраваны і цікавы канвалют на польскай мове пад называй «Апалінарый Концкі». Ён быў аўтарства Яна са Слівіна. Па-польску: Jan ze Śliwina. «Apolinary Kałtski». Wilno, 1852. Канвалют — гэта унікальны зборнік, утвораны з некалькіх сплеценых разам адзінак рукапісных ці друкаваных кніг. Як, да прыкладу, тайны зборнік з рукапісай на рознай паперы, які шукаў са сваім вандроўным настаўнікам-манахам у манастырскай бібліятэцы юны Атсан у рамане Умбэрта Эка «Імя ружы» (і ў фільме па ім).

Паводле «Слоўніку беларускіх псеўданімаў» Янкі Саламеўіча, “Ян са Слівіна” аказаўся псеўданімам ... вядомага беларускага, польскага і рускага грамадскага дзеяча, гісторыка, этнографа, літаратуразнаўца і выдаўца Адама-Ганорыя Карлавіча Кіркора (1818—1886). Слівіна — назва вёскі на Смаленшчыне, дзе ён нарадзіўся.

Апалінарый Концкі (1825—1879) — польскі скрыпач-віртуоз, які ў сваім шляхетным радаводзе меў продкаў з дамоў Глінскіх, Патоцкіх і інш., вучань знакамітага італьянскага скрыпача Нікола Паганіні. І пачэсны госьць у мінскім доме беларускага пісьменніка Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча. Адна з тых вечарын падрабязна апісана ў кнізе-альбоме Уладзіміра Содала, прысвечанай жыццю і творчасці пачынальніка беларускай мастацкай літаратуры і музычнага тэатра — «Беларускага Дудара» Дуніна-Марцінкевіча (так, ужываючы музычную лексіку, называлі яго сучаснікі).

Гэту мінскую вечарыну апісваў беларуска-польскі пісьменнік Адам Плуг у зацемках “Некалькі ўражанняў з падарожжа па Літве”, а пазней, успамінаючы ўжо больш дэталёва, у артыкуле “Манюшка ў Мінску” (“Tygodnik Ilustrowany”, 1896, №19).

Даследчык Генадзь Кісялёў дапаможа нам рэканструяваць гэту сустрэчу. Успаміны польскамоўнага пісьменніка Плуга ў перакладзе на беларускую мову мы падаем паводле кнігі Г. В. Кісялёва “Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча” (Мінск, 1988): “Урачыстымі аплодысментамі спаткалі яго (кампазітара Станіслава Манюшку. — Л. С.) разам з Концкім у доме Вінцэнта Марцінкевіча, імя якога <...> вядома, бо ён займаецца літаратурай, а раней праславіўся як здольны артыст, выступаў ён у публічных канцэртах з малымі тады сынам і дачкою, якія здзіўлялі слухачоў сваім незвычайнім талентам. Марцінкевіч цяпер жыве ў Мінску, дачка яго Каміла выступае як самая здольная фартэпіяністка і найлепшая настаўніца музыкі. Сам ён шчыра працуе ў літаратуры і выдаў некалькі беларускіх твораў (“Сялянка”,

“Вечарніцы”, “Гапон”, “Цікавішся? Прачытай!”, “Дудар”) <...>

Натуральна, што, апрача артыстаў і літаратараў, былі таксама шматлікія асобы з кола мінскай інтэлігэнцыі, як мужчыны, так і жанчыны. Ушанаванне ж заключалася ў тым, што гаспадар, які выступіў у суправадженні трох дзяўчат, прыбраных па вясковаму, з вянкамі і букетамі ў руках, выказаў пашану да Манюшкі і Концкага вершам, напісаным на беларускай гаворцы (гэта быў “Верш Навума Прыгаворкі”. – Л. С.) <...> А пачатак яго: “Засвяцілі дзве зорачкі...” Сярод прысутных быў і “Уладзіслаў Барташэвіч, малады скрыпач, вучань Концкага”.

Але вернемся да нашага канвалюту. Цяпер перад намі аповяд Яна са Сліўна пра візіт скрыпача Апалінарыя Концкага ў іншы горад – Вільню, якую яшчэ тады называлі Поўночнымі Афінамі, Рымам ці Мекай з-за выключнасці яе месца ў культурным жыцці цэлага рэгіёна (рэгіёна з як бы нябачнымі, пульсуючымі межамі... о, Вільня, чароўны, бліскучы куфэрак мінульых стагоддзяў! музичная скарбонка Еўропы!) У першым (загалоўным) выданні канвалюту, пасля біяграфічных дадзеных і аповядзэ пра канцэрты Апалінарыя Концкага ў лепшых залах Еўропы і Расіі, – падрабязны аповяд пра канцэрты і гасціванне маэстра Концкага ў Вільні ў маі 1852 г., на некалькі гадоў раней за той апісаны вышэй візіт у Мінск.

Тут на 99-ці старонках аўтар расказвае пра гэтага таленавітага маладога музыканта, які, дарэчы, выступаў ужо з 4-х гадоў, у тым ліку разам з братамі Каралем, Антоніям і Станіславам (першы – скрыпач і настаўнік малодшага брата, абодва другія піяністы), а таксама сястрой Яўгеніяй – спявачкай. Апалінарый Концкі, у імені якога чуецца імя старажытнагрэчаскага бога мастацтва Апалона, сваім мастацтвам літаральна ўзрушыў душы віленчукоў і гасцей гораду, свецкае і духоўнае кіраўніцтва. У яго імя быў дадзены ўрачысты абед, а ў дзень перад ад'езам – і імша, пра якія А. Кіркор распавядае досыць падрабязна, як і пра самі канцэрты знакамітага госця ў розных залах наших “Паўночных Афін”.

Кіркор прыводзіц тут, у сваій працы, такія красамоўнія выказванні, як “эстэтычная раскоша”, “творчы геній” і нават “вялікі паэта”. (“Паэта” – тады гэта азначала нешта накшталт Бога-творцы. Дарэчы, жаночы канчатак на канцы такіх слоў, як “паэта”, “артыста”, “музыка” і да т. п., яшчэ больш падкрэсліваў усеабдымнасць, універсальнасць, жыццядайнасць таленту). Сярод паклоннікаў таленту маэстра Концкага ў выданні мы сустракаем і “зnanага археолага, Ганаровага Куратара Мінскай гімназіі Яўстахія Тышкевіча”. Так, па ўрачыстым абедзе ён просіць Апалінарыя Концкага прыняць у якасці падарунка на памяць аб наведванні Вільні карціну, якая малюе “эпізод з дзейнасці аднаго з найслайнейшых яго продкаў” 17-га ст. кіеўскага ваеводы, кракаўскага кашталяна, генерала Каралеўскай артылерый Марціна Концкага. Гэта копія карціны Юзафа Пешкі, арыгінал якой, прызнаецца Тышкевіч, захоўваецца ў адным з маёнткаў Ігуменскага павету Мінскай губерні.

У 50-60-х гг. 19-га ст. Апалінарый Концкі быў ў Расіі прыдворным імператарскім скрыпачом-салістам, а ў 1861 г. зноў вярнуўся на радзіму, у Варшаву, дзе пазней заснаваў Музычны інстытут і стаў яго дырэктарам (успомнім, што і былы гаспадар той бібліятэкі, з якой наш канвалют, Мікалай Янчук таксама рупіўся аб стварэнні Музычнай кансерваторыі – праўда, народнай: прыярытэты таго часу былі ўжо

іншыя).

Канвалют у скуранным пераплёце зялёнага колеру («смарагдавыя разводы» або «малахітавы куфэрак»); мае цёмна-зялёны карашок, на якім упоперак, бліжэй да верху, залатымі літарамі ціснены па-руську надпіс «Брошуры» (па-руську). Сапраўды, пад вокладкай некалькі сшытых разам выданняў сярэдзіны 19 ст. Але ўсе яны на польскай мове. Памер канвалюта – 14x10см.

Калі адкрыць вечка пераплёту, на верхнем форзацы ў левым куце бачны наклеены каляровы геральдычны экслібрис з дэвізам: Vitam utile impendere aspiro. Малюнак вельмі вытанчаны і дасканалы, герб трymаюць дзве барзыя сабакі. Колеры: золата, срэбра, чырвоны, зялёны і блакітны. Цяжка сказаць, які колер перамагае, настолькі колеры ўраўнаважаныя колькасна. Магчыма, шляхетны

Сяргей Лескець

ЗМЕСТ І КАНЦЭПЦЫЯ ЧАСОПІСА “КРЫВІЧ”

“Прыступаючы да выпуску ў съвет першай беларускай часопісі пасьвячонай... служэньню беларускаму мастацтву і культуры, рэдакцыя мае на мэце... прылажыць ўсе высілкі да адшуканья шляхоў к самаазначанью Беларусі ў сфэры духовасці... прыступіць да творчай працы ў дзедзіне нашага самапазнаванья, самаацэні і самакрытыкі.”

Гэта былі першыя слова, што леглі на старонкі часопіса “Крывіч”, месячніка літаратуры, культуры і грамадскага жыцця. Выданне выйшла за межамі Беларусі, у тагачаснай Летувіскай сталіцы горадзе Коўна, сонечным чэрвеніцкім днём 1923 года ў друкарні “А. Бака”, што на вуліцы Аржэшкі, 5. На чале рэдакцыі стаялі Вацлаў Ластоўскі і Клаудзій Дуж-Душэўскі. Рэдактарам-выдаўцом пазначаны К. Дуж-Душэўскі.

Часопіс меў прывабны знешні выгляд: каляровая вокладка, густоўна і памастацку скампанаваная, умела паставлены, стылізаваны пад скарынаўскія стародрукі шрыфт назывы.

Рэдакцыя і адміністрацыя размяшчаліся па адрасе: Коўна, прас. Вітаўта, дом 30. З другога нумара месячнік выдаваўся ў друкарні “Ф. Сакалоўскага, Г. Лана і М. Іолка” на вул. Майроні 10-12, (№№8-9 пазначаны друкарняй “Нэймана”, што на Лайсвес Алея, 72). Вокладка змяшчала рэкламу беларускіх і летувіскіх выданняў. Кошт часопіса складаў 3 літы. Свет пабачыла 12 нумароў.

Канцэпцыя выдання палягала на духоўным узбагачэнні беларускага грамадства, шляхам вывучэння і вяртання да нашай гісторыі, традыцый, культуры, мастацтва, азнямлення з лепшымі ўзорамі сусветнай літаратуры, узгадванне беларусаў як націі са старажытнай гісторыяй дзяржжаўнасці, што бярэ пачатак з дапісьменных часоў.

Выданне часопіса ўмоўна можна падзяліць на два перыяды:

I. Першы год выдання. (№№1-6 1923 г.) Пад рэдакцыяй В. Ластоўскага і К. Дуж-Душэўскага. Часопіс выходзіць рэгулярна, мае аўём 4 друкаваныя аркушы (64 старонкі).

II. Наступныя гады. (№№7-12 1924-1927 гг.) Часопіс выходзіць пад рэдакцыяй аднаго Вацлава Юстынавіча. З-за недахопу сродкаў перыядычнасць выдання скарачаецца да двух нумароў на год, затое набывае большы памер і аўём – 7,5 друкаваныя аркушы (120 старонак адпаведна), змяшчае багаты іканаграфічны матэрыял: застаўкі са стародрукай Супральскай і Віленскай друкарняй, выявы слуцкіх паясоў, артэфакты з уласнай калекцыі... Для другога перыяду харектэрна тое, што на старонках выдання найменні Беларусь, беларусы, беларускі пачынаюць гучаць і атаясамляцца са старажытнай назвой наших продкаў – Крывіяй, крывічамі,

крывіцкім. З №6 форма “Крывія (Беларусь), крывіцкі (беларускі)” становіцца дамінуючай, што адпавядала гістарычнай канцэпцыі часопіса.

Змест часопіса рэдакцыя тэматычна падзяліла на чатыры раздзелы:

I. Літаратурны. Змяшчаў творы як беларускіх аўтараў, так і замежных ў перакладзе.

II. Навукова-крытычны. Уключаў нарысы і даследаванні, гістарычныя працы.

III. Запіскі. Невялікімі зацемкамі перадаваў цікавыя і малавядомыя гістарычныя факты.

IV. Інфармацыйны. Складаўся з агляду беларускай і польскай прэсы, культурнага жыцця Беларусі, агляду дзейнасці беларускіх палітычных арганізацый і партый, беларускага грамадскага жыцця ў суседніх краінах і па ўсім свеце, бібліографіі, пошты рэдакцыі.

Большасць матэрыялу ў нумарах падрыхтавана ўласна В. Ластоўскім (пад псеўданімамі і крыптынамі: Пагашчанін, Юры Верашчака, Ю. Верашчака, Власт, Васіль Люцьвяг, Л. А., В. Л-скі, В.Л., Ю.В., В. Лсткі, Л-кі; “Аб найменнях – “Гуды” – “Крывічы” – “Русь”, “Лабірінты”, “Старабеларуская вясковая школа”, “Старабеларусская калядка”, “Матэрыялы да беларускага зельніка”, “Два Крыўска-Беларускія абрывўкі быліннага эпаса”, “Крыўска-Беларускі Іменнік”, “Аб камянях-краўцях”, “Слуцкія паясы”, “Доктар Франціш Скарэйна (1525-1925)”, “Слоўнік старакрыўскай актавай мовы”, “Уражанні з паездкі ў Беларускую Радзянскую Сацыялістычную Рэспубліку”, “Мае ўспаміны аб М. Багдановічы” і іншыя).

Варта прыкметыць такіх аўтараў і іх працы, як Я. Станкевіч “Аб беларускіх лацініках”, К. Дуж-Душэўскі “Даваенны бюджет Беларусі”, С.К. “Беларускія вайсковыя фармаванні на бытлым Румынскім фронце”, І. В. “Побыт іераніма Пражскага ў Беларусі”, А. Чужыловіч “Мова, народ, раса”, Аляксандар Ружанец “Літоўска-Беларускае войска Цэсара Напалеона”, “Генерал Сікорскі аб Палесці”, К. Езавітаў “Беларуская Вайсковая Цэнтральная Рада”, В. Шэбедзэу “Нацыя і свабода асобы”, Іваноўскі, Ластоўскі і К. Дуж-Душэўскі “Наменклатура беларускіх птушак”, Ал. Шлюбскі “Матэрыялы да Крыўскай гісторапісі”, “Доля кнігасховай і архіваў”, “Матэрыялы да гісторыі крыўскай этнаграфіі”, “Вынікі збирання вуснае народнае творчасці”, Марыя Таузрава і Я. Станкевіч “Апавяданне з “Аль-Кітабу”, А. Матач “Абшар, займаны крывічамі, і крыўская каланізацыя”, А. Савіч “Горад Менск”, Віктар Вальтар (пад псеўданімам Янка Палын) “Аднабочнік”…

Па-беларуску ў перакладах з нямецкай, польскай, фінскай, летувіскай, расейскай, англійскай, зробленымі пераважна Ганнай і Вацлавам Ластоўскімі, загучалі Рабіндрнат Тагор, Гэргарт Гаўптман, А. Талстой, Ёнас Білюнас, Н. Каржанскі, Вальдэмар Бонзэльс, Э. Сэтан-Томпсан, Б. Мэон, Оскар Уальд, Р. Кіплінг, Сантэры Інгман, Анатоль Франс, Оскар Калас, Юхан Ахо…

Той уклад у беларускую культуру і навуку, які зрабілі нумары часопіса “Крывіч”, уласна як і праца самога рэдактара, неацэнныя. Матэрыялы, надрукаваныя на старонках, і па сённяшні дзень не страцілі сваёй навуковай вартасці.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ АГЛЯД

№1 ЧЭРВЕНЬ 1923

Ад рэдакцыі ст. 1

В. Ластоўскі З цыклу “Конадні” Вясной. На Радуніцу. На Каложы ў Горадні. Дума на полацкім замчышчы. (Вершы) ст. 2

М. Багдановіч Апокрыф ст. 5

Власт Прыповесць аб старым мужу і гожай дзеве. ст. 6

Японскія апавяданні Нарозаэру. О-Тэі. Ошыдоры. Пахаваная тайна. Дзікінікі. Дыпламацыя. ст. 8

Юры Верашчака Аб найменнях – “Гуды” – “Крывічы” – “Русь”. (Гісторыка-крытычны нарыс) ст. 17

Лесаўчыкі Z poematu, Wladyslaw IV etc. ст. 24 (Пераклад Л.)

Пагашчані Старабеларуская вясковая школа. ст. 26

К. Душэўскі Беларусь і водка. ст. 32

Ружанцоў Два вайсковыя статуты. ст. 36

Брачыслаў Скарыніч Думкі і разважанні: дзве праёуды. Ці пярэчыць. ст. 39

Запіскі 1.Альгердаўскі паяс.Л-кі. 2.Манета тураўскага князя Святаполка Х ст. 3.Народны падзел паміж беларусамі.Ю.В. 4.Аб хросным імені Ягайлы. В.Л. 5.Дзевіна гары. 6.Археалагічныя помнікі Тураўшчыны.“С.Б.” 7.Крыж XII ст.“С.Б.” 8.Падземны ход.“С.Б.” ст. 42

Агляд культурнага жыцця Беларусі Даклад грам. Мялешкі. “Каменныя помнікі беларускай старасветчыны”. Беларуская асацыяцыя пры інстытуце С.-Гаспадаркі ў Петраградзе. Беларускія культурна-навуковыя асацыяцыі ў Маскве. Літоўскі статут у Беларускай дзяржаўнай бібліятэцы. Рабінраннат Тагор па-беларуску. Гурток беларускі культуры ў Менску. Становішча архіва ў Віцебску. Даклад Маскалаўца аб Рагнедзе. Беларускія краёвыя музеи. 4-я гадавіна Горацкага с.-гаспадарчага інстытута. Этнаграфічная экспедыцыя. 15-гадовы юбілей І. Галубка. Знойдзены рукапісы М. Багдановіча. ст. 44

У Літве ст.60

Агляд прэсы Воўчыя слёзы. Польскія газеты аб усіх граніцах Польшчы. Літоўская прэса аб пастанове рады наслой. Аднаднёука “Крык Праўды”. Адкрытыя лісты Тарашкевічу ад Балаховіча і Ладнова. Скачы, уражы, як пан кажа. Як робіцца польская статыстыка. Аб асадніцтве. Другая мазурская каланізацыя. Апекуны. ст. 60

З-пад Расіі Пратэсты супраць праследавання беларусаў пад польскай акупацыяй. XII канферэнцыя камуністычнай партыі Беларусі. ст.56

З-пад Польшчы Працэс 45-х беларусаў. Сколькі каштую палякам каланізацыя Беларусі. Людзі замест коней. ст.57

У Латвії Сход рады беларускага аддзела. 2-я Урадавая беларуская гімназія. Штандар беларускіх скайтаў. ст.58

У Літве Курсы беларусаўства. Выступленне Беларускага жаночага гуртка. Выстаўка беларускага друку. Беларускі вечар Міністэрства беларускіх спраў. ст.59

З усіх старон Чэхаславакія. Беларусы ў Амерыцы. Выступленне В. Ластоўскага з Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі. ст.60

В-т Тэрміналогія да анатоміі і фізіялогіі. ст.62

Бібліяграфія, ст.4 вокладкі

№2 ЛІПЕНЬ 1923

В. Ластоўскі Рэйнскі вадапад. Кёльнскі сабор. У Альпах. Сабор св. Марка ў Венецыі. Генуэзскі рынак. (Вершы) ст.1

Рабіндранат Тагор Нарысы. (Пераклад Л. А.) ст.6

Гэрарт Гаўптман Афарызы. (Пераклад С. Т.) ст.8

Власт Лабірынты (Фантазія). ст.9

А. Талстой Барывой (Пераклад Л. А.) ст.16

Іонас Білюнас Бура ў гарах (З літоўскай мовы перакладі Г. і Ж.) ст.19

Н. Каржанскі З запісной кніжкі невядомага (Пераклад з расейскай мовы) ст.20

Л-кі. Погляд расійскіх вучоных на беларускую мову. ст.24

Брачыслаў Скарыніч Аб беларускіх лацініках. ст.28

К. Душэўскі Даваенны бюджет Беларусі. ст.35

С. К. Беларускія вайсковыя фармаванні на бытлым Румынскім фронце. ст.41

I. В. Побыт Іероніма Пражскага ў Беларусі. ст.45

Т. Жудра Царкоўна-парахіяльныя шпіталі ў Магілёве ў XVI- XVIII ст. ст.46

Запіскі 1. Леў Сапега аб перакладзе Статуту ВКЛ на польскую мову.І.Л. 2.

Беларусы і першыя маскоўскія славянафілы.А.Р. 3. Аб залатой бабе.Л.А. 4. Прыкрыя памылкі.Руж-ец. 5. Беларусы ва Усх. Пруссі.С.Т. 6. Жан-Жак Русо і Белавежская пушча.О.У. 7. Беларусы і Ірландцы. 8. Дзеячы вялікай французскай рэвалюцыі аб нацыянальным пытанні.С.К. 9. Археалагічныя знаходкі на Беларусі ў часе ўсясьветнае вайны.А. Р. 10. Манета з выабражэннем цэнтру.І.В. 11. Грамата смаленскага князя Аляксандра Глебавіча. 12. Каменныя крыжы каля Дзісны.Е. Ч. 13.Жаноцкія назоўныя імёны. Янка Станкевіч – студэнт Філаглогіі ст.48

Агляд культурнага жыцця Беларусі Культурна-асветная праца на Віцебшчыне. У беларускім. Дзяржаўным інстытуце сельскай гаспадаркі. Камісіі беларусазнаўства. Перагляд праграмы па беларускай мове і літаратуры ў Савецкай Беларусі. Беларускі культурны рух на Гомельшчыне. Семінары па беларускай літаратуры ў Беларускім дзяржаўным універсітэце. Будаўнічы тэхнікум (Слуцк) ст.53

Агляд прэсы XII з'езд РКП і нацыянальнае пытанне. Што такое СССР. Хто вучыць нашых дзяцей ст.56

3-пад Польшчы Прапанова склікаць Усебеларускі з'езд Заходній Беларусі. Агітатары “Rozwoj a”. Мандат пасла Аўсяніка. Палута Бадунова. Польскі шавінізм. Закрыццё літоўскай газеты. ст.60

3-пад Расіі Амністый беларусам. Батанічны сад. Пашырэнне сельскагаспадарчай кааперацыі на Беларусі. Сельскагаспадарчы банк. Уздзел Беларусі ў ніжагародскай ярмарцы. ст.60

3 Латвії Беларускія скаўты. Экскурсія гімназіі. Вучнёўская выстаўка малюнкаў. ст.62

3 Літвы Матэматычны слоўнік. ст.62

3 Амерыкі Лекцыя Антона Змагара. Праца беларусаў у Амерыцы. Саут Амбой, Нью-Джэрсі. ст.62

Бібліяграфія “Беларускі студэнт”. “Ластаўка”. Літоўскія вайсковыя часопісы

аб беларусах. ст.63

Свяя почта ст.64

№3 ЖНІВЕНЬ 1923

В. Ластоўскі. *** (Верш) ст.1

Л. А. Легенды. (“Бяздоннае багацце”, паводле пераказу А. Сніткі – “Менская Старына”, “Векавечная мяжа”, паводле запісу аўтара ў Ваўкавыскім павеце. “Князь Бары” і “Чорт”, паводле пераказу мешчаніна Тарноўскага). ст.2

Вальдэмар Бонзэльс Аб панькі, Эльясу і змяі. (Пераклаў з нямецкай М-кач) ст.4

Э. Сэтан-Томпсан Бадзячая кошка. (Пераклаў Н-ка) ст.13

Власт. Лабірінты. (Працяг) ст.30

А. Бялецкі. Стан асветы ў беларускіх землях, адышоўшых па 1-му раздзелу Польшчы да Расіі. ст.38

Васіль Люцвяг Дуда. (Гісторыка-абычаёвы нарыс). ст.42

Пагашчанін Да шукання крыніц народнай творчасці. ст.44

С. П. Важнейшыя працы аб беларусах у польскай мове. ст.48

Запіскі 1. Аб значэнні слова “бонда”. Л. А. 2. Ішто трэба разумець пад найменнямі – Паляне, Дрыгавічы, Драўляне. 3. Умец, мастак, кудзьбіт. О. У. 4. Беларускі звычай да падання агню. С. К. 5. Філалагічныя закметкі. Доктар філалогіі А. Чужыловіч ст.51

Агляд культурнага жыцця Беларусі Беларуская культурная праца ў Магілёўшчыне. Новыя тэатральныя сілы. У. Я-ч. З працы этнографічнай экспедыцыі. 25 новых беларускіх настаўнікаў. Глебавыя доследы ў Беларусі. Новы сельскагаспадарчы часопіс. Новыя кніжкі. Матурысты. Выданне беларускага падручніка. ст.55

Агляд прэсы Аб граніцах радавай Беларусі. Дэкларацыя. Аб уцекачах-беларусах. Урэшце згледзілі. Прыйнанне Пілсудзкага. ст.57

3-пад Расіи Становішча беларускай нацыянальнай працы. Гарэльная прамысловасць. Сельска-гаспадарскі крэдyt для Віцебшчыны. Урэшце. ст.61

3-пад Польшчы Перавыбары Віленскага Беларускага Нацыянальнага Камітета. Праследаванне газет. Беларуская школа. ст.61

3 Літвы Дэлегат у Амерыку. Беларускія школы. Рэарганізацыя Міністэрства Беларускіх Спраў. ст.62

3 Латвіі Беларускі вучыцельскі Кангрэс. Беларуская дзіцячая калонія. Прэзідэнт Латвіі ў Люцыне. Беларуская пачатковая школа ў Рызе. ст.63

3 Чэхіі ст.63

3 Амерыкі Прывітанне лемкоўцаў. ст.64

Кніжкі, надасланыя ў Рэдакцыю ст.64

№4 ВЕРАСЕНЬ-КАСТРЫЧНИК 1923

В. Ластоўскі На Смаленскіх Сценах. Чытаючы Гамера. На оды Гарацыя. На Чужыне (3 народных матываў). Песня аб князю Вітаўце. (На старабеларускія матывы) Купальская песня. (На народныя матывы). (Вершы) ст. 1

Б. Мэон Аб справядлівасці. (Пераклад В.Л.) ст.4

Оскар Уальд Вучыцель. (Пераклад А.С.) ст.5

Казкі Аб сътай свінні. Дзед і ўнук. Певень і гусь. Аб мядзведзі і асінавым калу з голасам. Аб чорце бязродным. (Перапрацаваў Т.О.) ст.5

- Мыслі Лабрюйлера** аб умысловай творчасці ст.8
Янка Палын Аднабочнікі (Літаратурны нарыс) ст.9
Власт Матэрыялы да беларускага слоўніка ст.30
Др. А. Чужыловіч Мова, народ, раса. ст.31
Юры Верашчака Старабеларуская калядка. ст.34
Simper militaris Беларусь – гістарычны тэатр вялікіх стратэгічных аперацый.
 ст.35
Брачыслаў Скарыніч Маскальшчына і Еўропа. ст.37
В. Л-кі Матэрыялы да беларускага зельніка. ст.40
Янка Станкевіч Патрэбна борздая дапамога ст.45
Запіскі 1.3 прыгоннай мінуўшчыны, або абаупорстве беларускага селяніна.
 Ул. Пігулеўскі. 2.Андрэй Казімер Ягайлівіч.Л.А. 3. Маскоўскія паслы 1646 г. як
 абаронцы беларускай мовы.С.Т. 4. Казарскія вуліцы ў беларускіх гарадах.О.У. 5.
 Галці і галційства. С. К. 6. Прафесар Аляксандр Брукнер і Беларусы. Вочавідзец.
 7. Філалагічныя закмеўкі. Ч. У. 8. Эпітэты і метафары.В.Л. ст.47
Аглад культурнага жыцця Беларусі Пачаткаў заняткаў у Беларускім
 дзяржаўным універсітэце. Беларускія падручнікі. Друкаванне беларускіх кніжак за
 граніцай. Да пабудовы метэралагічнай абсерваторыі. Праца гр. Сержпутоўскага.
 Да выдання на беларускай мове кнігкі Радавога заканадаўства. Беларускі
 культурны рух на Смаленшчыне. Беларускія грамафонныя пласцінкі. Да з'езду
 паталагаў. ст.51
Агляд прэзы Адкрытае пісьмо да пана міністра Унутраных спраў.
 Дабрадзействы “польскага” гаспадара. Аб чым гаворыцца ў пісьмах у Рэдакцыю
 газет, выходзячых пад Польшчай. ст.52
З-пад Pacii Да пераводу дзялаводства Н.К. Земляробства на беларускую мову.
 Газета на 6-ці мовах. Да аднаўлення г. Барысава. Дробны крэдыт для рабочых.
 ст.54
З-пад Польшчы “Вольны Сцяг” зачынены. Аднаднёўка “Сцяг Волі”.
 Паланізацыя. Хоць крыкні ратуй. Канфіската. Адвакат Бабянскі. Пасля вядомай
 галадоўкі палітычных арыштаваных. Канфіската і вобыск. Буларуская друкарня.
 ст.55
З Літвы Слоўнік геаметрычных і трыганаметрычных тэрмінаў. Ліга беларускай
 культуры. Яшчэ дэлегаты ад беларусаў у Амерыку. ст.56
З Латвіі Беларуская пачатковая школа ў Рызе. ст.56
Беларусы ў Амерыцы Беларуская агітацыя ў Чыкага. Новыя беларускія
 працаўнікі. Беларускі камітэт у г. Чыкага. ст.56
З усіх старон З'езд нацыянальнасцяў у Жэневе. Рэзалюцыя. “Таварыства
 прыяцеляў беларускай сярэдняй школы”. 8 беларускіх матурыстаў. З'езд
 вычыцялёў сярэдніх школ. Німецкі ўрад і беларусы ў Усходняй Пруссі. ст.57
Кнігапісъ Тарас Гушча. “У палескай глушы” ст.60

№5 ЛІСТАПАД 1923

- В. Ластоўскі** У гадаўшчыну Люблінскай ганьбы. Пакутнік. Зорнік. Ікар. На
 ўзмежжы. З Мікеля Анджэла. (Вершы) ст.1
P. Кіплінг Мы ўсе троє – адно. (Вераклад В.Л.) ст.4

- Афарызмы** аб шчасці ст.10
Янка Палын Аднабочнікі. (Літаратурны нарыс) ст.11
Юнас Білюнас Смерць Брыся. (Пераклад з літоўскай мовы Г.Л.) ст.25
Сантэры Інгман Батрачка. (Пераклад з фінскай А. Рэйт) ст.27
Власт Беларускія аднасловы. ст.29
 Таргоўля Беларусі з немцамі у XIII –XV ст. (Апрацаўваў па-беларуску С.Т.)
 ст.32
Юры Верашчака Расійскія вучоныя аб Крывічах. (Выпіскі) ст.40
Аргус Мова ці дыялект, народ ці племя? ст.45
Запіскі 1.Прафесар Абіхт аб сучаснай беларускай літаратуры. Ч.У. 2. Беларускі Егерскі корпус у XVIII стагоддзі. А. Ружанцоу Маёр В.Л. 3. Хто быў першы друкар у Маскве. В.Л. 4. Аб найменні “Русь”. А.С. 5. Каспля і касапля. Т.О. 6. Аўтограф Францішка Багушэвіча. К.Душ-Душэўскі 7. Што такое “думай”. У.С. 8. Беларуская адозва па-літоўску. А.См-ц. 9. Слова “друя”. К.І. 10. Жыровіцкая друкарня. Г.Л. 11. Ткальня “слуцкіх” паясоў у Рожанне. А.С. 12. “Хрэст на свабоду” Цёткі па-літоўску. А.См-ц. 13. Цікавая агітацыйная беларуская брашурা 1850-х гадоў. Т.О. ст.48
Агляд культурнага жыцця Беларусі У справе звароту беларускае культурнае маёмысці. Частковая плата ў Бел. дзярж. універсітэце. З’езд інспектараў народнай асветы. Галоўны архітэктар ССРБ. Археагічныя працы ў Смаленшчыне. ст.56
Агляд прэсы Пропагандыя Беларускага клуба ў справе гвалтаў і надухыцця карацельных экспедыцый дзяржаўнай паліцыі ў Косаўскім павеце. Прамова беларускага пасла Рагулі ў зямельнай Камісіі Варшаўскага Сойму. Перад спісам насельніцтва. Рознымі меркамі. ст.57
З-пад Pacii Абарона дзіцячай маральнасці. Нацыянальнае пытанне. ст.60
З-пад Польшчы Агульны сход Таварыства беларускай школы ў Вільні. Да справы Барана, Маслоўскай і іншых беларусаў. Пісмо з турмы. ст.61
3 Літвы Страбонік з’езд. Гераезд у Прагу. Выдавецкая справа. ст.63
3 Латвii Культурна-асветная праца ў Латвii. ст.63
Рознае Бабры ў Лідскім павеце. Аб зубрах у Белавежы. ст.63
Кнігі, надасланыя ў рэдакцыю ст.64

№6 СНЕЖАНЬ 1923

- В. Ластоўскі** На Каляды. Адзінокі (Эпізод з жыцця Ф. Скарэны) ст.1
Л. А. Крыўска-Беларускія прыповесці. Пад старасць адгукнецца. Ліхая баба. Варона і рак. Вуж куртаты і мужык багаты. Чаму Панас стаўся ваўкалакам? Як Кузьма стрэльбу рабіў. Лепей вол ярэмны, як жарабец стаенны. Смерд і ваявода. ст.4
Власт Лабірынты (Заканчэнне) ст.8
Анаталь Франс Вясёлы Буффальмакка. ст.12
Вольны пераклад В.Л. з А. Толстого Чужое гора ст.19
Васіль Люцвяг Два Крыўска-Беларускія абрывікі быліннага эпаса. ст.20
Л. А. Што такое “Русь” смаленскай тарговай граматы 1229 г.? ст.23
Юры Верашчака Хто ў каго запазычыае? ст.24
Аляксандар Ружанец Літоўска-Беларускае войска Цэсара Напалеона. ст.31
Власт Крыўска-Беларускі Іменнік. ст.34

Власт Аднасловы. ст.43

В-т Аб камяннях-крайцах. ст.46

Запіскі 1.Крыўска-беларуская кавалерыя. Л.А. 2.Першыя беларускія сплоўнікі. С.Т. 3.Што такое “Артсана” арабскіх пісьменнікаў. С.К. 4.Волаты-Анты. І.Л. 5. Навец, наўскі. 6.Палчанін, палачанін. А.С. 7. Выцябкі і поцябкі. Т.О. 8.Ярасць і юрнасць. У.С. 9.Істба. К.І. 10.Пакута. Л. 11.За што нішчылі Лесаўчыкоў? А. 12. Палацкая св. Сафія. С. 13.Нашая костка. Т. ст.48

Агляд культурнага жыцця Беларусі Замах на культуру. ст.56

З-пад Расіі Пашырэнне граніц радавай Беларусі. Жыдоўскае тэрытарыяльнае войска. Прыйзнанне Радавай Сацыялістычнай Рэспублікі. Найвышэйшая прэмія беларускаму павільёну. Нацыянальная справа ў дывізіі. На беларускім Сектары Універсітэту народаў заходу. Беларускае зямляцтва. У беларускай драматычнай студыі. ст.59

З-пад Польшчы Напады на цягнікі. Расстрэлы. Выезд з Вільні беларускіх дзеячаў. Эманцыпация праваслаўнай духоўнай семінарыі у Вільні. Атаман Муха. Беларускія студэнты ў Вільні. ст.61

З Літвы Ліга беларускай культуры. Старанні аб адкрыцці беларускіх школ. ст.63

З Латвіі Люцынская беларуская гімназія. ст.64

№7 СТУДЗЕНЬ-САКАВІК 1924

В. Ластоўскі Пішы. О Крыўская зямля. Да... (Вершы) ст.1

В. Л. З мінуўшчыны. Старасельскі могільнік. Троцкі замак. Брацкія кнігі. Вясковая археалогія. ст.4

М. Нікіфароўскі Напоўрыслайкі, напоўрыказкі. ст.13

Юры Верашчака Смаленская легенда аб св. Мэркурыем ст.28

Др. Зэнон Кузеля Навуковае Таварыства ім. Шайчэнкі ў Львове ст.32

К. Езавітаў Беларуская Вайсковая Цэнтральная Рада ст.37

Пр. В. Шэбедзеў Нацыя і свабода асобы. ст.45

Пр. Іваноўскі, Ластоўскі і К. Дуж-Дужэўскі Наменклатура беларускіх птушак ст.48

В-ст Паленне кніг на Беларусі. ст.59

В-т Урад Цівуна. ст.62

Ян з-пад Ласосны Гарадзенскі Беларускі Гурток 1913 г. (Успаміны) ст.64

Ружанец-Ружанцуў Генерал Сікорскі аб Палесці ст.65

Власт Слуцкія паясы. ст.68

Максім Багдановіч Слуцкія ткачыхі ст.72

Д-р Оскар Каллас Эстонскі фальклор (Пераклад з англійскага К. Дужэўскага). ст.81

В. Л-скі Новы падзел Беларусі. ст.87

Ф. Багушэвіч Панская ласка. ст.89

Запіскі 1. Таўталогія. В.Л. 2. Эпітэты. А.С. 3. Кузулька. Т.О. 4. Беларускі дрэварыт пачатку XVI ст. У.С. 5. Даль аб беларускай мове. К.І. 6. Зборнік Бершадскага. Л.А. 7. Рухомыя друкарні на Беларусі і Украіне. С.Т. 8. Кальвінскія зборы на Беларусі. О.У. 9. Тэрмаметрычныя станцыі на Беларусі. К. Душэўскі 10. Беларускія друкі

часоў другога падзеяньня. А.Ружанец-Ражанцоў. 11. Бацька польскай камедыі. С.К. 12 Аб слове “кабета”. І.Л. 13. Калі беларуска-крыўскае слова “разьдзел” уведзена ў польскую мову. А.С. ст. 90

Лісткі ў карону беларускага мучаніцтва пад Польшчай Неймалімая факты. Аб біцці заарыштаваных на Беларускіх землях. Прамова пасла А. Станкевіча. Як робіцца статыстыка. Грабёж і пабой. Бесправства па вёсках. ст. 97

Агляд культурнага жыцця на Беларусі Аб навейшых археалагічных адшуканнях у воласці Гнездава і ў ваколіцах Смаленска. Новыя працы пр. А. П. Сапунова. Бюро краязнаўства пры Інстытуце беларускай культуры. Праца II-й Беларускай трупы ў 1923 годзе. Віцебскі сельскагаспадарчы тэхнікум. Слуцкі сельскагаспадарчы тэхнікум. Новыя набыткі Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі. Новыя кнігі А. Сержпутоўскага. Горацкі Інстытут і міжнародны з'езд грунтазнаўцаў. Беларуская лекцыя ў Віцебску. Новыя краязнаўчая арганізацыя. Гарманізацыя беларускіх песняў. Нарада рэктараў вышэйших школаў пашыранай БССР. Музей у Віцебску. Закрыццё беларускай гімназіі ў Нясвіжы. ст.104

Агляд прэсы “Савецкая Беларусь”. Выбраная “мудрасць”. Калі агледзіліся! Пэўнесаўская рэзалиюцыя аб нацыянальным пытанні. Цяперашняя праца украінскай эміграцыі. ст.107

З-пад Расіі Дэкларацыя былых беларускіх с.-р. Прывезд першага польскага генеральнага консула БССР. Гурток беларусазнаўства ў Магілёве. Агульнабеларускі з'езд у Менску. Новы урад Савецкай Беларусі. ст.111

З-пад Польшчы Распад у беларускай соймавай фракцыі. Польска-Беларускае Таварыства. Лік арыштаваных беларусаў у Польшчы. ст.112

З Літвы Святкаванне гадаўшчыны незалежнасці. Батаніка. Гісторыя беларускай кнігі. ст.112

Кнігапіс “Заходняя Беларусь”, “Полымя” №7-8. “Труды Белорусского государственного университета в Минске”. Працы Беларускага Дзяржаўнага Універсітэта ў Менску. Записки Белорусского государственного института сельского хозяйства. “Перавясла”. “Беларускі студэнт”. Выпіскі з беларускае літаратуры. Беларускі работніцка-сялянскі календар на 1924 год. Беларуская вёска. Малады араты. Суліма “Прафесар Здзяяўскі аб беларускай душы”. ст.113

Кнігі, надасланыя ў рэдакцыю ст.117

Дапаўненні і папраўкі да наменклатуры птушак. ст. 118

№8 (Юбілейны нумар) КРАСАВІК-СНЕЖАНЬ 1924

Юбілейны год Ад рэдакцыі ст. 1

В. Ластоўскі Доктар Франціш Скарэна (1525-1925). ст.3

Пр. В. Андэрсон Прыклады эстонскай народнай творчасці. (Пераклад В.Л.)
ст.14

В. Л. Часы былі трывожныя. ст. 17

Матач За праўду. ст. 19

В. Л-скі Новагарадская аўтакефальная метраполія. ст.23

В.Л. Крыўскі варыянт быліны аб Іллі Мурамцы. ст.27

Алесь Смаленец Да стацці Власта: “Аб паленні кніг на Беларусі”. ст.31

В.Л. Віленская Грэка-Лацінская Руская акадэмія. ст.33

Філ. канд. Я. Станкевіч Праф. Карскі і яго “Белоруссы”. ст.37

Філ. канд. Я. Станкевіч Адрывак з Ай-Кітабу. ст.46

Л. Зызані Першы Крыўскі (Беларускі) слоўнік 1596 году. ст.52

М. Чарнецкі Хата, хатні і гаспадарскі рыштунак. ст.65

Праца “Камітэта паняволеных Польшчай Нацый” у Парыжы і Жэневе. Пратэст-покліч французскіх палітычных дзеячаў. Покліч да цывілізаванага свету. Нота ў справе пасла Барана. Мемарыял у справе беларускіх зямель пад Польшчай, пададзены на V сабранні Lіri Нацый у верасні месяцы 1924 г. Рэзалюцыя Беларускага сялянскага саюзу у справе “Камітэту паняволеных Польшчай Нацый”. ст.75

Ротмістр К-скі Аб нацыяналізацыі Чырвоных войск. ст.92

Ю. В. Планавая асіміляцыя. ст.96

Запіскі 1.Аб найменні “Крывічы”.В.Л. 2.Акадэмік Шахматава аб імені “Русь”.

А.С. 3.Іменні з суфіксам – іня. 4.Гук т перад мяккім в. Я.Станкевіч. 5.Сябра. Я.Ст. 6.Дыфтонгі ую (юо=iyo), ыэ (ie). А. Матач. 7.Пачайнская друкарня. Т.О. 8.Аб лесаўчыках. У.С. 9.Крыўскі (Беларускі) старадаўні лістоўны стыль. К.І. 10.“Прага”, “прога”. В.А. 11.Смэрды. Ц.Л. 12.Непісьменнасць сярод беларускіх рэкрutaў літоўскага войска. “Musu Zinynas”1924 г. №17 13.Беларуская мова ў літоўскім войску. Др-ы. 14.Рука піс. Дуніна-Марцінкевіча. 15.Слова “знахар”. К.Душ... 16.Першая кнішка аб піве. А.Г. 17.Слова “пугаўка”. Ю.В. ст.101

Прафесар Казімір Буга (Некралог, напісаны Алесем Смаленцам) ст.109

Кнігапіс “Студэнцкая думка”. Грамадска-навуковы і літаратурны месячнік беларускага студэнцтва. Ю.В. Зоська Верас. Беларуска-польска-расейска-лацінскі батанічны слоўнік. Філ.канд.Я.Станкевіч. “Беларусь”. Нарысы гісторыі, эканомікі, культуры і рэвалюцыйнага руху. Шлюбскі Ал. Паны і сяляне ў першай палове XIX ст. Ружанец-Ружанцоў. Юліян Бачынскі “Украіна irredenta”. “Табор”. Военно-науковы журнал. А. Ружанец, майор В.Літ. Цэнтраархив. Архивное дело. А. Ружанец-Ружанцоў. La revue estudiantine. Knygos. Ал. Ружанец. “Голос литовской Провославной Епархии”. “Narodna Starina”. “Студенческие годы”. ст.110

№9 СТУДЗЕНЬ-ЧЭРВЕНЬ 1925

Максім Бандановіч Апавяданне аб іконніку і златару. ст.1

А. Матач Куцця. (Апавяданне) ст.3

А. Матач Не вытрымаў. (Апавяданне) ст.11

А. Матач Матына сэрца. (Казка) ст.14

К. Езавітаў Малітва Перуну. (Верш) ст.18

Ал. Шлюбскі Матэрыялы да Крыўскай гісторапісі. Доля кнігасховаў і архіваў. ст.19

Філ. д-р Марыя Тауэрava і філ. канд. Я. Станкевіч Апавяданне з “Аль-Кітабу”. ст.69

К. Езавітаў Беларуская Вайсковая Цэнтральная Рада. (Працяг, пачатак №7) ст.80

Ротмістр Капорскі Аб нацыянальных меншасцях Чырвонай армії. ст.93

В. Ластоўскі Канкардат. ст.94

Запіскі 1.Нёман і Няміга. 2.Каталіцкія пачатковыя школы. (Паводле Jaroszewicza:

“Obraz Litwy”). 3.Матэрыйялы да Крыўскага слоўніка. 4.Пражка паганскіх часоў. В.Л. 5.Аб “панэ”. Я. Станкевіч. 6.Дыфтонгі уо (юо=іо), ые (іе). А. Матач. ст. 99

Кнігапіс і крытыка “Праваслаўны Беларус” Царкоўна-народны двутыднёвік. “Студэнцкая Думка”. Месячнік Беларускага студэнцтва ў Вільні. “Чырвоны Сьцяя”. Орган камуністычнай партыі Заходняй Беларусі. Ал. Шлюбскі. Бядуля як этнограф. В. Нодэль. “Наказ сялянцы-грамадзянцы”. Беларуская Навуковая тэрміналогія. Батаніка агульная і спецыяльная. Зіноўеў. Г. Як бальшавікі будуюць дзяржаву рабочых і сялян. Рак Сымон. Страшны вораг. Шыпіла. І. Ленін. Кароткі нарыс аб яго жыцці і дзеянісці. “Белорусская Медыцинская Мыслі”. “Заря Запода”. Віцебскай штодзённы часопіс. “Полоцкі Пахаръ”. Часопіс. “Шагаем”. Часопіс. “Магілёўскі Селянін”. Магілёўскі штодзённы сялянскі часопіс. Статут таварыства “Беларуская Хата”. Статут “Таварыства Беларусаў-выбаршчыкаў”. Ластаўка. Зборнік вучнёўскіх твораў. Michal Brensztejn. Zarys dziejow ludwisarstwa... A. Ружанцоў. Teisiu fakulteto darbai. Ал. Ружанец-Ружанцоў. Lietuvos Universiteto veikimo apyskaita. Альгерд Ружанцоў. “Karo archyvas” (Вайсковы архіў). Часопіс Генеральнага Штаба Літоўскага Войска. Ротмістр Прус. Беларусь у расійскіх навуковых выданнях 1924 году. Крытычна-кнігапісны агляд. Ал. Шлюбскі. М. Чарот. Завіруха. С. Жылевіч. Заходняя Беларусь. Зборнік. М.І. Каспяровіч. Беларуска-расійскі слоўнічак. ст.105

Застаўкі з друкаў Супральскай друкарні XVII

№10 ЛІПЕНЬ-СНЕЖАНЬ 1925

В. Ластоўскі Крыжовы паход дзяцей. Лісты (Вершы: I. Да Н... II. Да К-віча).
ст.1

А. Матач Дык што ж гэта такое? Апякун. (Апавяданні) ст.3

Альгерд Шлюбскі Матэрыйялы да гісторыі крыўскай этнаграфіі. ст.19

А. Матач Абшар займаны Крывічамі і крыўская каланізацыя. ст.27

Ю. Сулімірскі Аб назовах “Крывія” і “Беларусь” ст.36

Власт Пачатны Летапіс аб Крывічох у асвятленні гітарычнай крытыкі. ст.46

С. Матач Наспейша пытанне. ст.71

В. Л. Прыхыны заняпаду крыўскай мовы ў XVII ст. ст.78

Філ. канд. Я. Станкевіч Пачатнае “о-е” ў славянскіх мовах ст.82

Пагашчанін Пагост. (Успаміны з нядаўнага мінулага) ст.86

Ю. Верашчака Слойнік старакрыўскай актавай мовы ст.91

Запіскі 1.Крыўскія школы XVI і XVII ст. Л. А. 2.Крыўскія рытаўнікі. С. Т. 3.Выдатнейшыя Крывічы (Беларусы) – высыленцы ў Московію. О. Ў. 4.Вываз крыўскіх культурных цэннасцяў у Польшу ў часе Польска-Расейскай вайны 1918-1919 гг. С. К. 5.Рэзаць, кроіць, стругаць, кружаць. І. 6.Рысункі да ілюстрацыі крыўскай вайсковасці. В. Л. ст.103

3 апошніх падзеяў эмігранцкага жыцця Рэзалюцыя “Сувязі нацыянальна-дзяржавнага вызвалення Беларусі (Крывіі)”. Пратест грамадзяніна Язэпа Мамонькі. Бюлетэнь БПС-Р аб “Канферэнцыі”. Свае сваіх чураюцца. Выступленні ворагаў нашага вызвалення. ст.111

Кнігапіс і крытыка Власт. І. П. Фурман. Крашаніна. Ю. В-ка. Праф. У. Пічэта. Гісторыя Беларусі. В. Л. Праф. У. Ігнатоўскі. Гісторыя Беларусі ў XIX і ў XX сталецці

ст.119

Застаўкі з кніг Віленскай Свята-Троецкай друкарні XVIII**№11 СТУДЗЕНЬ-ЧЭРВЕНЬ 1926****Цар Саламон** Песні-песняў. (Пераклад В. Ластоўскага.) ст.1**Індыйская аповесць** (Пераклад В. Л.) ст.6**А. Узнясенскі** Паэтыка М. Багдановіча. ст.12**В. Ластоўскі** Mae ўспаміны аб М. Багдановічу ст.62**Ал. Шлюбскі** Крывічанская (беларускія) народныя легенды. Недазволеныя да друку царскай цэнзурай. ст.67**В. Ласткі** Святаванне пятніцы замест нядзелі ў XVI ст. ст.**Власт Жывая** старасвеччына. ст.73**Veritatis** Аб “славянстве” маскалёў. ст.78**Peregrinus** Тодар Даставеўскі і Адам Міцкевіч, сыны крывіцкага народнага генія. ст.79**Miles** Будучая польска-савецкая вайна. ст.82**Юры Верашчака** Што спрыяле разросту і ўпадку народаў і дзяржаваў. ст.84**Власт Унія.** ст.88**Я. Ромм** Нарыс з старагабрэйскай антрапалогіі ст.98**Антон Рэутт** Пара ачышчаць атмасферу ст.101

Запіскі 1. Мова і гутарка (дыялект). *Philologus*. 2. Аб напісанні друкаванага грэцкага б і в у крыўскай мове. *Philos*. 3. Беларускія (крыўскія) друкі ў Тыльзіце. В. Ластоўскі. 4. Дойлід. Л.А. 5. Эпітэт смерці “Кастуся”. С. Т. 6. Навязі і кудмяні. О. У. 7. Прафесар М. К. Любайскі і акадэмік С. Ф. Платонаў аб Крывічах. С.К. 8. Дзіцячы слоўнік. І. В. 9. Аб напісанні пачатнага ур у Крыўской мове А. Цл. 10. Корань “гал” і выводныя ад яго слова і паняцці ў крыўской мове. Л. А. 11. Корань “корс”, корх”, выводныя ад яго слова і паняцці. У. Л. 12. Аб слове мурава. А. С. 13. Сонечнае калясо. Т. О. 14. Рачное імязойніцтва. У. С. 15. Крывічанская книгазборы XV ст. К. І. 16. Дзіў. К. І. 17. Крывічанская назвы гвёзд. Андрэй Красневіч. 18. Якімі наўўнымі способамі польскія прафесары паланізаюць Вільню. В. Л. 19. Дняпро ці Няпро? А. С. 20. Аб імені Яцвягі. Т. О. ст.105

Кнігапіс 1. “Програма зборання вуснае народнае творчасці”. Адбітка з часопіса “Наш Край”. 2. А. Шлюбскі “Крашаніна” (набіванка). Віцебск, 1926. 3. “Наш Край” штомесячнік Ц.Б. Краязнаўства пры Інстытуце Беларускай Культуры №1., 1926 г., Менск. 4. “Школьная праца”. Часопіс дзвінскай дзяржаўной беларускай гімназіі, 1926 г. №1 сакавік, №2 красавік. 5. “Патрыятычны малітвеннік”. Выданне гэктаграфаванае, без азначэння часу і месца друку. ст.131

№12 ЛІПЕНЬ 1926 – САКАВІК 1927

Власт Паэзія прозай: Баяну. Чырвонец. У час аблогі. Падарожнік. На хрэсьбінах. ст.1

Помнікі старой крывічанскай пісьменнасці ст.2

В. Л. Цмок (Маналог) ст.6**Юхані Ахо** Народ мой быццам яловец (Апавяданне, пераклаў з суюмскай мовы Рэут) ст.8**Ф. Курыловіч** Народная песня аб татарскім палоне. ст.10

Пр. А. Савіч Горад Менск (Кароткі гісторычны нарыс) ст.11

Др. Фрэдэрык Паппэ Бунт князёў (1481). (Гісторычнае апавяданне) ст.32

Ал. Шлюбскі Вынікі збірання вуснае народнае творчасці. ст.38

Ritus Памяці двух напаўзабытых крывічанскіх гуманістаў. ст.56

В. Ластоўскі У справе рэформы кірылаўскае азбукі ст.60

Пагашчанін Крывічанская дзяды. ст.66

В. Ласт Больш сцісласці ў тэрміналогіі. ст.69

Власт Уражанні з паездкі ў Беларускую Радзянскую Сацыялістычную Рэспубліку. ст.78

Разгром беларускіх арганізацыяў пад Польшчай (I. Ліст В. Ластоўскага да старшыні Французскай Лігі Абароны Правоў Чалавека і Грамадзяніна. II. Рэзалюцыя Аб'яднанага Сабрання Беларускіх Грамадскіх Арганізацыяў у Літве. III. Тэлеграма Кангрэсу Паняволеных Народаў у БруSELІ) ст.97

Некралогі Архібіскуп Юры Матулеўіч, Др. Ян Басановіч ст.102

Запіскі 1. Вітольд Прушкоўскі і Міхайла Мікешын. Карчак. 2. Katechizm o czci cesara Wszechorossyi. K. H-pa. 3. Так званая бабская мера. Даніла Чарняўскі. 4. Аб паходжанні назову Крывічы. А. Матач. 5. Аб корані “віт”, “вет” і выводных словах і паняццях. Л. А. 6. Словачын “рымзаць” і выводныя ад яго слова і паняцці. С. Т. 7. Аб слове “гаспадар”. О. У. 8. Аб напісанні “ул” у крывіцкай пісьменнасці. С. К. 9. Матэрыялы да слоўніка беларускай мовы. I. В. 10. Бог Сотвар. А. Цл. 11. Пачатковыя ўстановы ў крывічанскіх (беларускіх) землях. А. У. 12. Гісторык Смаленска аб Крывічах. Амсцілавец. ст.104

Кнігапіс 1. Сафокл. Антыгона (пераклад Ю.М. Дрэйдзіна) 2. Mixась Чарот Веснаход. 3. Часопіс “Natio”. 4. М. Байкоў і С. Некрашэвіч. Беларуска-Расійскі Слоўнік. 5. М. І. Каспяровіч. Віцебскі краёвы слоўнік. 6. “Савецкая Беларусь”. ст.116

На апошніяй старонцы вокладкі, над выходнымі дадзенымі, змешчаны надпіс: “Гэтым нумарам заканчаецца цыкл “Крывіча” пад рэдакцыяй В. Ластоўскага”.

Сяргей Цімошка

НОВЫЯ ЛІСТЫ З ДАРОГІ

ГАРАДОК – ЗВЯЗАК ДАРОГ

Эсэ ў стылі дынамічнай гіста-эка-геаграфії

*“Вось напісаў Ядвігін Ш. пра свае падарожжы.
Здаецца проста, але ён передаў дыханне часу”
(M. Казлоўскі, краязнавец)*

*“Ты вырас у мясцінах прыгожых, жыватворных”
(A. Сончык, выкладчык)*

УСТУП

Беларусь да самага XX стагоддзя складалася са своеасаблівай сеткі мястэчак. (У тым ці іншым выглядзе азначаная сетка існуе і па сённяшні дзень). У тых сацыяльна-еканамічных умовах утварылася стройная сістэма, дзе мястэчка адыгрывала ролю цэнтра эканамічнага і культурнага жыцця пэўнага рэгіёна. А выражэннем і лакаматывам гэтага жыцця былі местачковыя базары. Самыя буйныя ў нашым рэгіёне былі ў Радашковічах, Ракаве, Гарадку.

У Гарадку ад цэнтральнай плошчы ў адпаведных напрамках разыходзіліся тры вуліцы з традыцыйнымі, местачковага ўзору, назовамі: Маладачанская, Ракаўская і Валожынская. Калі разам з Маладзечнам, Ракавам і Валожынам разглядзець яшчэ тры значныя населеные пункты (Радашковічы, Краснае, Пяршаі), то атрымаем уяўленне аб участку “местачковай сеткі” гэтага рэгіёна Беларусі. Барані божа лічыць, што Гарадок – цэнтр азначанага рэгіёна, ён, кажучы матэматычнай мовай, – пачатак адліку.

Гэтымі шляхамі ў тыя часы хадзілі-ездзілі з Гарадка – у Гарадок, заключалі шлюбы, перасяляліся ў гэтыя напрамках, сябравалі. Да прыкладу, адзін мой дзядзька ўзяў жонку з Яршэвічай, другі – падаўся ў прымы ў Вязынку (тады гэта былі Гурнавічы); бабуля і цётка па бацькавай лініі закончылі жыццё ў вёсцы Уша (ля Аляхновічаў). І апошнія шляхі людскія таксама ляжалі тут...

Вось і рашыўся я прайсці хоць бы часткай гэтых дарог, выконваючы пры гэтым дзве асноўныя умовы:

1. Перамяшчэнне ад Гарадка да канцавога пункта рабіць толькі пешшу ці падводай, ніякіх аўто, г. зн. у рамках той цывілізацыі, каторая была тады.
2. Фіксацыя інфармацыі на паперы, стацыянарная апрацоўка пасля.

Калі будзе вам так заўгодна, дык лічыце гэтыя пісанні за спробу “ухапіць за хвост” адыходзячы час...

ПРА АДЛЕГЛАСЦІ

Пажылы мужчына на аўтобусным прыпынку чыхвосціць сучасную моладзь: “Раней за кіламетр дзесяць на танцы хадзілі. Гэта за дарогу не лічылі. І яшчэ

танцавалі там. Бывала, полечку музыканты як выдадуць на мінут сорак!...".

Размешчаны мястэчкі між сабой на адлегласці 15-20-25 км. Гэта вызначала размеры пешых або гужавых перамяшчэння людзей у штодзённым жыцці. Для простых людзей вялікія адлегласці былі не ў навіну.

Чакаў я неяк у Гарадку рэйсавага аўтобуса. Падышла з пакункамі кабета пенсійнага ўзорсту. Неўпрымет пачалася размова і сказала яна, што прыйшла з ... Ясьманаўцаў. "Колькі ж датуль?". "Кіламетраў з дзесяць. Ды і ісці я старалася як карацей". У вёску з горада (Мінска) выязджае на лета яе маці – цягне старых да свайго дому!

"(...) Каб вярнуцца ў горад, трэба ісці на электрычку ў Аляхновічы ці Дубравы. Дзесяць кіламетраў – шлях невялікі (...)" – гэта слова вядомага беларускага літаратара Віктара Шніпа пра пару свайго юнацтва.

Ці вось яшчэ адна гісторыя канца 70-х гадоў. Жэні Ельшэвіч жыў за кіламетраў сем-восем ад Гарадзецкай школы. Рэйсавы аўтобус не заўёды садзейнічаў пападанню на заняткі – тады прыходзілася рухацца пехатою. Такім чынам, аднойчы зімою на парозе кабінета хіміі з'яўляеца ўзмылены Жэні, а ля дошкі ўпэўнена "плыве" да двойкі нехта з аднакласнікай. Рэпліка ўзрушанай настаўніцы з акцэнтам удзячнісці ў бок таго, хто спазніўся: "Вось гэтamu чалавеку я паставяллю тры толькі за тое, што ён прыйшоў (!) у школу". І паставіла.

Вялікія адлегласці на мясцовасці вымушалі прывычку да працяглай і шпаркай хадзьбы. Некаторыя мае аднакласнікі не ўмелі павольна хадзіць...

I.ГАРАДОК – СЕМЕРНІКІ – СВЕЧКІ – ВІДЗЕЎШЧЫНА – КРАСНАЕ.

8.06.08. Сонечна. Удзень – болей за 20⁰ С.

Гарадок: Ракаў – 22,

Радашковічы – 24,

Маладзечна – 18,

Пазрэзалі-распілавалі тыя веліканы-дрэвы, на якіх мы рэалізоўвалі ў дзяцінстве свае верхалазныя патрэбнасці-інстынкты і адпрацоўвалі адпаведныя навыкі. Прыйчым гэта рабілі і хлопцы, і дзяўчата. А садзілі іх, казалі людзі, мясцовыя школьнікі "за Польшчай".

...Канец 90-х. Праз Гарадок пранёсся смерч. Пранёсся паласой аж да Татаршчыны і палажыў ўсё на сваім шляху. Адмечіны заўважныя і праз 10 год. Цяпер таго лесу дзяцінства не пазнаць, можна нават заблудзіцца.

"Ручная" Бярэзіна. Але рыба зверху праглядваецца. Як гаварылі ў дзяцінстве між сабой неяк паважна-таемна: "Пайшлі на Раку". Іменна так – з увагаю, як бы з вялікай літары...

А вось месца ля ракі дзе, у свой час, заўёды святковаліся Дні піянерыі – 19 мая. Са спаборніцтвамі, мастацкай самадзейнасцю і вялікім кастром. «Взвейтесь кострами, синие ночи. Мы, пионеры, дети рабочих...». Як цяпер помніца на фатаграфіі: стаіць маё будучасе каханне – сама зацікаўленасць, ля бегавой дарожкі. Эх, зара жыцца!

Семернікі. "Польскі" брук. Ледніковай спадчыны на палях хапала (і хапае) для яго стварэння. Праўда, аўтааматарам лішняя прычына яшчэ раз выляяцца. Была пачатковая школка (у 70-я). Першы мой блуд па маршруце.

...Выпадкова на занятках у каледжы выявіў навучэнца Андрэя Брысюка, бабка якога з Семернікоў. З яго расказу: школы былая стаіць, клуб нехта купіў і разбраў на дровы; раней летам збіралася шмат моладзі, што наядзжалі з горада (чалавек са 20 збіралася гады троі назад); цяпер – можа 8 было: “хто ў Рачі, хто ў армії, каго пасадзілі”. Вада ля млына ў Гарадку карэлая, таму вялікія дзецы не купаюцца. Касіць пачаў гадоў з 14, у гэтym годзе бабка карову збывае. Пытаю:

- Колькі гадоў?
- Карове дзесяць.
- А бабе?
- Не ведаю...

...Трохі паблудзіўшы, трапляю ў вёску Свечкі. Напачатку вёскі стаіць указальнік: Краснае – 12.

Двое пажылых людзей-галубкоў Комар: Рыгор Сямёнавіч (77 год), Ганна Мікалаеўна (75 год). 4 дзяцей (адзін сын памёр), 9 унукаў, 2 праўнукаў. Гаспадарка вельмі дагледжаная як знадворку, так і ўнутры. Мяне, незнёмага чалавека, адразу ж пасадзілі. Гаспадар пенсю выпрацаваў у Мінску – ваенізаваная пажарная ахова. Ездзіў праз Баяры (7 км). Летам на мататыкле, а зімой і пехатой. Да Мінска ці хоць Краснага цягнуліся многія людзі – трэба ж было дзяцей падымаць, а ў калгасе, па тых часах, надта не зараблялі. Трымаюць зараз каня і кароўку, гаспадар сам яшчэ з касой упраўляеца. На што звярнулі ўвагу гэтыя людзі, што дамы ў вёсцы ўходжаныя, дзецы не кідаюць бацькоўскіх гнёздаў нават калі ўжо саміх бацькоў і няма. Гаспадыня так і сказала: “Дзецы не пакідаюць хаты”. І сапраўды, магу засведчыць – практична ўсе дамы акуратненькія. Ёсьць, праўда, і павеў часу. Купілі адну хату мо родзічы для аднаго амаль што бамжа з Мінска, забраўшы яго кватэру ў горадзе...

Гаспадар запрыкметціў цікавае падabenства ў назвах вёсак: Абрэмайшчына, Відзеўшчына, Уланайшчына, Воўкаўшчына, Татаршчына, Лялькаўшчына... А яшчэ я глянуў па карце: Пісарайшчына, Сухадольшчына, Калашоўшчына, Брускайшчына, Брохайшчына, Мачыноўшчына, Кулёўшчына, Такарэўшчына, урочышчы (Жохаўшчына, Сакаўшчына). Па словах краязнаўцы Міхася Казлускага, у такога строю назвах чиста беларускі павеў. (Можа невялікія пасяленні абшыннага тыпу – Ц.С.).

Вельмі прыветнымі аказаліся гэтыя людзі – справа ўжо даходзіла і да прапаноў малачка...

Паўстанцы. У Свечках адбыўся адзін з самых вядомых баёў часу паўстання 1863–64 гг. 4 красавіка 1863 г. бой прыняў атрад Юльяна Бакшанскага. Вось як апісвае гэта Генадзь Каханоўскі: “У пошуках атрада Бакшанскага рота салдат прыбыла ў вёску Семернікі. І тут, даведаўшыся ад сялян, куды падзеліся паўстанцы, паскакалі следам. Як толькі салдаты наблізіліся да Свечак, паставы Шчарбіцкі з Гарадка даў папераджальны стрэл і сам перайшоў на бок салдат, сказаўшы, што яго “завалаклі” паўстанцы. Град куль асыпаў дом, увесь двор, паклаўшы трупамі некалькі салдат. Паўстанцы мужна адбіваліся. У няроўным баі склалі галовы Юльян Бакшанскі, Рафал Малішэўскі, Людвік Ямант, Леапольд Банькоўскі. Самому юнаму ўдзельніку баёў – гімназісту 7 класа Мінскай гімназіі – споўнілася толькі 15 гадоў. Цікава, што яго сябры-гімназісты, пачуўшы такую жалобную вестку, не прыйшли ў той дзень на заняткі”. Ю. Бакшанскі і яго паплечнікі пахаваны на могільніку ў

Плябані. Сіламі энтузіястаў ужо ў наш час там устаноўлены мемарыяльны знак.

...Гірдзі (назва ківае на балцкія карані): шмат католікаў; у Свечках болей праваслаўных. Практычна каля Свечак – падзел зон уплыву Гарадка і Краснага.

Ва Уланайшчыне таксама паразмаўляў са старымі людзьмі. Ён і яна сядзелі на прызбе, у цяньку. У яе выразна абазначаўся пайднёвы акцэнт. І сапраўды – перасяленка з Лельчицкага раёна (жывуць такія і ў Чысці, і ў Маладзечне, і ў Мінску). Яна расказала пра асаблівасці перасялення: іх выселілі, а ў вёсцы за 5 км людзі засталіся жыць. Што не кажы, а практична бежанцамі быць – нялёгка. Рвуцца карані, застаетца назапашанае добро – сапраўдны адкат у жыцці. Ці яшчэ вось пра што (расказвала наша бібліятэкарка): сустрэлася яна з перасяленкай у Маладзечне, разгаварыліся. Жанчыне з Гомельшчыны недаспадобы мясцовыя людзі. Як сказала бібліятэкарка, што сама яна са Старых Дарог, то пачула нечаканы ўздых: “А ў мяне туды папасці грошай не хваціла”. Ён – з мясцовых. У час нямецкай акупацыі па разнарадцы старасты працаваў і каля Гарадка на сяльгасработах, таму добра ведае туую мясцовасць. Гэтыя людзі таксама адзначылі звужэнне “арэала” вёскі: было 57 кароў, мнóstva (каля 200) авечак, засталося толькі трох рагулі... У гэтым годзе закрылі школу-дзеяціцігодку. Настаўнікаў размеркавалі куды каго ці каторыя самі ўладкоўваюцца, а астатнім работнікам далі трох месячныя аклады – і “бывайце здаровы”. Старая людзі, як ім і належыць, ведаюць многа і рады кожнаму новаму слухачу. Вось і мяне прасвяцілі, што закрылі школы ў Мыслевічах, Яхімовішчыне.

БАЗАРЫ. Сялянам патрэбны грошы. А дзе іх узяць? Нешта прадаць. Вось і прадавалі: жыўнасць, зерне, бульбу, вырабы і г.д. І прадавалі на базарах.

У Гарадку: вуліцу яўрэйскіх лавак добра помніць і ў гэтай мясцовасці.

У Ракаве самы вялікі базар (блізкасць Мінска).

У Красным быўлі па пятніцах.

У пасляваенныя часы быў цэлы слой людзей-спекулянтаў, як іх звалі, – шпікулянтаў. Гандлявалі, у асноўным, каровамі, коньмі.

Цяпер ужо сталая жанчына расказвае пра схему работы бацькі-спекулянта:

“ - у суботу, пасля абеду, адыходзіў з каровай з Гарадка;

- недзе (у некага?) начаваў;

- прачынаўся раніцай, гадзіна ў чатыры і да Ракава.

З базару мог прывесці ўжо другую карову. Надакучала іх пасвіць (а было і па трох).

У Гарадку вісела карыкатура: наш бацька з каровай. Брыдка было нам, дзесяцям, у школу хадзіць”.

Шпікулянты, на цяперашні час лічыліся б за прадпрымальнікаў. У пару ж “купі-прадай” 90-х дык увогуле былі б “свае ў дошку”.

Звязваць між сабой населенныя пункты маглі:

- эканамічныя стасункі (тыя ж базары);

- вучоба;

- сацыяльныя стасункі (шлюбы і г.д.);

- пасля калектывізацыі і стэрэлізацыі вёскі, калі яна ўжо адыходзіла ад базавых прыкмет вёскі (гаспадар-гаспадарка; зямля – карміцелька) нарастала цягна да лепшых умоў жыцця – імкненне ў горад (“навошта калупацца ў гнаі, не ведама чаго!”);

- цяга да лепшай работы і заробку (практычна пачынаючы нават ад Маладзечна людзі ўжо тады ездзілі на працу ў Мінск, а ў Маладзечна з Аляхновіч і Краснага – дык лёгка).

II. ГАРАДОК–КУЛЯШЫ–ДАРАХІ–НЕЛЮБЫ–ДОРЫ–ПЯРШАІ–М. ЛЮЦІНКА.

17.06.08. Гарадок: 620. Пачатак. Праходжу ля зямлі, якая калісцьці належала нашай сям'і. Нямала плугам, касой і проста рукамі папрацаваў на ёй і я. Насупраць знаходзіцца бацькоўскі дом саліста Пражскай оперы Валянціна Пралата. Далей, за Пралатамі, расце жыта, а ў жыце васількі. Шмат васількоў.

Шчабечуць пташачкі ў траве –

Жыве мой родны кут, жыве...

Кілтаўцы. Выйшаў мужчына паволі з варот; рыкае адзінокая карова; жабіным спевам прывячае мяне сажалка; конік навязаны, заняты сваёй справай; нейкі чалавек абкошвае ўзмежак; во Аляксеева сядзіба – глядзіш і прыпамінаюцца некаторыя назвы ад часоў дзяяніства... А Кілтаўцы жывуць сваім нетаропкім, простым жыццём.

Вёска гэтая – самая звычайнай. Недалёка ад цэнтра сельсавета, на ўзвышшы размяшчае яна многімі дзесяцігоддзямі свае хаты, пуні і хлявы, калодзежы і агароды. Такіх населеных пунктаў тысячи і тысячи па ўсёй нашай Беларусі... і з TAKIM лёсам...

Не будзе ўжо моцнага паху гною вясной ці надакучлівых “каройскіх мін” летам – на ўсю вёску адна карова! А меней 30 гадоў таму – трэы статкі!

Не пойдуть дзеци “на гародах” – дзяцей няма зусім... А раней “байцы” з гэтай вёскі на роўных сплаборнічалі ў лядовых і футбольных баталіях з камандамі тутэйшай цэнтральнай вёскі. Колькі балельшчыкаў было!

А дыскатэкі?! Ix тады назвалі проста танцамі. І не было граніц і адлегласцей у акрузе для задорнай маладосці.

Платоў і варот наогул не трэба за/па. Дзе тыя куры, свінні?... Як тут не ўспомніць кіпучыя звадкі і “кантактныя” баталіі між суседзямі з-за выяўлення слядоў дамашнія жыўнасці на чужой тэрыторыі. Ці, не дай бог, плуг выпадкова зачэпіць скібу не сваёй зямлі!...

Летам аднастайнасць жыцця разводзяць трохі ўнуکі. Зімою – гнятучая цішыня. Глядзяць сіратліва на свет дрэвы, што бачылі па некалькі пакаленняў вяскоўцаў.

16 чалавек жыве ў вёсцы. З ix 12 кабет-пенсіянерак. На mestачковых могілках “жыхароў” ад гэтай вёскі значна больш і на ўсе ўзорсты.

Нават вокны забіваць не трэба - каму тут што красці? Як двор зарос, то і не пытай – тут не жывуць.

Дарога праз вёску роўная, нават прыгожая, на ранейшай крыхульніне – адны камяні ды выбоіны.

...Кроучу да/лей. Нешта засталося ад ляснога ўчастка дарогі Гарадок – Кулішы. Наперадзе буралом.

Прысеу на зваленую елку, задумаўся. А ўсё ж такі Гарадок – ідэальнае месца для мястэчка. І па адлегласцях да бліжэйшых “калеў” і проста так: кругом лясы – балоты, а тут – аазіс. “Між лясоў і балот беларускай зямлі...”. А пачалося ўсё са

старадаўній фарпост-крэпасці Палацкага княства. Мноства дарог, дарожак, людскіх і жывёльных сцежак сходзіліся ў Гарадок, а для тых, хто выходзіў – разыходзіліся. Куды? Куды ім трэба... Каторыя з іх добрыя, але многа ісці, а каторыя не зусім гладкія, але карацейшыя, нацянькі... Зязюлька нешта кувае аб вечным...

Але ж і прачасаў буран Шынкавічаў лес (быў такі пан – у 1939 вывезлі). Бацюхны, ці не Маладзечна з гары праглядаеца?

Прапеў певень – блізка Куляшы. Вагаўся-вагаўся, але зайшоў даstryечнага брата маці Валодзі Зянько. Пазналі старыя пасля паўзы і падказкі (гадоў з 20 не бачыліся). На ўсю вёску 2 каровы, 2 кані (з іх па адной адзінцы ў сям'і Зянько). Магазінаў німа ні ў Куляшах, ні ў бліжэйшых Дровашах, ні ў Пранчэйкаве (былы цэнтр сельсавета). У Дровашах раней была пачатковая школа, клуб (які ўжо разабралі). Пя клуба збіралася моладзь з Дровашай, бліжэйшых Куляшоў і Чарнеўшчыны. Дык народу было столькі, што дзве каманды гулялі ў волейбол, а дзве чакалі сваёй чаргі.

Каля кожнага дома мелася свая сажалка, капі пачыналася вясна, утваралася вялікае разводдзе. Як расказваў адзін з выкладчыкаў фізкультуры, менавіта тут на разводдзе ён навучыўся плаваць...

Каля Дровашаў канава, ад яе, мусіць, сажалка; ізноў вітаюць мяне жабы. Поль пшанічки.

У вёсцы Дровашы расказваюць пра гэта, але можа тут легенда ці прыдумка якая... Ды, як там ні было, а старыя людзі прости так языком малоць не будуць – значыць нешта такое мелася. Будзем казаць па прайдзі: гарэлку ў вёсцы раней гналі. Амаль усе: і "на патрэбу", ну і так сабе, каб трохі капі "галаву задурыць"...

Нехта у вёсцы падказаў "каму трэба", што сусед "гонку робі". Канешне ж, праз пэўны час падкаціў бобік. У хаце перапалох: усё бытта прыбрали, а "вогненая вада" стаіць во вядро, чуць ні на куце. Божакі, што рабіць?! Гаспадар са страху скапі вядро і ... пачапі на кручок ля печы. Шаноўная камісія пачала "агледзіны". Ператрэслі ўсё – німа. Пакруціліся-пакруціліся, так і пайшлі ні з чым да машыны. Толькі шафёру, відзіш ты, піць захацелася . Каб ён піў ... Узяў сербану́ з кружачкі... Зморшчыўся, пачмокаў, але нічога, прайду, не сказаў ні хатнім, ні сваім "даходным" начальнікам...

З той пары, капі што якое, то й казалі ў вёсцы: "На кручок вешай"...

І карцінка сумная. Цяперашняя. Зайшоў мужчына гадоў пяцідзесяці да суседа закурыць, бо свае цыгарэты адсырэлі ў хаце - німа дроў. І гэта ў Дровашах (!), у кіламетры ад лесу...

Мяscцовасць наўкола можна назваць беларускім лесастэпам з невялікімі ўзгоркамі. Роль стэпу выконваюць травы і збажына, з другога боку - рэдкалессе (у асноўным лістоўнае).

Пачатак лета, душа грае...

А жавароначак сплявае

Дарахі. Рака Яршоўка. Пачынаецца яна літаральна ў некалькіх кіламетрах ад Беразіны, нясе свае воды ў Іслоч, а тая сустракаеца з Беразінай пасля таго, як абедзве адлічаць дзесяткі і дзесяткі кіламетраў па нашай зямельцы.

Мяscзовы гаспадар баранаваў бульбу. З яго расказу: у Дарахах была пачатковая школа (спачатку ў прыватнай хаце, пасля пабудавалі); сямігодка – у Пранчэйкаве, дзесяцігодка – у Гарадку; кароў у вёсцы зараз 8, было 52 (!). А як хаваць старым

рагулю (тым болей – бабам): адна качолка сена (лічы – воз) ў калгасе каштую (афіцыйна) 50 тыс. Красці – не рэзон: “Німа лепей, як украсці, німа горай, калі зловяць”.

Ля дамоў найболей травы, збольшага – гароды. Няскошаная трава каля хаты (дудкі-цыбуру’ё) – па-здрадніцку выдае адсутнасць у доме жыцця (!). Як бы ні было, а там, дзе жывуць людзі, зямля дагледжаная.

Ну во і Валожынскі раён. Нелюбы. Толя (з 1956 г.) з касой і сястра (муsicь, стрыечная) Бамбулаў. У Дарахах хаваюць нябожчыкаў толькі дарахоўскіх, ужо з Ваўчкоў вязуць у Пажарышчы (!). Выходзіць, што месца сковану – таксама нітка сувязі. На тым свеце.

4-класная школа была між Нелюбамі і Раманаўшчынай, 8 класаў – у Дорах.

У вёсцы засталося 4 каровы (было болей за 70 штук); ля 100 чалавек выходзілі ў брыгадзе на работы. Лазня была – разабралі. Да Налібоцкай пушчы 12 км. Па выхадных аўтобус Нелюбы – Мінск.

Дзяцей раней было шмат (па 5-6 у сям’і, а троє – дык норма). Таму і вялікая верагоднасць “распаўсяджання” навокал (“па свеце”).

Раманаўшчына. Дзед Іван (75 год) аckoшваў узмежак з самага рання. “Такіх, як я, старых асталося ў сельсавецце пару чалавек”.

У першыя дні вайны НКВДзісты на конях адшуквалі салдат (па стрыжаных галовах), што цягалися ўсюды і праводзілі адпаведныя мерапрыемствы (у т.л. і “у расход”). Адзін баец ледзь уратаваўся, адзейшыся ў лахманы, а галава стрыжаная – казаў, што ад турмаў (падмацоўваў адпаведнымі расказамі пра “адсідкі”).

Партызаны. Спачатку былі як бандыты (ці не сказаць – паўбандыцкія фарміраванні). Пасля ля Мінска быў скінуты савецкі дэсант – і пачаліся “настаяшчыя” партызаны.

У Пушчу прыліяталі самалёты. Прывозілі зброю; назад за час трэба было загрузіць самалёт каровамі (гэта навінка; цікава, якія аб’ёмы былі). Быў разбіты нямецкі гарнізон у Пяршаях – партызаны сталі фактычнымі гаспадарамі акругі. У кожнага атрада былі свае зоны кантролю (і “даення”), другія не мелі права совацца.

1943. Прыйгадаем, што тое лета 1943-га для немцаў значыла. Жахлівы Сталінград і блізкая бездань Курскай бітвы.

Па словах дзеда, немцы пачалі аперацыю супраць партызан ад Аляхновіч (23 км да Дораў): павыгружаліся з эшалонаў і пачалі рухацца. (Калі немцы браліся за “зачыстку”, то рабілі гэта “якасна”. Мала хто выжыў, напрыклад, ва Ушацкай зоне). Пытаюся ў дзеда: “Дык што немцы зрабілі ў пушчы?”. Ён (нават з раздражненнем): “Што-што, базы партызанская разбілі і пайшлі...”.

Стрыечны брат дзеда Івана. Быў у час вайны ў Англіі (відаць, у польскім войску і, адпаведна, - другі фронт). Вярнуўся пасля вайны да сям’і. Ну, а “нашы” прыйшлі забіраць. У малога сына не было шапкі, дык салдат зняў анучу (так-так, “портянку”) і закручіў на галаву (!). Завезлі ва Усьць-Ілімск, пасля выехаў у Польшчу (была такая магчымасць).

З маналога дзеда на розныя тэмы: “У кожнай вёсцы свой калхоз”. “Ці добра?”. “Які гаспадар, такая і гаспадарка”. Недзе ў 1952 пашлі ўзбуйненні.

“Рабіў трактарыстам на ДТ-54 (ципер ці ведаюць такія трактары). Усё пачці як

у танку (аб'яднанае кіраванне). У 50-я гады аралі і начай: начай дубеіш, удзень – +200. Былі і прыцэпшчыкі. А рамонт: у Валожын загоніш трактар – няявлікія пагрэшнасці, а назад – трэба падмогу з калгаса прасіць... Адрабіў сезон на цаліне ў Казахстане. Казахам трактары лепшыя давалі, а табе – абы які; да поля – 20 км ехаць...

Раней білі-душылі людзей. Разумныя людзі – хто мог, то з'ехалі (з грашамі, з розумам). Зрабілі Саюз – цяпер раскідалі... Гітлер сваіх людзей душыў, Сталін – сваі.

Бабы на зары выходзілі ў Маладзечна (28 км па прямой дарозе) і к вечару прыносілі пуд солі. Во бабы былі! Да Мінска хадзілі (55 км).

Цяперака да нядайняга часу я 3 каровы і бычка дзяржаў, двое коней...

А хто праўду любя? Начальнік любя? Жонка твая любіць будзе, калі праўду скажыш? Ты любіш?!".

На гэтым мы і развіталіся.

Вельмі блізка відно Зарэчча – родная вёска мастака Аляксандра Пясецкага. Зараз малюе карціну на тэму той царквы, якую спалілі ў Дорах. У Дорскай школе памятаюць пра яго. У 2007 г. праводзілася выстаўка твораў мастака. Ён рассказваў, як хадзіў хлапчуком на базар у Гарадок прадаваць масла, бо да Валожына было далей.

Доры. Скульптурная кампазіцыя. Жанчыны ў розных іпаставасях. У адным адзінія: жалоба і жальба аб блізкіх людзяx, аб незваротным, аб вечным. Надпіс: «Мемориальный комплекс «Погибших ждут вечно». Открыт в 1991 году в память о мирных жителях, сожжённых фашистами 23 июля 1943 года». Побач з комплексам – школа. Якраз натрапіў на настаўніцу гісторыі Ганну Аляксандраўну Усаву. Яна ветліва згадзілася расказаць пра гэтую гісторыю.

Царква Спаса-Пакроўская (1773). Да 1943, мусіць, не гарэла (звестак няма). Івянецкая-Налібоцкая партызанская зона. Немцы па ходу палілі людзей у Вялікім Сяле (у сіврне), у Лапінцах. Звесткі аб колькасці спаленых розныя, у кнізе “Памяць” – 106 чалавек. (Трэба адзначыць, што зроблены імітацыйны падмурок царквы – відаць, яна была няявлікай). Па яе словах, жанчыны маглі аддаць дзяцей, а самі пайсці. Так не зрабілі. На тэрыторыі царквы чатыры магілы (па некалькі надпісай) – ад родных, калі царквы – яшчэ магільны помнік, надпіс на польскай мове (экскурсаводы на пытанні пра гэта кажуць: “Для фашыстаў веравызнанне не іграла ролі”). Назаўтра людзі па абутку, нейкіх рэчах пазнавалі сваіх сярод спаленых, ямкі з крывёй (і іншым) закопвалі зямлёй. Адзін з тых, хто застаўся ў жывых Юліян Рудовіч (помнік па яго родзіцах стаіць сярод тых чатырох). Яго ўспаміны ёсць у “Хатынскай аповесці” і валожынскай “Памяці”. Настаўніца расказала гісторыю. У 50-я гады нейкі чалавек працаваў шафёрам у начальнікай. Пікнік. Ён прынесуў, але размову ахмялеўшых камандзіраў чуў. Яны началі дзяліцца ўспамінамі пра ваянныя “подзвігі”... Вадзіцель далажыў куды трэба – год трymалі за паклён на святое – на камуністай. Але “сігнал” праверылі – так і ёсць. Прывезлі затым “герояў” на апазнанне ў ту мяццовасць – ахова ледзь уратавала іх ад жывых сведак].

Новая царква адкрылася ў 1996. Да гэтага быў малельны дом.

Апошні шлях пяршайскіх ксяндзоў. Сагналі людзей і ў Пяршаях. Ксяндзоў адправілі (ці адправіліся самі) да немцаў “на размовы”. Людзі засталіся – ксяндзоў замучылі. Звалі Юзаф (Ахілес) і Караль (Герман). Мяццовыя людзі знайшлі потым

“два моцна абгарэлыя чалавечыя трупы, ну проста галавешкі, ні рук, ні ног, на грудзях металічныя крыжыкі на ланцужках”. Астанкі пакутнікаў пахавалі каля алтарнай сцяны Пяршайскага касцёла ксяндзоўская гаспадыня. Але і гэта не ўсё. Калі камуністычныя артадоксы (будаўнікі светлага будучага) перараблялі касцёл пад Дом культуры (!) магіла была знішчана.. Мая ўніверсітэцкая аднагрупніца расказвала, як малой туды “у кіно” хадзіла.

...Шмат зроблена ў Дорах пры дзеіным узделе тагачаснага старшыні калгаса Сямёна Георгіевіча Шарэцкага (сам з Навагрудскага раёна; у Дорах быў у 1986–1992 гг.; доктар эканамічных навук, прафесар, акадэмік Акадэміі аграрных навук РБ, Украінскай Акадэміі аграрных навук, член-карэспандэнт Расійскай сельскагаспадарчай акадэміі; у 1996 г. – старшыня Вярхойнага Савета РБ; з 1999 г.– у Літве; з 2001 г. – у ЗША). Створаны згаданы комплекс, школа ператворана з восьмігодкі ў сярэднюю; аграгарадкі – ідэя Шарэцкага. Сам ён цяпер, па словах настаўніцы, у Канадзе. У Дорах зараз аграгарадок, дзе ёсьць: 2 прадуктовыя магазіны, адзін прамысловы, становая, кафэ.

Даспадобы Доры былі Наталлі Арсеніннавай. У 20-я гады яна прыязджала сюды кожнае лета да сям'і мужа. “Вакацы” у Дорах вельмі шмат далі мне для развіцця мае творчасці. Я пазнала тут найчысцейшую беларускую мову(…)” – слова захаплення беларускай літаратаркі.

Сустрэўся пры выхадзе з Дораў з дзедам і бабкай. Было ў Дорах штук 40 кароў, па 3 пастухі пасвілі. Цяпер 5, навязваюць. (Можа да месца тут будзе ўспомніць Жырыноўскага, каторы ў перадачы пра спартыўныя схільнасці вядомых палітыкаў расказваў, як пастрэльваў з “мялкашкі” са свайго цягніка па каровах. На здзіўленне журналіста быў адказ: “Там давно нет пастухов – коровы одни ходят”).

Ой, накіравалі мяне паважаныя настаўніцы напрасткі (не па асфальце праз Шараі) да Пяршай праз велізарнае буракове поле... Сапраўдная цаліна! Дасянгуў трасы Мінск – Гродна. Крочу па ёй, міма пагрозліва праносяцца пачвары-фуры. Два разы быў паварот на Палубоўцы. Адзін з жыхароў гэтай вёскі прыпамінаў, як стручайся ў другой палавіне 90-х на выпадковай вечарынцы “для агранічаных людзей” з вядомым дзеячам Беларусі Вячаславам Францавічам Кебічам – ураджэнцам тутэйшай вёскі Канюшаўшчына. Да сёмага класа вучыліся разам, затым – Кебіч закончыў дзесяцігодку і пайшоў далей. Не адразу дзяржалаўны муж пазнаў аднакласніка. Ну, а як прыпомнілі адзін аднаго, то далі сваім душам волю.

Пяршай. Ішлі разам з рабочым да цэнтра вёскі. Расказваючы пра пасляваенны гандаль на базарах, ён адзначыў, што па дарозе на той базар маглі і карову адбраць у лесе, таму збіваліся людзі ў кучы.

Над Пяршаймі высяцца вежы касцёла. Ён пабудаваны на сродкі Юрыя (Ежы) Радзівіла; пабудаваны ў пачатку 17 ст. З 1795 г. па 1935 г. мястэчка Пяршай належала графам Тышкевічам. Яны перабудавалі храм і далі яму імя святога Юрыя. Нядайна касцёл абнавілі (і абнаўляецца зараз) і ён сваім дзвяром вежамі вызначае агульны выгляд населенага пункта.

У Пяршаях нарадзіўся Францішак Вінцэнтавіч Кушаль – вайсковец, дзеяч беларускай эміграцыі; пасля 1-й сусветнай вярнуўся да бацькоў, за 70 км хадзіў у Мінск, каб дабыць кніжкі для беларускіх школ; удзельнік абарончых баёў на Заходнім фронце у верасні 1939 г. супроть немцаў; у 1944 г. – шэф галоўнага

камандавання Беларускай краёвай абароны; у Пяршаях пры часе нямецкай "зачысткі" спалілі двух братоў Кушала. Сам Кушаль з жонкай Наталляй Арсенневай выехаў у ЗША.

...У Пяршайскай школе знайшлася зямлячка – дачка Скрундзява (яшчэ раз пра "пранікнавенне нашых у наваколле"; а раней не было размеркаванняў, "размяркоўвалі" знаёмыя, бацькі, сваякі, сваты). Цяпер яна – намеснік дырэктара па гаспадарчай часцы (12 гадоў у Пяршаях). Газ, аказваецца, у Пяршаях праводзілі "чарнобыльскі" (бясплатна). Гістарыцу для размовы з дому не выцягнулі, ксяндза не было. Падараўваў я артыкул пра Дуніна-Марцінкевіча музею школьнаму і рушыў на Малую Люцінку. У мясцовым магазіне мне яшчэ раз патлумачылі "як трэба ехаць", на выхадзе з Пяршай ў адна прыемная дама спачувала – як гэта далёка... І пашыбаваў я пад лянівым дажджом. На ўказальніках былі назовы: Янушкевічы (ад Пяршай да Івянца па гэтай дарозе толькі адзін аўтобус на тыдні наведываецца), Бурбаўшчына (а жаваронакі ў перапынках між дробнымі дажджавымі накатамі даюць і даюць!!!), Мішаны...

Падышоў да возера (што зроблена ад перагароджанай рэчачкі). Рыбак і сказаў, што во побач і ёсьць М. Люцінка. Пра Дуніна-Марцінкевіча ён не ведаў. Я – далей. Узгорак у старых дрэвах, ступенькі наверх даволі крутыя. Падняўся. Ну і парог пазнаў – бачыў здымак у ЛіМе яшчэ ад 1981 г.

"На гэтым месцы стаяў дом, у якім з 1840 па 1884 год жыў вядомы беларускі паэт, драматург, тэатральны дзеяч і асветнік Вінцэнт Іванавіч Дунін-Марцінкевіч".

Літаральна побач, па-суседску з былой сядзібай цячэ жыццё цяперашняе. Гаспадыня хаты тое-сёе расказала. Дом Дуніна-Марцінкевіча, што адбудавалі ўнуцкі, разабралі, як тыя паехалі ў Польшчу. Ды, мусіць, ні на школу (як пісалася ў ЛіМе), а на дровы. "Тады так рабілі, бо гэта ж – панскае". На ускрайніне сядзібы пахаваны нейкі родзіч; ён пасварыўся з ксяндзом, то той не пусціў хавацца на могілкі. Імправізаваная экспкурсаводка расказала яшчэ і пра сваё паспяваеннае дзяцінства: бывала, маці (родам з Дварца) збрэр літраў са 20 смятаны і на спадарожных машынах – у Мінск. Назад хлеба прывязэ. Колькі яго хопіць на шасцёра дзяцей. Рэчка завецца Люцінка, загарадзіў яе калгас – возера атрымалася. Дарэчы, пясок для дамбы бралі недалёка ад сядзібы Дуніна-Марцінкевіча – ледзь не "завалілася" марцінкевічава ліпа (недзе напісана, што маланка пасадзейнічала, застаўся пень; сядзіба, дарэчы, прыкметна зарастае травой). Людзей раскулачвалі працавітых. Казалі за тое, што наймалі. А без найму ў вёсцы на вялікіх работах не абысціся. Наймалі заўсёды і цяпер наймаюць. "Зямлю пазабіралі, а ці яны яе абраблялі?!" Тэхнікі амаль ніякай. Паказала гаспадыня на гладзенькі асфальт. Раней там гліна панавала – мышыны гразлі.

Напрыканцы – кусочак ласкі божай! Выйшаў я з Люцінкі (да Тупальшчыны сёння – не рызон). Падняў руку – і першы ж МАЗ стаў. Дабраўся на ім да Пяршай, затым – да Валожына. Далей як у кіно: "Мне б што да Маладэчна". "Вунь аўтобус адыходзе". Я – у бег за ім. Стаяў! 3850 рублёў – і назірай паабапал (вылупляй вочы налева-направа)... Малога мяне, мусіць, вазілі ў Валожын. Была ў галаве такая асацыяцыя: Валожын – крутая вуліца. І, сапраўды, мясцовасць тут даволі гарыстая...

ТРАСЫ ГРОДНА – МІНСК) – ТУПАЛЬШЧЫНА - РАКАЎ.

26.07.08. Прагноз сіноўтыкаў 25-270. Ізноў на першым аўтобусе (515) едзем са знаёмым да Гарадка. Яго жарт: “Посещение деревни с рабочим визитом”. Сам ён з Хоўхлава. У свой час хадзілі на базар у Гарадок (адлегласць лічылася ў 12 км). За яго памяцю ў Гарадок выйшлі замуж трох дзяўчыны (старэйшыя за яго).

Вось і мой бацькоўскі сіратлівы дом. Абіраю парэчкі, вішні, агрэст – у дарогу. Адзінока рыкае суседская карова. У старыя добрыя часы ўжо можа з гадзіну пасвіліся б рагулі на выгане, бо во і сонца ўзышло. Цяпер іншае: трох кароўкі засталіся ў Бродзе (і то не дрэнна), дык іх навязваюць, хто дзе. Пра Брод асобная гісторыя. Бродам неафіцыйна, нават дагэтуль называюць адну з ускрайніх частак Гарадка. Гэта я з дзяцінства добра засвоюў. Пытаем настаўніца ў школе: “Адкуль ты?”. “З Броду”. “Няма такой вёскі, ты – з Гарадка”. Нядайна ў Internetе знайшлі польскія даваенныя карты. Майму здзіўленню не было канца, калі поруч з населеным пунктам Grodek красаваўся яшчэ і Brody. Як быццам дакументальнае пацвярджэнне “законнасці” майёй малой Радзімы.

Ну, што ж – старт: ззаду – Касцелішча (месцы, дзе стаяў некалі касцёл; спалілі партызаны адначасова з царквой у часе “наступлення” на Гарадок; абстрэльваць вёску не было патрэбы – за некалькі гадзін да таго немцы пакінулі мястэчка), злева – каталіцкая (па-мясцовому – польскія) могілкі, справа Алешнік, наперадзе Агароднікі – “прыгарад” Гарадка.

Так-так, дарагі сэрцу Алешнік дзяцінства. Колькі тут перагуляна, перароблена, перажыта пачуццяў! У свой час зрабілі нават футбольнае поле: сапраўдных размераў, з якаснай разметкай. А колькі разоў за каровамі прыходзілася насыцца! Паразрасталіся вольхі, асіны, хмызнякі, закрылі бачнасць з аднаго берага безыменнай рачулкі – прытока Беразіны – на другі. А рачулка гэта калісьці была паўнаводная і гулялі ў яе водах плоткі, акуні і нават щупакі... І паабапал дарогі цяпер – нечапаныя травы. Тут прыпомніліся радкі з гожай песні даўнейшых “Верасоў”: “Травы детства пахнут сладко-сладко/ Остаётся горечь на губах”. Горыч не ўяўная, а літаральная, бо між кветак і траваў упэўнена сябе адчувае палын-трава...

Вось тут некалі бацька мой бульбу абганяў “пад плуг”, а я бліны прыносіў яму на сняданне. Бывала, і маці прыносіла бліны мне ў поле, як кароў пасві. Бліны смачныя і шмат-шмат масла.

Агароднікі, ці праста - Гароднікі. Нейкі конік навязаны – ёсць жыццё. Пагаварылі крыху з мясцовым жыхаром Уладзімірам Сцяпанавічам Кахановічам. Дапрацаваў ён да 55 год у Мінску і вярнуўся ў бацькоўскі дом даглядаць другую жонку бацькі. Побач жывуць Гандлеўскія – таксама пенсіянеры з Мінска.

Геаграфію і гісторыю вясковыя дзецы пачынаюць асвойваць з бліжэйшага наваколля. А тут кожная мясціна мае свой назоў. Помню, у дзяцінстве выраз “каля Французіх”. У дому ля лесу жыла бабка, яе так і звалі – Французіха. Ганяла яна нас са свайго саду... Спадар Кахановіч расказаў пра паходжанне наймення “Французіх”. Звязана гэта з выездам на заробкі ў перадваенны час.

У цяперашні час сядзібу купілі людзі пад дачу, адрамантавалі, упарацьковалі участак. Да будыніна зусім нядайна згарэла...

Яшчэ Кахановіч дадаў, што недалёка, ля Пажарышчаў на хутары, жывуць

Будрыкі, па-мясцоваму – Амерыканцы. Зразумела чаму.

Рушу далей. Ну вось поле, дзе і майго поту засталося. А ў самым малечым узросце на гэтым месцы незадаволены конь абучай мяне не падыходзіць да яго ззаду...

Вось тут ад вёскі Кілтаўцы аж да лесу (да Трэцяга Логу) цягнулі многасотметровыя шнурсы зямлі ў часе прыватнай ўласнасці.

Пасажыры-грыбнікі з іншамаркі падказалі, што я ўжо знаходжуся на тэрыторыі Валожынскага раёна. Указальнік: вёска Бакшты. З'явіўся асфальт. Ёсьць у Іюеўскім раёне, ля Налібоцкай пушчы, другія Бакшты, што славяцца наўкола “народным прадуктам” (“бакштанка” завецца), гэтыя ж Бакшты – не тыя, “звычайнія”. У гэтай вёсцы жыла Ларыса Горбач, з якой мы вучыліся ў паралельных класах у Гарадоцкай школе і ў адной групе ў Белдзяржуніверсітэце. Яна мне расказала, што няма ўжо ў Бакштах базавай школкі, куды хадзілі дзеці з навакольных вёсак. Якраз на вуліцы лучыла сустрэць былу работніцу школы. Расцягалі яе на дровы, а там і вада была праведзена, падвал добры і ўсё іншае... Знаёмы “почырк”: у цэнтры Гарадка стаяў даўнейшы цагляны дом. Ён належыў, па словах краязнаўцы Мікалая Іванавіча Выдрыцкага, нейкаму купцу; пасля вайны тут жылі людзі. З цягам часу дом аказаўся ў аварыйным стане. Дык што зрабілі? Зраўнялі з зямлём і зараз на tym месцы чыстая зямліца... Цяпер дзеці з Бакшта ходзяць (ездзяць) у школу за кілометраў шэсць у Яршэвічы. Пастаяў на месцы былогай школы. Роўненка, чыста, кажучы па-сучаснаму, гэту тэрыторыю адфарматавалі: і радасці дзіцячыя, і адкрыцці, і хваляванні... Усё! Няма будынка – няма праблем. Толькі дрэвы па перыметры нясуць пячаць былога, ківаюць злётку сваім галовамі.

А вось і бацька Ларысы ўвіхаецца ля хаты з афарбоўкай. Трымаюць з жонкай яшчэ гаспадарку: трактарык сам злажкі, ёсьць конь, карова, іншая жыўнасць, зямлі з гектар будзе. Кароў у вёсцы было некалі трох статкі і ў кожным – кароў па трыццаць, зараз і 15 не набярэцца. Адзін раз на тыдзень бывае аўтобус на Валожын, па выхадных – на Мінск (60 км). Цікава, што ён знае Брод.

Дварэц. Стайць некалькі мураваных дамоў. Раней жылі людзі, а зараз глядзяць толькі пустымі зрэнкамі ваконных і дзвярных праёмаў. Механічная майстэрня (раней у вёсцы быў асобны калгас).

Сустрэў за вёскай мужчыну. Акцэнт нейкі рускі. Аказаўся, што Валера пераехаў 12 гадоў назад з Узбекістана. Яго дзед (ци бацька?) з гэтых краёў. Быў дабравольна-прымусова завербаваны “падымаць узбекскую цаліну”. Вырошчвалі бавоўну, было нядрэнна: зямля вельмі добрая; на жыццё хапала заробку, так што прысядзібных участкаў там, як тут, не было. “Затым змянілася ўся сітуацыя і вымушаны быў вярнуцца”. (Па словах Валеры калектывная гаспадарка “Доры” м.б. восенню дапушчана да Пяршай).

Ясьманаўцы. Калектывная гаспадарка “Доры”, школа – раней хадзілі ў Бакшты, цяпер – у Яршэвічы. Перад вёскай указальнік: Пугачы – 6,5, Бакшты – 3, Манькайшчына – 7. Так, калі звярнуць улева, то патрапім у Пугачы – вёску, дзе нарадзіўся і правёў школьнія гады згаданы вышеў Віктар Шніп. Па яго зборніку “Балада камянёў” бачна, што тады ў хлапчука ў сувязі з Гарадком добра адклаліся ў памяці дзве рэчы: непрыемны лязгат колаў па бруку пры пад’ездзе да Гарадка і книгі, што куплялі там яму бацькі.

...У Ясьманаўцах магазін, млын. Пасля вёскі асфальт стаў з раздзяляльнай

паласой. Па словах падпіўшага мужчыны да Яршэвіч засталося прыблізна 2,5 км.

Яршэвічы. Царква. Аўтобус па выходных. Падыходзячы да Яршэвічаў дакараў сябе за тое, што не даведаўся папярэдне прозвішча і імя цёткі маіх стрыечных сястры і брата. Яна часта ў свой час прыязджала ў Гарадок на магілу сваёй роднай сястры (вельмі шануецца гэта рэлігійнае свята ў нашай акрузе – як свята памінання памерлых). У садку падграбала-падварушвала скошаную траву бабулька. Падышоў да яе. З большага расказаў і дзіва – аказалася, што яна ведае гэту маю далёкую сваячку. Дакладней ведала: жыла цётка Люба ў Путніках (гэта аж каля Радашкавіч – во размах інфармаванаасці вясковых жанчын) а з пайдода назад нечакана яе не стала: “ішла і памерла”; жыве яе муж, пры ім сын, дачка – у Мінску. Брат яе памёр раней, засталася ў Яршэвічах толькі яго жонка (паралізаваная, вельмі хворая), і бабка Жэня паказала яе хату. У сваю чаргу, бабка, даведаўшыся “адкуль я прыбылытаўся” (яе слова), пыталася пра сваю радню – Раманчыкаў, што павінны жыць у Беляве, ля Гарадка. Я помніў гэтае прозвішча па школе, але болей нічога паведаміць не мог. Дарэчы, бабка сказала, што ёй “базары болей наравіліся ў Гарадку”. Крыху расказала пра царкву: пасля вайны бацюшка ўцёк – храм быў закрыты. Зараз службу вядзе святар з Дорай.

Напрыканцы запытала пра ўзрост бабулі. Адказ быў ухілісты і нават какетлівы: “Паміраць пара тым часам”. І да гэтага і пасля лавіў сябе на думцы, што многа і многа чаго гістарычнага ўжо беспаваротна сышло ў нябыт, і бальшынёй вось такім пажылымі бабулькамі (зрэдку – дзядкамі) трymаецца ў нас памяць пра мінулыя часы. Як пацверджанне можна прывесці факт з друку: старыя людзі ведаюць каля ста называў сваіх мясцін, сярэдняга ўзросту – 30-40, а маладыя – усяго толькі 5-6. Беларускі гісторык Леанід Лыч у сваёй кнізе “Назвы зямлі беларускай” прыводзіц прыклад таго, як людзі змагаліся за стары назоў вёскі “Магільнае” замест, здаецца, больш прывабнага “Нёман”. Дысанансам на гэтым фоне выглядае амаль абурэнне адной “адкуванай” дамы тым, што няма ўжо ў Маладэчне вуліцы Пушкінскай, а ёсьць Гарадоцкая. Але ж гэта, даражэнская, – гістарычная назва! Гістарычная праўда і гістарычна спадчына.

…Паўз вёску цячэ рака Яршоўка – прыток Іслачы (практычна такая ж па размерах, як Беразіна ў Гарадку).

Зайшоў і ў Яршоўскую сярэднюю школу. Пачала яна сваю дзейнасць у 1886 годзе як чатырохкласная царкоўна-прыходская школа. Размяшчалася ў драўляным будынку наступаць царкви. У 1921 годзе стала сямігадовай. Усе прадметы вывучаліся на польскай мове, настаўнікі прыязджалі з Кракава. Не спыняла сваю дзейнасць і ў вайну. У 1943 годзе яе спалілі партызаны, матывуючы гэта тым, што там размяшчаўся нямецкі гарнізон. У 1944 годзе аднавіла сваю работу на хутары Вазыгнішкі ў панскім доме. У 1955 годзе атрымала статус сярэдняй. У 1978 годзе было спраўлена наваселле ў двухпавярховым будынку (школа мела тады 278 вучняў). Як адбітак таго часу – вялікі помнік Леніну-юнаку ў двары школы. Сёлета вучылася (з дзіцячым садком) 101 чалавек. Выпускны клас быў самы вялікі – 14 вучняў, а першага класа ў гэтым годзе не будзе. Такая вось дэмографічнае сітуацыя. Адна са школьніх работніц выказала пра яе нечакана і арыгінальна: “Дачнікаў у нас жыве болей, чым людзей”… Экспрэс-экскурсію праводзіла загадчык гаспадаркі Любоў Ягораўна Марглевіч (20 год назад

прыехала з мужам з Быхава).

Траса Мінск – Гродна. Манькаўшчына. Тут ужо прыйшлося абыходзіць хаты і жывуць, у асноўным, прыезджяя. У трэцяй з іх па ліку расказалі людзі добрыя і, дарэчы, мясцовыя, як дайсі да Тупальшчыны, пры гэтым жанчына без маіх намёкаў здагадалася, што я рухаюся туды да магілы Дуніна-Марцінкевіча. Канец Манькаўшчыны – пачатак гравейкі.

Праз кіламетраў пяць – Кіявец. Царква. Траса Ракаў – Івянец. Яшчэ дзесяць 2,5 км па трасе ў бок Івянца. Могілкі на гары. Вылучаецца здаёт помнік Дунініну-Марцінкевічу. І сапраўды, надпіс гаварыў: “Вікенці Дунін-Марцінкевіч. 1807–1884 гг.”. Сталая жанчына і мужчына садзілі ля магілы кветкі. Крышку паразмаўлялі. Амаль выпадкова яны натрапілі сюды раней якраз пасля прагляду “Пінскай шляхты”. І вось цяпер, едучы на Іспач, рашылі аддаць даніну павагі нашаму класіку. Расказаў ім, што магіла ў нейкім сэнсе “зтroeная”: побач з магілай самога Дуніна-Марцінкевіча знаходзяцца пахаванні яго другой жонкі Марыі Паўлаўны і малодшай дачкі Цэзарыны. Калі іх знайшлі пасля вайны, то цяжка было вызначыць хто дзе пахаваны і таму зрабілі такое “аб’яднанне”. Я расказаў, што не мог дапытацца, дзе знайсці Тупальшчыну і нават недалёка ад могілак. Яны паведалі, як мясцовыя жыхары ў Заслаўі не маглі расказаць, дзе знаходзіцца Крыж, і толькі турыстычны аўтобус “дапамог”.

Далей я рушыў шукаць саму Тупальшчыну. Па трасе прыблізна праз адзін кіламетр паказалася вёска Па/dневічы (Пральніцкі с/с). Хлопцы на вуліцы направілі мяне назад, на гравійку. Прайшоў яшчэ кіламетры са два. Вёска Сульжыцы (Яршоўскі с/с). У першай хаце зноў немясцовы, а ў другой жанчына сказала, няма такога населенага пункта, некалі быў, пабудовы знеслі, а зараз толькі тая мясцовасць называецца Тупальшчына. Жанчына накіравала мяне на трасу Ракаў – Івянец іншым шляхам. Праходзячы праз вёску Дружычы вырашыў праверыць інфармацыю па Тупальшчыне. Патрапіўся мясцовы жыхар, які пацвердзіў, што Тупальшчына – гэта назоў мясцовасці. Кажуць там таксама нейкая пані жыла. Гадоў 15 назад знеслі збудаванні і зараз на тым месцы сеюць. Слухаючы мужчыну, не мог адчапіцца ад думкі, што карэнныя жыхары на фоне прыезджых усё болей выконваюць функцыі экспурсаводаў і праваднікоў.

Зноў траса, Кіявец, царква. Рушу ўлева, на Ракаў. Кіламетровы указальнік: Івянец – 20, Дзяржынава – 37, Хожава – 34, Вільнюс – 140, Гродна – 224.

Ну вось і Ракаў (ці па іншаму – Ракава). Спрабую аглядаць цэнтральную частку. Недалёка ад аўтобуснай станцыі – перагороджаная Іспач. Мясцовы мужчына пацвердзіў, што тут быў вадзяны млын. У цэнтры цэлы рад магазінаў, іншых гандлёвых кропак рознага калібра, тут ж будынак з цікавай назваю: “VILENSKAJA, 1. АРТ-ГАЛЕРЭЯ «ЯНУШКЕВІЧЫ»”. Вельмі шкада, але ў той дзень гэтая адметнасць Ракава не працавала. Над пасёлкам узвышаецца Спаса-Прэабражэнская царква (пабудавана як уніяцкая ў 1793 годзе) і касцёл у імя Божай Мацеры Ружанцовай і Св. Дамініка (1906 год). Касцёл пабудаваны пры садзейнічанні памешчыкаў Здзялоўскіх – уладальнікаў Ракава з 1804 года. Дарэчы, Марыян Здзялоўскі – вядомы філолаг, прафесар Кракаўскага і Віленскага ўніверсітэтаў, пераўтварыў маёнтак у літаратурную гасцёўню. Эліза Ажэшка называла Ракаў “літоўскім Афінамі”. Далей на майм шляху былі вялікія яўрэйскія могілкі. Абнесеная акуратнай металічнай агароджай (зроблена за кошт яўрэяў), усе вароты на замках,

"а то раней пасвіліся і коні, і козы, і людзі хадзілі напрасткі". Калі верыць адной жанчынцы, то на гэтых могілках нікога не хаваюць (яна назвала і лічбу, але, на ўсялякі выпадак, перасцеражомся). Пазней я даведаўся, што Ракаўская школа курыруе помнікі яўрэям, знішчаным у вайну. Наперадзе майго шляху агароджа іншага харктару, з надпісам "Рынак". Многа разоў я чую у дзяцінстве пра гэтае месца і вось можна пабачыць на ўласныя вочы. Прыйшоў я позна і гандаль быў толькі ў некалькіх крапках. У гэты дзень, у суботу, працаўваў мясны павільён. Расклад яго работы цікавы: "пятніца 16-22, субота 1-21, нядзеля 5-10". Выбар – вельмі і вельмі багаты. Думаю, што свініны ці не болей і лепшай якасці, чым на рынку статысячнага Маладэчна. Арыентацыя ў гандлі болей на заезджую, мінскую "публіку". Бабкі ў малочным павільёне наперабой прапаноўвалі малако, сыры, масла, яйкі. Некалькі бабулек гандлявалі пад навесам. Пагаварылі. Расказали яны, як маглі, пра мінушчыну былога мястэчка. Адна з іх аказалася родам з Караблёў. У вайну згарэла бацькоўская хата і таму, каб неяк жыць, "служыла" нейкі час, маючы няпоўных 14 год, у Жукаў – далёкіх нашых сваякоў, у іх было шасцёра дзяцей. Дарэчы, з Караблёў нябожчыкай вязуць хаваць у блізкія да Гарадка Пажарышчы. Так што, нават традыцыі такога кшталту – яшчэ адзін элемент сувязі між населенымі пунктамі ў рэгіёне. Хоць зараз існуе і новая, універсальная, сумная схема. Старыя жывуць у горадзе ў дзяцей ці радні; і добра калі колькі часу пахавальнай працэсіі заедзе і затрымаецца ў роднай хаце, а то, бывае, шыбуюць напрасткі..."

Не мог не наведаць мясцовую школу. Людміла Аляксееўна Барташэвіч і Ванда Канстанцінаўна Грыбоўская, якія выконвалі функцыі дзяжурных, з прыязнасцю адказалі на мae пытанні. Ракаўская школа – самая буйная сярод сельскіх навучальных установ у Валожынскім раёне: працуе ў дзве змены; вучнёўскае "населніцтва" дасягае амаль 600 адзінак і настаўнікаў – калі 60 (прычым калі паловы з іх – свае, ракаўскія выпускнікі). Школа, канешне ж, займае віднае месца ў сістэме народнай адукацыі раёна. Вось і нядаўна адзначыліся на абласным конкурссе дызайну "Наши край". Сапрэуды, знешнje афармленне тэрыторыі ўражвае (толькі поле футбольнае нейкае маленькае, ці можа ёсьць другое). Ракаў разрастаетца ўшыркі ў асноўным па краях, цэнтральная (гістарычная) частка абнаўляецца, дабудоўваецца. Насельніцтва гэтай (не падымаецца язык сказаць) вёскі складае калі двух з паловай тысяч. Жанчынам прасцей уладкавацца на працу: наўкола Ракава размешчана вельмі шмат усялякіх арганізацый адпачынку, мужчынам з работай цяжэй.

Не будзем забывацца, што і Ракаў, як і Радашковічы, – адзін з асноўных нелегальных пераходаў праз польска-савецкую граніцу да 1939 г. Імі карысталіся кантрабандысты, спекулянты і беларускія патрыёты.

...Купіў у Ракаве валожынскую раённую газету "Працоўная слава". Выходзіць два разы на тыдзень, тыраж за пятніцу 6753 экземпляры, газета – у колеры! Што ж – 21 стагоддзе...

Шлях на Маладзечна ішоў праз Мінск. Мне падалося, што частата руху аўтобусаў ад Ракава да Мінска амаль як у гарадскіх...

І апошніяе. Спраўдзіўся прагноз сіноптыкаў на высокую тэмпературу паветра: глянуўшы дома ў люстэрка, я ўбачыў твар добра "засквараны" сонцам – лічы сапраўдны індын...

IV. ГАРАДОК-ВЫДРЫЧЫ-ТАКАРЭЎШЧЫНА- АЛЯХНОВІЧЫ-ПУТНІКІ-РАДАШКОВІЧЫ

11.10.08. Гарадок. Дзесьці 550 раніцы. Цемра. Стартую ад прыпынку "Семернікі".

Пакуль было электрычнае зарыва ад Гарадка, то было нічога. Затым неяк і пра вайкоў падумалася.

Ззаду абазначыўся яшчэ адзін пешаход.

Справа ад дарогі помнік яўрэйскаму генацыду. 11 ліпеня 1942 года знішчана 900 яўрэяў (па іншых дадзеных 700). Трэба адзначыць, што да вайны яўрэі складалі падаўляючу частку насельніцтва Гарадка. У якасці ацэначных лічбаў можна выкарыстаць дадзенія гарадоўскага краязнаўцы Мікалая Іванавіча Выдрыцкага з архіўных крыніц: па стане на 1896 г. у Гарадку жыло да 2 тыс. яўрэяў. Канешне, наступіўшыя пасля гэтага гістарычныя віхуры што-нешта змянілі, але агульная тэндэнцыя захавалася.

Паабапал дарогу абступалі лістоўныя дрэвы (найболей бярозы, вербы-лозы, асіны), за імі прыстроіліся хвойкі, трохі елак. Такі "лёгкі" склад дрэў, пэўна, – ад вышыні паверхні мясцовасці і, адпаведна, – лёгкасці глебавай...

Але гэта ўсё добра разглядзеў як развіднелася. Хоць, падумалася, і мае землякі адпраўляліся ў такія далёкія дарогі зацемні, каб паспець. А хадзілі ж за соллю, хлебам-батонамі, дражджамі ў Аляхновічы, Радашковічы, нават Мінска дасяглі. У пасляваенныя часы машын практична не было, нават пошту на падводзе вазілі. Сусед з Гарадка расказваў, як маці ўзяла яго ў такі паход. Дарога ж была тады не асфальтаваная, а пясочак. Туды ішоў яшчэ нічога, а назад!... Было хлопцу гадоў з сем. Адна гарадоўская сям'я займалася хлебнай спекуляцыяй: цягнулі на сабе хлеб і ў Гарадку прадавалі. Цікава, што ўжо і за маёй памяццю яны сельскагаспадарчай працай практична не займаліся, а ўсё шукалі іншыя спосабы даходу.

...Пташачкі нейкія лагодна цікуюць. Паказаліся абрыйы пабудоў. Па выкручастасці лініі стрэх можна было меркаваць, што гэтыя паселішчы – дачныя.

Нарэшце надчакаў майго спадарожніка. Недзе маіх гадоў. Расказаў трохі пра гісторыю гэтых "фазэнд", як іх жыхары бралі дадатковую зямлю ў калгаса, потым энтузіязм паступова згасаў разам з павелічэннем узросту гараджан. Зараз да дач імкнунца пенсіянеры з унукамі, людзі сярэдняга ўзросту, астатнія прыязджаюць "пожрать-поспать"...

Злева паказаўся плот. Даволі шчыльны і доўгі. Што гэта?

...Ну вось і Выдрычы. Насустрach ідзе дзядок. Як аказалася, шлях яго ляжаў у Гарадок – дапамагаць дачцэ буракі ўбіраць. Ён растлумачыў, што гэта я бачыў пітомнік саджанцаў яблынь і груш "нейкага арандатара". Рабочых ён прывозіў кожны дзень, плаціў па 25 тыс. Расказаў пра Вальку, што жыла побач з намі ў Гарадку. Добра памятаю яе мужа Колю. "Парэнь-танкіст", як ён сябе называў, быў сапраўды дружным, шчырым, працавітым чалавекам. Згубіла, па вялікаму рахунку, гарэлачка ў досьці маладым веку. Помню яго словаў як апускалі труну майго бацькі: "Эх, Ваня, што ты нарабіў", а недзе праз год і сам пайшоў туды...

Цікавая навінка: лаўкі ля дарогі для адпачынку, круг з камянёў для вогнішча. Навокал маленькая сасоначкі. Такое замілаванне...

Мінаю Кухары (гэта ўжо зона эканамічнага ўплыву птушкафабрыкі) і раблю паварот на Такарэўшчыну. Злева Крывенкі. Ніколі тут не быў. Выгляд вёскі не вельмі вясёлы. Завярнуў, падышоў на дым з коміна. Выйшаў мужчына. Разгаварыліся. Акцэнт нейкі паўгарадскі. Як даведаўся, што я – гарадоцкі, то расказаў, што яго родны брат там жыве – Шупляк. Ну, а пляменнічка Яўгена, я, аказваецца, у тэхнікуме вучыў... Паведаў гаспадар, што ў былыя добрыя часы да 40 касцоў выходзіла з Крывенак, Кухароў і Сысуной на работу. Дзеці хадзілі ў вясэмігодку ў Такарэўшчыну, сярэднюю адукцыю заканчвалі ў Аляхновічах. Выdryчанскія, пасля пачатковай школы, хадзілі вучыцца ў Гарадок. З саміх Выdryч, аказваецца і цяперашні “гаспадар” Аляхновіч і ваколіц (“в миру” – дырэктар птушкафабрыкі) Клімашэўскі. А аграрасторы прадпрыемства сапраўды уражваюць: пад “эгідай” птушкафабрыкі фактычна два былыя калгасы. Гэта, калі задумашца, то мы перажывам другое ўзбуйненне сельгаспрадпрыемстваў; першае было, калі толькі арганізаваліся калгасы пасля вайны і яны былі ледзь не ў кожнай вёсцы. Асноўны напрамак вытворчасці – збожжа. На самай фабрыцы раней былі індывідны і спасціглі іх хвароба і выміранне; фабрика перайшла на мясных курэй (дзесьці за месяц адкормліваюць).

...Праблемы ў гэтай мясцовасці з вадой. Свідравіну трэба бурыць на вялікую глыбіню, дзяржайныя арганізацыі не згаджаюцца.

Рушу далей... Вось ўжо і клёкат у небе, затым бачыцца птушыны клін – да ранній зімы, пэўна.

Такарэўшчына... Якраз сярэдзіна шляху Гарадок – Аляхновічы. Калі ў студэнцкія гады ездзіў з Мінска ў Гарадок, то быў надзейны крук праз Маладзечна і рызыкоўны, але значна карацейшы, шлях праз Аляхновічы... Прыходзілася мераць дарогу пешшу, калі не з’ўляўся аўтобус. Эх:

Інстытуція гады,
Вы куды, куды, куды?
Да спаткання,

да спаткання,

да спаткання...

Падышоў да былога будынка Такарэўшчынскай школы. Няма яе ўжо. Палову будынка новы гаспадар разабраў, другую палову ладзіць “пад сябе”. Ну, а мне цяпер дзяўбсьці ўжо ўвесь час па асфальце.

Іду ля пералеска Такарэўшчына-Старынкі. Усё тое ж, толькі дрэвы-кусты ў 80-я гады былі значна меншыя. Зараз, лічы, зусім закрылі далягляд. У тakt крокам прыпамінаюцца слова і пачуці ад настальгіі: “Как молоды мы были, как молоды мы были./ Как искренне любили и верили в себя...”

У Старынках дзядок расказаў, што пачатковую школу закончыў у Такарэўшчыне, пяты-шосты клас вучыўся ў Аляхновічах, затым вясэмігодку – зноў у Такарэўшчыне.

Аляхновічы (ці па-старыкоўску – Алё/хнавічы) ужо бачны. Расліннасць яшчэ болей “абярозеная”. Указальнік ля чыгуначнага пераезда: Радашковічы - 9, Плябань - 10, Дубрава - 6, Гарадок – 12. Аляхновічы-чыгуначныя: вось тут быў магазін “Кнігі”, а цяпер стаў “Приветливый”... Зайшоў у памяшканне вакзала. Амаль стагоддзе таму (у 1910 г.) Ядвігін Ш. дзіву даваўся, навошта такая станцыя

ў такім ціхмяным месцы. Зараз ніякага дзіва няма: Аляхновічы – паўнавартасная станцыя на шляху ад сённяшняй сталіцы Беларусі да Маладэчна, неблагое месца для сталага жыцця.

Мужчына падказаў, як “падрэзаць” шлях на радашкоўскую дарогу. Перайшоў раку Уша. Некалі, пэўна, была многаводная, цяпер – амаль такая як рэчачка майго дзяянства (цікава, якое месца ў Маладэчанскім раёне займае яна па працягласці). Трохі ніжэй па цячэнні – застава і адпаведнае азярцо.

Пасля зрезу, падняўся я на “плато” з 3-5-павярховымі дамамі. Чарговае ўдакладненне спараджае чарговае “а дальше поедете...”. (Зналі б дарожныя праваднікі як я “еду”...).

Птушкафабрыка. Мяццовасць тут: з гары на гару. Наперадзе відаць вышкі мабільных сувязі – Радашковічы за некалькімі гарамі (каламбурчык).

Вось, мусіць, і Путнікі – указальніка няма. Доўга раздумваў, ці зайдзіці: тут жыла сястра маці маіх стрыечных брата і сястры (пра якую мне апавядала бабулька ў Яршэвічах). Усё ж такі вярнуўся. Літаральна забраўся гародамі на цэнтральную вуліцу. Доўгая, паабапал свежыя канавы, трубы для працёку вады ля кожнага дома. У Маладзечне пасля даведаўся, што ў Путніках “Белусьфільм” здымает, на той жа цэнтральны вуліцы, “мыльную оперу” з удзелам расейцаў (як заўсёды, пэўна, – расейскія грошы). Заўважаны нават Леанід Ярмолынік (можа ён тыя грошы і “прыцягнуў” сюды). Паказала мне жыхарка дом стрыечнай цёткі, быў зачынены... Рушу далей, вёска даўгая. Мяцовая цётка сказала, што ў былой школе (базавай) жывуць вольныя пасяленцы, а вучняў – на ўсю вёску зараз – аж трох чалавекі!

Школа аказалася напрочі могілак. За школай – яблыневы сад, мабыць, былая “вотчына” дзіцячая. Стаяць, вышчарыўшыся, ля будынка дзве машины-агрегаціны. І не будзе тут ужо пэўна дзіцячых галасоў, не разбудзяцца званкамі на ўрокі памкненні да Светлага.

На могілках не знайшоў я магілкі Любові Антонаўны Рабушка. Спачывае яна недзе насупраць свайго месца работы – рэдкае спалучэнне. (А Рабушкаў вельмі шмат у гэтай мяццовасці).

Дарэчы, сама слова Путнікі якраз да майго сённяшняга занятку... Зноў на трасе. Бальшыня легкавушак наступрач, са сталіцы: яснае дзела – субота.

Нарэшце жаданая шыльда – “Радашковічы”. Так, прадмесце былога горада Радашкавічы. Ці сумняваецца хто, што ў плане гістарычнага значэння, культурнай спадчыны на Маладэчаншчыне населеных пунктаў такога кшталту няма, нават няма і блізка! З 1569 г. горад меў магдэбургскае права, 1792 – герб; у 1922 – 1928 працавала Радашковіцкая беларуская гімназія; у 1940-1960 гг. Радашковічы побывалі райцэнтрам.

Прахожая жанчына паказала мне месца, дзе была граніца – раздзяленне між Заходнім Беларуссі і БССР. Да 1939 года Радашковічы з'яўляліся адным з асноўных нелегальных пераходаў праз савецка-польскую граніцу. Савецкія кнігі, першыёдка і прапагандысцкая літаратура былі тут у руху.

Дайшоў да звязкі дарог. Лапік базару цяперашняга. А дзе ж той, вялікі, вядомы на ўсю акругу?

...Пайшоў у напрамку да цэнтра, дзе знаходзіцца касцёл (у ім, да слова, хрысцілі Янку Купалу). Ён – арыенцір. Бабулька ў агародзе. Вось і жывы ўказальнік. Вера Іванаўна расказала, як дайсці да Серабранкі – менавіта там раней ішоў

вялікі гандаль. Як даведалася жанчына, што родам я з Гарадка, то распавяла пра айца Баталіна, што працаваў у Гарадку, затым – у Радашковічах. Пра яго напісаў цяперашні айцец радашковіцкі царкоўны святар Фама. Баталін каля 20 гадоў вёў службу ў пасёлку. Добрую памяць пасля сябе пакінуў. Расказала бабуля, што жыве бацюшак на Палацкай вуліцы, паказала як дайсці.

Праходжу вуліцу Чарнышэвіча. (Хто гэта? Хрэстаматыйны раман “Засценак Малінаўка” памятаец?) Плошча Гастэлі. Вакзал. Кінатэатр. Помнік Янку Купалу. Камень “Радашковічы. 1447 г.”...

Пасля ўдакладнення знайшоў дом бацюшкі. На дварэ падмятала нейкая дзяўчына, мусіць – дачка. Паклікала служыцеля. На ганку і пагаварылі. Баталін – апошні (ці адзін з апошніх?), каго ўзводзіў у сан сам архіепіскап Ціхан перад пераездам з Вільні ў Москву. У 1917 Баталіна выбралі благачынным. (Дарэчы, мітрапаліт маскоўскі і каломенскі Ціхан у 1922 у лісце да ўрада БНР дазволіў ужываць беларускую мову ў набажэнствах у храмах Беларусі, выдаваць беларускую праваслаўную літаратуру духоўнага і літургічнага зместу – гэтага няма нават зараз).

А наш вядомы і аўтарытэтнейшы навуковец, а на той час – сакратар радашковіцкай раённай газеты “Сцяг Ілы́ча”, Адам Восіпавіч Мальдзіс жыў, аказваеца, насупроць цяперашняга дома бацюшкі, недалёка ад царквы на ўзыышшы.

...Старыя Радашковічы – Новыя Радашковічы. (Гэта, пэўна, вечная тэма: гістарычная частка – новая частка. Яна і ў назовах: Нова-Вільня, Старыя Дарогі – Новыя Дарогі... Цэлы шэраг дабавак “Новая” і “Старая” населеных пунктаў па ўсёй краіне).

Вось і мемарыяльная дошка з надпісам: “У Радашковічах у 1891-1897 гадах жыў і працаваў памочнікам аптэкара вядомы беларускі пісьменнік, адзін з пачынальнікаў нацыянальнай мастацкай прозы Ядвігін Ш. (Антон Іванавіч Лявіцкі 1868-1922 гг.)”. Прадстаўнік той нашаніўскай кагорты, што падымала наша Адраджэнне; аказаў рашаючы ўплыў на Янку Купалу з яго пераходам на пісанне на беларускай мове; аўтар першага беларускага рамана.

Яшчэ адна прыкметная асоба з гісторыі – Андрэй Констанцінавіч Снітка. Археограф, археолаг, краязнавец, а таксама буйны землеўладальнік. Яго дачка Вера Адрэйна – першая жонка Браніслава Тарашкевіча. Меў два маёнткі: у Радашковічах і ў недалёкім Кальбергу. З ім звязана цікавая легенда. Будавалі чыгунку і да яго прыйшлі інжынеры з прапановай правесці стальную дарогу ля яго палаца. “Не трэба каб тут грукацела” – прыблізна такі быў адказ. Ну і зрабілі каб не было шуму ля Радашковіч. Шуму нямнога і значэння – таксама. У параўнанні з тым жа невялікім (у канцы XIX – самым пачатку XX стагоддзя) мястэчкам Маладзечна.

Значны след у гісторыі беларускай пакінуў Аляксандр Мікітавіч Уласаў – выдавец, публіцист, мемуарыст, грамадскі дзеяч (як ехаць з Маладзечна да Радашковіч, то недалёка ад пасёлка ёсьць указальнік на Мігаўку – там жыла сям'я Уласава). Толькі тры штрыхі да яго кіпучай дзейнасці: адзін з арганізатораў “Нашай Нівы”, дабіўся дазволу адчыніць у Радашковічах беларускую гімназію імя Скарыны, быў членам польскага Сената па спіску нацыянальных меншасцяў... Арыштаваны ў каstryчніку 1939 г. па даносе свайго арандатара; больш чым праз

год асуджаны; год смерці – 1941 (нядоўга вытрымаў, хоць быў фізічна крэпкі: на спор мог пацягнуць грулоняя калёсы; характэрна, што ў даведцы аб смерці запісана, што памёр ад “паралічу сэрца”); магіла невядомая (!).

Недалёка ад Радашковіч знаходзяцца Сычавічы. Адсюль родам Мікола Абрамчык, які быў прэзідэнтам БНР у 1943-1970 гг.; пахаваны ў Францыі, да апошняга часу не было нават помніка.

...У “Эстэтычным і культурным цэнтры” не зналі, дзе раней былі базары, але ведалі, што хутка будзе чарговае вяселле. Жанкі, трэба аддаць належнае, аднесліся да турыста са шчырай увагай, праводзілі нават за ваколіцу сваёй будовы і што змаглі, тое паказалі.

Базар “за Польшчай” быў каля касцёла (ну і прытыкаўся да цяперашняй “Керамікі”). Пасля вайны – на Сярэбранцы.

Мужык “вясёлай” паставы падказаў, што гандаль быў і тут вось, дзе цяпер парк, далей вунь нават перавулак Свіны.

Спецыяльна зайшоў у інтэрнат для дзяцей-сірат і дзяцей, якія засталіся без апякунства бацькоў. Тут калісьці знаходзіліся мае стрыечныя брат і сястра. За кароткі час агледзінаў наваколля ўстановы “наткнуўся” два разы на ветлівае (мусіць ужо адрапесціраванае, “адпрасаванае”) дзіцячае пытанне: “Хто Вам патрэбны?”. Пагаварыў з таким “пытальнікам” Артурам. Сам ён з Вывераў, умовамі жыцця тут задаволены, збіраецца на будучы год падавацца ў Беразінскае вучылішча. Я што мог расказаў пра гэту установу. Ідylію нашага дыялогу трохі падмачыла яго апошняе пытанне: “А Вы курыце?”. Жыццё – ёсьць жыццё.

Далей выпадкова сустрэў мужчыну – выхадца з Сярэдняй Азіі і той расказаў пра пасёлак. Працуе на “Кераміцы”. Пры Саюзе быў праект правесці адгалінаванне чыгункі да станцыі Радашковічы, але начальнікі не дазволілі: народ увесе згіне ў пошуках працы ў сталіцы. Цэгla з Радашковічай добрая для ўнутраных работ (не паглынае вільгаць), для знешніх лепей - сілікатная (Залессе). Кіраўніцтва патрабуе, каб нашу цэглу рэалізоўвалі ўнутры рэспублікі. Адсюль цяжкасці са збыццём сваёй прадукцыі. Тым болей, што Расія штампует свае цагляныя заводы. Прыязджалі пакупнікі з Піцера: гатовы браць блокі, але вялікія – наши печы не вытрымліваюць...

Радашковічы паважныя, можа нават велічныя, не маюць надта павеву індустрыяльнасці, як новыя пасёлкі-прадпрыемствы. Тут і гарысты ландшафт, мноства драўляных дамоў, дзіўныя перапляценні вуліц – тут гісторыя за плячыма, а не жаропы страшыдлаў-гмахаў 50-60-х гг... Што раўняць, калі лік тут ідзе на стагоддзі, а не некалькі дзесяткаў мітusлівых гадоў! Лагоднае асенне надвор'е нават падкрэслівала спакой, трываласць, грунтоўнасць, нават таемнасць

Аляксандр Козел

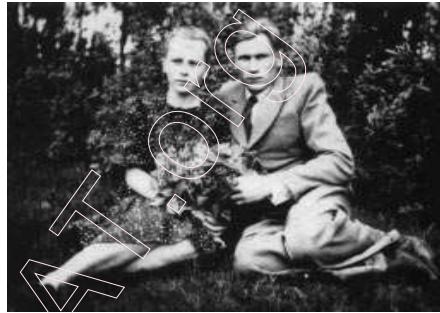
З РАСКАЗУ МАЁЙ МАЦІ

Цудоўным ціхім днём, калі восень яшчэ не зусім уступіла ў сваю сілу, два сельскія інтэлігенты крочылі ў госці. Калі казаць больш дакладна, то старэйши вёў маладзейшага знаёміца з сям'ёй, у якой на выданні былі дзве вельмі прыгожыя дзяўчыны. Цяпер наўрад ці хто скажа дакладна, навошта была настаўніку малодшых класаў па прозвішчы Бандарчык гэта справа. Мо, яму хацелася прысватаць маладзейшага ў добрую сям'ю, а магчымы і жаданне вясёлай прыгоды рухалі ягоным учынкам. Але адбывалася так, як адбывалася. У такую пару ў прыродзе стаіць неверагоднае заспакаенне і лёгкі смутак. Паціху пусцеюць палеткі, а селянін спяшаецца скончыць усе гаспадарчыя справы і руліва рыхтуеца да зімы.

Нешта падобнае перажывай у душы і малодшы са спадарожнікаў. Справа ў тым, што амаль два гады таму, пасля заканчэння Красненскай сярэдняй школы, ён паспяхова паступіў у Мінскі медыцынскі інстытут. Але правучыўся там нядоўга. Не вытрымаў наведвання анатамічнага кабінета. Ды і калі казаць па шчырасці, не кожнаму гэта дадзена. І хоць на наступны год ён не менш паспяхова паступіў на філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, бацькі ягоныя засталіся вельмі гэтым незадаволенія. А гэта азначала толькі адно: грошовай падтрымкі з дому яму болей не дачакацца. Прыышлося хлопцу паехаць працеваць настаўнікам у Ермакоўскую сямігодку, а вучобу працягваць завочна.

І вось цяпер, у гэты прыгожы восеньскі дзень, ён, а ім быў Іван Васільевіч Козел, паступова рухаўся насustrач свайму жыццёваму лёсу. Заставаўся зусім маленьki адрэзак дарогі, калі здарылася непрадбачанае. Каля адной з сядзіб яны сутыкнуліся з маладой дзяўчынай. Сустрэча тая аказалася зусім нечаканай для ўсіх траіх, але асабліва нечаканай яна была для жарабяці, якога дзяўчына збралася навязаць. Спонтанае з'яўленне маладых спадарожнікаў так яго спалохала, што ў імгненні вока жарабя сарвалася з ланцуза і падалося ў бок лесу.

Прыишлося хлопцам затрымацца, каб дапамагчы дзяўчыне злавіць наравістую жывёліну. Так упершыню бацька пазнаёміўся з маёй маці. А праз месяц ён зрабіў ёй прапанову выйсці замуж. У адказ на слова, што ў яе, акрамя адной сукенкі, нічога больш няма, адказаў: "І ў мяне нічога няма, але цяпер мы ўсё будзем нажываць разам". Што з цягам часу і здарылася. Але галоўным іхнім набыткам сталі трэсны, якія і далей нясуць ганаровае прозвішча свайго бацькі.

Іван Козел з жонкай Станіславай

СПАДЧЫНА

Людміла Рогач

КАРЧМА

**(РАЗМЯШЧЭННЕ, УНУТРАНЕ АБСТАЛЯВАННЕ І НАЧЫННЕ ҚОРЧМАЎ
НА АСНОВЕ АРХЕАЛАГІЧНЫХ І ПІСЬМОВЫХ КРЫНІЦАЎ)**

*Дзе поп царкву ставіць, там гандляр карчму ладзіць.
Бел. народная прыказка*

На роўных з храмам цэнтрами грамадской арганізацыі на беларускіх землях ў XVI – пач. XX ст. была карчма. Акрамя грамадскіх функцый (месца для сходаў, гутараў, з’ездаў, сустрэч і судоў) карчма была гандлёва-еканамічным цэнтрам (продаж спіртных напіткаў, прадуктаў харчавання, рэчаў хатняга ўжытку), а таксама культурна-этнічным цэнтрам (захаванне кулінарных, музычных, побытавых традыцый беларусаў і розных этнасаў).

Ставілі корчмы пры дарозе, каля перавозу, на скрыжаваннях дарог, каля млыноў, бровараў, каля броду, ля культавых пабудоў, ля мастоў, пры гандлёвых плошчах, асяродку гандлю – на найбольш людным месцы. У сяр. XVIII ст. корчмы былі амаль у кожнай вёсцы.

Адзначым, што ў гісторычнай навуцы ўжо маюцца даследаванні выгляда карчмы, але яны тычацца толькі яе архітэктурнага аблічча*. Названыя даследчыкі прыйшлі да высноваў, што па сваёй архітэктурнай планіроўцы карчма была вельмі набліжаная да народнага жылля, мела толькі большыя памеры. Выявілі асноўную асаблівасць карчмы – спалучэнне ў адным комплексе памяшканняў рознага функцыянальнага прызначэння – пакояў для пастаяльцаў, жытла гаспадара альбо арандатора, стайні, уласна карчмы (шынка) – грамадскага памяшкання, дзе ажыццяўляўся продаж прадуктаў харчавання і напояў, і дзе наведвальнікі бавілі свой час.

Размяшчэнне, унутраную планіроўку і начынне корчмаў дапамагаюць нам выяўвіць археалагічныя даследаванні. Раскопкі, на месцы, дзе стаяла карчма (карчомнае) праводзілі такія археолагі як Шаблюк В. У., Бубенка Т. С., Чарняўскі М.М.

У двары, што ляжаў пры карчме быў шэраг гаспадарчых пабудоваў: свірны, гумны, хлявы, піўніцы, саладоўні, бровары, дрывотні, пуні, карэтныя і стайні. Пры карчме ў Люцыне ў 1765 годзе былі пабудаваны спецыяльныя склады для гандляроў.

Унутранае ўбранства корчмаў (як і зневіні выгляд) таксама набліжана да народнага жылля. Вокны былі невялікія, шклянныя. Падлога, часцей, глінабітая, драўляная, каменная - ў вялікіх корчмах. Традацыйным элементам карчмы была групка альбо камін для абарэзу памяшкання і гатавання ежы. У некаторых корчмах

*Якімовіч Ю. А. Драўлянае доўлідства Беларускага Палесся XVII – XIX ст.ст. –Мн., 1978; Сергачёв В. А. Архітэктура корчмы в Белоруссии//Архитектурное наследство.-Мн., 1985; Чантурія В. А. История архитектуры Белоруссии. В2т. Т. 1.-Мн., 1985; Сардаваров А. Придорожная гостиница в Беларуси (от корчмы до мотеля)//Архитектура и строительство, №6, 2005.

былі спецыяльныя печкі для выпечкі хлеба, сустракаюцца корчмы ў якіх было па дзве печкі. Пасярод памяшкання стаялі сталы. Лавы і ўслоны размяшчаліся ля сцен. Каля ўваходу звычайна была паліца ці шафка для посуду. У шынках і сенцах адасобліваліся каморы для карчомнай маёмасці, для прадуктаў харчавання. У некаторых корчмах вылучаліся ў самастойны блок кухонныя памяшканні.

Калекцыя археалагічных матэрыялаў дае магчымасць для рэканструкцыі начыння беларускай карчмы, якое складалася з вялікай колькасці разнастайнага керамічнага, кухоннага і сталовага посуду, шклянных вырабаў (посуд, шкло), розных рэчаў побыту (нажы, ключы, замкі, падковы, іголкі і інш.), пячной кафлі, а таксама манет.

Разнастайны посуд для пітва прадстаўлены шклянкамі, стопкамі, келіхамі. Найбольш шматлікая катэгорыя – шклянніцы – таўстасцennыя кананічныя стопкі з масіўнымі донцамі, з афарбованага шкла розных зеленаватых адценняў, выкананыя метадам заліўкі. Мелі донца адносна невялікага дыяметру (3, 8 – 3,9 см). Высата – 7, 7 – 9, 4 см. Другая група – танкасцennыя цыліндрыйчныя стопкі, якія злёгку пашираюцца зверху і маюць патоўшчанае днішча (дыяметр – 3, 3 – 3,5 см). Сцэнкі не дэкарываюцца. Стопкі выкарыстоўвалі для піцца моцных напояў. А для піцца «мёда і пива, напітков старых» выкарыстоўвалі келіхі і куфлі, што вырабляліся са светла-зялёнага, амаль бясколернага шкла.

У 1982 годзе Бубенькай Т. С. былі праведзеныя археалагічныя даследаванні ў Віцебску на месцы Ніжняга замку, у прыватнасці на месцы, дзе стаяла карчма. Была назапашана багатая калекцыя сталовага шклянога посуду (50% усяго посуду з раскопу выяўлена менавіта на карчомнім). Сустрэты разнастайныя фрагменты частак бутэлек, кварт, бутляў. У пабудове знайдзены шкляныя клеймы. Адно з іх – прыватна-ўладальніцкі герб, на якім лацінскім літарамі прачытаецца – MOKW (?). Другое кляймо з'яўлялася, верагодна, кляймом майстра шклароба – Frans Ivlinc. Знайдзены манеты соліды. Комплекс знаходак і манеты далі падставы аднесці даціроўку збудавання да XVII ст. Да съследчыцца робіць выснову, што дадзены будынак працягваў функцыянуваць і ў больш позні час.

На месцы раскопа знайдзены рэчы з керамікі (талерка з роспісам, бутэлька), вырабы са скury (раменъчик, падэшва, верх бота, кавалак апрацаўванай скury), вырабы з косткі і каменю (касцянны гузік, відэлец з касцянай ручкаю), вырабы з дрэва (днішча ад бочкі, шкляніца, куфаль-шкляніца), з каляровых металаў знайдзена манета, акрамя таго выяўлена скарупа ад яйка.

Даследаванне дадзенай карчмы – гэта прыклад узаемадзеяння археалагічных звестак і пісьмовых крэйніц. Так, існуючыя пісьмовыя крэйніцы сцвярджалі, што на месцы Ніжняга замку была карчма і толькі археалагічныя даследаванні падцвердзілі пісьмовыя звесткі – незвычайнасць канструкцыі (брусчатая вымастка) і асартымент рэчавага матэрыялу, які выявілі раскопкі. Раскопкі не толькі падцвердзілі пісьмовую інфармацыю, але і выявілі месцаразмяшчэнне карчмы – у 24 м. ад царквы Благавешчання на сутыку дарогаў, што яшчэ раз даказала, што корчмы размяшчаліся побач з культавымі пабудовамі і на перасячэнні вуліцаў.

Асобную групу посуду складаў посуд у якім захоўвалі і трymалі ежу і напоі. Гэтую группу складаюць: бачулкі, бельцы, шклянныя фляшкі, конаўкі, кадушкі, ушаткі, гаршчкі, жбаны, барылкі («пива у барылку»), кандзейкі глінінага для гарэлкі. На паліцах можна было сустрэць адлівачы (чарпакі), падміскі і талеркі. У драўляных бочках захоўвалі капусту, селядцы. Карысталіся відэльцамі, нажамі. Талеркі былі глінінага, драўлянага, шклянага. Гарэлку і іншыя напоі пералівалі з дапамогай драўляных ляек.

Асабістая рэчы ўладальнікаў карчмы знаходзіліся ў куфрах і ў скрыннях.

Асвятляліся корчмы свечкамі, ліхтарамі, лучынамі. Ліхтар вывешваўся і ля ўваходу, каб любы жадаючы мог лёгка запрыкметць гэтую ўстанову. Акрамя таго, карчмар заўсёды тримаў рэчы хатняй гаспадаркі: рыдлёўкі, шуфлі, сякеры, цвікі, “свердль” (свярдзёлак), венікі. Дбайны гаспадар сачыў за чысцінёй сваёй установы, аднак, часам гэта рабіць было вельмі складана з-за пастаяннага патоку наведвальнікаў. Таму, часта на замежных падарожнікаў корчмы аказвалі не вельмі станоўчае ўражанне. Падарожнік Гаспад дэ Тэнд згадваў, што ў корчмах Рэчы Паспалітай ён спаў на нясвежай саломе побач з паразятамі, з конымі і бочкамі з капустай. Як апавядaea Форстар тагачасная карчма з'яўлялася мізэрнай халупай, прапахлай часнаком і цыбуляй. Нямецкі падарожнік Гербенштэйн пахваліў свой начлег у Вайкавыску, а вандроўнік з Аўстрый I. Корб – у Ракаве. Корчмы па дарозе ў Полацк Гербенштэйн зганіў. Падарожнікі згадваюць, што ў корчмах было вельмі цёмна, яны ледзь-ледзь асвятляліся поплынем лучыны. Вельмі дасціпнае апісанне ўнутранай атмасфэры ў карчме даў М. Чарот у сваёй паэме “Карчма”: “Гоман. Крык. Мацюгі ў паветры...//Ад махоркі дзяргуаю дым...”.

Ля карчмы часам стаяла натаптанае балота і гной. Нават даводзілася наймаць гарадскім уладам спецыяльнага чалавека і плаціць яму “за гребене гною зь рынку ведле кабачка”. Улетку ля карчмы ставіліся сталы, дзе на свежым паветры малгі баліваўца наведвальнікі (танчыць, весці ў цяні дрэў размовы). Гэта бачна на гравюры Р. Жукоўскага “Ля беларускай карчмы”.

Такім чынам, мы прыйшлі да вынівовы, што знешні выгляд карчмы і яе ўнутраная аbstаноўка адпавядала тыпу сялянскага жылля, але мелі свае спецыфічныя рысы з-за сваёй дзеянасці і функцыянальнага прызначэння. Даследаванне начыння карчмы дазваляе нам паглядзець бытавыя, матэрыяльныя ўмовы жыцця беларускага грамадства ў XVI пач. XX ст.ст., з'яўляючыся актуальным для рэканструкцыі і аднаўлення карчмы. Даследаванне гісторыі карчмы раскрывае перад намі карціну бытавых адносін розных слоёў тагачаснага грамадства і розных асоб між сабою, і дае нам магчымасць злавіць той агульны фон, на якім разгорталіся падзеі нашай гісторыі. Пры гэтым існуе патрэбнасць у далейшай лакалізацыі і ў археалагічных даследаваннях корчмай.

Літаратура:

1. Якімовіч Ю. А. Карчма//Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя.-Мн., 1989.
2. Сергачев С. Заезжая корчма в Беларуси//Архитектура и строительство, №6, 2005.
3. Шаблюк В. У. Сельскія паселішчы Верхняга Панямоння ў XVI – XVII ст.ст.-Мн, 1996.
4. Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний: Витебской и Могилёвской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске и изданных под редакцией архивариуса сего архива Созонова (далей – ИЮМ). Вып. 7, Витебск, 1787.
5. Помнікі этнаграфії: методыка выяўлення, апісання і зборання.-Мн., 1981.
6. Бубенько Т. С. Стеклянная посуда из Витебска//Древности Литвы и Белоруссии. Вильнюс, 1988.
7. Бубенько Т. С. Отчёт о полевых исследованиях в Витебске (Нижний замок) и в Московском районе Гродненской области в 1982 г. (Архивное дело №817).
8. ИЮМ, В.15, Витебск, 1885.
9. ИЮМ, В.32, Витебск, 1903.
- 10 ИЮМ, В. 14, Витебск, 1883.
- 11 Грыцкевіч В., Мальдзіс А. Шляхі вялі праз Беларусь.-Мн., 1982.
- 12 М. Чарот. Карчма, Mn., 1926.
- 13 Мальдзіс А. Падарожжа ў XIX ст.-Мн., 1969.

З МІНУЛАГА

Лідзія Гардынець

“ЛЕКАРКА”

Падчаглішы вілачкамі ү печы даволі вялікі чыгун, Параска выцягнула яго на прыпекак. Упаратая жытня муга дыхнула ү твар прыемным салодкім духам. Старая спрытна, аберуч, падхапіла чыгун анучай і перакуліла ү прырыйтану ю на лаве дзежку. Па хаце паплыў цёплы пах разварушанага солада.

Двое малых, што дагэтуль ціха гулялі між сабой на падлозе, дружна зашмыгалі насамі, закручлі бялявымі галоўкамі, цікаўныя вочкі ўторкнуліся ү дзяжу, над якой распаўзаліся шэрыя клубы гарачай пары.

Параска зморана апусцілася на лаву, краем фартуха выцерла спацелы твар. Здаецца, цяжкога нічога не рабіла, чыгун з печы выцягнула, а вось жа як задыхалася. Няма ўжо здароўя. Баліць спіна, нібы палкай яе хто перабіў, і ногі ледзьве поўзаюць. Далей двара свайго яна даўно ўжо не выходзіць. Ды стары чалавек і ў хаце патрэбен – маладым спакайней. Рукі яшчэ тое-сёе могуць, вочы бачаць – за парадкам прыгледзяць, за дзецымі малымі. Вось сёння з раніцы ўжо масла збіла, цяпер саладуху заквасіла, зараз пасядзіць трохі, аддыхаецца, яшчэ нешта зробіць.

Уся сям'я даўно ү полі. Самае сенаванне цяпер і надвор'е, дзякаваць Богу, стаіць сонечнае, цёплае. Стары Васіль і той дома не ўседзеў. Ён, праўда, заўсёды такі, хоць з кійком, але кожную раніцу, ледзьве толькі развіднене, усе нівы свае абыдзе, праверыць. Усё баіца, каб пастухі дзе патравы не нарабілі.

Цяпер вось на аселіцу павалокся. Там і патрэбы такой не было, які з яго работнік. Будзе толькі Фадзею з Антосем надаядаць сваімі прыдзіркамі ды нявесткамі камандаваць. Нагаспадарыўся за свае гады, саступі маладым, дык не, усюды свой нос суне. Такі ўжо харектар у чалавека.

Уздыхнушы яшчэ раз, быццам паспачуваўшы сынам, а болей, мусіць, самой сабе, Параска ўжо збіралася ўставаць з лавы, як ля вокнаў мільганула незнамая жаночая постаць.

Здзвінца яна не паспела. У сенцах бразнула клямка, дзвёры адчыніліся, і на парозе з'явілася маладая цыганка. За падол яе шырокай, квяцістай спадніцы трymаўся кукаравенькі, са слівовымі вочкамі на мурзатым тварыку хлапчук, гадкоў, можа, чатырох-пяці.

Павітаўшыся, цыганка гаротна-змораным голасам, быццам прайшоўшы пешшу вёrost 20 і не меўшы дагэтуль ү роце макавай расінкі, папрасіла вадзічкі. Гэтак жа жаласліва пазірала на Параску і малое цыганё.

- А маё ж ты, дзіцятка! – Параска нават слязінку рогам хустачкі змахнула.
– Навошта ж вадзічкі? Я вам зараз малачка па кубачку дам!

- Дзякуюем, гаспадынка, - цыганка, кінуўшы цікаўны позірк па хаце і нікога там, апроч двах малых не ўбачыўшы, неяк адразу ачуняла.

- Малако вам самім патрэбна, - кінула яна на дзяцей, што не зводзілі вачанят з дзіўных нечаканых гасцей.

- Дзякаваць Богу, не галодныя. Дзве кароўкі маём, то ёсць што есці.

Параска, завіхаючыся, наліла з гладыша два вялізныя кубкі свежага, ранішняга малака, адрэзала па кавалку духмянага, печанага на аеры хлеба.

- Праўда, адна нешта прыхварэла цяпер. Вымя распухла, трэці дзень бедная мучаецца ужо, - як з добрай знаёмай дзялілася бядой старая.

- Можа глянуў хто нядобра? Скаціна вельмі байцца такіх вачэй, - хутка падхапіла размову цыганка.

- А няўжо ж, зайдроснікаў хапае.

- Сурочыць можна ў адну хвіліну, ды на ўсе хваробы, цётачка, патрэбныя замовы ёсць.

- Да знахара трэба. Кажуць, у Канавалах чалавек ваду замаўляе, але сама я ўжо не хадок, а маладым часу няма.

- Навошта ж вам тыя Канавалы! – пляснула ў ладкі цыганка. Хіба ж не ведаеце? Цыганы заўсёды лекарамі скаціне былі. І бабка мая лячыла коней ды кароў, і маці. Мне таксама гэта навука вядомая. Ты вось, добрая душа, нас прыхінула, як жа я магу не аддзячыць.

Цыганка хутка перахапіла ініцыятыву ў свае руکі:

- Кажаце, дзве кароўкі ў вас. То пэўна ўжо масла, сыр маеце. Калі чытаць замову над вадой, ці нават і над малаком – не заўсёды дапамагае. Курачка яшчэ патрэбна мне, ды каб вялікая і, пажадана, чорная.

Узрадаваная і абнадзеянная Параска вынесла з каморы цэлую церніцу збітага раніцай масла, два падсушаныя на печы жоўценькія, як кляновыя лісты ранній восенню, сыры, клікнула ў акно старэйшага ўнука, і той хутка прынёс вялізную, чорную курыцу.

- Давайце так зробім: Ты, гаспадынька, сядай тут, на куце, а я ў сені выйду, - распараджалася спрытная “лекарка”. Калі буду задаваць пытанні – адказвай. Галоўнае, гавары, што ні масла, ні сыра не шкадуеш. Замову прымай з адкрытай, лагоднай душой.

Параска села за стол, пад абразамі, цыкнуўшы на малых, каб не шумелі. Цыганка, падхапіўшы церніцу з маслам і прыціснуўшы пад пахай гарластую курыцу, пайшла ў сені. Малое цыганё панесла следам за ёй сыры.

Хутка адтуль данёсся нейкі асцярожны шоргат, незразумелае мармытанне, але апошнія слова замовы Параска пачула выразна:

- Калуп масла, лапату сыр! Шкадуеш ці не ?

- Не! – цвёрда адказала старая. – Не шкадую!

За сцяной стала ціха. Здаецца, там прыслухоўваліся да голасу гаспадыні. Але вось зноў у сенях нешта бразнула, моцна закрычала і амаль адразу сціхла курыца, цыганка забубніла, як падалося Парасцы, весялей;

- Калуп масла, лапату сыр! Шкадуеш ці не ?

- Не шкадую! – у другі раз запэўніла Параска, радуючыся, што так удала ўсё склалася і якраз цяпер, як захварэла кароўка, зазірнула ў іх хату маладая цыганка.

Любая замова чытаецца тро разы. Толькі чамусьці на гэты раз цішыня ў сенях засягнулася надоўга.

Калі Параска нарэшце зразумела, што яе праста падманулі, “лекаркі” і след

прастыў.

- Накарміла галодных цыганоў! Яшчэ і курыцу да масла з сырам дала! Цэлы вечар не мог супакоіцца стары Васіль. – Век эжыла, а розуму, як у той курыцы. Ці ты першы раз гэтых прайдох сустракаеш, звычак іх не ведаеш? – то бялеў, то чырванеў ён ад злосці.

Скупому, як і бацька, Антосю таксама шкада было і масла з сырам, і курыцу, але глянуўшы на матку, на яе няшчасны твар, папракаць яе неяк не хацелася.

- Баба-бабай, што ім старую аблапошыць – нават заступіўся ён за матку. – Вунь каб не я, дык і Фадзей бы наш ужо локці сабе кусаў. Прычапіліся да яго сёння двое: “Давай коньмі мяняцца!” У Фадзея конік і праўда нявідны – руды, маленькі, але спакойны і цягавіты. А цыганы прывалаклі яму гаргару нейкую. Кабыла старая, кульгавая, ледзь ногі перастаўляе, Фадзею ж як вочы засланіла. Яшчэ і даплату ім дае. Добра, што я пачуў, цюльгануў гэтых прайдох, дык адчапіліся, пайшлі, толькі бельмамі сваімі на мяне бліснулі.

- А то ж, - трохі супакоіўшыся, памякчэў Васіль, - ім абы абдурыць людзей. Як стануць табарам ля вёскі, так і чакай нейкай падлянкі.

- Летась, памятаеш, Сухадольцы ў цыганоў купілі каня. Як згаворваліся, шэсць іх села ў калёсы, ды Сухадольцаў двое. Ад гумнішка да гасцінца такая гара, а цыган толькі свіснуў пугай ля вушэй, конь, як вецер, наверх узляцеў. Назаўтра Сухадольцы запрэглі, адзін Ляксандра сеў, а конь ні з месца. Паўвёскі сабралася мужыкоў, што не радзілі – не памагло. Ланцуг праз спіну працягвалі, каламі лупілі – стаіць зараза цыганская! Саломы прынеслі, агонь ля ног расклалі, дык ён лёг і брухам яго патушыў. Выдрэсіраваны ці што? Сухадольцы тады трывалі, аўчыны вырабленыя ў дадатак аддалі, каб толькі назад яго забралі. Во як з імі звязвацца!

Параска ціха сядзела з малымі ў запечку. Што праўда, то праўда, хоць скр诏ъ зямлю праваліся. Сама, сваімі рукамі вынесла і аддала столыкі дабра. Вось як дагледзела гаспадарку!

У вайну, недалёка ад Аўгустова, немцы згледзілі ў ляску ля дарогі на станцыю цыганскі табар. Не злазячы з машын, секанулі з аўтаматаў, толькі рэха закалацілася між дрэй.

Праз некалькі год пасля вайны вясковец Язэп Круглікаў капаў у тым месцы смалякі. Пад адным з карчоў знайшоў прыхаваны вузельчык з золатымі манетамі. Не тайуся Язэп, расказаў пра знаходку. Вырашылі мужыкі, што гэта золата таго расстрялянага табара.

Доўга не разыходзіліся ў той вечар па хатах. Даўно сцямнела на двары, бліскучым гарохам рассыпаліся па небе зоркі, а яны ўсё пыхкалі самакруткамі, успамінаючы тое мінулае. Патрохі перакідваліся жартамі, без крыўды кпілі,

Сяргей Чыгрын

МАЦІ ЎСЁ ЖЫЩЁ ЧАКАЛА СВАЙГО СЫНА

КАРОТКАЯ ЗГАДКА

Пяць гадоў таму Беларускае гістарычнае таварыства ў Беластоку выпустсціла кнігу гістарычных нарысаў славутага беларускага гісторыка і палітыка Міколы Шкляёнка (1899-1946) пад назовам “Беларусь і суседзі”. Я меў да гэтай кнігі непасрэднае дачыненне, бо складаў яе, а таксама збраў шмат гадоў звесткі пра Міколу Шкляёнка. Пашукі пра таленавітага і мужнага сына нашай Бацькаўшчыны працягваю да сёnnяшніх дзён. І пошуку даюць плён. Магчыма з цягам часу, калі будзе доступ да архіваў КГБ, мы даведаемся больш пра Міколу Шкляёнка, асабліва пра яго палітычную дзеянасць і пра тое, калі і пры якіх умовах ён быў закатаваны ў засценках НКВД.

Пры падрыхтоўцы кнігі гістарычных нарысаў Міколы Шкляёнка “Беларусь і суседзі” цяжка было нават знайсці яго фотаздымак. Вельмі скрупілі біяграфічныя звесткі не давалі больш праўдзівага ўяўлення пра гэтага чалавека, найперш пра яго сям'ю, сваякоў, пра тых людзей, якія яго акружалі, былі з ім побач.

Цяпер звестак пра Міколу Шкляёнка ў сваім хатнім архіве маю больш. Радуе і тое, што выхад кнігі ў Беластоку дазволіў нашым гісторыкам і даследчыкам больш актыўна спасылацца на творы Шкляёнка, чытаць іх і перачытваць, увасабляючы, якім ён ўсё ж быў магутным і сур'ёзным даследчыкам нашай даўніны.

Сёння ў дзяржаўнай беларускай гісторыяграфіі рэдка згадваецца імя Міколы Шкляёнка. Афіцыйныя гісторыкі Беларусі ніколі не дасягнуць яго ўзоруно па ўсіх паказчыках. Ды і любіў ён сваю Айчыну любою щырай і светлай, служыў ёй аддана і мужна. Таму нікто і ніколі не зможа выкрасліць імя Міколы Шкляёнка з гісторыі нашай Бацькаўшчыны, якую ён адкрываў дзеля сваіх нашчадкаў, за волю якой змагаўся і аддаў сваё жыццё.

Вялікі дзякую Беларускаму гістарычнаму таварыству ў Беластоку за тое, што яго сябры дапамаглі выдаць кнігу прац нашага слыннага гісторыка. Дзякую таксама Мацею Рэпкаву-Смаршчу, які фінансаваў выданне. На вялікі жаль, сёлета на 93-м годзе жыцця яго не стала.

Сёння на старонках часопіса я хачу расказаць пра новыя цікавыя факты з жыцця беларускага юрыста, гісторыка, публіцыста, культурнага і палітычнага дзеяча Міколы Шкляёнка, тым больш што такія факты і звесткі ёсць.

З БІЯГРАФІІ МІКОЛЫ ШКЯЛЁНКА

Мікола Шкляёнак нарадзіўся ў 1899 годзе ў вёсцы Пякоціна Мёрскага раёна Віцебскай вобласці. Скончыў юрыдычны факультэт Віленскага ўніверсітэта (1932), быў цесна звязаны з заходнебеларускім нацыянальным рухам – узначальваў

Беларускі студэнцкі саюз, уваходзіў у кіраўніцтва Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры, Беларускага нацыянальнага камітета. У 1936 годзе разам з Вінцэнтам Гадлеўскім ён спрычыніўся да заснавання арганізацыі “Беларускі нацыянальны фронт”. З 1940 года Мікола Шкляёнак знаходзіўся ў Берліне, там быў адным з арганізатораў Беларускага камітета самапомачы ў Нямеччыне, рэдагаваў газету “Раніца”. З лютага 1943 года працаваў у Мінску ў “Беларускай газэце”, якую пасля забойства Уладыслава Казлоўшчыка рэдагаваў, а са студзеня 1944 стаў першым віцэ-прэзідэнтам Беларускай Цэнтральнай Рады. Примаў самы актыўны ўдзел у арганізацыі Другога Ўсебеларускага кангрэсу, дзе выступіў з дакладам “Аб прызнанні за няважныя пастановы ўраду СССР і былой Польшчы, якія датычацца Беларусі, яе тэрыторыі і народу”.

У 1945 годзе Міколу Шкляёнка ў Польшчу высадчылі савецкія органы бяспекі, вывезлі ў СССР, дзе ў 1946 годзе расстрялялі.

ПРА БАЦЬКОЎ І БРАТОЎ

Бацькі Міколы Шкляёнка – Восіп Максімавіч і Аляксандра Паўлаўна Шкляёнкі – мелі каля трыццаці гектараў прыватнай зямлі, трymалі двое коней, сем кароў, авечак, свіней. Уласнымі сіламі ўсё гэта даглядзець яны не маглі, таму наймалі парабакаў. Бацька быў фізічна здаровым чалавекам. Але аднойчы ён прастудзіўся і памёр ад запалення лёгkіх. Дзяцей выхоўвала адна маці Аляксандра разам са свёкрам (мужавым бацькам Максімам). Калі памёр бацька старэйшаму сыну Міколу было толькі 13 гадоў. Маці была вельмі добрай гаспадыніяй, карысталася ў вёсцы вялікай павагай. Яна пражыла 86 гадоў. І ўсё жыццё чакала сына Міколу, але так і не дачакалася.

У бацькі Міколы Шкляёнка было яшчэ два браты – Мікалай і Антон. Антон таксама быў здольны да навукі, ён вучыўся ў Курску і быў спецыялістам-землеўпарадчыкам. Калі Антона забралі ў войска, свой лёс ён звязаў з царскай арміяй. Да службы ўша да штабс-капітана царскай арміі. Адным словам, быў белагвардзейцам і выступаў супраць савецкай улады. У 1920-х гадах з сям'ёй эмігрыраваў у Чэхаславакію, дзе перад Другой сусветнай вайной яму эмігранты-белагвардзейцы прысвоілі званне генерала. На радзіму з эміграцыі ніколі не прыязджаў, але прыязджалі яго жонка Кацярына і дачка Раіса. Магчыма, у 1930-х – пачатку 1940-х гадоў дзядзька Антон з Чэхаславакіі сустракаўся са сваім пляменнікам Міколам Шкляёнкам і дапамагаў яму фінансамі асабіста і выдаткоўваў гроши на беларускую справу. Мікола шчыра сябраваў з дзядзькам, перапісваўся з ім. Як склаўся лёс роднага дзядзькі Міколы Шкляёнка, Антона, і яго сям'і пасля вайны – невядома. Можа гэта публікацыя трапіць у руکі каму са сваяком Шкляёнкаў у Чэхіі, і ён адгукненца – гэта дазволіць яшчэ больш даведацца пра лёс сям'і Шкляёнкаў, і ў прыватнасці пра Міколу.

У сям'і Шкляёнкаў, акрамя Міколы, было яшчэ двое сыноў – Пётр (1902-1977) і Павел (1903-1928?). Але добрую адкукацыю Восіп і Аляксандра Шкляёнкі змаглі даць толькі старэйшому сыну Міколу.

На Трэцім з'ездзе беларусаў свету, які праходзіў у Мінску 4-7 ліпеня 2001 года, доктар філалагічных навук Аляксей Каўка пазнаёміў мяне з Міхасём Шкляёнкам – сваяком і аднавяскоўцам Міколы Шкляёнка. Міхась Шкляёнак жыў тады ў Маскве, працаваў дырэктарам нейкага прыватнага прадпрыемства. Спадар Міхась мне

трохі расказаў, што ён ведаў ад бацькоў і дзядоў пра свайго знакамітага сваяка. Пазней Міхась Шкляёнак мне сякія-такія звесткі пра Шкляёнкаў даслаў таксама з Масквы, але потым наша сувязь згубілася. Алексей Каўка неяк напісаў, што фірма Міхася ў Маскве збанкрутавалася, а яе гаспадар пераехаў жыць дзесяці ў Падмаскоўе.

ТЭЛЕФОННЫ ЗВАНOK

У пачатку ліпеня зазваніў тэлефон у маёй слонімскай кватэры. Падымаю трубку і чую немалады голас: “Добры дзень, спадар Сяргей! Мяне завуць Павел Пятровіч Шкляёнак, я – родны пляменнік Міколы Шкляёнка. Хачу вам шчыра падзякаваць за тое, што вы даследуце жыццёвы шлях майго дзядзькі і выдалі кнігу яго гістарычных артыкулаў у Беластоку”. Ад пачутага я атрымаў пэўны шок.

– Даўк вы чый сын? – пытаюся.

– Я – сын Пятра Шкляёнка, роднага брата Міколы Шкляёнка. Мой бацька пражыў 75 гадоў у роднай вёсцы Пякоціна на Міёршчыне. Працаўваў на зямлі. У гады Другой сусветнай вайны ён быў на фронце, штурмаваў у 1945 годзе Берлін. У гэты час, магчыма, у Берліне быў і Мікола. Так склаўся лёс, што родныя браты былі па розныя бакі барыкад. У гады вайны і пасля яе браты ніколі так і не сустрэліся. Бацька мой пахаваны ў роднай вёсцы побач з братам Паўлам, дзедам, прадзедам і маёй бабуляй. Крыўдна тое, што ў Беларусі па кожнаму раёну выйшли з друку кніжкі “Памяць”. Падобная кніга выйшла і па Мёрскаму раёну. Але ў спісе ўдзельнікаў вайны мой бацька там не значыцца. 65 гадоў мы нічога не чулі і не ведалі пра Міколу Шкляёнка. Дзякуючы кнізе “Беларусь і суседзі”, якую вы склалі, усе нашы сваякі даведаліся пра лёс нашага роднага чалавека. Вялікі вам дзякую!

– Спадар Павел, я не могу так з вамі развітацца, вы павінны адказаць на мае пытанні. Сколькі вам гадоў, дзе вы працуеце, жывяце?

– Я ўжо на пенсіі. Жыву, вучыўся і працаўваў у роднай Беларусі. Жыву ў Мінскай вобласці.

– А хоць раз у жыцці вы сустракаліся са сваім дзядзькамі Міколамі Шкляёнкамі?

– Дзядзьку Міколу я бачыў толькі адзін раз у жыцці, калі ён прыязджаў у вёску Пякоціна да бацькоў прыкладна ў 1937-38 гадах. Мне тады было гадоў 5-6. Запомніў яго, як чалавека, які пакідае добрае ўражанне і адрозніваецца ад усіх вяскоўцаў. Здаваўся высокім, у белым касцюме і ў акулярях. Са мною і сястрой ён часам гуляў, рабіў караблікі і спяваў нам беларускія песні, а таксама вучыў нас іх спяваць. Яшчэ памятаю, што прыходзілі сяляне з суседніх вёсак да яго па розныя кансультацыі, найбольш пытанняў у людзей было наконт таго, як пайсці на хутары. Памятаецца да сённяшніх дзён, як дзядзька Мікола прывёз сваёй маці ў падарунак жаночы касцюм і хустку. Мусіць, гэта быў каштоўны падарунак, бо пра яго ўся вёска гаварыла. Гэты касцюм і хустку мая бабуля заўсёды апранала ў царкву і на вялікія святы, і ўсё ёй вельмі пасавала.

– А колькі часу Мікола дома гасціўся?

– Быў нядоўга – дзён дзесяць. А потым паехаў у Вільню. Пасля гэтага яго не бачылі ні маці, ні бацька, ні я і ніхто. Ён пісаў толькі пісьмы, але рэдка. Яны не

зберагліся. Ды й змест гэтых лістоў я не ведаю.

– Ці шукалі пасля вайны вы свайго дзядзьку?

– З пачаткам вайны і пасля вайны наша сям'я ніякай сувязі з Міколам не мела. Толькі мой бацька, брат Міколы ў час акупацыі чуў, што Мікола Шкялёнак працуе ў Беларускай Цэнтральнай Радзе. Дзіўна тое, што мы ў гады вайны жылі ў партызанскай зоне, але гэтая інфармацыя не атрымала вялікага розгаласу. А так я і не ведаю, што з намі малгі з брабіць савецкія партызаны, калі даведаліся, што Мікола Шкялёнак працуе ў БЦР. Пасля вайны ніхто з нас Міколы не шукаў. За тое яго шукалі іншыя... акно да сярэдзіны 1960-х гадоў.

– Больш за ўсё хвалявалася і думала пра сына Міколу яго маці Аляксандра Паўлаўна?

– Гэта так. Дзесцьці ў 1965 годзе, незадоўга да яе смерці, а яна заўсёды была пры сваёй памяці, калі бабуля ўжо ляжала ў ложку, я нешта пачаў ёй расказваць, а яна слухала-слухала, пасля падняла галаву, паглядзела на мяне (зрок у яе быў ужо дрэнны) і сказала: “Коля, чаму ты так доўга да нас не прыядзішь?...”.

Мусіць, мой голас нагадаў ёй пра сына Міколу...

– У вашага бацькі Пятра і ў Міколы Шкялёнкаў быў яшчэ адзін малодшы брат Павел. Чаму ён так рана памёр?

– Справа ў тым, як расказвала мне мая бабуля, некалі Шкялёнкі купілі ў пана 20 гектараў зямлі. Але гэтая зямля была забалочаная, зарослая кустоўцем, таму яе шмат гадоў ўручную ачышчалі. Высякаючы кустоўцем, месяцамі людзі стаялі ў вадзе. Там працавалі і браты Шкялёнкі. Аднойчы Павел застудзіў ногі і захварэў на туберкулёз ног. Ён доўга хварэў і памёр ва ўзросце 25 гадоў. Дзядзька Павел быў вельмі таленавітым хлопцам, майстрам на ўсе руکі. Сам рабіў музычныя інструменты (гітары, скрыпкі), канапы, этажэркі, добра майяваў, іграў на многіх інструментах. Але сялянскія працы не любіў. Калі ён памёр, на пахаванні прыядзішькаў Мікола. Мне бацька казаў, што калі хавалі Паўла, над яго магілаю Мікола Шкялёнак сказаў: “Мне вельмі шкада брата Паўліка, але можа ён за нас самы шчаслівы, бо яшчэ невядома, які лёс нас усіх чакае...”

Сапраўды, лёс сям'ю Шкялёнкаў не вельмі песьці. Трагічным ён быў і для беларускага гісторыка і палітыка Міколы Шкялёнка, які хацеў бачыць Беларусь самастойнай, незалежнай і вольнай ад усіх краінай...

Я яшчэ доўга гутарыў па тэлефоне з Паўлам Шкялёнкам. Цяпер мы з ім перапісваемся, і ён шчыра дапамагае мне ў пошуках звестак пра свайго роднага

Янка Галубовіч

ДУМКІ ЎСЛЫХ - 2

* * *

За горадам Маладзечна, у сасновым бары, зверагаспадарка знаходзіцца. Тут норак разводзяць.

Але нешта не шанцуе гаспадарцы, бо што ні год – ратунку ад злодзеяў яна не мае.

Вось і сёлета залезлі ў сушылку і панеслі адтуль ажно 862 шкуркі норкі. Гаспадарцы нанесены страшэнны ўрон.

* * *

Толькі і гаворкі было ў простага люда, што Ракея дачакалася нарэшце свайго презідэнта, што Пуцін прымусіць алігархай вярнуць накрадзеное ў казну. Тады хопіць і на лякарствы людзям, і на зарплату.

Людзі радаваліся, калі пачулі, што праваахоўнымі органамі арыштаваны адзін з такіх алігархай – Гусінскі.

Але “радасць” гэтая была кароткая. Генеральная прокуратура Ракеі спыніла крымінальную справу ў адносінах кіраўніка холдзінга “Медыя-Мост” Гусінскага. Падстава – адсутнасць складу злачынства. Прывынена мера забароны выезду і адмененны накладзены раней арышт на маёмасць.

Вось яно як ...

* * *

У “Народнай волі” за 12 снежня 2000 года, №230, прачытаў матэрыял доктара эканамічных навук, прафесара Уладзіміра Кулажанкі “Не рабіце з Машэрава ікону”.

“Вядома, – піша аўтар, – Пётр Машэраў хацеў быць вялікім. А на самай справе не мог выйсці з ланцугоў і абмежаванняў той сістэмы, у якую паверый і якой сумленна служыў.

Скажыце, якая карысць беларускаму народу ад того, што Пётр Машэраў дабіваўся павелічэння вытворчасці найперш за кошт размяшчэння, напрыклад, экалагічна шкодных прадпрыемстваў хімічнай прамысловасці ў такіх буйных гарадах, як Магілёў, Гродна, Новаполацк? Там зараз цяжка жыць. Хворыя вада, паветра, зямля і людзі. А буйныя жывёлагадоўчыя комплексы, якія ператварылі Беларусь у суцэльнны свінтарнік, пад чыёй камандай ствараліся?

Бясплённымі былі старанні Машэрава і вакол асушення балот: асушеная тарфянікі мінералізаваліся, знікла вада ў калодзежах, пачаліся сухавеі. Вось і ўсе вынікі”.

Пры Машэраве, – піша далей аўтар, – вытраўлялася ўсё беларускае,

выключаліся студэнты БДУ толькі за тое, што хацелі, каб лекцыі для іх чыталіся на беларускай мове.

Што праўда, то праўда. Яшчэ ў тыя далёкія часы сустрэўся я неяк з Міколам Іванавічам Ермаловічам, слынным сынам нашай Бацькаўшчыны. Каб вы ведалі, як ён перажывалі за тое, што ў адным часопісе, здаецца, маскоўскім, прачытаў, як Пётр Машэраў хваліўся, што восемдзесят пяць працэнтаў беларусаў з ахвотаю размаўляюць на рускай мове, забыўшыся пра сваю родную.

Вось такія яны пірагі ... з горкай рэдзькаю.

* * *

Аднойчы напрыканцы мая ў цёплы пагодлівы дзянёк я выйшаў з дому і накіраваўся ў рэдакцыю “Маладзечанскай газеты”.

Жыву я амаль побач з сярэдняй школай №11, і вось калі я праходзіў каля яе вокан, дзіўную рэч давялося пабачыць.

На фундаменце будынка вялікім літарамі белай крэйдаю было выведзена: “Роднай Беларусі – незалежнасць!”

На дварэ было цёпла, сонечна, але ад гэтых слоў на сэрцы стала яшчэ цяпляй.

* * *

Сёння па НТВ глядзеў праграму Святланы Пушкінай “Женский взгляд”. Уся яна была прысвечана “амурам” Андрэя Канчалоўскага.

Першай “жонкай” яго стала маладзенькая актрыса з Казахстана. Як толькі нарадзілася ў іх дзіця, Канчалоўскі адразу ж пакінуў яе. Збег да другой. Гаварыў, што пакахаў яе, але якая там любоў была ў бабніка – у самым прамым сэнсе гэтага слова. Ад той, калі нарадзілася дзіця, таксама збег.

Акрамя шасці “жонак” Канчалоўскі яшчэ меў у Злучаных Штатах палюбоўніцу.

У перадапошняй яго “жонкі” нарадзілася двое дзетак. Таксама збег ад іх.

Пісаў пра сваю новую ахвяру ў кнізе, што вельмі хороша было з ёй у іхнюю першую ноч, што такога секса ён не смакаваў яшчэ ні з адной жанчынаю і т. д.

Як гэта гадка ўсё і, кажучы па руску – “пошло”.

Ніяк не тасаваўся Канчалоўскі ў праграме Святланы Пушкінай “Женский взгляд”. Вось яго б у праграму “Про это”, якую вядзе Ханго. Там бы ён якраз у дзесятку пацэліў.

* * *

У аўторак, сёмага сакавіка 2000 года, развітацца з Міколам Іванавічам Ермаловічам прышло сотні і сотні маладзечанцаў. Недарэчная трагедыя абарвала жыццё слаўнага сына сваёй Бацькаўшчыны, славутага гісторыка і пісьменніка.

Над натоўпам лунаў бел-чырвона-белы сцяг. Выступалі пісьменнікі, выступалі і простыя людзі, якія любілі і паважалі Міколу Іванавіча. За тое, што нёс ён ім праўду і ніколі не крывіў душою.

Сотні і сотні маладзечанцаў прышлі развітацца з Міколам Іванавічам Ермаловічам.

* * *

Па падлікам маскоўскай выбарчай камісіі мэр Лужкоў набраў найбольшую колькасць галасоў выбаршчыкаў. Недзе каля 75-ці працэнтаў. Так што зноў ён застанецца мэрам сталіцы.

Але ж якімі былі гэтыя выбары?

Усю ўладу прымяняў Лужкоў у час выбарчай кампаніі, каб у царскім крэсле застасцца. Мітынгі збіраў у сваю падтрымку, нават гарэлкай выбаршчыкаў задорваў.

Свяніддзе ў праграме “Зеркало” таксама пра гэта гаварыў. Нават бутэльку гарэлкі тэлегледачам паказваў. На наклейцы партрэт Лужкова, праўда, без кепкі, з напамінкам: “Голосуй за Лужкова”.

Вось так.

* * *

На днях Аляксандра Лукашэнка распараціўся выдаць сродкі на адліўку з бронзы помніка Францыска Скарыны.

Для фінансавання работ па адліўцы помніка беларускаму асьветніку будзе выдзелена чатыры мільярды трыста тысяч рублёў.

За гэта прэзідэнта Лукашэнку трэба толькі вітаць.

* * *

У праграме Сяргея Дарэнкі зноў ішла размова пра Лужкова, мэра Масквы.

На гэты раз Дарэнка паказваў дачу мэра. Здымкі вяліся з самалёта, бо варты там, як мурашак у мурашніку, і нікога не падпускаюць туды.

Дача гэта пад Москвой, здаецца, у Падольску, знаходзіцца.

Лужкоў, аказваецца, у Москве не жыве, хоць і мэр сталіцы, а ў Падольску, на дачы, час бавіць.

Дача гэта займае ажно сорак гектараў і чаго толькі там няма. І катэджы, і стайні, і басейны, нават рэчка праз яе працякае.

* * *

На нарадзе кіраўнікоў прадпрыемстваў і арганізацый, якая адбылася ў Маладзечанскім гарвыканкаме, былі падведзены вынікі ў эканамічным спаборніцтве за трэці квартал і дзвецяць месяцаў быягучага года.

У эканамічным спаборніцтве прадпрыемстваў бытавога абслугоўвання першае месца прысуджана ВКФ “Рытуал”, другое – АЗ “Рамбыттэхніка”, трэцяе – ТАА “Салон прыгажосці”. Пералічаным калектывам прысуджаны ганаровыя граматы, а іх кіраўнікі атрымалі прэміі.

Падвядзенне вынікаў эканамічнага спаборніцтва – гэта, вядома, добра. Але засмучае другое. У горадзе і раёне за дзевяць месяцаў памерла амаль у паўтара раза больш людзей, чым нарадзілася. Адсюль і помнікі, труны, вянкі. А мы, нягледзячы на ўсё гэта, яшчэ і першае месца ВКФ “Рытуал” прысуджаем.

* * *

Жыву з жонкаю ў аднапакаёвой кватэры. На кухні вырас да пісьменніка. /Маю на ўвазе тое, што творча працеваць няма ніякай магчымасці – пішу ўесь час на кухні/.

Напісаў старшыні Маладзечанскага гарвыканкама Татарыновічу заяву, папрасіў палепшыць жыллёвае становішча і выдзеліць хаця б два пакоі, адзін з якіх служыў бы мне для творчай працы.

Праз 19 дзён атрымаў адказ: “Улучшить Вам жилищные условия у исполкома нет оснований, т. к. на одного члена семьи у Вас находится по 9,3 кв.м. Для

КАМИУКА

Ганна Новікова

ВЯРТАННЕ Ў ДАЛЕКУЮ МАЛАДОСЦЬ

Напэўна, няма чалавека, хто ў майі узросце, а мне ўжо 80 год, не ўспамінае сваё дзяцінства, і наогул усё сваё жыццё. Асабліва яскрава ўсплываюць вобразы тых добрых, чулых людзей, што ў час радасці і гора былі заўсёды побач, якія ў цяжкую хвіліну падстаўлялі плячо, каб хоць крыху горкага цяжару перакласці на свае плечы.

Я з дзяцінства марыла стаць настаўніцай, і гэту мару ўсяліў у маю душу мой татачка. І для мяне маіх 45 год працы ў школе праляцелі як цікавы салодкі сон. І трэба прызнацца, што мне проста шанцевала ў жыцці на добрых людзей. Да кожнага з іх можна было звярнуцца з любым пытальнем, з любой просьбай і заўсёды атрымала патрэбную дапамогу. Ну, а вучні мае, мне здавалася, былі самыя лепшыя, як быццам я іх выбірала сярод іншых дзяцей.

Дык вось, у канцы пяцідзесятых гадоў да мяне ў клас прыйшоў хлопчык, Козел Саша. Ён быў, як дзіця, вельмі прыгожы, з густам апрануты, трymаўся смела, але стрымана. А калі я спытала, чаму ён адзін прыйшоў без бацькоў, то хлопчык адказаў, што яго бацька працуе у нашай школе. Вучыўся ён добра, паводзіны былі прыкладныя, хлопчык быў вельмі здольны і актыўна ўдзельнічаў ва ўсіх мерапрыемствах, што праводзіліся ў школе.

У той жа дзень, пасля ўрокаў, зайшоўшы ў настаўніцую, я заўважыла новага чалавека. Ён быў вышэй за сярэдні рост, прамыя валасы былі гладка прычесаныя, апрануты быў у касцюм шэрага колеру. А галоўнае, што я адзначыла, што на ім быў туфлі звычайнія, скураныя, але начышчаны да глянцу. Чалавек адчуў на сабе ўважлівы пільны позірк, глянуў на мяне і неяк асабліва ўсміхнуўся. Гэтая ледзьве прыкметная ўсмешка прынемна ўпрыгожыла ягоны твар. Чамусьці гэты чалавек мне адразу спадабаўся, можа таму, што я не любіла і не люблю мужчын, у якіх брудны абутак.

Мужчына падышоў да мяне, прадставіўся, што ён Козел Іван Васільевіч, бацька Сашы, які будзе вучыцца ў майі класе. А сам будзе выкладаць беларускую мову і літаратуру ў нашай школе ў дзённай і вячэрній групе. Я спытала, дзе ён будзе жыць, бо трэба ў журнале майго класа записаць адрес Сашы. Ён назваў вёску Канчаны. І тут нехта з прысутных сказаў: «Канчане – нашы суседзі» Сапраўды Канчаны – гэта вёска, якая ідзе паралельна Красненскай вуліцы 1-га Мая, паміж імі праходзіць чыгунка Мінск-Маладзечна і працякае рэчка Уша.

Сустрэкаліся мы з Іванам Васільевічам амаль кожны дзень, але кожны быў заняты сваёй справай. І толькі ў час вялікага перапынку дазвалялі сабе сабрацца ў настаўніцай, каб крыху адпачыць, пагутарыць, пажартаваць. Так мы глыбей

пазнавалі адзін другога. На жарты, расповеды, на трапныя чатырохрадковыя вершы Іван Васільевіч Козел быў мастак.

Аднойчы, сабраўшыся ў настаўніцкай маладыя жанчыны заўважыўшы на мне новы касцюм, пачалі яго разглядаць і выказваць свае погляды на абноўку. Мужчыны на нас не звярталі ўвагі і гутарылі аб нечым сваім. І тут нехта з іх раптам прамовіў: “А ці можна і мне на Вас паглядзець?”

Я засмяялася і кажу гэтаму цікаўнаму: “Вядома, можна, я ж не сонейка, ад якога вочы жмурацца, калі на яго глядзіш. На мяне можна глядзець, але толькі шчырымі адкрытымі вачымі”. Тут усе дружна засмяяліся, а Іван Васільевіч, як быццам не ёсё пачуў, папрасіў, каб я паўтарыла сказанае. Я паўтарыла, і на гэтым наша гутарка скончылася.

Прайшло некалькі месяцаў, і нам стала вядома, што Іван Васільевіч напісаў новы літаратурны твор – п'есу, і даў загаловак – “Канчане – суседзі мае”. Адразу ж згадалася наша папярэдняя размова і тыя быццам выпадкова сказанныя слова, пра Канчаны, што з'яўляюцца нашымі суседзямі. А праз нейкі час Іван Васільевіч запрасіў нас, увесь настаўніцкі калектыв Красненскай сярэдняй школы, на прэм'еру, якая адбылася ў Беларускім тэатры юнага гледача ў Мінску. Паехала нас больш за пяцьдзесят чалавек. Прыехаўшы, мы даведаліся, што назва п'есы чамусьці змянілася на больш невыразную і безаблічную – “Над хвалімі Серабранкі”. Але для мяне асабіста першая назва п'есы была нейкая больш блізкая, больш родная і зразумелая.

Глядзелі настаўнікі спектакль з вялікай увагай, задавальненнем і гонарам за свайго земляка. І толькі тут, мусіць, мы ўпершыню зразумелі, што ўсіх галоўных герояў п'есы Іван Козел ўзяў з рэальнага жыцця. Прыйкладам, настаўніца беларускай мовы і літаратуры, якая працавала ў нашай школе, пазнала ў адной з герайні сябе, сказаўшы пры гэтым: “Дык гэта ж я”. Я думаю, што мая сяброўка не памылілася. Справа ў тым, што яна і яе сям'я моцна сябравалі з Іванам Васільевічам, што давала яму магчымасць добра ведаць ўсе падрабязнасці іхняга жыцця.

Пасля прагляду спектакля мне выпаў гонар выйсці на сцэну з вялікім букетам кветак, каб павіншаваць Івана Васільевіча Козела і тэатральны калектыв з заслужаным поспехам. І яшчэ доўга пасля таго жыхары вёсак Канчаны і Краснае абміяркоўвали п'есу, адзначаючы яе вартасці, падкрэсліваючы вялікі драматургічны талент нашага калегі і земляка.

Шмат гадоў праляцела з таго далёкага часу, але і цяпер добра памятаюцца некаторыя цікавыя моманты з нашага тагачаснага жыцця. Прыйкладам, узгадваю неаднаразовыя размовы пра паходжанне таго ці іншага прозвішча. І калі яны пачыналіся, то Іван Васільевіч прымай ў іх самы чынны ўдзел, дэманстратрыўна пры гэтым прыгаварваючы: “І ніякі я не Козел, а спрадвечны Казёл, і продкі мае былі Казламі, і я назаўсёды застануся ім”. І гаварылася тое з відавочным гонарам за ўвесь свой вялікі сялянскі род.

І ўвогуле, ганарыўся Іван Васільевіч Козел усімі вартымі пашаны сваім землякамі. І калі аднойчы даведаўся, што два мясцовыя хлопцы Барбоўка Валодзя і Бахан Іван сталі трактарыстамі, то не аблінуў гэту падзею адзначыць іскрамётным экспромтам:

Дзень і нач гудуць маторы,
німа перапынку,
гэта Янусь і Валодзя
гуляюць кадрыльку.

Гэтая слова і зараз вельмі выразна згадаліся мне, як быццам толькі што пачутыя з вуснаў незабыўнага Івана Васільевіча Козела, майго земляка і цудоўнага пісьменніка.

Апошні раз я сустрэлася з Іванам Васільевічам, калі ён ужо жыў у Мінску і прыехаў наведаць радню ў Канчаны. Пастаялі, крыху пагутарылі з ім, падзяліліся навінамі са свайго жыцця. Ён перадаў прывітанне майму мужу Васілю і тут жа з ўласцівым яму гумарком сказаў: “Заўсёды думаю, ці не з вас Іван Паўлавіч Мележ спісаў герояў свайго рамана “Людзі на балоце”. Намякаючы гэтым самым на падабенства імёнаў галоўных герояў рамана з нашымі.

Сярод радні Івана Васільевіча Козела шмат таленавітых людзей. Напрыклад, у медыцыне працуе больш за дзесяць чалавек – ад медсястры да прафесара. А ягоны дзядзька – Сяргей Лявонцьевіч Козел – сам пісаў вершы, невялікія апавяданні пра Радзіму, вёску, пра сваіх землякоў – працевітых людзей. Сяргея Лявонцьевіча часта запрашалі ў школу на сустрэчу з вучнямі, дзе ён дзяліўся багатым жыццёвым вопытам, застаючыся, як і ягоны стрыечны брат, чалавекам,

“ВЫ - НЕАДЛУЧНАЯ ЧАСТКА НАШАГА ЖЫЦЬЦЯ...”

(Лісты Вацлава Папуцэвіча да сваякоў на Беларусі)

На старонках надрукаваных ніжэй лістоў чытач не знойдзе імёнаў знакамітых у беларускім руху людзей ды згадак аб значных палітычных падзеях. Гэтыя лісты – перапіска вядомага беларускага эмігранцкага дзеяча, гісторыка і выдаўца Вацлава Папуцэвіча са сваімі сваякамі, звычайнімі сялянамі і рабочымі, якія засталіся ў Беларусі.

Штодзённе, зусім не бесклапотнае, а, насамрэч, вельмі няпростае жыццё беларускага эмігранта, паўстае перад намі на гэтых старонках. Вымушаны цяжка працаваць на фабрыцы, В.Пануцэвіч будзе дом, выхоўвае дачку, дапамагае сваякам на Радзіме і, самае галоўнае, робіць безліч спраў для беларускай дыяспары ў Амерыцы, плённа працуе як гісторык.

Асобы, што згадваюцца ў гэтых лістах – Гэля, Эдзюк і інш. – сваякі Вацлава Папуцэвіча, якія і сёня жывуць ў Горадні ці яго роднай Малай Альшанцы. З тых, хто жыве ў Амерыцы, Вацлаў Пануцэвіч згадвае толькі сваю жонку Ірэну і дачку Алю. Піша таксама В.Папуцэвіч і пра смерць бацькі сваёй жонкі – знакамітага беларускага дзеяча нашаніўскай эпохі – Эдварда Будзькі, які апошнія гады свайго жыцця правёў ў Чыкага.

Чыкаго 10.V. 57.

Дарагі Эдзюк,

Даўно ўжо сабіраўся напісаць да Цябе ліст, але прышлося толькі цяпер. Напішы, як жывеш і як маеца Твая сям'я. Пра няшчасце з Рышкам я чую. Напішы колькі хто мае гадоў і як выглядае. Я тут рыхтую табе пасылку з адзеннем за якую Табе ня трэба будзе плаціць. Прышлі ліст як найхутчэй, то я хутчэй вышлю. Можа маеш іншы адпас табе больш выгадны то яго перашлі мне.

Мы жывем тут усёй сям'ёй жонкі. У нас дачка Аля мае 8 гадоў. Маём свой дом, працуем на фабрыках. Час бяжыць скора, але тужым за бацькаўшчынай. Што у вас дзеіцца мне вядома пішы толькі аб сваім жыцці.

Цалую Вас усіх

Ваш Вацлаў.

Чыкаго, 5 ліпеня 57

Дарагі!

Ліст Ваш і фатаграфію Гэлі я атрымаў за што шчыра дзякую. Сягоныя я выслалі на Ваш вясковы адрис пасылку з вopраткай /адзеньнем/. Многа ня вышлеш, бо

можна толькі 20 фунтаў каля 10 кгр. У пасылцы маецца: чаравікі для Эдзюка, поўчаравікі для Чэсія, наштодзень ім рубашкі, Эдзюку порткі, 2 свэты, адзін жан. касьцюм, і спаднічка, 4 хусткі на галаву, 16 м. бавалнянага мат. на сукенкі і 9 м. шаўковага мат. на сукенкі разам прыблізна на 7 розных сукенак для і Гэлі і маткі.

Я ня ведаю памераў Гэлі, магчыма касьцюм замалы /яна выглядае з фото навысокая/. Калі так, то я думаю што зможаце яго перадаць іншаму па фігуры, а ў будучыні напішыце заўсёды свае памеры. За пасылку ня трэба Вам нічога плаціць, бо гэта падарак і ён аплачаны тут у Амэрыйцы поўнасьцю. Пасылка прыдзе да Вас менш-больш за два месяцы /часамі да трох месяцаў/, значыць трэба спадзявацца Вам яе на пачатку верасьня г. году. Пасылкі ідуць добра, дык Вам ня трэба пераймацца, што ня дойдзе або загіне. Атрымаеце напэўна.

Перасылаю Вам апошнія свае фатаграфіі /рабілі самі/ з тутэйшага парку.

Моцна Вас усіх цалуем і жадаем Вам усяго найлепшага. Пішыце, мы заўсёды чакаем на весткі ад Вас з вялікай радасцю, бо нашы думкі з Вамі.

Вацлаў, Ірэна і Аля.

Дарагі,

Шлем Вам найлепшыя Каляднія і Новагоднія віншаваныні, хай Бог Вам памагае у цяжкім жыцьці. Думаем, што Вы атрымалі нашу пасылку і зь яе скарысталі. У будучыні мы ня будзем забывацца аб Вас, хай Бог нам дасьць здароўе Вам памагчы. Мы працуем і жывем па старому і жадаем, каб і наступны год быў ня горшы. Наракаць няма чаго. Аля у гэтым школьнім годзе канчае сярэднюю школу і ідзе восеняй на ўніверсітэт. Ведама без навукі цяпер як без рук. Тое сама у нас і у вас. Таму трэба навучыцца і то не быля як. Як там Чэсік? Хай вучыцца хоць і цяжка, бо інакш будзе яшчэ цяжэй у жыцьці.

Цалуем Вас усіх і жадаем усяго найлепшага Вацлаў, Ірэна і Аля

Даражэнъкі!

У мяне вышла некаторая затрымка з высылкай Вам пасылкі якую я Вам рыхтую, а то з прычыны нядаўнай съмерці бацькі жонкі, які жыў з намі. Ён хварэў больш году, апошнія два месяцы быў у шпіталі ды 14 таго месяца памёр. Усё гэта каштую нас больш за 2 тысячы даляраў. Цяпер мы сплацілі ўсе кошты дык уваходзім у нармальнае жыцьцё. Ведама ў гэтым часе нельга было займацца ніякім іншымі справамі. Ваша пасылка напалаўну ўжо гатовая, і ужо ў хуткім часе будзе зданая ў кантору дзеля высылкі.

Усіх Вас моцна цалую Вацлаў

15 верасьня 1958

(Подпіс)

Дарагі Эдзюк,

Сённяня я выслаў Вам пасылку э тэкстыльным матэрыялам агульной вагой 29 фунтаў (14 кглр). У пасылцы агулам 65 ярдаў розных адрезкаў матэрыялаў розных колераў і празначэння. Маюцца таксама 2 ваўнянных адрезкі на жаночыя касьцюмы. На пасылку гэту прышлося Вам чакаць дайжэй, але аб прычынах затрымкі я Вам пісаў. Думаю, што на Коляды Вы гэту пасылку атрымаеце, бо

цияпер перасылкі ідуць крыху хутчэй. З гэтай нагоды перасылаю таксама ад нас тут усіх самыя гарачыя пажаданьні з Калядамі і Новым 1959 г. Жадаем, каб Новы Год стаўся Вам больш шчасльвы, больш радасны.

Перасылаю таксама свае фатаграфіі з лета гэтага году. У нас усё бяз большых пераменаў. Цяпер на зіму праводзім рамонт свайго дому, малюем вонкы, пакоі і г.д. Работы паслья 8 гадзіннай працы хапае.

Яшчэ раз жадаем Вам усяго найлепшага.

Ваш заўсёды Вацлай

Дарагі Эдзюк і ўсе Родныя!

17 сакавіка г.г. мы выслалі Вам пасылку цераз Бюро ў Чыкага, што займаецца такімі перасылкамі. Аказалася, што цяперашнія ўмовы даволі абмяжованыя. Асабліва на матэрыялы й уборы з воўны, штучных мадэрных вырабаў. Гэтакіх можна высылаць да 3 м. ці штук, а пошліны раўняюцца рынковай цене. Нам дазволілі толькі 35 фунтаў вагі (13 кг).

Атрымаеце яе за 3 месяцы. Мы стараліся як найбольш улажыць рознакаляровых матарыялаў і ўбораў пераважна для дзявоцкага роду, але маюцца і некаторыя рэчы і для мужчынскага

15 сакавіка 60

Дарагія,

Сённяня я выслаў Вам пасылку з матарыяламі 29 фунтаў. У пасылцы 32 ярды (1 ярд - 90 см) розных баваўняных вырабаў, 16 ярдаў раёну і нылёну, 9,5 ярдаў воўны і падобнай да воўны, 2 гатовыя сукенкі, 2 гатовыя блузкі, 1 святар, 2 рубашкі і 2 пары портак для мужчынаў, пара чаравікаў для бацькі і бліскучкі для паненкі. Больш саветы не прапускаюць, і я некаторыя матарыялы забраў дахаты.

Думаю, што за якія 2 месяцы Вы атрымаеце. Жывем мы па старому, усё даражэ, а заробкі старыя, так што ніяк ня можна часцей Вам памагчы.

Што ў Вас добра? Пішыце.

Усім Вам ад нас усіх сардэчнае прывітаныне.

Ваш Вацлай

(Подпіс)

Дарагія,

У гэтых днях я вам выслаў пасылку больш як 16 кг. з тэкстыльнымі матарыяламі і гатовымі жаночымі сукенкамі. Пераліцаць усяго ня буду, думаю, што ўсё атрымаеце ў цэласці, а гэта будзе Вам неспадзянка. Я і так быў задоўжаны за Вамі амаль 2 гады з пасылкай. Вы хіба падумалі, што я пра вас забыўся. Зусім не, выбіраўся высласць яшчэ ў мінулым годзе, але заўсёды былі тыя ці іншыя перашкоды. Цяпер аб авязковая стала чарга на Вас, і вось хутка высланую пасылку атрымаеце. Пэўнэ-ж, мы жывём у лепшых умовах, як Вы, але (гэтае няшчаснае але...) вельмі разгарнуцца нельга. Самых падаткаў прыходзіцца плаціць каля 27 працэнтаў заробку. Так мы за прошлы год заплатілі каля пайтары тысячы даляраў аднаго падатку. А усякія убяспечэнні цягнуць сотнямі. Ёсьць і іншыя эміграцыйныя выдаткі. Усё гэта спыняла наша жаданьне памагчы хоць крыху Вам. Напішыце ў наступным лісце разъмеры вонраткі, якую кожны з вас носіць (чаравікі,

касьцюмы, сукенкі і г.д.) бо часамі ёсьць нагода тое-сёе купіць, а няведама, ці куплена будзе Вам пасаваць. Ня думайце, што тут цяжка з купляй. Не. Тут завалены ўсе чиста магазыны усім, чаго душа хоча. Толькі цэны на модныя рэчы высокія. Многія магазыны пасьля сьвятаў ці сезонаў на палавіну ці больш зьніжаюць цэны, і тады ёсьць нагода купіць, бо за высыланыя вам рэчы трэба плаціць мыта (пошліну) рознай вышыні, што й танней купленыя рэчы робіць іх дарагімі. Пішыце таксама, што Вам вельмі патрэбна. Пішыце, як жывеце й працуеце. Кожная вестка ад Вас нас цешыць, асабліва калі Вы ўсе здаровыя. Здымкаў гэтым разам не шлю, бо асаблівых ня маём. Агульнае палажэнне ў Вашай краіне нам вядома, мы яго добра вывучаем. Мы тут дзякуем Богу, што ўсе здаровыя й працуем без перарываў. Аля ўжо ходзіць у гімназію й выдатна вельмі вучыцца. Наагул за граніцай дзеци усіх нашых родзічаў вучыцца вельмі добра й стаяць вышэй за тубыльцаў. Тое сама наглядаецца ў Эўропе й Аўстраліі. Гэта съведчыць, што наш народ здольны ды зможа ўсюды даць сабе рады. Нашыя дзеци гавораць на розных мовах: па нямецку, француску і па свайму, чаго пераважна рэдка знайсці сярод мясцовых.

Прывітаныні Вам усім. Чакаем весткі ад Вас.

Ваш Вацлаў, Ірэна і Аля
10 красавіка 1962

Дарагія

Жадаем Вам многа шчасціця і здароўя у надыходзячым 1963 годзе. Хай Бог спорыць Вашу працу і Вас усіх багаславіць.

Мы жывем па старому, усе здаровыя, працуем на старых месцах, а Аля ходзіць у гімназію другі год. Вучыцца вельмі добра. У нас маразы першы раз пачаліся толькі сяноўня 11 сінегання. Сяноўня мароз калі 10 градусаў ніжэй нуля па Фарэнгайту, гэта на ваш тэрмамэтр калі 20 градусаў марозу. Печка аўтаматычна гудзіць і гудзіць каб утрымаць цяпло у нутры хаты. Печка у нас на газ дык няма ніякай заботы. Яна сама запальваецца, тухне і г.д. калі патрэба. Усё Чыкага, як і уся Амерыка рыхтуеца да сьвятаў. Таўкучка у крамах усякіх. Найбольш купляюць падаркі для дзяцей, гэта ёсьць розныя цацкі, забаўкі, лялькі, штучных звяроў, маленькія машыны, ракеты, пісталеты-забаўкі і г. далей. А купляюць іх вельмі многа. Кожная дзяціца будзе хваліцца, колькі розных падаркаў атрымала ад бацькоў, ад дзядоў, цётак, дзядзькоў і г.д. Купляюць адзенінне, абутак, ежу і усякія смакалыкі і напіткі. Увесь горад ужо месяц таму прыбраны па святочнаму. Усюды стаяць запаленыя і абвеснаныя блыскоткамі ёлкі, парадныя вуліцы кожны стаў лятарні удэкарованыя ялінкамі, дзедам Марозам, аленямі, каляровым съвятлом. Увесь святочны сезон пачаўся у мінулым месяцы парадай уезду Дзеда Мароза (Св. Мікалая, Saint Clous) у горад. Больш мільёна людзей прыглядалася гэтай парадзе. Ішлі школьнікі, артысты, багата удэкарованыя самаходы з сцэнамі з каляндніх казак. Усё гэта каштавала, мільёны даляраў, але гандляры робяць на тое шум, каб зарабіць перад Калядамі. Усюды гудзіце на вуліцах калянднія музыка, Дзедаў Марозаў у чырвоным адзеніні тысячы ў магазынах і на вуліцы. Усё гэта будзе трывана толькі да 25 снежня, а пасля ужо 26 снежня ужо будуць валяцца павыкіданыя калянднія ёлкі, бо крамнікі больш не патрабуюць Калядаў. Для іх Каляды гэта жніво. Таму каляндні час як у вас быў калісьці ад куці 24 снежня да

трох каралёў, тут страшэнна бедны. Усё кончыцца Новым Годам.

Як і заўсёды, абяцаемся у 1963 г. выслаць Вам пасылку. Хай Бог дапаможа. Цалуем вас усіх.

Вацлаў, Ірэна і Аля

Дарагі Эдзюк,

Найлепшыя прывітаньні табе і ўсёй Тваёй сям'і. Як маешся і як жывеш. Вельмі буду рады атрымаць ад Цябе пісульку аб здароўі Твайм і Тваёй сям'і. Напішы, калі будзеш мець ахвоту, колькі маеш дзетак як вялікія і як гадуюцца. Калі хацеў-бы, каб я табе выслаў які падарак, то напіши, што найбольш патрэбнае, калі патрабуеш віратку ці абутак для дзяцей, то напіши колькі гадоў маюць дзецы і размеж ног для падбору абутку.

Цалую Вас моцна

(Подпіс)

Дарагія,

Ліст Ваш я атрымаў. Вы скромна просіце, каб мы выслалі свэтар для Чэсіка. Мы зараз ня можам выслаць свэтара, бо адзін свэтар нас многа каштаваў-бы, а Вам невялікая помач. Справа ў тым, што пры малой ці вялікай пасылцы трэба плаціць каля 20 даляраў сталых коштаў для фірмаў якія перасылаюць пасылкі ў СССР. Таму выгадней для Вас атрымаць большую пасылку. Пэўне, нас каштуе большая пасылка больш грошай, але мы хочам Вам больш памагчы, чым адным светрам. Таму прыдзецца Вам быць некаторы час церпялівым. Вы стаіце цяпер на другой чарзе пасыльня Казюка, і мы тут ужо маем частку матарыялаў для Вас. Купілі і алеганцы свэтар для Чэсіка. Вам магчыма трудна зразумець, чаму мы такія павольнія. Павольнасць гэтая не ад нас залежыць. СССР бярэ амаль такую мытную (пошліну) плату, як тут мы плацім за тавар. Мы у аснаўным звычайнія рабочыя і то на пазыцыях некваліфікованых рабочых. Наш заробак у парашунні з Вашым - вялікі, але тут ablічана і цэны, што ня вельмі разгонішся. Мы ведаєм, што у Вас цэны амэрыканскія, а плата як кот наплакаў, але выдатна памагчы вам не так проста. Мы дзякуем Богу, што маем і такую магчымасць, што самі знаходзімся ў лепшых умовах ды Вам, хай сабе слімазарна, але ў стане памагчы бяз падарвання свайго жыцьця. Вам пэўна дзіўна, што я на палажэнні рабочага. Каб заняць лепшае становішча паводзля тутэйшых вымаганьняў я мусяў-бы пайсьці яшчэ раз на універсітэт і здаць навукі раней мною скончаныя. Тут бачыце патрабуюць толькі лекараў і інжынеру, а нашая навука ім мала патрэбная. Ведама, цяпер на нямаладыя гады мае нанава вучыцца ў чужой мове не так проста. Каб вучыцца трэба мець грошы каля 10,000 даляраў. Дык мне выгадней быць на палажэнні звычайнага работніка. Думаем, што наша дачка, Аля, зможа заняць лепшае становішча. Зрэштай не так крыўдна. Я цяпер як звычайны некваліфікованы рабочы маю 360 даляраў у месяц, гэта значыць куды больш, як у вас высока кваліфікованы інжынер. Ня значыць гэта, што мы можам больш, чым робім. Мы кожны дзень з думкай аб Вас. Вы - неадлучная частка нашага жыцьця. Таму нам радасны кожны Ваш ліст, кожная вестка ад Вас. Мы затрачваем аграмадныя грошы, каб ведаць аб Вашым жыцьці, на Вашыя газэты, часапісы, кнігі. І дзякаваць Богу не наракаем на сваё жыцьцё.

Мы вельмі цешымся, што Чэсік вучыцца. Гэта адзіная дарога да лепшага жыцця. Хай яму Бог дапаможа асягнуць найлепшыя вынікі. Пішыце аб сваім жыцці, памятаючы, што мы жывем Вашым жыццём.

Дасьць Бог наступяць лепшыя часы.

Цалую Вас усіх

Вацлаў

Дарагі Эдзюк і ўсе родныя!

17 сакавіка мы выслалі Вам пасылку цераз Бюро ў Чыкага, што займаецца такімі перасылкамі. Аказалася, што цяперашнія ўмовы даволі абмяжованыя. Асабліва на матарыялы й уборы з воўны, штучных мадэрных вырабаў. Гэтакіх можна выслаць па 2-3 м. ці штук, а пошліны раўняюцца рынковай цане. Нам дазволі толькі 25 фунтаў вагі (13 кг). Атрымаеце яе за 2 месяцы. Мы стараліся якнайбольш улажыць рознакалорных матарыялаў і убораў пераважна дзявоцкага роду, але маюцца некаторыя рэчы і для мужчынскага. Прышлося 2/3 прынесенай пасылкі забраць дамоў. Нічога не парадзіш. Кошт усіх пошлінаў і аплаты вагі гэтай перасылкі - 200 даляраў! Ясная рэч, Вам нічога не прыдзецца даплачваць.

Дачка Рома мае дачушку. Мае 2 месяцы і называецца Рысса. Нас гэта падзея міма радасці шмат каштавала. Справа ўтым, што асэкурацыйныя кампаніі, што пакрываюць кошты шпітальных хваробаў, выключаюць парод у маладажонаў. Такім чынам нам прышлося заплаціць кошты пароду 600 дал. Наступныя пароды будзе плаціць асэкурацыя... Маладыя яшчэ слаба ўладжаныя, патрэбная грашовая дапамога. Нам ведама унучка! Як не дапамагчы?!

Самі, хоць маем ужо па 65 гадоў, усьцяж працуем на старых мясцох. Пэнсыі ў зраўнаныні да нашых цяперашніх заробкаў больш, як тро разы меншыя. З такіх грошай не перажывеш ды не заплаціш падатку за собскую хату, за якую трэба плаціць блізка тысячы даляраў на год! А кошты яе ўтрыманья, апал, электрыка, вада, эсэкурацыя ад агню - каля 2 тыс. даляраў на год...

Дзякуем Богу, што дазваляе нам працаваць ды пакрыху памагаць іншым. Цяпер вартасць даляра спала на 40 прац. Заробкі нам падвысілі адно на 8-10 прац. Усе цэнны і аплаты падскочылі ўверх да 40 прац. Адным словам Амэрыка ўжо ня тая, як была раней!

Напішыце, як атрымаеце пасылку свае уражаныні і наколькі яна можа быць выкарыстаная ў аканомчым сэнсе.

Цалуем Вас усіх

Чыкага, 5 красавіка 1975 Вацлаў і Ірэна

(Подпісы)

Да друку падрыхтавалі Ян Габіс і Андрэй Вашкевіч

Уладзімір Прыхач

КАЛЬВАРЫЯ ВЁСКІ ДУБОК

Ёсць у нашым рэгіёне мясціны, якія прывабліваюць наведвальнікаў сваёй прыгажосцю і таямніцай мінулага. Адным з такіх месц зяўляецца комплекс сакральных мураваных пабудоў і ўзышчаючыхся ў пэўным парадку драўляных крыжоў размешчаных на левым малаяўнічым беразе Вяллі ў ваколіцы вёскі Дубок Астравецкага раёна. Неаднойчы тут увагу воднага турыста і пешага вандроўніка прыцягваў ці то гrot з выявай Маці Божай і крынічкай з крыштальна чысцютай вадой, ці велічная мураваная брама аздобленая цікавым народным кавальствам на стромкім пейзажным беразе ракі, ці іншыя мясцовыя дзівосы...

Усе гэтыя ўзвядзенія чалавечым талентам рэлігійна-культурныя аб'екты маюць свою непаўторную і старажытную гісторыю, спрыяюць развіццю краязнаўчай зацікаўленасці ўсё большай колькасці наведвальнікаў гэтай мясціны, якія з паshanай ставяцца да гісторыі і культуры Бацькаўшчыны.

МІНУЛАЕ ДУБОЦКІХ НАВАКОЛЛЯЎ

З даўніх часоў балоцістыя і густыя лясныя абшары паміж Жодзішкамі-Данюшавам-Соламі-Гервятамі-Нястанішкамі лічыліся кутом паганскаі веры дадзенага края. Не маючы значных сухапутных шляхоў зносяні блакітная стужка Вяллі ўвесь час адыгрывала галоўны гандлёва-транспартны і інфармацыйны канал, злучаючы значныя цэнтры вытоку і вусця ракі. Па ёй ішло засяленне края ў мінулым, ствараліся асяродкі мясцовага жыцця з нязменным традыцыйным побытам, аб чым сведчаць шматлікія частковыя захаваўшыся курганны паабапал ракі каля Ашмянца, Андрэяўца, Пільсці, Углянай, Татарскіх гор насупраць Жодзішак, Дубка. Адначасова тут ўзнікаюць значныя паганская рэлігійныя цэнтры.

Пры правядзенні воднай экспедыцыі па вывучэнню Вяллі і яе берагоў у 1857 годзе Канстанцінам Тышкевічам упершыню былі выяўлены свяцілішча каля Татарскіх гор паблізу Жодзішак і Тупальшчыны. Першае складалася з вялікага камяння атачонага двумя радамі меншых камянёў, а археалагічныя знаходкі каля Тупальшчынскага Вялікага каменя далі падставу даследчыку лічыць яго " алтаром паганскаі веры ў Літве ". Не аbmінулі сваёй увагай гэтыя мясціны навукоўцы і ў наступным 20 стагоддзі. Маштабнае вывучэнне курганоў у Дубку і навакоплях адбылося археолагам Г.Цэгак-Галубовіч у 1935 годзе, прадоўжана ў 1999 годзе раскопкамі каля недалёкага Тупальшчынскага каменя і курганоў вядомым беларускім археолагам Эдвардам Зайкоўскім. Па знайдзеных ў час апошняга даследвання матэрыялах быў зроблены вывод аб tym, што пахаванні ў курганах можна датаваць першай паловай ці сярэдзінай 13 стагоддзя, знаходзяцца яны ў арэале распаўсюджання курганоў усходнелітоўскага тыпу. Як мяркуе навукоўца,

курганная група і Вялікі камень з каменнай абкладкай вакол яго ў мінульм у'яўлялі адзіны культаўы комплекс . Аб чым маглі сведчыць і знаходкі рэшткаў рытуальнага ключа з каляровага металу, адзін пярсцёнак з салірным знакам у выглядзе свастыкі, дзве бразготкі з крыжападобнымі проразамі ўнізе.

На карце 1865-1866 года на месцы Дубка пазначаны “ Господский Двор Новосёлки ”, што нагадвае пра існаванні тут маёнтка побач з вясковым паселішчам. Але назва гэтай мясцовасці мае больш глыбокія вытокі. Той факт, што у дадзеным месцы спакон вякоў раслі шанаваныя продкамі дубравы, якія і далі тапанімічную назву, можа пацвердзіць адзін з велізарных дубоў вёскі. Гэта амаль апошні захаваўшыся са старажытнасці помнік прыроды ўсяго ўзбярэжжа Вяллі якім мы можам па праву ганарыцца. Вось у такім адметным месцы ў першай палове мінулага стагоддзя была наканавана лёсам пабудаваць капліцу, набыўшую назыву Курганская.

КУРГАНСКАЯ КАПЛІЦА

Пачаткам будаўніцтва дадзенай хрысціянскай святыні лічыцца 1928 год. Менавіта 80 год таму было выбрана гэтае найпрыгажэйшае месца сярод параскіданых вакол старадаўніх курганаў у жодзішкай парадкі для пабудовы храма. На наступны год, 29 мая 1929 года, біскуп Уладзіслаў Бандурскі асвяціў капліцу пад назовам Маці Божай Нястомнай Дапамогі, вобраз якой лічыцца таксама за вобраз Маці Божай Смуткуючай.

Храм вырашаны ў традыцыях народнага драўлянага дойлідства па тыпу 3-х нефавай безвежавай базілікі. Цэнтральны, вышэйшы за бакавыя неф завершаны паўвальмавым дахам, які раней быў крыты гонтам, цяпер жа перакрыты шыферам. Уваходны вальмавы навес ганка падтрымліваюць два драўляныя слупы. Зруб збудавання вяночнай канструкцыі складзены з абчэсаных бярвенняў і абаліраецца на падмурак з валуноў. На галоўным фасадзе месціцца драўляная скульптура Збавіцеля на крыжы, а сам касцёл завершаны металічным крыжком вытанчанай кавальскай работы, спалучуўшай пры гэтым народныя традыцыі з рэлігійным сэнсам. Свядомасць кожнага, ўпершыню набліжаючагася да капліцы наведвальніка, ўзрушаюць звітъя вянкі і аздабляючыя страху дубовыя галінкі, знаходзячыся побач з уваходам дзве каменныя кропельніцы і прыбітая да сцяны драўляныя маскі аскаленых пашчай драпежнікаў - адбіткі старадаўнага мінулага края. Напэўна на Беларусі больш нідзе не сустракаецца такога дзіўнага спалучэння і таму гэтае асаблівасць надае унікальнасць дадзенаму помніку.

У 1934 годзе дырэктар фабрыкі “ М.О.І. „ з Катавіцы ахвяраваў да капліцы 40 кілаграмовы звон, прыгожы меладычны гук якога штогод па святах запрашае шматлікіх вернікаў на набажэнства. Першапачаткова ён знаходзіўся на высокай 4-х слупавой званіцы завершанай піраміdalным гонтавым дашкам, цяпер жа звон месціцца на простай двухслупавой канструкцыі. Побач з касцёлам узвышаецца вялікі рагытэтны драўляны крыж з нядзельнага дня 7 ліпеня 1935 года, аб чым сведчыць памятны запіс на ім.

Аднак існуючая капліца мае больш даўньюю гісторыю і глыбейшыя традыцыі ўшанавання сваёй заступніцы у дадзеных мясцінах. Яе папярэднікам быў асвечаны

ў 1814 годзе філіяльны касцёл у недалёкім маёнтку Пастарыні. Той касцельчык у Жодзішкайской парафії быў невялікім, драўляным, крыты саломай, меў дзве вежы і столькі ж закрысцій. Збудаваў яго уладальнік Пастарынь, былы памежны суддзя Свянцянскага павету Ігнат Жолудзь і меў назову Маці Божай Смуткуючай. Фундатар абавязаў сваіх паслядоўнікаў па пастарынскім двару выплачваць штогод жодзішкайскуму пробашчу па 15 рублёў, за што апошні павінен быў даязджаць на сваіх конях у Пастарыні і адпраўляць набажэнства ў першы дзень кожнага месяца, у дні Маці Божай Смуткуючай, іншыя значныя рэлігійныя святы.

Трагічнай датай у жыцці храма стала 18 снежня 1894 года, калі было забаронена ў ім адпраўляць набажэнства і пасля чаго пачаўся паступовы яго занядзяд, які завяршыўся поўным знішчэннем касцёла ў гады першай сусветнай вайны. Дрэва пабудовы пайшло на апал нямецкіх казарм, касцельнае начынне назаўсёды страчана. У пасляваенны час быў толькі знойдзены зламаны крыжык з алтара, які пастарынскія жыхары прыматацавалі да памятнага драўлянага крыжка паўстаўшага на месцы былога сваёй хрысціянскай святыні. Пасля вяртання мясцовага жыхарства парафії з прымусовага выгнання ў бежанства, адбудовы сваіх гаспадарак і пацярпелага ад вайны жодзішкайскага касцёла, паўстала думка аб узнаўленні філіяльнага касцёла. Справе садзейнічала і тое, што у час ваенных ліхалеццяў захаваўся тэстамент Жолудзя на пабудову і аблігуюванне пастарынскага касцёлу, працягвалася далейшае шанаванне сярод парафіян вобраза Маці Божай Смуткуючай. Так вырашылася пытанне з узвядзеннем хрысціянскага храма, але ужо ў вёсцы Дубок. З пабудовай і асвячэннем мураванай капліцы у Стайбуцева Смаргонскага раёна ў мінулым 2007 годзе была вернута нашчадкамі даніна ўдзячнай памяці ў дачыненні да філіяльнага пастарынскага касцёла, бо менавіта ў той мясціне распачыналася першапачатковая гісторыя яго ўзнікнення і шанавання.

МАРЫЯНСКАЯ КАЛЬВАРЫЯ

Пасля узнікнення Курганскай капліцы яна становіцца прысягальным цэнтрам для каталіцкіх вернікаў усіх бліжэйшых наваколляў і таму у 1936 годзе нараджаетца думка аб узвядзенні тут сямі стацы (гэтыя лацінскія тэрмін можна перакласці як стаянне, але ўжываецца ў літаратуры і тэрмін стацыя) смутку Маці Божай, так званая Марыянская Кальварыя. Кальварыя у каталікоў Беларусі, Літвы і Польшчы называліся сакральныя святыя месцы прысвечаныя культу крыжовага шляху, куды збіраліся натоўпы набожных на пакланенне. Закладваліся яны звычайна на ўзгорках, прыгадваючы пры гэтым размяшчэнне Іерусаліма, на якіх ставіліся стацыі крыжовага шляху ў форме крыжоў, капліц і касцёлаў. Кальварыі ахоплівалі таксама дарогі Маці Божай з каплічкамі. Як у выпадку з кальварыяй у вёсцы Дубок яны найчасцей засноўваліся калі месцаў былых паганскіх цэнтраў веры, у атачэнні курганоў, святых дубраў і крыніц.

Напружаная праца 1936 года дала свой выніковы плён. У хуткім часе была вымуравана першая стацыя ў выглядзе брамы з дзвюх ладных вежаў злучаных прыгожай сімвалічнай аздобай. Можна адзначыць, што ўсё кавальства сакральнага комплекса выканана ў народным характеру, з мастацкім густам, не мае паўтору і

сведчыць аб вялікім прафесійным узроўні майстра.

Трэцяя стацыя з'явілася на месцы крынічкі з цудадзейнай гаючай водой. Старажылы распавядаютъ аб тым, што калісьці на гэтым месцы было яўлэнне Маці Божай, а потым забіла крыніца. Верагодней усё ж другая версія па якой крыніца, як амаль усе такія водныя прытокі Вяллі, мела ў старажытнасці сакральны сэнс і была месцам пакланення сілам прыроды. Прыстасаваўшы яе да новых умоў, вымуруваецца над крыніцай грот з палявых каменняў і ўстанаўліваецца ў ім скульптура Маці Божай. Уверсе грота выбіваецца дата 1936 напамінаючая аб годзе завяршэння пабудовы гэтага помніка дойлідства

. Цікавай у архітэктурным вырашэнні стала і шостая стацыя Кальварыі. Уяўляе яна невялікую па памеры, квадратную ў плане, вымураваную з цэглы і валуноў капліцу пакрытую двухсхільным дахам, завершаную ля фасада цаглянной званічкай. Маючы шырокія дзвёры яна дае магчымасць прыняць удзел у набажэнстве шматлікай грамадзе вернікаў. Капліца асвечана пад назовам Маці Божай Смуткуючай. На фасадзе прымацавана мемарыяльная шыльда, дзе пазначана:

KTO TE KAPLICE MÍJA
NIECH ZMOWI POBOŽNIE
ZDROWAS MARYA
ZA DUSZE
S.† P.
IGNACEGO SIDOREWICZA
ZMARŁ 20-VI-1936 ROKU

На стацыях у той час прымацоўваюцца абрэзы маляваныя на блясе ксяндзом Баляславам Грамза. Разам з іншымі стацыямі, якія ўяўляюць сабою дубовыя крыжы, Кальварыя была асвечана 30 жніўня 1936 года. Негледзячы на дождж у той святочны дзень на Ціхай даліне, так завеца ў народзе гэтае месца, сабралася каля 6 000 вернікаў з суседніх Гервятаў, Нестанішак і Жодзішак. Магчыма колькасць прысутных на ўрачыстасці ў даунейшай пісьмовай крыніцы пададзена і завышана, але ў той час дубоцкая Кальварыя сапраўды становіцца адным з вядомых рэлігійных цэнтраў усяго рэгіёна, сюды наведваючыя пілігрымы з розных куткоў не толькі Захадній Беларусі, але Літвы, Польшчы і на працягу года іх агульная колькасць, цалкам верагодна, магла складаць больш 10 000 наведвальнікаў.

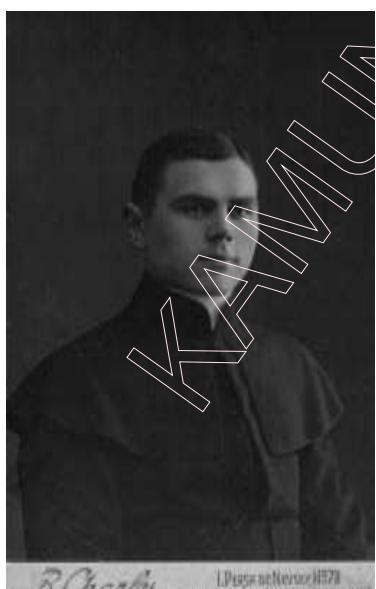
Кальварыя ў гэты перыяд бярэ пад сваю апеку Ордэн айцоў марыянаў. Члены гэтага катализца манаскага ордэна Таварыства Бязгрэшнага зачацця Дзевы Марыі прымаюць чынны ўдзел у адбываючыхся ў Дубку ўрачыстасцях, іх друкарня "Марыяnum" у Вільні выдае адпаведную дапаможную рэлігійную літаратуру. Узначальвае Ордэн у час станаўлення Кальварыі ўраджэнец дадзеных мясцін (нарадзіўся ён у суседній, ляжачай у 4-х кіламетровай адлегласці ад Дубка, вёсачцы з мілагучнай назвай Плавушка тойжа парафіі) вядомы рэлігійны дзеяч, удзельнік беларускага нацыянальнага руха Андрэй Цікота.

Штогод у першую нядзелю ліпеня дубоцкая Кальварыя зібрае на ўрачыстасць шматлікіх пілігрыміаў з усіх куткоў края і замежжа. У гэты святочны дзень наведвальнікі не толькі ўмацоўваюць малітвой веру, прамаўляюць слова зямной удзячыннасці і павагі сваёй нябеснай заступніцы, але аддаюць даніну памяці стваральнікам дадзенага шанаванага і ўтульнага кутка на беразе Вяллі. Кальварыя годна вытрымала выпрабаванні часу, а вера, як дзве тысячы год таму, кранае і выратоўвае чалавечыя душы, працягваючы далейшае сваё існаванне. Ва векі

“АДЗІН З ПАВАЖАНЫХ І ЗАСЛУЖАНЫХ НАШЫХ ДУХОЎНЫХ ДЗЕЯЧОЎ”

На смаргонскай зямлі нарадзіўся цэлы шэраг культурна-грамадскіх і рэлігійных дзеячоў, якія сваёй самаахвярнай дзейнасцю аставілі значны след у нацыянальной самасвядомасці беларускага народа. Лёссы двух такіх вядомых душпастыраў былі вельмі падобнымі. Як тым, што амаль адначасова нарадзіліся ў гэтым кутку Віленшчыны, ўсё сваё свядомае жыццё ім наканавана было працаўцаў на ніве беларускай культуры, так і тым, што амаль адначасова іх не стала ў далёкім Тайшэце за Байкалам, у сумнавядомых з-за рэпресіі лагерах.

Калі пра постаць знакамітага ўраджэнца вёскі Арляніты ксяндза Адама Станкевіча (1892–1949) неаднойчы пісаў часопіс “Куфэрак Віленшчыны”, пра гэтага выдатнага дзеяча выходзіць апошнім часам шмат даследванняў і кніг, то пра каталіцкага святара ўсходняга абраду, генерала ордэна айцоў марыянаў, архімандрыта Андрэя Цікота (1891 – 1952) не шмат звестак можна знайсці ў надрукаваных артыкулах і ўспамінах. Але ён варты адпаведнай памяці суайчыннікаў і нашай чалавечай павагі.

Андрэй прыйшоў на свет 5 снежня 1891 года ў размешчанай недалёка ад значнага рэлігійнага асяродка Жодзішкі вёсцы з мілагучнай назвай Плавушка. На той час дадзенae паселішча на правым мяляўнічым беразе Вяллі адносілася да Дубатоўскай воласці Свянцянскага павета Віленскай губерні. Да сённяшніх дзён у гэтай невялічкай вёсачы з некалькіх двароў толькі родная хата будучага вядомага рэлігійнага дзеяча збераглася амаль у першапачатковым выглядзе і таму можна падзівіцца той беражлівай акаличнасці, што гістарычная пабудова захавалася для нашчадкаў праз больш чым стагоддзе. Ён быў другім і найменшым сынам у сялянскай сям'і Фелікса Цікоты. Дакладна пакуль невядома дзе А.Цікота атрымаў пачатковую адукацыю, так як у Плавушцы не было сваёй школы, але можна меркаваць, што першыя веды ён набыў у размешчаным побач маёнтку Тупальшчына. Яго уладальнікі прыхильна ставіліся да жадання

Архімандрит а. Андрэй Цікота

*Хата ў вёсцы Плавушка, дзе нарадзіўся
а. Андрэй Цікота*

тутэйшых бацькоў даць грамату сваім дзесяткам і таму давалі магчымасць вучыцца дзяртве ў сваім маёнтку. Магчыма, ўладальнікі Бакшанская прычыніліся і да далейшай яго гімназічнай вучобы. Ускосным сведчаннем чаго ёсьць той факт, што сам Цікота пазначаў сваім месцам нараджэння Тупальшчыну, аддаючы гэтым павагу месцу свайго адукацыйнага пачатку і жыццёвага станаўлення.

Вытрымаўшы ў маі

1909 года экзамен на

званне аптэкарскага вучня пры экзаменацыйнай камісіі Віленскай навучальнай акругі ён атрымоўвае права з верасня таго ж года вучыцца ў Віленскай духоўнай каталіцкай семінарыі. У гэтай навучальнай установе студэнтамі клерыкамі былі таксама будучыя вядомыя беларускія каталіцкія святары Я.Германовіч, В.Гадлеўскі, М.Пястроўскі, Я.Рэашаць, А.Станкевіч, К.Стаповіч, В.Шутовіч. У ліку лепшых студэнтаў працягвае з 1913 года за казённы кошт навучанне ў Пецярбургскай Імператарскай рыма-каталіцкай Акадэміі. Уваходзіць з дня заснавання ў гурток беларускай студэнцкай моладзі ў дадзенай установе. Пра яго час вучобы святар Язэп Германовіч распавядае: “ Помню, як А.Цікота прыбыў да нас у Віленскую Духоўную семінарыю: малады, весялун, пяюн, гаварун. Любіў з усімі паспрачацца, нават з прафесарамі, але не ўмееў з нікім сварыцца. Мала прысядаў да кніжкі і няшмат адзначаўся між іншымі; але ў канцы навукі неспадзявана аказаўся першым і наймацнейшым студэнтам. Яго паслалі ў Пецярбургскую Духоўную Акадэмію. Адтоль выйшаў элегантам з цудоўнай чупрынай – вясёлы і паважны, наўмы і сур'ёзны, прафесар і юнак, задзёрысты дыскутант і глыбокі філосаф.”

З яго ўдзелам 24-25.4.1917 года праходзіць першы з’езд беларускіх каталіцкіх святараў у Мінску, ён становіца сябрам саюза ксяндзоў-беларусаў. Выйшаўшы з Акадэміі у 1917 годзе са ступенню кандыдата багаслоўя А.Цікота быў накіраваны ў Маладзечна. Узначаліўшы тутэйшы прыход ён заснаваў тут прыходскую школу, прыняў ўдзел у пасляваенным ўзнаўленні рэлігійнага і культурнага жыцця рэгіёна. Памяць пра гэты перыяд жыцця святара доўгі час жыла ва ўспамінах землякоў, якія добрым словам узгадвалі падтрымку ксяндза ў цяжкія гады галечы надыйшоўшай пасля ваенных віхураў першай сусветнай вайны. З адкрыццём ў 1918 годзе беларускай каталіцкай семінарыі ў Мінску кс. Цікота быў запрошаны на пасаду прафесара фундаментальнай і дагматычнай тэалогіі і працаваў да ліквідацыі семінарыі ў 1920 годзе. Уступіўшы ў верасні 1920 года ў орден айцоў марыянаў праходзіць навіцыят ці перыяд паслушання ў літоўскім Марыямпалі.

Праз год, 24 верасня 1921 г., склаў законныя шлюбы і затым выязджае ў ЗША для місіянерскай дзейнасці і адначасовага збору сродкаў на адкрыццё кляштара на Беларусі.

Восенню 1923 года А.Цікота прыязджае ў Друю і 7 мая 1924 года на падставе дэкрэта Віленскага біскупа Юрыя Матулевіча засноўвае кляштар айцоў марыянаў. Дзякуючы яго выдатным арганізацыйным і адміністрацыйным здольнасцям у першыя гады дзейнасці быў адноўлены і разбудаваны кляштарны будынак, адрамантаваны касцёл, наладжана гаспадарка... З мэтаю выхавання законнікаў і душпастыраў тут пад яго кіраўніцтвам быў заснаваны навіцыят, а крыху пазней з яго ўдзелам быў створаны студыйны дом для клерыкаў-марыянаў у Вільні. Для выхавання інтэлігэнцыі тут ў 1924 годзе была арганізавана школа, а з 1930 года - гімназія імя С.Баторыя. З дапамогай суперыёра марыянскага кляштара А.Цікоты 23 красавіка 1924 года была заснавана беларуская кангрэгацыя сясцёр Эўхарыстак усходняга абраду для працы сярод праваслаўнай моладзі. Асветніцкая праца друйскага кляштара па беларусізацыі нацыянальна-рэлігійнага жыцця і пашырэнню царкоўнай еднасці дала важкі выніковы плён. Гэты перыяд яго жыцця кс. Адам Станкевіч у сваёй кнізе “Родная мова ў святынях” выдадзенай у Вільні ў 1929г. адлюстроўвае наступным чынам:

“Урэшце заслужвае так жа на асаблівую ўвагу ў справе роднай мовы ў святыні Друя, Браслаўскага павету, цяпер сяліба айцоў Марыянаў.

У Друі беларускія казанні началіся яшчэ з 1917 г. Ад слáўных часоў арцыб. Роппа. Ад гэтага году аж да году 1924 беларускія казанні бывалі ў Друі не сістэматычна, не пастанінна, а час ад часу. У годзе 1924 біскуп Юры Матулевіч Друю перадаў айцом Марыянам, якіх ён, як ведаем, быў генералам. На чале друйскага кляштару айцоў Марыянаў, прыняўшы манаштва, стаў беларускі ксёндз Андрэй Цікота.

У Друйскім кляштары беларускія казанні адбываюцца што нядзелі і што свята па нешпары. Падчас 40-гадзіннага набажэнства, якое пачынаецца 8 снежня ў дзень Непавіннага пачацца Маці Божай і трывае, як вядома, тры дні, беларускія казанні бываюць па раніцы а гадзіне шостай. Адбываюцца там так жа казанні на роднай мове народу ў месяцы траўні, калі прыпадае маёвае набажэнства па вёсках Друйской парофіі.

У граніцах Друйскай парофіі знаходзіцца мясцовасць Малькаўшчына, у якой ёсць Капліца. Вось-жо туды айцы Марыяне з Друі даязджаюць што нядзелі, а часам і ў свята і там так жа гавораць польская і беларускія казанні.”

У другой палове 20-х гадоў А.Цікота прымае чынны ўдзел у беларускім жыцці па-за межамі друйскага кляштара. Ён у складзе беларускай групы ў якую ўваходзілі святары А.Леваш, Ф.Чарняўскі, Я.Рэшаць і дзве свецкія асобы: А.Клімовіч і Ф.Грышкевіч,

*Сівалічная магіла айца
Цікоты ў Жодзішках*

бярэ ўдзел у пятym Унійным кангрэсе ў Велеградзе 20-24 ліпеня 1927 года. На святкаванні 10-х угодкаў абвяшчэння незалежнасці Беларусі 25 сакавіка 1928 года айцец Цікота адслужыў для ўдзельнікаў урачыстасці Святую імшу. З гэтай нагоды газета "Беларуская крыніца" паведаміла, што пры алтару заходзіўся: "...адзін з паважаных і заслужаных нашых дзеячоў а. марыянін Цікота".

Пасля абрання Андрэя Цікоты 21 ліпеня 1933 года генеральным настаяцелям (генералам) марыянскага ордэна ён павінен быў пакінуць Другую і ад'ехаць у Рым. У гэты перыяд жыцця ен з візітацыямі наведвае Латвию, Літву, Філіпіны... У лістападзе 1939 годзе ў сане архімандрыта яго накіроўваюць у Харбін апостальскім адміністраторам грэка-каталикай царквы ў Маньчжурыі. Пасля яе ліквідацыі 22 снежня 1948 года арыштаваны разам з групою беларускіх святароў кітайскімі ўладамі і праз некалькі дзён перададзены органам савецкай бяспекі. Быў беспадстаўна абвінавачаны ў шпіянах на карысць Ватыкану і Японіі, асуджаны на 25 гадоў канцэнтрацыйных лагероў. Будучы цяжка хворым, знаходзячыся ў нечалавечых умовах так званага "Камышлагу" святара Андрэя Цікоты не стала 11 лютага 1952 года. Па ўспамінах французскага святара Поля Шалея: "Айцец архімандрыт Андрэй Цікота падчас следства і у турме вёў сябе годна і герайчна. У лагерах захаваў усю свою мужнасць. Усе былі ўражаныя сілаю ягонай веры і ягонай любові да Бога. Ён прыняў выпрабаванні з радасцю і быў рады ахвяраваць сваё жыццё Богу і Царкве. Да апошняй хвіліны ён адмаўляўся пайсці на кампраміс з бальшавікамі і не выдаў тых, хто дапамагаў яму ў Харбіне. Ён памёр стойка, спакойна і як сапраўдны мучанік. Хай Госпрад прыме ягоную душу і дасць ёй супакой сярод святых." У 2003годзе афіцыйна пачаўся працэс беатыфікацыі святара.

Падобна на жыццёвяя лёсы Адама Станкевіча і Андрэя Цікоты адбылося пасля смерці вяртанне памяці пра гэтых знакамітых людзей у іх радзінныя мясціны. Дзякуючы сябрам і аднадумцам ксяндза А.Станкевіча ў 1970-я гады паўстаў сімвалічны помнік на магіле яго маці ў Арляннях. Напрыканцы 90-х гадоў мінулага стагоддзя ініцыятыву уніяцкай грамады гродзенскай парафіі імя Маці Божай Фацімскай па ўшанаванню памяці айца Андрэя благаславіў тагачасны протапрэсвітер беларускай грэка-каталикай Царквы айцец Ян Матусевіч. Аднадумцы святара А.Цікоты, пры чыннымі удзеле ураджэнца Смаргоншчыны Янкі Трацяка, паставілі сімвалічны помнік архімандрыту побач з надмагільным помнікам яго брата Фелікса на парафіяльных могілках у Жодзішках. Складаеца ён з умураванай мемарыяльнай шыльды на якой размешчаны партрэт і адпаведны тэкст. Гродзенскі каваль Юрась Мацко выкаваў для помніка малітвіны крыж, які сваімі абрывісамі нагадвае народныя металічныя крыжы навакольных хрысціянскіх святыняў. 2 лістапада 2003 года высвяціў сімвалічны помнік у гонар Андрэя Цікоты Апостальскі візітатар Кангрэгациі Усходніх Цэркваў Ватыкану, архімандрыт, айцец Сяргей Гаек. У час святочнага мерапрыемства адбылася ўрачыстая імша ў Жодзішкай касцёле Святой Тройцы, дзе каталіцкія і уніяцкія вернікі сумесна памаліліся за душу свайго выдатнага земляка, з узнёслым настроем праспявалі беларускія рэлігійныя песні. Сапраўды, пакуль існуе памяць пра чалавека - датуль ён жыве сярод нас.

НА ХУТКІХ КРЫІЛАХ ВОЛЬНАГА ПЕГАСА

Аксана Ярашонак

ЗАСТУКАЕ ДАХ КАПЯЖОМ...

Кастрычнік

Лістабой і снегапад...
Пад завеяў хіт-парад
Далмаціністы асфальт
Крокам мераць буду.
Шапка, шалік, паліто –
Не сагрэе больш ніхто.
А шалёнае аўто
Зноў акоціць брудам.

* * *

Пасля зімы хаўтурных спеваў
І ветру віражоў шалёных
Сузгукі веснавой залевы
Па шыбах стукнуць і гармонах.

Дождж

Блакіт, набрынялы залевамі,
Становіцца цёмна-сінім,
І самы нахабны промнік
Нырцуе пад засню хмар.
Ад мокрадзі неба самлелае
На горад свой цяжар абрывне,
І слёз красавіцкіх краплі
Астудзяць гарачы твар.

Погляд з акна БДПУ

Па здратаванай Плошчы Незалежнасці
Шпацыруе маленькі голуб.
І нават, калі ён кранае дзюбай
Мармуровы ганак Дома Урада,
Яго не праганяе адтуль злосны дзядзька

У фуражцы і з зорачкамі на плячах.

* * *

Атруchanы вусны
барвовым спакоем
І вочы карычневым
сумам глядзяць.
Сюжэцік банальны,
малюнак знёмы –
Згарэла каханне,
стамілася жарсць.

Сон

Алесю Пісъмянкову

Дзяўчаты рэдка сняць паэтай.
Часцей – акцёраў, спевакоў.
А мне, уявіце, (з чаго б гэта?)
Прысніуся раптам Гісъмянкоў.

Ідзе сваім паважным крокам
І пазірае на мяне –
Светлавалосы, светлавокі,
Пагляд «з гарэзінкай на дне».

Не разгубіўшыся, сустрэчу
Раблю такой, як мае быць.
І кавай (з канъяком, да рэчы)
Спрабую творцу дагадзіць.

Эх, каб запомніла за кавай
Я вершы новыя Яго,
СП пабольшаўся б на яве
Яшчэ б на члена аднаго.

А калі шчыра, творы ўсе я
Паэту аддала б назад,
Бо не малая, разумею,
Хоць і у сне, а – плагіят!

Алесю Пісъмянкову

Они уходята, не допев куплета,
Когда в их честь оркестр играет тушь.
Актёры, музыканты и поэты –
Целители уставших наших душ.
И. Тальков

Крыж, нібы маўклівы некралог.
Кветкі – на грудок незатравелы.
Нават красавік тады не мог
Заглушыць сваю бяду залевай.

Строфы недапісаных радкоў
Хай буслы над Бесяддзю завершаць.
А святой Кальварыі спакой
Хай не перашкодзіць думачь вершы.

* * *

Застукае дах капяжом,
Сумёты ад бруду набракнуць.
І Цэльсій не стане ужо
Паказаць нам “мінус пятнаццаць”.

Прамень сарамлівы кране
Асфальт, галалёдам акуты.
Вясне я ўсміхнуся, але
Са мной застанецца мой люты.

Восеніскі эцюд

Лісцем, распусна нафарбаваным,
Менск закіданы.
Колеры сціплых апошніх кветак
Стрэнуцца зредку.
Вечер з імпэтам бамжоў заганяе
Грэцца ў трамваі.
Я недарэчнаму сонцу дзіўлюся.
Восень.

Наталля Сенько

ШЛЯХЕЦКІ РОД БАГДАНОВІЧАЎ

НАЗВА ВЁСКІ АБАДОЎЦЫ

Вілейскі край – адзін з самых прыгожых куткоў Беларусі. Ён вабіць сваімі казачнымі ландшафтамі, люстэркавым зязннем азёў і рэк, духмянымі подыхамі цнатлівых лясоў. Вілейшчына адкрывае перад намі бясцэнныя таямніцы гістарычнай спадчыны. Тут многім можна здзівіць пытлівага падарожніка. Што ні мястэчка, ці вёска – то паданне, легенда, цікавая, загадковая, непаўторная.

Вывучэнне гісторыі горада ці вёскі звычайна пачынаюць з тлумачэння іх назвы. Бывае, у назве шукаюць адказ на пытаннe аб шляхах і прычынах з'яўлення дадзенага населенага пункта. Нярэдка закладзеная інфармацыя выкарыстоўваецца для характеристыкі горада ці вёскі, яго асаблівасцей ці месца сярод іншых. Так напрыклад, Мінск (Менск) паходзіць, па меркаванню даследчыкаў, ад слова "мняць". На гэтай падставе робіцца вывад, што некалі Мінск быў буйным цэнтрам менавога гандлю. Назвы гарадоў Пінск, Слуцк, Полацк звязваюць з рэкамі Піна, Случ і Палата. Паходжанне беларускіх вёсак Залессе, Загор'е, Забалацце прымяркоўваюць да асаблівасцей мясцовага ландшафту. Існуюць назвы, якія сучасныя даследчыкам асацыруюць з існаваўшымі пад час іх узікнення адміністратyўнымі, палітычнымі або землеўласніцкімі межамі. Але не заўсёды геаграфічныя назвы паддаюцца расшыфроўцы. Не такая гэта лёгкая справа, як можа здацца на першы погляд.

Амаль у 30 км ад Вілейкі малаяніча раскінулася вёска Абадоўцы. Тут налічваецца 128 уласных гаспадарак, пражывае 376 чалавек. Маецца свая бібліятэка, магазін, ФАП, жывёлагадоўчы комплекс, сад, парк. Часткова захаваліся гаспадарчыя пабудовы ад маёнтка былога уладальніка гэтых зямель – пана Мечыслава Багдановіча.

У "Геаграфічным слоўніку Каралеўства Польскага і іншых краёў славянскіх", выдадзеным у 1883 г. было запісаны: "Абадоўцы – маёнтак Ільскай (Ільянской) гміны Вілейскага павета Віленскага ваяводства. Знаходзіцца ў 29 вярстах ад Вілейкі. Уласнасць Багдановічаў. У Абадоўцах маецца каталіцкая капліца Альковіцкай парафіі. Пражывае 158 рэвізскіх душ".

Адкуль жа бярэ свой пачатак назва Абадоўцы? Абадаўчане ўспамінаюць, што на тэрыторыі сучаснай вёскі некалі ўмелы гнулі абады для калёс. Па меркаванню мясцовых жыхароў, ад слова "абады" і пайшла назва Абадоўцы. У хроніка-документальнай кнізе "Памяць. Вілейскі раён" выказваецца меркаванне аб тым, што Абадовец – гэта хрысціянская імя. А сама слова "вобад" у перакладзе са

старажытнарускай мовы азначае “мяжа”. Праўда, сказаць, што Абадоўцы былі мяжою дзяржавы Вялікае Княства Літоўскага ці Рэч Паспалітая нельга. У “Кароткім тапанімічным слоўніку Беларусі” В. А. Жучкевіча выказваецца думка, што назну вёскі трэба звязаць з прозвішчам Абадоў. У сучасны момант прозвішча Абадоўскі сустракаецца ў акрузе, але гэтыя людзі, як адзначылі яны самі пры размове, прыезджяя. І, бадай, іх продкі прамога дачынення да Абадоўцаў не маюць.

Пакуль цяжка адназначна сцвярджаць, з чым звязана назва Абадоўцы. З гісторычнымі падзеямі, з прыроднымі асаблівасцямі, з прозвішчам, з промысламі, якімі займалася ў далёкім мінулым мясцовая насельніцтва? Думаецца, лінгвісты расшыфруюць гэту назну і скажуць, адкуль бярэ свой пачатак гэта ўтульная вёсачка ў Вілейскім раёне.

На жаль, у гісторыі многае застаецца нязведеным, хоць і кажуць, што гісторыя – канкрэтная наука, і ў ёй усяму ёсьць тлумачэнне. Вядомыя вучоны, даследчык В.П. Грыцкевіч пісаў: “...І не бяда, што не на ўсе пытанні можна атрымаць адказ. Галоўнае – імкнунца да гэтага...”

З ГІСТОРЫІ ГЕРБАЎ

Маёнтак Абадоўцы Ільскай (Ільянской) гміны Вілейскага павета належалі шляхецкаму роду Багдановічай. Родавым гербам Багдановічай быў герб “Багорыя”.

Слова “герб” паходзіць ад німецкага “Erbe”, што ў перакладзе азначае “спадчына”. У энцыклапедычных даведніках гэты тэрмін тлумачаць як сімвалічную эмблему, візуальны адпаведнік пэўнай асобы, роду, горада і дзяржавы. Гербы з'явіліся ў канцы XI стагоддзя. Першыя гербы зайлелі рыцары. Ранні герб меў выгляд шчыта з выявай. Герб на шчыце расказваў, кім з'яўляўся дадзены рыцар. Пазней элементамі герба сталі карона, шлем, клейнод (фігура на шлеме). Затым у гербах з'явіліся неабавязковыя элементы – ордэны, шытатрымальнікі (выявы людзей, алегарычных фігур, геральдычных жывёл на задніх лапах), мантыя, стужкі з дэвізам.

Напачатку гербы выбіралі сабе больш уплыўовыя людзі: князі, графы,магнаты, дваране. Паступова чарга дайшла і да дробных уладароў зямель. Геральдычны знак можна было набыць, атрымаць у спадчыну ці ў падарунак альбо як узнагароду.

Фактычна герб – гэта цэлая гісторыя, якая дазваляе пранікнуць у тайны цэлага роду. У ім закадзіравана біографія сямейнага дрэва. Па колеру і выглядзе герба можна меркаваць аб старажытнасці роду. Ніколі даўнейшы герб не меў зялёнага, фіялетавага ці аранжавага колеру. Чым старэй выява герба - тым ён прасцей.

Гербы ў Вялікім Княстве Літоўскім з'явіліся ў 2-ой палове XIV стагоддзя. У гербах беларускай шляхты пераважаюць блакітныя і чырвоныя фарбы. Вядомыя 164 даўнейшыя шляхецкія гербы. Герб быў знакам шляхціча і яго ўлады на пэўнай тэрыторыі. Адным і тым жа гербам звычайна карысталіся розныя сямейнія роды.

Шляхецкіх родаў з прозвішчам Багдановічы было некалькі, і яны мелі розныя гербы – “Лада”, “Магіла”, “Астоя”, “Бонча”, “Багорыя” і інш. На беларускіх землях

герб “Багорыя” быў распаўсюджаны з XV стагоддзя. Гэта прыватнаўласніцкі герб, якім карысталіся каля 30 шляхецкіх родаў Беларусі, Украіны, Літвы і Польшы, у тым ліку Багорыі, Валовічы і Багдановічы.

БАГДАНОВІЧЫ ГЕРБУ “БАГОРЫЯ”

Герб “Багорыя” знакаміты рускі геральдыст А. Б. Лакіяр апісваў наступным чынам: “ Малюецца ў выглядзе дзвюх зламаных стрэл белага колеру, ад якіх засталіся толькі адны наканечнікі, якія размяшчаюцца на чырвоным полі дрэўкамі ўнутр. У нашлемніку паўлін трymае зламаную стралу. Род Багорыя ў бярэ паходжанне ад імя аднаго віцязя, па прозвішчу Багорыя, які пад час вайны з полаўцамі пры карапі Баляславе Смелым мужна змагаўся, нягледзячы на тое, што быў паранены і пранізаны дзвюма стрэламі”.

Існавала некалькі варыянтаў герба “Багорыя”. Дарэчы, Багдановічы абрали герб з чырвоным полем, на якім выява дзвюх сярэбраных наканечнікаў стралы: адзін вастрыём уверх, а другі – уніз. Клейнод – над прыліпцай паўлін з распушчаным хвастом. У яго дзюбе, павернутай убок, – зламаная страла вастрыём уверх.

Багдановічы гербу “Багорыя” паходзяць з Мінскага ваяводства. У некаторых документах Багдановічы падаюцца як Дваржэцкія-Багдановічы, бо прадстаўнікі роду у канцы XVII - пачатку XVIII стст. валодалі маёнткам Дваржэц (ці Дварэц). Пачынальнікам роду лічачь Андрэя Багдановіча, які згодна з тастаментам ад 25.04.1699 г. пакінуў у спадчыну жонцы і дзецеям рухомую і нерухомую маёmacь, у тым ліку маёнтак Дварэц у Віленскім ваяводстве. Яго жонка ўзяла другі шлюб з Уладзіславам Бухольцам. У 1700 г. у маёнтку Дварэц здарыўся пажар. У агні згарэла шмат родавых папер. Таму многае аб першых уладальніках спадчынных зямель герба “Багорыя” застаецца невядомым.

У 1725 г. смаленскі гараднічы Казімір Багдановіч набыў ад віленскага пісара Міхаіла-Алаізія Савіцкага маёнтак Старынкі. Затым спадчынныя землі перайшлі да Ігнація Багдановіча, старосты самніцкага згодна з прывілеем караля Аўгуста III ад 30.10.1752 г. Праўда, у Ігнація не было нашчадкаў мужчынскага полу, і пасля яго смерці спадчыну атрымаў яго брат Тадэвуш Багдановіч, староста самніцкі і лоўчы Мінскага ваяводства. Яго жонкай была Людвіга Вышынская. Дарэчы, Тадэвуш і Людвіга нядоўга пражылі разам. Тадэвуш у хуткім часе памёр. Пасля яго смерці спадчынныя землі ў Віленскім павеце перайшлі ва ўласнасць самой Людвігі Вышынскай-Багдановіч.

У 1800 г. Абадоўцы Ільскай (Ільянскай) гміны Вілейскага павета Віленскага ваяводства былі у складзе маёнтка Старынкі і таксама з'яўляюся ўласнасцю Людвігі Багдановіч, як і некаторыя іншыя землі і вёскі. Напрыклад, Мацькаўцы, Стайкі, Кавалі, Карытніца, Арпа, Сосенка, Забор'е, Лядзвені, Дубавое, Бязводнае, Маслава, Скабярэц, Каранёва, Шчокаўшчына, Храмцова, Хаценчыцы, Зацемень, Такары, Скалбішча.

Людвіга Багдановіч была параўнальна маладой прыгожай удавой. Руку і сэрца ёй прапаноўвалі неаднойчы. Некалькі разоў яна адмаяўляла. Але, урэшце, усё-такі выйшла замуж у другі раз. Напэўна, у шлюбе яна была даволі шчаслівай жанчынай. З мужам яны вырасцілі чатырох сыноў: Вінцэнта, Казіміра, Ануфрыя

і Ігнацыя. У пачатку 1810 г. сыны падзялі падчынны маёntак.

Вінцэнт, старэйшы з сыноў, хрышчаны ў 1773 г. у Радашковіцкім касцёле. Яго жонкай стала нейкая Казіміра Гурко. Вінцэнт і Казіміра мелі 8 дзяцей. Гэта Апалінарый (1816), Севярын (1821), Станіслаў (1828), Магдалена, Амелія, Валерия, Ядзвіга і Аменілія. Пасля раздзелу спадчыннага маёntка Вінцэнту застаўся фальварак Стайкі.

Казімір быў хрышчаны ў Ільскім касцёле каля 1775 г. Казіміру ў спадчыну перайшоў маёntак Забор'е з вёскамі Карпавічы, Храмцова, Лядзвені, Скалбішча, Шчокашчына і Дубавое. Пасля смерці бацькі доўгі час маёntкам Забор'е валодала дачка Соф'я Багдановіч-Грыгаровіч (1823-1877). Яна была паходавана у Забор'і. Магіла Соф'і Багдановіч-Грыгаровіч знаходзіцца побач з магілай малапетняга Казіміра Багдановіча (1812-1828). Магчыма, гэта быў яе старэйшы брат.

Ануфры хрысціўся ў Ільскім касцёле ў 1786 г. Ён стаў спадчыннікам маёntка Манылы (Мануйлы), Старынкі, Мацькаўцы і Ходасы. Нашчадкаў мужчынскага полу ў Ануфрыя і яго жонкі Розы Гечевіч не было. Вядомы імёны дзвюх дачок. Гэта Сюзана і Альжбета. Сюзана выйшла замуж за пана Тукалу з суседніх Асцюковіч, а Альжбета – за пана Прушаноўскага.

Самым маладым з братоў быў Ігнацы, 1787 года нараджэння. Яго таксама хрысцілі ў Ільскім касцёле. Адпаведны запіс зроблены 11 жніўня 1787 г. Вотчынным маёntкам Ігнацыя, прэзідэнта Мінскага крыміналнага суда, калежскага асэсара, якраз стаў маёntак Абадоўцы.

Ігнацы многа сіл аддаваў таму, каб падняць гаспадарку да патрэбнага ўзроўню. Многа ўвагі надаваў будаўніцтву гаспадарчых пабудоў. Яшчэ ў маладым узросце Ігнацій Багдановіч закахаўся ў чароўную Барбару Свентаржэцкую. Хутка яна стала яго жонкай. Барбара падтрымлівала мужа ва ўсіх яго намаганнях. Ігнацы лічыў яе не толькі жонкай, а і сябрам, дарадчыкам. Ігнацы і Барбара, несумненна, былі шчаслівымі. Яны выгадавалі сем сыноў і тры дачкі. Гэта Адэлія, Філіпіна, Эмілія, Браніслаў (1816), Генрык Юзэф (1818), Тадэвуш (1829), Ігнацы (1830), Сергіуш (1832), Генрык Марк і Отан.

Ітак, у другой палове XIX стагоддзя Абадоўцы сталі ўласнасцю сына Ігнацыя і Барбары Отана Багдановіча. Отан Багдановіч пажаніўся з прыгажуняй Марыяй Тукала з Асцюковіч. Асцюковічы, як вядома, межавалі з Абадоўцамі. Дарэчы, гэты шлюб больш цесна звязаў два суседнія роды. У Отана і Марыі нарадзіліся тры сыны: Ігнацы (1875), Юзэф, Мечыслаў і дачка. Гэта была даволі дружная сям'я. Тут заўсёды панавала атмасфера добразычлівасці і сардэчнасці. Бацькі многа ўвагі надзялялі выхаванню дзяцей. Трэба зазначыць, што Отан Багдановіч быў асобай цікавай, неардынарнай. Ён прадаўжаў сямейныя традыцыі і прыкладваў намаганні для эканамічнага развіцця маёntка. Акрамя таго, Отана заўсёды цікавілі палітычныя пытанні. Невыпадкова, што ён стаў актыўным удзельнікам паўстання пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага. За удзел у паўстанні 1863 г. маёntак Абадоўцы ў Отана канфіскавалі. Праўда, пазней вярнулі. Отан Багдановіч памёр у 1904 г. ва ўзросце каля 70 гадоў.

Згодна з раздзельным запісам сын Отана Багдановіча Ігнацы атрымаў у спадчыну маёntак Стайкі і Арпу, Юзэф – Мацькаўцы, а Мечыслаў – Абадоўцы і некаторыя іншыя землі. У “Справе аб продажы грамадзянам зямель з маёntка Мацькаўцы Альковіцкай гміны Вілейскага павета, які належалі Багдановіч Ізабэле.

1923" упамінаецца, што раздзельны запіс спадчынных зямель паміж Ігнацыям, Юзэфам і Мечыславам быў зацверджаны 6 ліпеня 1894 г. Дарэчы, Багдановіч Ізабэла (народжаная Рауэ) была жонкай Юзэфа. Акрамя маёнтка Мацькаўцы, яна многа часу жыла ў Вільні, дзе ў яе быў па вуліцы Судовай, 12 свой уласны дом.

ПАН МЕЧЫСЛАЎ БАГДАНОВІЧ

Ітак, Мечыслаў Отанавіч Багдановіч стаў апошнім уладальнікам маёнтка ў Абадоўцах. Што ж гэта была за асоба, Мечыслаў Багдановіч?

На выхаванне Мечыслава Багдановіча ў многім паўплывала бацька. Менавіта, дзяякуючы яго парадам, Мечыслаў паступіў вучыцца ў школу кадэтаў у Пецярбургу. Пад уплывам бацькі сфарміраваліся погляды і характар сына. Мечыслаў заўсёды гаварыў праўду, ніколі пры гэтым не хітруючы, і таму з маладосці слыў чалавекам справядлівым, прынцыповым. Ён з павагай адносіўся да старэйших, цаніў сяброўства. Умеў выслушаць, даць параду. Калі была патрэба, то дапамагаў. Прыродная дабрыня і чуласць спалучаліся ў яго з вялікай адказнасцю. Мечыслаў Багдановіч быў чалавекам актыўным, неабыякавым. Пасля рэвалюцыі 1917 г. у Расіі Мечыслаў Багдановіч назаўсёды прыехаў у родныя Абадоўцы, спадчынны маёнтак. Тут і заставаўся да 1939 г.

Працуночы ў архіве, аднойчы мне падаўся ў руکі аркуш з пячаткай пана Багдановіча і яго асабістым подпісам. Гэта так званая "Справа аб продажу зямлі Мечыславам Багдановічам з маёнтка Абадоўцы Ільскай гміны". Датуецца дакумент 1923 годам. Подпіс і аркушы гавораць аб tym, што Мечыслаў Багдановіч быў, відавочна, вельмі акуратны чалавек.

Цікавая акалічнасць. Сярод дакументаў польскага перыяду ў архіве знаходзіцца напісаны на рускай мове выкананічы ліст аб падзеле нерухомасці вёскі Лоўцавічы былога ўладара Генрыка Марка Багдановіча паміж Мечыславам Отанавічам Багдановічам, Ігнацыям Отанавічам Багдановічам і Лізаветай Ігнацеўнай Янішэўскай.

Мечыслаў Багдановіч увогуле меў каля 6 тысяч гектар зямлі. Згодна са спісам населеных пунктаў Рэчы Паспалітай за 1927 г. у пана Багдановіча ў Раёўцы было 915 га зямлі, у Прозараўва – 149 га, у Старынках – 2368 га, у Абадоўцах – 2304 га. Апроч гэтага, яму належала кардонная фабрыка ў Раёўцы і аналагічная фабрыка ў Грыгішках пад Вільнем. Упраўляючым кардоннай фабрыкі ў Грыгішках быў Рыгор Курац. Мечыслаў Багдановіч быў уладальнікам некалькіх дамоў у Вільні. Меў свой дом у Вілейцы па вул. Пілсудскага, 67 (зараз гэта вуліца Савецкая). Яму належала гасцініца "Еўрапейская" у Варшаве, якую за некалькі дзён да пачатку другой сусветнай вайны ён паспяў прадаць.

Пан Багдановіч быў глыбока веруючым чалавекам. І, калі актыўна абмяркоўвалася пытанне аб будаўніцтве касцёла ў Вілейцы, то ён цвёрда вырашыў прыняць у гэтым удзел, ахвяраваў пэўную суму грошай на яго будаўніцтва. Мечыслаў Багдановіч, яго родны брат Ігнацій Багдановіч з Арпы, Ігнацы Тукала з Асцюковіч у пачатку XX ст. увайшлі ў склад камітэту па будаўніцтву касцёла ў Вілейцы, архітэктарам якога з'яўляўся Аўгуст Клейн з Вільні.

Акрамя таго, у Ілы, па ініцыятыве і на сродкі пана Багдановіча, быў паставлены помнік паўстанцам 1863 г., якія да апошняга мужна адбіваліся ў Абадоўскіх

лясах. На адкрыццё помніка прыязджаў сам прэзідэнт Польшчы Ігнацы Масціцкі падчас свайго прыбывання на Віленшчыну. Зараз помніка няма. Яго разбурылі ў 50-ыя гады. А месца, дзе ён знаходзіўся, пазірае на нас цяпер нейкім сіроцкім позіркам.

МАЁНТАК АБАДОЎЦЫ

Сама сядзіба ў Абадоўцах была пабудавана ў апошняй чвэрці XIX стагоддзя. Цэнтральнае месца ў ёй займаў прыгожы парк, у якім было многа парод рэдкіх дрэў. Парк меў даволі простую форму ў выглядзе прамавугольnika, акрэсленага па перыметру алеямі. Адна з алей часткова захавалася да нашага часу. Захаваліся дрэвы, якія былі пасаджаны яшчэ ў першай чвэрці XIX ст. Яны – нямая сведкі многіх падзеяў, што адбываліся ў гэтых мясцінах. І яны, безумоўна, памятаюць самога пана Мечыслава Багдановіча. Калі прыходзіць вясна і пачынаюць цвіці ў Абадоўцах ліпы і таполі, то пах ад іх ідзе на ўсю акругу. Чамусьці, менавіта, ў такія моманты здаецца, што зараз на пад'язной сядзібнай дарозе пакажацца карэта з запрэжанымі чорнагрывымі шведскімі коњамі і з'явіцца сам пан Мечыславу Багдановіч. Інтэлігентна апрануты, высокі, статны, падцягнуты, з вусамі і невялікай залысінай, сапраўдны гаспадар у самым добрым сэнсе гэтага слова.

Дарэчы, комплекс панскіх пабудоў у Абадоўцах, якія прадстаўляюць у цяперашні час асаблівую цікавасць, з'яўляюцца найбольш выразнымі ў Вілейскім раёне. Шкада, што з цягам часу яны пакрыліся разбураюцца.

Гаспадарчы двор у маёнтку (дарэчы, схематычная карта Абадоўцаў захавалася і знаходзіцца ў занальнім архіве Мінскай вобласці ў г. Маладзечна) меў прамавугольную форму, па перыметры якога месціліся гаспадарчыя і прамысловыя пабудовы. Быў свой бровар, які знаходзіўся каля сажалкі. Падчас грамадзянскай вайны ён моцна пацярпеў. Але тым не менш сцены бровару захаваліся. А на прыгожым галоўным франтоне можна прачытаць надпіс: “Ободовскі № 16 вінокуренный...”.

У Мечыслава Багдановіча быў таксама свой малаказавод. Тут выраблялі вельмі смачныя сыры і масла. Яны траплялі на сталы беларусаў, палякаў, немцаў і англічан. Сакрэты вытворчасці ведаў выдатны тэхнолаг Юзэф Пашкевіч, які разам з жонкай Сафіяй жыў у Абадоўцах з 1933 г. і працаваў на малаказаводзе.

Былі і іншыя пабудовы. Гэта рымарня – майстэрня па рамонце вупражай, дзе працавалі два рымары, сапраўдныя спецыялісты сваёй справы – Ганчар і Вайцяхоўскі, кузня, якая фактычна захавалася да нашага часу, флігель – асобнае збудаванне, якое ўваходзіла ў комплекс сядзібы і прызначалася для жылля прыслугі. Меліся таксама стайнія выязных коней і жывёлагадоўчая ферма.

У Багдановіча было 200 кароў, 16-18 пар адборных прыгожых коней, на якіх двойчы на год рабочыя ў параднай форме выезджалі са штандарамі на ўрачысты парад у бліжэйшую Ілью. Адбывалася гэта, як правіла, штогод 3 мая (святкаванне Дня Канстытуцыі Рэчы Паспалітай) і 11 лістапада.

У Абадоўцах Мечыславу Багдановічу збудаваў арэлі для сялянскіх дзяцей. На свае сродкі ён утрымліваў прытулак для дзяцей-сірот. Дарэчы, і ў 30-я гады іх хапала. Пасля вайны прытулак быў пераведзены ў бліжэйшую вёску Мацькаўцы.

У 1938 г. ў Абадоўцах з'явілася аранжарэя – апошняя з гаспадарчых пабудоў.

Аранжарэя была добра асветлена, мела неабходны рэжым тэмпературы і вільгаці. У аранжарэі працеваў Бжэзінскі, чалавек, які вельмі любіў свою працу. Дзякуючы яму, і зімой, і ўлетку ў палацы Багдановічаў заўсёды былі свежыя памідоры, гуркі і непаўторныя па прыгажосці кветкі. Аранжарэя захавалася зараз часткова.

ЛЁС БАГДАНОВІЧАЎ

З паўночнага боку, крыху ад дарогі ў Абадоўцах захаваўся яшчэ адзін помнік архітэктуры. Гэта фамільная капліца Багдановічаў. Яна месціца на ўзвышшы, на самым прыгожым месцы ў Абадоўцах. З дваром капліца была звязана вузкай алеяй з елкі, у якой асобныя дрэвы зараз дасягаюць вышыні больш 30 метраў. Капліца патанае ў зелені дрэў, якія і зімой, і ўлетку аб нечым ціха-циха перашэптаўца паміж сабой. Калі прыходзішь сюды – адчуваеш, што веё тут спакоем, нейкай незвычайна простай цішынёй. Тут чамусыці лёгка разважаць, спакойна думаць і прыдавацца ўспамінам. Капліца захавалася добра да нашага часу. Праўда, сляды куль далёкай вайны 1941-1945 гг. на ёй прысутнічаюць. У капліцы быў пахаваны бацька Мечыслава Багдановіча Отан і малодшая дачка Ванда, якая памерла ва ўзросце 17-18 год ад сухотаў. Бацька спрабаваў ратаваць дачку, лечачы яе ў розных дактароў, у тым ліку ў Аўстрый. Але жыццё Ванды абарвалася пры самым росквіце. Яе прывезлі на Радзіму ў сярэдзіне 30-х гадоў. Адпявалі ў касцёле ў Раёўцы, а пахавалі ў капліцы ў Абадоўцах. Шырокая сцежка, што вяла ад палаца пана Багдановіча да капліцы, была поўнасцю абсаджана ружамі. Бацька па некалькі разоў на дзень прыходзіў да дачкі. Молячыся тут каля магілы, ён не мог згадзіцца і зразумець, чаму ў яго аднялі самае дарагое. Тады, у сярэдзіне 30-х, пан Мечыслаў Багдановіч не мог нават у самым страшным сне ўяўіць, што гэта будзе далёка не апошняя страта.

Хутка жонка пана Мечыслава Багдановіча Ганна Фалькоўская, з якой узяў шлюб у 1904 г. у Рызе, пакінула яго і перайшла жыць да пана Яна Бароўскага з Лукаўца. Дачка Марыя выйшла замуж, але дзяцей у яе не было. Ды і жыццё напачатку не вельмі складвалася. Дачка Рэні даволі часта хварэла. Бацька, як ніхто, перажываваў за дзяцей і пераносіў адну трагедыю за другой.

А далей быў 1939 год, які перакрэсліў многае ў жыцці пана Мечыслава Багдановіча. Прыйшлося, як аказалася назаўсёды, развітацца з роднымі мясцінамі, з родным домам, з магіламі блізкіх. Перад самым уз'яднаннем Заходній і Усходній Беларусі пан Мечыслаў Багдановіч разам з дочкамі Марысай і Рэнай паспееў выехаць спачатку да Вільні, а адтоль – у Польшчу. Ён пазбег арышту бальшавікамі. Але ў Польшчы ўжо грукатала вайна, ліліся слёзы. Пану Багдановічу парою здавалася, што гэта злы рок ідзе за ім па пятых, невядома за што караочы. Суцяшала тое, што ён у гэтай бядзе ні адзін. І наканаванае лёсам трэба мужна перажыць.

Пан Мечыслаў Багдановіч заставаўся ў Польшчы ў перыяд акупацыі нямецка-фашистыкі войскамі. Разам з палякамі перанёс усе нягоды і жахі вайны. Магчыма, ён да апошняга спадзяваўся, што зможа аднойчы вярнуцца ў родныя мясціны. Але Польшча стала для яго апошнім прытулкам.

Пасля вайны пан Мечыслаў Багдановіч жыў ў Гданьску. Ён шмат хварэў. І

ўесь час сумаваў. На чужыне яму вельмі не хапала той маленькай радзімы, дзе нарадзіўся і вырас, дзе так міла шэпчуцца ліпі і плешчацца вада, кукуе зязоля і пераліваецца трэллю салавей... Пан Мечыслаў Багдановіч памёр каля 1950 г. Пахаваны на каталіцкіх могілках у Гданьску.

Пані Марыя з мужам Янам Дэмбінскім, дзякуючы яго арыстакратычнаму паходжанню, змаглі падчас вайны дастаць візу ў Італію і выехаць з палаочай Варшавы. Затым яны перабраліся ў ЗША. У Нью-Йорку Марыя стала ініцыятарам стварэння арганізацыі “Братняя дапамога”, што дапамагала палякам і беларусам, якія перад вайной пражывалі на польскай тэрыторыі. Пасля вайны Марыя даволі часта прыезджала ў Польшчу, каб наведаць родных і знаёмых. Напачатку 90-х гг. яна прыехала ў Польшчу на магілу бацькі. Таксама наведала сям'ю Тукалаў, якія абаснаваліся там пасля вайны, пагасціла ў свайго пляменніка і хрышчонага Канстанціна Тукалы. У пані Марыі дзяцей не было, і пляменнік для яе стаў самым блізкім чалавекам. З боллю яна даведалася, што ў Асцюковічах у 1941 г. немцы закатавалі маці Канстанціна Тукалы за тое, што ў сваім палацы яна хавала яўрэяў.

Прафесар Канстанцін Тукала цяпер пражывае ў Познані. Ён вельмі аўтарытэтны ў Польшчы чалавек, вядомы хірург, професар медыцыны. І проста цудоўны чалавек. Да яго звярталіся не раз жыхары з Ілы, Асцюковіч, былога маёнтка яго бацькі, і професар Тукала ніколі не адказваў у дапамозе. Дзвюм жанчынам, якія і не спадзяваліся, зрабіў бясплатна ў Польшчы складанейшыя аперацыі. Міласэрнасьць, відаць, была ў крыві і Тукалаў, і Багдановічай.

Прыезд пані Марыі Багдановіч у Польшчу напачатку 90-х гадоў быў апошнім. Пад канец жыцця яна фундавала адзін з дамоў пад Варшавай для састарэлых людзей. Пані Багдановіч ведалі як асобу добразычлівую, што імкнулася заўсёды ў меру сваіх магчымасцей дапамагаць людзям. Яна памерла далёка ад Абадоўцаў, у ЗША.

Дачка Мечыслава Багдановіча Рэнія памерла пасля вайны ў Польшчы ў вельмі цяжкіх пакутах.

Шкада, але родныя мясціны, дзе прайшло дзяяцінства і юнацтва, ні Марыя, ні Рэнія так і не змаглі больш ніколі пабачыць... А, можа, гэта і лепш, бо цяжка было б асэнсаваць, што няма больш роднага дому, які быў спалены пад час вайны. Няма арэляў, на якіх яны так любілі гушкацца.

Зараз ў Польшчы жывуць і працуюць нашчадкі Йозафа Пашкевіча, тэхнолага Абадоўскага малаказавода. Абаснаваліся там жа і дзецы Вацлава Гімбута, самага адданага слугі пана Мечыслава Багдановіча. Пасля вайны яны часта збираліся разам і ўспаміналі добрым словам пана Багдановіча, рассказвалі дзесяцям пра сядзібу ў Абадоўцах.

З тых далёкіх гадоў прайшло шмат часу. Шмат што пераасэнсавалася.

Уладзімір Кажамяка

ХОДЗІЦЬ ВЁСКАМІ СІНЯЕ ЛЕТА

(Працяг. Пачатак у № 12)

Некалі ў вёсцы Бязводнае было 72 каровы, а цяпер няма ніводнай. У двух дварах яшчэ трymаюць свіней. Восем сотак зямлі абрабляю цяпер я. Навошта мne яе болей, калі здароўя няма. А кабылку я сабе ўсё роўна прыдбаў, без яе я праста не магу. Прывык да коней.

Як што далей павернеца ў вёсцы – яшчэ невядома. Застаецца спадзявацца на лепшае, але ж яно само не прыдзе. Пэўна ж з часам знікнуць такія вёскі як Бязводнае. А некалі тут жылі вельмі працавітыя людзі і спрытныя, і ўмелыя. Як Ярошонак Сямён, напрыклад. Усё ўмееў майстраваць чалавек, не піў, не лянаўаўся. Памёр. Намучыўся, бядняга, і памёр ад хвароб рулівы працаўнік Крупскі Рыгор. Людзі доўга не жывуць. Вось і стаяць цяпер у вёсцы пустыя хаты. Некаму і навакольныя палі становіцца абрабляць. Каб толькі не давалі пенсію старым, то ўсе хутка б пазміралі, яны б не выжылі без дапамогі.

Хапае ў нас тутака і палёў, і лугоў вакол вёскі, і лясоў шмат ёсць. Але ж хто іх будзе даглядаць, як людзей не стане? Шмат наўкоўка палеткаў і блізкіх, і далёкіх: Крывулі, Кудравіца, Пасека, Кісяліха, Восава, Даліна, Паддуб'е, Маслоева – гэта ўсё нашы родныя палі і лугі. Людзі ім назвы падавалі прыгожыя. Толькі яны ўжо зарастаюць паціху пустазеллем, а дзе і хмызам. Ніхто іх не косіць там, некаторыя палі і не аруцца нават. Вычытаў я, што, аказваецца, палі цяпер не аруць па рэкамендацыі вучоных. Яны прапануюць, так званую, "нулявую" апрацоўку глебы, гэта значыць, пррамы пасеў насення у глебу без папярэдніх апрацоўкі яе. Няўжо так можна? Ці я што не разумею тут? Як гэта, каб не араць зямлю? А вы можа чулі пра гэта?

Дачнікі, якія прыязджаюць у вёску – гэта добра. Адзін толькі дачнік жыве тут пастаянна, астатнія шэсць бываюць наездамі. Карысьць ад іх якая? Ёсць, вядома, нейкая, але ж яны тут толькі дадатак, хаця і не лішні.

Некалі даўно вёска Бязводнае была, вядома ж, невялікая. Потым людзі разбудаваліся. Царква стаяла на могілках, людзі шанавалі Бога, з ім жылі, з ім і паміралі. Зламалі ж тую царкву актыўсты-заразы па загаду начальства. Праўду кажу: ненармальная ў нас было начальства, калі так рабілі. Што яшчэ пра іх скажаш?.. Пагэтаму іх людзі і не любілі, дрэнна пра іх думалі, ды цярпелі і маўчалі – далей ад бяды каб быць.

Вось і я кажу цяпер: мне зараз добра ў Бязводным дажываць свой век. Даюць,

дзякую Богу, пенсію, аўталаўкі часта наведваюцца, што хочаш у іх патрэбнае купіш. Дочка з зяцем часта прыязджаюць з Мінска. А ў Пажарышча, хаця хутара гэтага ўжо даўно няма, усё роўна цягне. Зрэдку езджу туды паглядзець тое месца, дзе стаяла бацькаўша хата.

Што яшчэ пра вёску казаць? Крыжы паставілі, вы іх бачылі. Яны, абярагаюць нас ад усяго. Калодзежы сабе людзі пакапалі каля хат, ёсць і вадакалонка адна на tym канцы вёскі. За ваду людзі плацяць тыя, хто бярэ там ваду. Дзве сажалкі ёсць, яны нават з рыбай. І раней тут вады ўсім хапала. Была файнная крынічка, дагледжаная. Цяпер там сажалкі зрабіліся. Была студня. Вада ў крынічцы і ў студні была, відаць, вельмі добрая, мабыць, лячэбная, бо абадоўскі пан Мячыслаў Багдановіч браў яе для сябе. У Бязводнае пан ездзіў за вадой – во як было! Так што ўсё ў нас ёсць, вада – таксама. А чаму вёска Бязводнай завецца – загадка нейкая ў гэтым ё-ё-сць”.

Генадзь Пятровіч падняўся з-за стала, пачаў рупіцца. Кабылка ў пуні ўжо даўно чакала яго з ахапкам сена.

І тут пра бязводную вёску сам сабой нарадзіўся вершык.

Над Бязводным ляціць гады,
Набягаюць за летам восені.
Калі дзе не хапае вады,
Прыязджайце да нас, просім мы.

У Бязводным усё ў нас маецца,
І, галоўнае, – ёсць вада,
А што вёска Бязводнай называецца,
То якая ж у tym бяда?

КАВАЛІ

Карытніца, Цагельня, Бязводнае – вёскі гэныя ўжо засталіся ў вандроўнікаў за спіной. І цяпер турысты-краязнаўцы ідуць далей – у Кавалі.

Ісці да гэтай вёсکі з Бязводнага зусім недалёка, асабліва па лясной дарозе, якая пачынаецца ад вясковых могілак.

Могілкі ў Бязводным існуюць здаўна, і яны даволі вялікія. Тут хаваюць нябожчыкаў з вёсак Бязводнае, Абадоўцы, Цагельня і Кавалі.

Калісьці на могілках стаяла царква і ў ёй адпявалі памерлых, адпраўляючы іх грэшныя душы на неба. Царкву гэту тагачасныя камуністычныя функцыянеры разламалі. Цэркви ім вельмі заміналі, як і шмат што іншае разам з Богам. Бо ў багі яны меціліся самі і пры выпадку, і без яго, заўсёды выхваляліся, што яны могуць зрабіць усё, што захочуць. Гэта ж які трэба было мець розум і нешта яшчэ, каб да такога дадумацца, няволіць людзей і не баяцца Бога?! Вынікі такой дзейнасці цяпер добра вядомыя ўсім.

Ісці па лясной дарозе ў Кавалі вельмі прыемна, хаця і ехалася б туды не горш. Прайда, дарога гэта не асабліва прыстасаваная для легкавушак. Тым не меней, усё роўна яны ездзяць тут, нават, бліскучыя іншамаркі.

Іншая рэч – ровар. Яму дарог не трэба выбіраць. У гэтым яго поўная перавага перад любой, нават самай шыкоўнай іншамаркай з любога кутка свету, і гэта ўжо

даказана чалавецтвам і ўжо канчаткова.

Аб гэтым, здаецца, і шэпча-шапоча цяпер навакольны лес паміж Бязводным і Кавалямі. Тут лес часам моцна шуміць. Вядома ж, у яго ёсць нешта патаемнае. Бацюхна лес спадзяеца, што краязнаўцы сюды прыдуць і яшчэ не раз, каб даведацца аб чым ён шуміць.

Цяпер жа школьнія краязнаўцы па дарозе набліжаюцца да Кавалёў і яны ўжо падыйшлі да асфальтаванай дарогі, адкуль да вёскі зусім рукой падаць. І вось...

І вось у лесе каля гэтай дарогі на Вялейку ляжаць у кучы кавалкі выплаўленага ў старажытнасці жалеза. Адсюль і да Янкавай Гары блізка.

І калі павярнуць управа, то туды можна патрапіць па другой вузкай лясной дарозе. Але там па-сапраўднаму высокай гары няма. Ёсць толькі сярод балота ўзвышэнне, пакрытае лесам. І чаму назвалі гэта месца гарою? Ды яшчэ Янкавай! Ці можна разгадаць таямніцы Янкавай Гары? Яны ж несумненна ёсць.

Ужо вядома, напрыклад, што тут нашы далёкія продкі ставілі крычніцы – гліняныя печы – домніцы, у якіх выплаўлялі жалеза з балотнай руды. Пэўна ж, у гэтым балоце падсушаным сучаснай міліярацыяй, руда і цяпер спакойна ляжыць сабе, бо яна больш нікога не цікавіць. Хіба толькі аматараў-краязнаўцаў, якім ўсё яшчэ хochaцца дастаць з балота руду і паглядзець на яе родную, каб пераканацца, што яна сапраўды тут ёсць.

А яшчэ хацелася б паглядзець і на працэс выплаўкі метала ў старажытных домніцах.

Цікава, а сапраўды, што яны сабой уяўлялі тыя домніцы, якія мелі выгляд, ці высокімі былі і якой яны формы, як іх ляпілі з гліны і як атрымлівалі метал? Вядома, гэта была вельмі прымітывная вытворчасць, тым не менш, правобразам цяперашніх магутных доменных печаў былі старажытныя домніцы.

Вось бы рэканструяваць іх на Янкавай Гары, накласці туды дроў, балотнага жалаязняку і выплавіць жалеза. Колькі дзівакоў можна было б сабраць і не толькі сваіх, а і адусюць.

А яшчэ ж і старажытнае гарадзішча знаходзіцца недалёка на ўзвышшы побач з балотам.

Значыцца, мясціны тут здавён былі люднымі. Людзі сяліліся на гэтай зямлі і жылі. Як яны жылі, чым займаліся, што мелі, каго баяліся, аб чым думалі, як і што гаварылі, якіх багоў шанавалі і як змагаліся з холадам і голадам.

І нельга ў гэтай сувязі пагадзіцца з тым, што больш не засталося тут слядоў старажытнасці, акрамя тых, якія ўжо выяўлены. Яны, вядома ж, тут ёсць, іх толькі трэба адшукаць. І яны яшчэ знайдуцца: і новыя гарадзішчы, і культавыя камяні, і старажытнейшыя пахаванні.

Вось камяні, якраз і з'яўляюцца самымі надзейнымі сведкамі мінулага, таму на іх і трэба зварнуць увагу даследчыкам гісторыі. І яны гэта робяць. Напрыклад, краязнавец, Аляксандар Зайцаў, які жыве ў Любани.

Апошнім часам многія камяні людзі пасцягвалі трактарамі ў лес, пакідалі іх у крушні, пазвозілі на будаўніцтва дарог, выкарысталі на іншыя будаўнічыя мэты.

Такім чынам, зроблена непапраўная шкода.

Паміж Бязводным і Кавалямі ў лесе да нядайняга часу знаходзіўся камень, на

якім былі нейкія знакі. Старажылы гэтых вёсак добра помніць яго і тое месца, дзе ён стаяў. Куды ён “пайшоў” – невядома. Магчыма і яго, як і ў Будзішчы, засыпалі жвірам пры будаўніцтве тут новай аўтамагістралі.

Выходзіць, што нейкія адказныя начальнікі, як і раней пакрысе ўсё яшчэ ўхіляюцца ад выканання сваіх непасрэдных абавязкаў, неналежным чынам турбуюцца аб захаванні старажытных помнікаў, культавых аб'ектаў, гарадзішч, капаючы пясок у кар'ерах, будуючыя дарогі, гідрамеліярацыйныя аб'екты і нешта іншае.

І дарога, якую пабудавалі каля Кавалей, хутчэй за ўсё пракладзена на месцы старажытных паселішчаў. Тут зрэзалі даволі высокі ўзгорак, пра які мясцовыя жыхары казалі, што пад гэтым узгоркам знаходзіцца цэлае паселішча з хатамі і людзьмі, бо некалі даўно яны туды праваліліся. У Кавалях і Бязводным некаторыя людзі ў гэта па-сапраўднаму верылі. І калі ўзгорак зрэзалі яны, вядома ж, хадзілі туды глядзець, спадзяючыся ўбачыць там адкапаныя хаты.

Людзі засталіся расчараўанымі і незадаволенымі, калі не пабачылі хат. Не знайшлі яны і той камень, які тут стаяў дагэтуль.

Асфальтаваная дарога на Вялейку каля Кавалей бойкая. Шмат розных машын праезджаюць па дарозе на працягу сутак у бок Мінска і на возера Нарач. Вядома ж, тыя, хто праезджаюць не здагадваюцца, што тут ёсьць культавыя камяні, гарадзішчы і жалезаробчы цэнтр.

Машыны па дарозе нясуцца вельмі хутка асабліва з гары, пагэтаму тут ніяк нельга забывацца пра правілы дарожнага руху і з асаблівай уважлівасцю трэба пераходзіць дарогу.

А за дарогай – Кавалі. Там трэба... Там, за дарогай, трэба крыху прайсці па старай брукаванай дарозе, каб трапіць у саму вёску.

Некалі ўсе людзі ездзілі і хадзілі толькі па гэтай старай дарозе, і праходзіла тады яна праз Кавалі.

Дарога гэта вузкая, а з боку Абадоўцаў яшчэ і глыбокая і вельмі яна даунішняя. Хадзілі і ездзілі па ёй яшчэ, відаць, тыя старажытныя людзі, якія тады тут жылі, выплаўлялі жалеза і перавозілі яго некуды далей.

Магчымасце паглядзець на гэтую старую дарогу і прайсціся па ёй да гэтага часу захавалася. А гэта значыць, што па ёй ужо ідуць у Кавалі нашы нястомнія сабры – краязнаўцы.

Задачы ў краязнаўцаў вядомыя. Ім трэба папоўніць школыны краязнаўчы музей новымі экспанатамі, запісаць успаміны мясцовых жыхароў. А, значыцца, ім трэба сустрэцца з людзьмі і пагаварыць, атрымаць адказы на свае, часам, складаныя пытанні. І ўсё трэба паглядзець сваімі вачамі, ўсё гэта правільна асэнсаваць, прааналізаваць і зрабіць адпаведныя выводы.

– А што тут у Кавалях ёсьць? Нічога тутака ўжо няма. Ад вёскі хутка нічога не застанецца, – так выказваюцца пры сустрэчы многія вяскоўцы.

Нічога не застанецца... Гэта непрыемна чуць. Толькі можа дасць Бог ўсё будзе.

І тое, што было і што яшчэ будзе, абавязкова станецца людскімі успамінамі, пераўтворыцца ў паданні, перакажыцца, і не раз, некім запішыцца на паперу, каму-небудзь перадасца, застанецца памяцю...

А зніклыя вёскі, сапраўды, ужо ёсць. І ўжо, нават памятныя знакі паставілі на іх месцы, хаця і не ўсюды. Усё ж такі людзі дадумаліся гэта зрабіць. Можа, традыцыя гэтая не згіне? І з часам людзі ўвекавечачыць усе зніклыя вёскі. У кнізе “Памяць. Вілейскі раён” пералічылі ўсе тыя вёскі, “якія не існуюць”. За гэта трэба ўхваліць аўтараў. А можна ж было б яшчэ і большае зрабіць, і падрыхтаваць асобнае выданне пра неіснуючыя вёскі, напоўніць яго прозвішчамі, адпаведнымі тэкстамі, успамінамі людзей, фотаздымкамі і ўсё гэта мастацкім чынам аформіць. Магчыма, гэта ўсё яшчэ наперадзе, гэта ўсё яшчэ будзе.

Зараз пра камяні складаюць каталогі, а, значыць, і пра вёскі паготары трэба напісаць адмысловыя тэксты.

А пра Кавалі можна пакуль сказаць тое, што тут усё ёсць. І, найперш, ёсць балота побач з вёскай. Яно ў Кавалях за дарогай. І якое балота! З балотным жалязняком!

І Нона Антонаўна Саўчыц, старэйшая жыхарка ў Кавалях, у гэтай сувязі не забыла ўпамянуць, што яе маці і другія вяскоўцы, сапраўды, хадзілі на балота і бралі гэтыя самы жалязняк – цёмна-бурую грязь. Яе набіралі ў вёдры і цэбары і дома фарбавалі ёю, сыштыя з белага палатна, свае спадніцы, кашулі, мужчынскае адзенне – усё, што трэба было. Купіць сапраўднай фарбы тады не выходзіла. Пафарбаванае балотнай гряззю адзенне набывала цёмны колер, не зусім прыгожы, але ж ён меў перавагу перад белым колерам – не такімі бачнымі рабіліся плямы на згрэбных вопратках людзей.

С старай дарогай мы ўжо пазнаёміліся: яна была вузкай, брукаванай і праходзіла непасрэдна праз вёску і была ў яе межах вуліцай. Старай дарогай яна зрабілася адразу, калі ўвялі ў эксплуатацыю новую, больш шырэйшую, асфальтаваную, прямую і па-за вёскай.

З аднаго боку гэтай дарогі аказалася балота, а з другога – вёска. Новая дарога добрая і ўсім патрэбная. Вядома ж, калі ёсць каля вёскі дарога і зусім побач, то гэтому можна толькі радавацца і зайздросціць. На аўтобусным прыпынку ёсць дзе схавацца ад ветру і дажджу. І калі каму спатрэбіцца некуды паехаць, то, калі ласка, або бардзя проша. А неабходнасць карыстацца маршрутным транспартам ёсць заўсёды ў кожнага чалавека. І людзі карыстаюцца.

Яшчэ мяццовыя ўлады ўздоўж вёскі ад дарогі паклапаціліся паставіць прыгожы плот, пафарбаваны і са штыкетніку з тым намерам, каб неяк прыхаваць ім старыя агароджы, якія згубілі сваю прывабнасць, састарыліся, а месцамі і зусім паваліліся.

Цяпер новая штыкетная агароджа вабіць вока і, найперш, вядома ж, начальніцкае, але і любое іншае. Людзі едуць па дарозе і пазіраюць на плот з транспартных сродкаў, якія праносяцца па дарозе з вялікай хуткасцю.

Гэта дэкаратыўная агароджа прыцягвае ўвагу ўсіх і наводіць на думкі. З кацярынінскага часу, а можа і з больш ранняга, вядзецца за начальніцкім людам такі грашок – паказуха. Відаць, паказухі гэтыя не апошняя рэч у чалавечым грамадстве. Без іх праста немагчыма жыць, як і без прыпісак, падманаў. Карысці ад іх няма ніякай, а вось шкоды шмат.

Праўда, людзі, якія жывуць у Кавалях, на свой новы плот не крыўдуюць, наадварот, да яго яны адразу прывыклі і цяпер толькі непакояцца наперад:

фарбаваная рознакаляровая дэкарацыя ўздоўж вёскі некалі струхнелі паваліцца, то хто тады паставіць новую? Спадзяванне застаецца адно – гэта зноў павінны зрабіць за дзяржаўныя срокі. Хутчэй за ўсё яно так і станеца. Хаця, хто гэта ведае?

Дачнікаў у Кавалях ёсць небагата. Чамусьці тут няма такога іх наплыву, як, напрыклад, у Калодчыне ці ў Кучках. Можа, яны яшчэ не прыкметлі для сябе гэтую надта выгодную мясціну побач з аўтамагістраллю і недалёка ад вадасховішча?

Калі гэта так, то дачнікі яшчэ разгледзяцца з часам. Дачнікі – народ кемлівы, яны заўсёды знайдуць тое, што шукаюць – надзеіную выгоду для сябе.

Немалыя сродкі яны выдзяляюць на свае дачы і асабістых сіл не шкадуюць. І неблагая ў іх атрымліваюцца дачы. Абавязкова прыпынішся і пастаіш каля гэтых архітэктурных шэдэўраў. Як мурашы, дачнікі днямі, а можа, і начамі, цягаюць цэглу, бярвенне, возяць жвір, перакідаюць зямлю, нешта капаюць і засыпаюць, перамешваюць, складваюць...

Напэўна, за гэта іх трэба такі пахваліць, бо іхнімі намаганнямі любая вёска працягвае сваё існаванне, выгодна мяняеца, пераўтвараеца ў прыгожы дачны пасёлак. І ніхто ў гэтай справе не чыніць дачнікам ніякай перашкоды, і яны вольна выкарыстоўваюць свае магчымасці, рэалізуюць задуманае адпаведна сваім, здаецца, неабмежаваным здолнасцям. То і на карысць няхай ім будзе ўсё гэта. Тым больш, што з мясцовымі людзьмі яны, як правіла, жывуть у згодзе, заўсёды готовы дапамагчы вяскойцам, падтрымаць іх. Атрымоўваеца, што дачнікі – гэта новыя рупліўцы і стваральнікі, і настала, відаць, іх час прыхіннца да зямлі і мацней звязаць горад з вёскай. Актыўны адпачынак ў вёсцы на дачах з сякерамі, рыдлёнкамі, і крыху здароўя прыбавіць кожнаму, а яшчэ і натхнення і супакою дасць. Гэта мы так думаем. А як яны самі вызначаюць свой статус у вёсцы?

У Кавалях ёсць усяго толькі два дачнікі. Зусім небагата, можна сказаць гэта слабае звязно. Адзін з іх – былы міліцыйскі начальнік з Мінску, палкоўнік запасу ужо памёр. Дача яго цяпер у заняпадзе, дзеці ёю не карыстаюцца і хочуць прадаць яе, чакаючы багатага пакупніка.

Другі дачнік поўнасцю абсталіваў сваю дачу, амаль ўсё давёў да ладу: гаражы, паветкі, веранды, балкончыкі, кветнічкі, брамкі, агароджы, вокны, дзвёры, газончыкі, бардзюрчыкі, альтанкі і ўсё іншае.

Ніхто не забывае лес, кожны хваліць яго. Асабліва пісьменнік Леанід Левановіч. Пра яго ён напісаў вельмі шчыра: “Лес радуе, цешыць, чаруе і супакоівае чалавека ў любую часіну года. Узімку радуе цішынёй, іскрыстаю снегавою беллю, марозлівым, бадзёрым хваёвым водарам. Увесень – шолахам сухога лісця, барвяна, залацістымі грывамі бяроз, асін і клёнаў, цёмнай зелянінай елак і хвой. Вясною і ўлетку яго Вялікасць Лес чаруе спевамі шматгалоснага птаства, дае прытулак закаханым. А галоўнае – корміць грыбамі, ягадамі, арэхамі, поіць бярозавікам, настоямі гаючых зёлак.

О, бацюхна Лес! Ты ратуеш і грэеш беларуса спрадвеку. Ты ратаваў яго падчас бясконцых ваенных ліхалеццяў, саграваў у сырых зямлянках і курадымных хатах. Ты стварыў, вылепіў, выпесціў харкітар беларуса: памяркоўны і сярдзіты, лагодны і суровы, маўкліва-разважлівы і вясёлы. Якім і сам бываеш, бацюхна Лес: светлым у лагодны маёвы дзень, грозным пад час пажару, буры і навальніцы.

Слава табе, бацюхна Лес! Жыві вечна насуперак усяму ліху. Бо ты – сімвал жыцця, стойкасці ўсяго жывога”.

Вось так узнёсла Леанід Левановіч напісаў пра лес у сваім рамане “Сіняе лета”.

I, сапраўды, людзі любяць лес і вяскоўцы, і гараджане.

Хадзіць у лес з Кавалёў недалёка. А там ягад летам – толькі не пянуйся збіраць. На машинах сюды прыезджаюць людзі адусоўць. А што грыбоў расце шмат! Баравікі, падасінавікі, лісічкі, белыя курачкі, чорныя грудзы і апенькі расутць, і маслянкі і зялёнкі – з вясны і да позняй восені збіраюць іх тут. І вітаміны таксама. Суніц месцамі бывае вельмі багата. Чарніцы людзі носяць вёдрамі з лесу. Маліны – таксама. Лыга патрапіць і сабраць каліны. А ягады рабіны не збіраюць, а іх шмат ёсьць у лесе. Ягады горкія, але яны вельмі-вельмі багаты карацінам – правітамінам вітаміна А (вітамін роста). Бывае ажына трапляеца буйная і касцяніка. Вядома ж, арэхі цікавяць кожнага. Людзі збіраюць усё гэта для сябе і прадаюць, і здаюць на цукар і за грошы.

Ляснікі нарыхтоўваюць у лесе дровы, а на іх патраба бывае заўсёды. Бярозавы салодкі сок – таксама клопат ляснікоў. Збіраюць у лесе смалу. Будаўнічы лес выводзіцца машынамі – і бярвенне, і жэрдкі – усё гэта вельмі патрэбныя будматэрыйяль.

Нарыхтоўшчыкі драўніны летам і зімой не пакідаюць лес у спакоі, працуяць там з сякерамі і піламі, згодна атрыманых ліцэнзій. Хутка выразаеца лес апошнім часам. Месцамі лес стала ўжо не пазнаць, калі заглянеш у яго. Ён значна парадзеў, паусюдна сустракаюцца “сплошныя вырубкі”. На іх месцы вырастаюць густыя хмызнякі. Адбываеца збядненне лесу.

Едуць летам людзі збіраць грыбы і ягады за Кавалямі. Разыходзяцца там па лесе хто куды. Цешацца знойдзенымі крамянымі баравікамі. Пільна ўгляджаюцца па баках вышукваюць тыя, якія схаваліся пад імхом ці ў траве. Перавагу мае той зборшышкі, хто добра ведае грыбныя і ягадныя мясціны. Ім і шанцуе заўсёды пагэтаму. І ніхто не вяртаеца з лесу з пустымі рукамі. Лес усіх адкорвае шчыра. Лес – багатая камора – так трапна і з захапленнем напісаў некалі вялікі Мікола Гусоўскі ў сваёй “Песні пра зубра”.

Яшчэ кавальская палі і лугі звяртаюць на сябе ўвагу. Прывродных лугоў тут, праўда, засталося небагата – іх заарапілі раней. Здаецца, застаўся толькі адзін луг за дарогай. Цяпер і ён пустуе, бо няма там каго пасвіць. На ўсю вёску засталося толькі 5 кароў. А некалі іх было тут 67. Яны пасвіліся на лузэ і ў лесе і ўсім хапала месца. Цяперака каравак навязваюць бліжэй да хат там, дзе пустуюць агароды і дзе расце шмат сакавітай травы. Травы хапае, і жывёла добра наядаетца.

Конікі ў вёсцы яшчэ цалкам не звяліся. Есць два кані, і большай патрэбы ў іх людзі не маюць. Пасуцца коні самі і таксама каля хат на ланцугах і з путамі на нагах. Але гэта для коней невялікая бяда, як і тое, што часцяком прыміраюць хамуты на іх шыях. Для гэтага і трymаюць у вёсцы коней, даглядаюць, кормяць, поясць. Дзякую богу яшчэ, што не балюча б'юць – кожны гаспадар шануе свайго каня і, звычайна, стрымлівае свае эмоцыі – наляцеўшую раптоўную злосць. Гэта некалі калгасным конікам багата даставалася і балючых пуг, і дубцоў па нагах і рэбрах, і аплявиухамі іх частавалі па мордзе.

А працы коням у вёсцы ўсё яшчэ хапае і цяпер, асабліва летам у агародах: трэба гной вывезі, узараць глебу, пасеяць бульбу, абараць яе, восенню вывернуць плугам на паверхню, зvezci з поля. Даводзіца і сена вазіць, і дровы. Коні працуюць у вёсцы, хаця агародаў значна паменела. Шмат зямлі ў асабістое карыстанне ўжо ніхто не бярэ.

Фермераў у Кавалях няма. І не было. Ніхто не адважыўся на гэта. Магчыма сцямілі людзі, правільна разважылі што да чаго. Адблі ў людзей ахвоту да зямлі – у гэтым асноўная прычына. Шмат працеваць і мала мець – такой выгоды людзі не вартыя.

За прыватнымі агародамі калі хат пачынаюцца палі аграфіфмы “ілля”. Цягнуцца яны ажно да Баяраў і яшчэ далей. Кожнаму кавальку ўсе гэтые мясціны тут добра знаёмыя. Напрыклад, Грэznіца знаходзіцца пад лесам, калі ісці ў бок Сосенкі да вадасховішча. Гэта туды, ў лес, калгасны трактарыст, вырваўшы з зямлі, зацягнуў трактарам крыжы, якія стаялі ў вёсцы. Каманду начальнства ён выканаў дакладна. Толькі праз нейкі час трактарыст гэты павесіўся. Многія ў вёсцы і цяперака лічаць, што яму з неба было паслана такое пакаранне.

Яшчэ адно поле за вёскай называецца Дворышчам – яно злева, як ехаць на Вялейку.

Ёсць поле з назваю Асепіца. Ёсць Глінішча. З боку ад Абадоўцаў знаходзіцца поле Кісяліха, а па дарозе на Баяры зправа к лесу – Пархава.

Ёсць мясціны з назвамі Равы, Крыніца, пад Грушай.

Часткі леса таксама атрымалі сабе назвы: пад Маяком, Кругліца, Ламы. За Ламамі – Клінне.

Не забылі ў Кавалях расказаць і пра Бруславец. Бацька Ноны Антонаўны Саўчыц некалі расказваў дачцэ, што на Сёмуху моладзь з вёскі прыходзіла на Бруславец і тады ладзіліся там гульні, усе танчылі і весяліліся, закаханыя пары качаліся з гары.

А на рэлігійныя святы з бязводзіцкай царквы выносілі ікону і хадзілі з ёю па вёсцы, у прысутнасці святара спявалі царковўныя песні, славілі Бога. Пры саветах такое рабіць забаранялася. Тады ж ламалі пайсюдна цэркви, капліцы, крыжы. У Кавалях стаялі два крыжы: каталіцкі і праваслаўны.

Калі ў 1944 годзе прагналі немцаў, першым старшынёй калгаса прызначылі Мілашэўскага, былога партызана. У яго быў вялікі нос, за гэта на яго ў вёсцы за вочы ўсе казалі “Насар”. Але ў хуткасці яго некуды забралі.

Людзі ўспамінаюць той пасляваенны час. Адзначаюць, што надта новыя ўлады манілі, як фокуснікі. Цэркви ім ўсё заміналі, іконы ў хатах не давалі спакою. Многія з іх лоўка пілі гарэлку, лічылі сябе бязгрэшнымі. Шмат прымушалі людзей, заганялі ў калгасы, шмат забаранялі, шмат чаго не дазвалялі, нічога не давалі. Працеваць у калгасе прымушалі ўсіх сялян. Людзі працеваўшы, але пабагацець ім не ўдавалася. Рана ўставалі, позна клаўліся, за працаю свету не бачылі. У руках заўсёды была праца і ў калгасе, і дома. От шмат працеваў: пралі, ткалі, жалі, касілі, малацілі, журнамі малолі зерне, пяклі хлеб, аралі, таўклі крупы і каноплі ў ступах, шылі адзенне, вілі вяроўкі, плялі лапці, майстрвалі сані, і калёсы, а бо-о, не дай Бог, як было цяжка людзям жыць. Шмат працеваў, а жылі бедна.

Асабліва бедна жылі ўдovы з дзецьмі. Якая ім там надта помач была на дзяцей

ад дзяржавы? Удовы за ўсіх болей адгаравалі той час. Канешне, цяперака куды лягчэй стала, няма таго гвалту. І ў царкву цяпер хадзіць не забаранеца. Магазін у вёсцы не працуе – столькі бяды, навошта ён патрэбны, аўталаўка ўсё чысценька прывозіць. Аўталаўка лепей, як магазін. Так лічаць людзі.

Вера Міхайлаўна Буркевіч – яе зараз выбралі ў вёсцы старастай – жадае і просіць толькі аднаго: “каб было спакойсцвіе”. Клопат яе зразумелы. За свае гады шмат дасталося чалавеку. І муж любіў выпіць. І не ўсё так ладзілася, як хацелася. А што ўжо бацькі нагараўваліся ў вайну і пасля яе і казаць боязна. Тату немцы маладым зvezлі ў Германію, маці – таксама. Там яны і пазнаёміліся, і пажаніліся. Чэх, у якога яны працавалі, быў добры чалавек, паважлівы. Толькі за гэта яго нашы салдаты і не расстрялялі як прыйшлі. Бацькі з цяжкасцю вырваліся з Германіі, прыехалі на радзіму ў Залессе, жылі ў маленъкай лазні пакуль збудавалі хату. Тры разы гарэлі. Бацька бандарыў дома – гэтym трохі падрабляў, а працаваў ён у Паляні каля Залесся на рапабазе “Заготскот”. Дзяцей было пяцёра ў бацькоў і ўсе малыя. Неяк выжылі ж, дзякую Богу.

Вера Міхайлаўна і цяпер уся ў клопатах асаўстых, а яшчэ ж яна – вясковы стараста. Як чалавеку сумленнаму і стараннаму, грамадскія абавязкі ёй хочацца выконваць прыкладна, каб вяскоўцам было лепей. З тэлефонам у вёсцы цяпер праблемы няма. А вось на вясковай вуліцы...

А вось на вясковай вуліцы стаяць лужы вады, шмат калдобін. Пагэтаму і ўзялася Вера Міхайлаўна разам з вяскоўцамі дабівацца, каб вуліцу заасфальтавалі. Яны паслалі ў Вялейку ў райвыканкам ліст з просьбай. Цяпер усе спадзяюцца атрымаць адказ і, вядома, чакаюць асфальт. У Калодчыне ж паклалі асфальт, у Баярах, а чым Кавалі горшыя? Канешне, у Калодчыне больш дачнікай жыве, сярод іх ёсць людзі ўплывовыя, то там і паспяшаліся з асфальтам. “А наш асфальт ужо можа паехаў за Вялейку ў аграгарадок”, – мяркуюць у Кавалях людзі.

А што вышку мабільнай тэлефоннай сувязі паставілі каля вёскі – гэта зусім няблага. У людзей ужо паявіліся мабільнікі, а гэта – самая надзеяная сувязь. Так лічыць Вера Міхайлаўна. І тут жа яна выказвае свой погляд і занепакоенасць: “Не наш свет цяпер”, – кажа, нібыта з сумам, прывязаўшы за хатай на лужку ўласную кабылку. Збыць яе не хочуць дзеци, самі нарыйтоўваюць ёй сена, самі даглядаюць яе, карыстаюцца ёй па гаспадарцы.

Уладзімір Паўлавіч Сяляўка нарадзіўся ў Кавалях у 1939 годзе. Вайну прыпамінае толькі крыху. У памяці яна засталася адным характэрным эпізодам, які немцы забіралі ў бабы кабана з хлева.

У 1955 годзе Валодзя закончыў 7 класаў, а потым вучылішча mechanізацыі ў Вялейцы. Дадаткова вывучыўся яшчэ і на шафёра. Бацькі не было, бо ён не вярнуўся з вайны. Усе лічылі, што ён загінуў. Маці атрымоўвала пенсію. Але ў 1947 годзе бацька нечакана з'явіўся ў Кавалях. Аказалася, што ён у Расіі стварыў новую сям'ю. Яго прыезд аказаўся бязрадасным і прынёс толькі непрыемнасці. Вядома ж, адразу перасталі плаціць пенсію. Бацька добрую падкліаў свінню. Навошта ён прыязджайд? Прыйехаў і паехаў сабе, як ні ў чым не бывала. Магчыма, глянуў на галечу, спужаўся і ўцёк – а якое яшчэ можа быць тлумачэнне?

З того часу вельмі навызначанымі засталіся далягляды жыццёвай радасці ў Кавалях для восьмігадовага хлапчука Валодзіка. Матчын клопат дапамагаў, калі

б і яго не было, то было б зусім дрэнна. А так хлопец падрос, падвучыўся і потым працаўаў трактарыстам, гэтак і жыў, не збэсціўся, не спіўся, як некаторыя. Шмат аб чым цяпер прыходзіцца шкадаваць яму, найперш, што не мог атрымаць добрую адукцыю, але ж пражытае ўжо не вернеш і яго не выправіш.

Праз колькі хвілін, развітаўшыся, Уладзімір Паўлавіч ехаў па вуліцы на ровары, бо яму захацелася пабыць каля вышкі мабільнай сувязі, паглядзець што там ужо зроблена. Ехаў і думаў. Гэта ж трэба, краязнаўцы паявіліся ў вёсцы, запісваюць успаміны, збіраюць экспанаты для музея. Аддаў ім бязмен, драўляную ступку. Трэба пазней аддаць і шаргуны – недзе на гарышчы яны павінны ляжаць, і можа там і яшчэ якія рэчы знайдуцца. Здаецца, што ўсё ім расказаў пра што пыталіся і што ўспомнілася.

Дзе ж ты ўсё успомніш, пазабывалася шмат чаго і ранейшыя слова і розныя назвы. У Міёрскім раёне, напрыклад, некалі пачуў, што на куртку кажуць “шварка”, на “валёнкі” – “вайлакі”, а яшчэ “пурা” кажуць на мяшок бульбы пяцідзесяцілаграмовы.

А, сапраўды, цікава гэта ўсё, а для маладзейшых tym больш павінна быць цікава і карысна. Насамрэч, цікаўнасць – карысная рэч... Трэба ж, дзеци... спытаўся, а чаму я хату ў сіні колер пафарбаваў?!

Цётка Фрося Мароз, сустрэўшы школьнікаў, паабяцала аддаць свае старыя жорны, а яшчэ пашукаць і калаўрот у старой хаце. “А ступа ў мяне вялікая была, але я яе ўжо даўно спаліла, трэба было раней прыходзіць,” – паўшучувала цётка Фрося дзяцей.

Ёсць у Каваліх гарадзішча на паўночным заходзе ад вёскі і знаходзіцца паганскі могільнік. Лічыцца, што гэта старажытнае паселішча адносіцца да жалезнага веку, які на тэрыторыі Беларусі, як вядома, пачаўся ў VII – VI да нашай эры. Сучасныя вучоныя-археолагі не праводзілі там раскопкі. Напэўна, людзі, якія тут жылі тады, таксама зламаліся вытворчасцю жалеза з балотнай руды. Атрыманае жалеза ў выглядзе порыстых кавалкаў крыцы даставалі з печаў-домніц і потым зноў награвалі і пракаўвалі для выдалення шлакаў і іншых уключэнняў. І ўжо потым выраблялі розныя металічныя рэчы.

Дык можа якраз з гэтай акалічнасцю і звязана ўзнікненне назвы вёскі? Недзе тут і кавблі тады жалеза – навошта ж яго было некуды далёка вазіць на дапрацоўку?

Даўно тое было. Было тое вельмі даўно і таму пра тых кавалей ужо ніхто не памятае. А, значыць, дарэмна цяперашня жыхары вёскі лічаць свае Кавалі несапраўднымі Каваліямі.

І Абадоўцы сапраўдныя, хаця невядома, ці гнулі там калі-небудзь абады, і Бязводнае, дзе ёсьць вада, атрымала свою назvu, канешне ж, зусім невыпадкова.

І жывуць тут людзі да гэтага часу. Жывуць са сваімі рознымі перакананнямі, сумненнямі, клапатлівія і разгубленыя, але ўсё роўна з надзеяй і верай на лепшае.

Пра вёску Кавалі вядома, што у 1730 годзе тут быў фальварак, які ўваходзіў у Іллянскае графства. Фальварак паступова ператварыўся ў вёску – уласнасць абадоўскай памешчыцы Людвікі Багдановіч. У 1800 годзе тут было 9 двароў і

43 жыхары. У 1938 годзе вёска мела 43 двары і 223 жыхары і па-ранейшаму належыла Багдановічам.

У 2003 годзе парадзелі двары ў вёсцы і значна паменьшыла ў ёй жыхароў, іх засталося 79, а двароў – 35. Працэс заняпаду працягваецца і на 01.01.2007 года ў вёсцы лічыцца 68 жыхароў, з іх працаздольнага ўзросту – 26, пенсіянераў – 32, дапрацаздольнага ўзросту – 10.

“Кую, кую ножку, паеду ў дарожку, дарожка крывае, кабылка малая”, – гэту дзівосную дзіцячу песеньку-прамаўленне ў Кавалях усё яшчэ помніць. Цётка Фрося Мароз прагаварыла яе нам на развітанне. Усміхнулася.

БАЯРЫ

“У прыроды свае законы і клопаты, свой парадак і свая завядзёнка: калі свяціць сонцу, калі ісці дажджу, калі падаць снегу”, – так Леанід Кірзевіч Левановіч закончыў свой раман “Сіняе лета” і неадкладна пачаў пісаць новы – “Бесядзь цячэ ў акіян”.

Гэтак жа і нашы школьныя турысты-краязнаўцы, узрадаваныя добрым надвор’ем, упарты рухаюцца наперад, пакінушы вёску Кавалі.

Прырода ахвотна дэмантруе ім свае вабноты. Сонечна і цёпла навокал, і над галавою – высокая сіняе неба.

Не, яно не проста сіняе, а нябёсна-сіняе, якім заўсёды бывае летам ў час добра гадзін.

Дарога пакорліва кладзеца пад ногі турыстам і вядзе ўверх на палогі ўзорак, за якім, калі прыйдзі кілеметры са два, і знаходзяцца Баяры. З гэтага ўзорка за Кавалямі вёска Баяры ўжо добра бачная.

Добра відаць адсюль вясковыя хаты – “мізэрны чалавечы прытулак”, як трапна напісаў некалі пісьменнік Кузьма Чорны. З правага боку да вёскі хінуцца будыніны жывёлагадоўчай фермы, а з левага прасціраецца поле, абапал усяго – лес.

І як і ў Кавалях, каля Баяраў з пайночнага боку ёсць забалочаны луг, толькі ён невялікі. Там пракапана канава, у якую збіраецца вада і цячэ далей.

Якая вялікая зямля, шырокая і бяскрайняя, і як шмат на ёй ёсць усякай чалавечай долі і чалавечых думак. Кузьма Чорны меркаваў некалі, разважаючы пра гэта, што далёка не ўсюды жыццё папала на дабро. Чаму?

“Слишком смутно и тщетно было днём и ночью вокруг”, – нібы адказваючы на гэта пытанне, пісаў рускі пісьменнік Андрэй Платонаў у сваім “Катлаване”. Будуче шчасце там Сафронаву, як і нам, турыстам, зараз уяўляеца, якраз, у выглядзе сіняя лета, асвечанага нерухомым сонцем.

Сіняе лета і будуче шчасце!.. Яны ходзяць па свеце побач усюды, дзе маленькія вясковыя хаткі паслухмяна прытуліліся да зямлі ў чаканні свайго шчасця. Моцна на гэта спадзяюцца яны заўсёды. Але ж іх спадзяванням няма як здзеісніцца. І, відаць, шчасце гэта так і застанеца недасягальнае для іх марай.

Калі б краязнаўцы зайдзілі ў Баярах у кожную хату, то колькі б пабачылі усяго рознага і шмат чаго пачулі ад людзей. Толькі ж, каб наведаць усе хаты, трэба мець шмат часу, а яго турыстам-краязнаўцам вельмі не стае. Па гэтай прычыне прыходзіцца адны хаты мінаць і заходзіць толькі ў некаторыя і задавальняюцца гэтым, хаця краязнаўства і шмат губляе ад такой вымушанай методыкі.

У другой хаце па левую руку, калі ідзеш у Баяры з Кавалёў, жыве сям'я Фаменкі Уладзіміра Віктаравіча, майстра-аматара лазапляцення. Сям'я гэта немалая – пяць чалавек: Аксана Віктараўна, жонка, і трох дачкі: Марта, Крысціна і Ліда – усе прыгажуні. Аксана Віктараўна заклапочана кіруе хатній гаспадаркай, Марта і Крысціна вучачца ў Вялейцы ў ліцэі і хочуць стаць швачкамі, а малодшая Ліда – вучаніца 9 класа.

Некалі Ліда адгукнулася на прапанову кіраўніка школьнага літаратурна-краязнайчага гуртка і напісала пра свае Баяры маленъкае апавяданне. А школьннае выдавецтва “Ільянскія далягліды” надрукавала гэты тэкст пад тытулам “Мая першая кніжка”. І цяпер гэта кніжачка, якая называецца “У Баярах”, заходзівае ў школьнай і сельскай бібліятэках, а яшчэ ў музеях “Вілейшчына літаратурная” і гісторыка-краязнайчым. Там жа зберагаецца і яшчэ адна кніжачка “Мая вёска Баяры”, напісаная былой вучаніцай Ільянскай сярэдняй школы Насцяй Шахрай.

Дарэчы, многія вучні школы таксама напісалі свае кніжкі і працягваюць іх пісаць. Тэматыка іх вельмі розная. Некаторыя тэксты ўжо трапілі на старонкі перыядычных выданняў, а некаторыя аўтары прынялі ўдзел і ў агульнарэспубліканскім конкурсе, які праводзіўся штотыднёвікам “Літаратура і мастацтва”. А ў перспектыве плануеца тэксты, напісаныя вучнямі, надрукаваць асобным выданнем. Магчыма ўдасца і гэтую справу зрабіць у блізкім часе. Дзяцей трэба вучыць пісаць тэксты і заахвочваць іх да літаратурнай працы, і можа тады нехта некалі з іх і стане выдатным журналістам ці літаратарам...

Уладзімір Віктаравіч Фаменка ўжо даўно займаецца лазапляценнем, любіць гэтые занятыя, ім ён крыху і зарабляе. Прыгожыя атрымліваюцца у яго сплещеныя крэслы, вазачкі, столікі, тумбачкі, дэкаратыўныя талерачкі, кошычки, кветачкі. Людзі купляюць гэтых вырабы. Яны, напрыклад, стаяць у памяшканні Ільянскага сельскага савета, ва ўнівермагу і ў школе. Яны вельмі прыгожыя, на іх прыемна глядзець.

Яшчэ Уладзімір Віктаравіч зробленыя рэчы адпраўляе на выставы, ездзіць з імі на “Дажынкі” і прывозіць адтуль дыпломы, нават першай ступені. Вырабы Фаменкі бачыў на дажынках у Нясвіжы прэзідэнт А. Р. Лукашэнка, сцвярджвае сам майстар і гэтым вельмі ганарыцца.

Бывае, Уладзімір Віктаравіч працуе яшчэ з металам, тады на мяkkіх металічных пласцінках застаюцца адбіткі і ўтвараюцца прыгожыя малюнкі. Чаканка па металу, як і лазапляченне, забіраюць шмат часу.

Прыгожы сабака-далмацінец і пародзісты, што падцвярджаеца асобным пашпартам, добра адчувае сябе побач з гаспадарамі і штодня задаволена цікуе за іх заняткам, чакаючи таго моманту, калі зноў трэба будзе ехаць за чарговым медалём на чарговую выставу сабак.

Уладзімір Віктаравіч рассказвае, што жыць у вёсцы яму падабаецца, бо тут ён знаходзіцца “у сваім саку”. Пагэтamu і пераехаў з сям'ёй зноў у Баяры з тых Турэц-Баяраў, што на Маладзечаншчыне. У гэтых Баярах на Вялейшчыне Фаменкі купілі сабе хату і хутка прывыклі на новым месцы.

А лазы і тут хапае ўсёды, і ёсьць ровар, каб за ёю ездзіць. Шаблоны і калункі знаходзяцца заўсёды на месцы пад рукою. І пакойчык пад майстэрню знайшоўся ў хаце. І можа пагэтamu так хутка нараджаюцца ў майстра ўсё новыя і новыя

прыгожыя мастацкія формы.

Нарыхтоўкай лазы Уладзімір Віктаравіч пачынае займацца ўжо ў пачатку мая. У канцы мая і да канца жніўня рэзак лазу не трэба – яна ў гэты час становіцца ломкай, а, значыць, непрыгоднай для працы. У верасні можна зноў працягваць нарыхтоўку лазовага прута – ён зноў будзе гнуткім і мяккім. А далей...

А далей запрашай да сябе ўласнае натхненне, не шкадуй уласнага майстэрства, набярыся моцнага цярпення, бо толькі тады і з'яўляеца на белы свет сплещеная з лазы прыгажосць.

І гэтак Уладзімір Віктаравіч робіць зноў і зноў ужо не адзін год запар. Прыгожа глядзіцца-блішчыць лазовая лента-глянец, або, як яе яшчэ называюць, “шынка”, заплещеная ўмелымі рукамі майстра. Усё прыгожа, і ўсё так проста!

І ўсяму гэтаму Уладзімір Віктаравіч нідзе не вучыўся, а па кніжках сам зрабіў шаблоны, калункі, спецыяльныя ножыкі, гэблікі і іншыя інструменты і прыстасаванні. Ніхто не прымушаў чалавека – ён сам сябе прымусіў, і пагэтаму ў яго так добра цяпер атрымоўваецца справа.

Уладзімір Віктаравіч не пашкадаваў часу і ўсё паказаў школьнім турыстам, парай ім абавязкова займацца якой-небудзь творчай справай – тым, што кожнаму падабаецца асабліва. Заадно ён пацікавіўся школьнімі справамі, паабяцаў прыняць удзел у выступе народнай творчасці, якая плануеца адбыцца ў школе.

Пашкадаваў пры гэтым, што дочки не хочуць займацца лазапляценнем і бацьку не дапамагаюць. Мара адкрыць прыватную майстэрню ў Баярах, відаць, ужо ніколі не ажыццяўіцца, бо і здароўе бракуе, і не хапае моцы і сродкаў, і энтузіязм пропадае з часам. Часта ўжо хochaцца нічога не рабіць, а толькі проста пахадзіць, пасядзець-падумаць, паглядзець тэлевізар, нешта пачытаць. Адпачыць.

Толькі ж ўсё роўна руکі зноў бяруцца за лазу. І тады ён едзе на канал, пад вадасховішча ці некуды яшчэ шукаць там маладыя лазовыя зарасці і ўсё марыць сплесці нешта зусім незвычайнэ.

І, вядома ж, ён зноў чакае, калі яшчэ раз пакажуць па тэлевізору “Пісьмо Феліні”. Першы раз ён не надта разгледзіў гэты кінафільм, які здымалі ў Іллі, і дзе Уладзімір Віктаравіч прыняў удзел у адным эпізодзе. Усё ж такі добры фільм знялі кіношнікі, упэўнен гэтак Уладзімір Віктаравіч.

І ў “Савецкай Беларусі” ужо пісалі аб гэтым кінафільме. Фільм атрымаўся цёплы, як тое цёплае сонечнае іллянскае лета, калі ён здымаліся. І з добрымі марамі на экране жывуць добрыя людзі. Іллянскае лета і мясцовыя краявіды засталіся ў фільме назаўсёды, і ён запомніўся многім сваім немудрагелістым сюжэтам, клопатамі герояў або высокім мастацтве. Рэжысёру Зайцеву і выкананаўцу галоўнай ролі артысту Туровічу удалося зрабіць цікавы фільм.

Пры развітанні па нашай просьбe Уладзімір Віктаравіч успомніў некалькі прыкмет, якія мы і запісалі. Так, на памінках, чуу ён ад людзей, нельга карыстацца за столом відэльцамі. Чаму? Таму, што будзе кружыцца галава. Яшчэ нельга за столом у час яды ламаць хлеб.

- А цi ведаеце вы, што такое “петушки”? – спытаў Уладзімір Віктаравіч, калі мы ўжо адышлі ад яго хаты.

Аказваецца, “петушкамі” называюць дробны шчавель, які расце на лузэ. А “лясёнка”, патлумачыў Уладзімір Віктаравіч, гэта посцілка, у якую загортваюць і

пераносяць на сабе сена, траву ці нешта яшчэ.

Дуровіч Вера Канстанцінаўна жыве адна ў сваёй хаце побач з Фаменкамі. Яе гаспадар ужо даўно памёр, пасля таго, як у паліклініцы яму вырвалі зуб. Тады пашкоджанай аказалася сківіца, а, можа, і яшчэ нешта здарылася. І што ні рабілі медыкі апасля, але не змаглі выратаваць чалавека ад смерці. Неўзабаве памерлі і два сыны, і Вера Канстанцінаўна пасля гэтага засталася зусім адна, вельмі хворая і старая, непрыгледжаная належным чынам, пражыўшы 80 гадоў. Яна ўжо амаль нічога не можа рабіць, бо не разгінаецца моцна закасцялелая яе спіна і цяжка стала хадзіць. Вядома ж, ёй, калі трэба, дапамагае цапок у руках, а з ім далёка ўсё роўна не разгонішся. Адно выратаванне, што даюць пенсію. Пагэтаму за гроши людзі прывозяць ёй дровы, а прыедзе аўталаўка, то ёсьць за што купіць патрэбнае. Усё даводзіцца цяпер купляць, нават, бульбу. Градкі перад хатай яшчэ неяк удаецца садзіць самой, але ж ад іх няма амаль ніякай карысці, як і з тых яблыкаў, якіх шмат урадзіла сёлета, і ўсе яны апалі і сапсаваліся. Дзякую, што паклапаціўся сельскі савет і прыставіў памочніка наглядаць за ёю, старым і хворым чалавекам. І гэты сацыяльны работнік, Дуровіч Таццяна, цяпер заўсёды прыходзіць да яе з Барсукоў і ўсё зробіць, што папросішь.

Баба Вера яшчэ добра чуе, любіць пагаварыць, многае помніць. І ўсё ведае – гэта яна сцвярдждае сама.

І сапраўды. Яна ведае шмат вясковых навін і пераказвае іх, перажывае, калі ў каго-небудзь здараетца няшчасце. І радуецца, калі справы ў людзей заканчваюцца дабром. Шкадуе тых дзяцей, якія засталіся без бацькоў, і якіх цяпер гадуе бабуля на суседній вуліцы, бо бацька гэтых дзяцей павесіўся, а маці памерла.

Сваё дзяцінства і бацькоў баба Вера часта прыгадвае. Усё тое даўнейшае добра помніцца, а вось, што адбылося ўчора – хутка забываецца. Галава цяпер працеваць не хоча, нічога не запамінае. Што ў ёй зрабілася не так?

Вера Канстанцінаўна нарадзілася ў вёсцы Чэхі недалёка ад Вязані. Тата яе быў чалавек строгі, шмат працеваў сам і ўсіх хатніх прымушаў рабіць гэтаксама, бо хацеў мець больш зямлі, для таго і збраў гроши. Сваёй зямлі ў бацькі было нешмат – толькі 5 гектараў. Працевавалі на ёй старанна і яшчэ хадзілі ў заробкі да другіх гаспадароў. Гуляць не было калі, бацька не дазваляў гэтага. Нават вучыцца ў школе з-за працы не было як.

У тыя гады каля вёскі Шчукі і каля суседніх вёсак было некалькі курганоў, якія засталіся з 1812 года. Тады тут пахавалі напалеонаўскіх салдат, іх шмат загінула пры адступленні. У гэтих мясцінах руская армія вяла актыўныя дзеянні, гнала ворага, рабіла частыя налёты на французскія атрады ажно да самага Маладзечна і далей. Шмат французаў трапіла ў палон.

І самога Напалеона ледзьве не злавілі тады, і ён набраўся нямала страху. І ўцякаў адсюль гэты ваяка, нібы заяц, кінуўшы ўсё, усіх сваіх салдат, жывых і мёртвых. І ўжо рускія салдаты і мясцовыя жыхары хавалі загінуўшых французаў. Французскія пахаванні – курганы і могілкі – уznіклі каля вёсак Ілля, Селішча, Латыгаль, Шчукі і ў других месцах.

Каля Шчук французскія могілкі былі абгароджаны, дагледжаны, там стаялі крыжы, туды прыходзілі людзі, ускладалі кветкі. На могілкі прыязджалі дэлегацыі з Францыі.

Так было да 1939 года, пакуль савецкія ўлады не ўстановілі свой парадак. Могілкі перасталі даглядаць, хутка зніклі абгародкі і крыжы, а з часам і курганы зруйнавалі ўсе, і цяпер засталося чыстае поле, і нідзе нічога.

Трыццаць гадоў Вера Канстанцінаўна Дуровіч пражыла ў Баярах са сваім мужам Валянцінам. Пажаніліся яны ў 1955 годзе, а да гэтага часу адзін аднаго не ведалі.

- Вясковыя бабы з Баяраў пасваталі нас, яны ведалі пра мяне і параілі Валіку да мяне сватацца. Бацькі яго ў вайну былі ў партызанах, пасля вайны жылі бедна, а мой тата жыў лепей. Калі да нас прыехалі ў сваты і ўжо высваталі мяне, то бацька жаніха папрасіў у майго бацькі два мяхі жыта. Тата сказаў тады: "У чом рэч", - і даў ім жыта, - так расказала Вера Канстанцінаўна пра сваё замужжа. Дадала, што муж быў добры, паважаў яе. У іх нарадзіліся два хлопцы. Памёр муж у 1985 годзе.

"Валенціха" – з такой мянушкай жыла Вера Канстанцінаўна ў Баярах. Так заведзена ў беларускіх вёсках усюды: называць замужніх жанчын мянушкамі, утворанымі ад імя мужа, або ад яго прозвішча, напрыклад, Грышчыха, Ціхоніха, або Дуровічыха, Шушкевічыха і г. д.

Сваю бытую працавітасць баба Вера падцвердзіла тым, што захавала ставы, не спаліла іх, як гэта зрабілі ўжо многія. Захавала яна і бёрды, чаўнакі, матавілы з ніткамі, набіліцы, два калаўроты, клубкі нітак. Усё гэта аддала ў школьні музеі. Але ж яшчэ адзін калаўрут пакінула сабе, сказала, што можа спрадзে воўну, якая недзе ўсё яшчэ ляжыць у хаце. Значыць, у чалавека засталася моцная прага да працы і засталіся спадзяванні, каб яшчэ здароўя дзе ўзяць было, марыць Вера Канстанцінаўна, тады б яна ўсё сама парабіла ў хаце і нікагусенькі б не прасіла...

Многія людзі ў Баярах маюць прозвішча "Дуровіч". Ганна Аляксандраўна таксама атрымала яго, калі выйшла замуж за мясцовага хлопца Сямёна. У Вязыні яна нарадзілася, пасля школы закончыла фізічны факультэт Мінскага дзяржуніверсітэта і працавала ў Судніках настаўніцай, потым вучыла дзяцей у Абадоўскай школе, а зараз дапрацоўвае да пенсіі ў Іллянскай сярэдняй школе. Дабірацца да працы ёй зрабілася далекавата, але ёсьць магчымасць ездзіць школьным аўтобусам – гэта і выручае яе пакуль.

Задаволеная такой акалічнасцю, удзячнай Ганна Аляксандраўна спраўна выконвае ў школе сваё абавязкі і шматлікія даручэнні, ніколі не жаліцца і не крываўдзе, навучылася працаваць на камп'ютэры і ўжо многія тэксты паспела набраць за гэты час, у тым ліку, і для школьніх музеяў "Вілейшчына літаратурная" і гісторыка-краязнаўчага.

І пра свае цяпер ужо родныя Баяры Ганна Аляксандраўна таксама напісала і перадала тэкст у музей. Пагэтamu ў краязнаўцаў школы з'явілася магчымасць атрымаць больш грунтоўныя звесткі пра гэту вёску.

Вёска Баяры, аказваецца, складаецца з трох частак: Баяры Баравыя, Баяры Вялікія і Баяры Ражынскія. Дзялінне гэта можна лічыць цяпер у значнай ступені ўмоўным. А раней усё пачыналася, якраз, з раздзялення, з трох асобных пасяленняў. Так сведчаць некаторыя цяперашнія жыхары вёскі, у тым ліку і Ганна Аляксандраўна Дуровіч. Пры гэтым усе пагаджаюцца, што ўсё магло быць і зусім не так.

У вёсцы Вязынцы, а можа ў Вязыні, па гэтай легендзе некалі жыў пан Ваярын, ён меў шмат зямлі і прыгонных сялян, якіх трэба было расселяць і даваць ім зямлю, пасля адмены прыгоннага права. Вядома ж, пан імкнуўся адправіць сялян на малаабжытую мясціну, на горшыя землі. Самыя горшыя пан аддаваў тым, каго па нейкіх прычынах недалюбліваў. А каго за нешта паважаў, тых надзяляў лепшай зямлёй. У выніку гэтай панская палітыкі хутка стварыліся тры пасяленні з назвай “Ваяры”. Адно з іх узнікла бліжэй да леса на пяшчанай глебе і атрымала назуву Баравыя Ваяры. Тут пасяліліся Судніковічы, Ясінскія, Буслаўскія.

Крыху лепшай зямлі атрымалі і пасяліліся на ёй Вяжэвічы, Лашуткі, Дуровічы – з іх пачаліся Вялікія Ваяры. З часам пасяленне гэта разраслося і мела 42 хаты.

Паміж Баравымі Ваярымі і Вялікімі аказалася на пасяленні каталіцкая сям'я. Гаспадар сям'і, нібыта, меў звычку перабіраць ражынкі, г. зн. пацеркі. Такую акалічнасць людзі ўлічылі і гэта пасяленне пачалі называць Ражынскімі Ваярамі, з часам яно налічвала 12 хат.

Так узнікла адна вялікая вёска з адной назвай Ваяры.

Далей прыхільнікі гэтай легенды тлумачаць, што нейкім чынам першая літара ў слове “Ваяры” змянілася на літару “б” і Ваяры сталі Баярамі.

Ці так гэта было? Ці быў калі ў Вязынцы ці ў Вязыні пан Ваярын? А калі быў, то куды ён падзеўся?

Другая версія пахождання назвы вёскі звязана, канешне, са словам “баяры”. З “Энцыклапедыі Беларусі” вядома, што “баяры – катэгорыя сялян у ВКЛ у другой палове 17-18 стст. За надзел яны выконвалі павіннасць, плацілі чынш. Не былі асабістая свабодныя, не служылі ў апалчэнні і, па сутнасці, былі прыгоннымі”.

Можна пагадзіцца, што такія баяры некалі маглі жыць тут.

Маглі жыць яшчэ і баяры – ваеннаслужылыя людзі, якія таксама былі ў ВКЛ. І тады іх пасяленне ўсе справядліва называлі “Баярамі”.

Другіх баяр, накшталт тых, што былі ў Кіеўскай Русі і ў рускай дзяржаве і з'яўляліся вышэйшим слоем феадальнага грамадства, хутчэй за ўсё тут быць не магло. Хаця здарыцца нейкім чынам магло ўсё, толькі гісторыі гэта невядома.

У кнізе “Памяць. Вілейскі раён” у артыкуле “З гісторыі населеных пунктаў” падаюцца цікавыя звесткі пра ўсе населенныя пункты на тэрыторыі раёна. Ёсьць інфармацыя і пра Баяры.

Там сцвярджаетца, што “Баяр”- дахрысціянскае імя, старарускае “бой” – бітва, бойка. Можа назва вёскі, такім чынам, і звязана неяк з гэтай акалічнасцю? Можа некалі тут пасяліўся першы чалавек з іменем Баяр, і тады вёску пачалі называць Баярамі?

Трэба прыняць да ўвагі і яшчэ адну версію наконт узнікнення вёскі Баяры. Некалі школьнімі краязнаўцамі пра гэта расказала загадчыца Старынкаўскага сельскага клуба Церах Алена Іванаўна.

Нібыта даўно была вёска Баяршчына там, дзе цяпер знаходзіцца вёска Старынкі ў Альковіцкім сельскім савеце. Пад час згубнай халернай эпідэміі ўсе людзі ў вёсцы памёрлі і толькі застаўся адзін чалавек, які ў горы і роспачы падпаліў вёску і пайшоў убок Бязводнага. За Кавалямі, за ўзгоркам у нізіне каля балотца і паўнаводнага ручая ён выбраў сухое месца і пабудаваў тут сабе хатку і назваў сваё новае паселішча Баярамі ў памяць аб Баяршчыне.

Вось такая жаласлівая існуе легенда, што адразу хочацца ў яе і паверыць. І ўявіць сабе таго чалавека з Баяршчыны, вельмі рашучага і чулага – сапраўднага беларуса. Самае страшнае гора не зламала яго. Ён выстаяў, усё перамог і застаўся жыць, такім годным чынам захаваў памяць аб мінулым. Вельмі павучальная легенда для ўсіх нас і шмат у чым.

З гісторыі вёскі Баяры вядома, што ў 1794 г. гэта была вёска ў маёнтку Вязынь, уласнасць Віленскіх манахін-бенедыкцінак, канфіскаваная ў казну. У 1800 г. вёска заставалася ў маёнтку Вязынь і з'яўлялася ўласнасцю генерал-маёра Горыча, тут налічвалася 17 двароў і 103 жыхары. У 1938 г. у Вязынскай вясковай гміне на ўліку мелася 3 вёскі: Баяры Баравыя (13 двароў, 84 жыхары), Баяры Вялікія (29 двароў, 168 жыхароў) і Баяры Ражынскія (12 двароў, 74 жыхары). У 2003 годзе вёска мела 53 двары, 115 жыхароў. Такія звесткі змешчаны ў кнізе “Паямяць. Вілейскі раён”.

На 01.01.2007 года ў Баярах праражывала 103 чалавекі. З іх дапрацаздольнага ўзросту – 21, працаздольнага – 49, пасляпрацаздольнага – 33. Пакуль яшчэ вёска Баяры застаецца буйным пасяленнем у парыўнанні з другімі вёскамі.

Тут працуе магазін, ёсьць ФАП – вельмі неабходныя для вяскоўцаў, бо самую першую медычную дапамогу можна атрымаць на ФАПе вельмі хутка. А без магазіна зусім немагчыма было бы жыць.

Яшчэ існуе ферма, хаця пагадоўе там вельмі скарацілася, захаваліся калгасныя склады, але частка іх ужо разбурана.

Ужо няма ў вёсцы пачатковай школы, перасталі існаваць кузня, майстэрня і грамадская лазня, бібліятэка. У занядбаным стане знаходзіцца будынак былога брыгаднай канторы. Вёска хутка набыла рысы неперспектывнай, і заняпад яе, відаць, яшчэ будзе доўжыцца.

Маршрутныя аўтобусы заходзяць у вёску штодня, для людзей гэта вельмі важны момант. І школьнія аўтобусы цяпер спраўна забяспечваюць дастаўку дзяцей з вёскі ў школу і назад. Асфальтаваная дарога праходзіць праз вёску. Добрую справу зрабілі некалі тут, паклаўшы асфальт. Быў момант і яго ўдала выкарысталі мясцовыя ўлады. Кажуць, што былы старшыня Іллянскага сельскага савета Кутас Галіна Віктараўна вельмі паспрыяла гэтай справе, за што вяскоўцы былі ёй асабліва ўдзячнымі і неаднаразова выбіралі яе ў склад сельскага савета.

Моманты радасці і нейкай лёгкасці перажывалі тады людзі ў Баярах. Але гэта хутка праішло, развіццё вёскі спынілася. І штогод стан яе пагаршаецца. Цяпер вёсцы не хапае людзей, асабліва маладых, яны пакідаюць вёску, імкнуща з'ехаць у гарады. Паўсюдна шпарка адбываюцца такія змены, і нас у вёсках становіцца меней, і вёскі паступова знікаюць. Ці добра гэта? Пытанне такое непростае. Вёска ідзе ў заняпад, але ж пасля яго павінен быць уздым. Надзея на гэта існуе, і шанцаў тады хопіць кожнаму. Чакайма, людцы!

За польскім часам людзям у Баярах жылося вельмі нялёгка. Адны жылі бағацей, бо мелі больш зямлі і шмат на ёй працавалі ўсёй шматлікай сям'ёй і яшчэ бралі наймітаў, якім за працу плацілі. Другія жылі беднавата і, нават, бедна. Яны апрацоўвалі мала зямлі, часта неўрадлівай, праца на ёй не давала прыбылку. Тады ім прыходзілася наймацца да паноў ці да багатых сялян у заробкі.

Паны Багдановічы ў Абадоўцах, Тукалы ў Асцюковічах і другія паны ў наваколлі

заўсёды бралі сабе памагатых. Іх патрабавалася шмат з ранній вясны і да позній восені для правядзення сяўбы, догляду палеткаў і збору ўраджаю. Добрым працаунікам гаспадары нядрэнна плацілі, а гультаёў і няўмек праганялі: прасілі іх больш на працу не прыходзіць.

Рассказваюць, што апошні абадоўскі пан Мечыслаў Багдановіч асабліва спраўна разлічваўся з работнікамі: выдаваў ім гроши ў канцы кожнага тыдня – у суботу.

Яшчэ ён аказваў некаторым сялянам дапамогу. Аднойчы пан Багдановіч праязджаў на сваей моторувцы (аўтамабілі) і каля вёскі Сосенкі ўбачыў селяніна, які пасвіў сваю вельмі худую карову, відаць, хворую. Пан з дозволу гаспадара тут жа застрэліў карову, загадаў адvezці яе на сваю звераферму ў Абадоўцы, а селяніну даў добрую карову з уласнага стака.

Кажуць, што Багдановіч быў добры пан. Відаць, так яно і было.

Многія людзі працавалі ў яго і на зямлі, і на прамысловых прадпрыемствах, мелі нядрэнныя заробкі. Кожную суботу ў Абадоўцах пан ладзіў для моладзі вечарынкі і наймаў для гэтага музыкантаў. У нядзелю быў выхадны дзень.

Вядома ж, Мечыслаў Багдановіч усе гэтыя траты мог сабе дазволіць, бо быў самым багатым панам у акрузе, меў шмат зямлі і лесу, папяровыя фабрыкі ў Раёўцы і каля Вільні.

Бяднейшыя паны і панкі плацілі людзям за іх працу меней, як, напрыклад, пан Барсук ці пані Разалія, якая жыла ў фальварку Альшынка недалёка ад Абадоўца.

Кажуць, што пані Разалія наогул сваёй зямлі не мела, а некалькі валок (адна валока раўнінца 21,3 га) ёй яе падараваў пан Багдановіч за тое, што яна да старасці аддана служыла яму эканомкай.

Заробкаў у тыя часы людзі шукалі сабе ўсюды, бо многія з іх марылі купіць больш зямлі, каб пабагацець і хацелі мець яшчэ золата, добрае адзенне і жыллё. Яны ездзілі на працу ў Латвію, Эстонію і далей, нават, адпраўляліся за мора ў далёкую Амерыку. Там можна было зарабіць большыя гроши – жаданыя і самыя сапраўдныя даляры. Адтоль яны вярталіся дамоў, куплялі тут зямлю, пашыралі свае гаспадаркі, станавіліся заможнымі гаспадарамі.

З Баяром у Амерыку на заробкі тады ездзілі Сцяпан Судніковіч, Антош і Карней Лашуткі, Дуровічы, Гарлінскія, Клімёнкі ды іншыя.

А вось Юзя Вяжэвіч быў у Францыі. Адтоль вярнуўся ў Баяры, тут і дажыў свой век. Здаралася, калі вып'е гарэлкі, Юзя тады пачынаў гаманіць па-французску: “а’руле, а’чумэ, дайце дарогу”, - казаў ён, рухаючыся па дарозе няўпэунена.

Яшчэ ў пошуках лепшай долі людзі хадзілі праз мяжу ў Савецкі Саюз. Мяжы знаходзіліся за Мацькаўцамі. Там адшуквалі ў вёсках чалавека-правадніка, якому плацілі, і ён перапраўляў на той бок. Сляды многіх гэтых перабежчыкаў тут жа губляліся назаўсёды, як, напрыклад, Васіля, Уладзіміра і Марыі Судніковічаў (родныя браты і сястра).

Выжыць там удавалася нямногім, а, тым больш, вярнуцца назад дамоў. Канстанціну Буслаўскаму і Уладзіміру Дуровічу гэта неяк удалося зрабіць, бо адразу разгледзеліся куды яны трапілі. І яны хуценька вярнуліся ў Баяры. Толькі, вярнуўшыся ў Баяры, вымушаны былі зноў жа хавацца тут ад польскіх улад, бо ім пагражала арышт і чакала турма.

Зямля! Для селяніна яна была жаданай марай заўсёды. Кожнаму хацелася мець сваю зямлю і каб паболей была заветнай. У Баярах, аднак, яе шмат не было ні ў каго. Мець валоку зямлі мройлася тут не аднаму мужыку. Але толькі паўвалок было ў Вяжэвіча, Лашуткі, Марозаў, Дуровічаў, Судніковіча, у Клімёнка. У астатніх – яшчэ меней: траццяк (7 га), чацвяртак (5 га).

Кожны бацька клапаціўся, каб сваім сынам, калі будуць жаніцца, даць надзел зямлі, і каб ён не быў малы. Калі сыноў у сям'і было некалькі, то меркавалі, каб аднаго з іх аддаць у прымы. Сын, які заставаўся жыць з бацькамі, атрымліваў два надзелы. Такая была завядзёнка. Дочкам бацькі рыхтавалі пасаг, а зямлі ім не выдзялялася, хача выключэнні былі.

“Багацце кожнай сям'і ў вёсцы мерылася колькасцю зямлі”, - сцвярджае Ляшкевіч Уладзімір Аляксандравіч. Ён нарадзіўся ў Баярах ў 1938 г., тут жыў і працаваў настаўнікам. Зараз ён знаходзіцца на пенсіі і жыве ў Вялейцы. Ён расказаў, што за зямлю нярэдкімі былі сваркі паміж сваякамі і суседзямі. Так, родныя браты Барыс і Сцяпан Астроўскія кожную весну сварыліся за 40 см. зямлі. І Маразы спрачаліся за 2 м., якія перайшлі суседу, калі спрамлялі ў вёсцы вуліцу.

І жаніліся некаторыя вясковыя хлопцы не па каханню, а “на зямлі”: у жонкі бралі сабе туго дзяўчыну, якой бацька даваў большы надзел, большы пасаг.

Людзі вельмі шанавалі сваю зямлю, але толькі тыя, хто не баяўся працы. Яны аддавалі ёй сваё апошняе здароўе. Асабліва клапаціліся аб урадлівасці глебы – вывозілі на поле гной. Яго збіралі, зберагалі, пры магчымасці гадавалі больш жывёлы і атрымлівалі больш гною.

Некаторыя ж баярскія мужыкі свае хаты будавалі на ўзвышаных месцах, а хлявы для жывёлы займалі свае месцы бліжэй да лагчыны. Усё гэта рабілася занарок: і зямля не пуставала, і ў такіх хлявах атрымлівалі больш гною, бо трэба было часцей падсцілаць салому. І асабліва вясною, і ў час дажджоў, калі становілася больш вады ў нізкіх мясцінах і ў хлявах таксама. Саломы ды лясного моху тады падсцілаць не шкадавалі. Калі ж часам вады збиралася зашмат, тады капалі канавы, і вада па іх сцякала ў нізіну. Гэтая канавы калі насыпанай дарогі ў вёсцы ёсць і цяпер. Праз іх да кожнай хаты перакінуты масткі, зробленыя з дрэва, а то і з металічных канструкцый.

І грады ў агародах тут людзі прызыўчайліся рабіць у нізіне ад вуліцы, бо расліны там развіваліся добра, і іх не трэба было паліваць. Праўда, грады рабілі высокія з глыбокімі паміж імі раўчукамі.

Некалі пасля 1861 г., калі адміністрація прыгоннае права, селянін Максім Лашутка адсудзіў сабе зямлю ў пана з Вязынкі. Гэты пан не заплаціў Максіму за яго працу. Пан пасля суда мусіў быў даць яму не гроши, а зямлю. Ці не паспрыяла тады мужыку тое пайстянне пад кіраўніцтвам Каствуся Каліноўскага? Мужыцкая праўда, хача і ненадоўга, але атрымамала тады верх над панамі.

Яшчэ ў вёсцы расказвалі і здзіўляліся, што селянін Даніла Судніковіч адпісаў свайму пасынку паўвалок зямлі пасля таго, як незнарок, калі араў поле і ішоў за плугам, махнуў пугай і параніў вока пасынку (той ішоў па баразне ззаду). Даніла палічыў сябе вінаватым у гэтым і такім вось чынам расплаціўся за нанесеную шкоду.

У Баярах, як і ў другіх вёсках у тыя часы, у кожнай сям'і было шмат дзяцей.

Напрыклад, у Мікіты Лашуткі іх расло адзінаццаць. Сярод іх гадаваўся і хлопчык Юзя, будучы бацька вядомага на Вялейшчыне паэта Івана Лашуткі.

Родны брат Мікіты Лашуткі – Пётра быў самым адукаваным чалавекам у вёсцы. Ён да рэвалюцыі служыў у вайсковай кавалерыі і вывучыўся на ветэрынарнага фельчара. Пасля рэвалюцыі працаваў у вёсцы Іллі па спецыяльнасці – лячыў жывёл, а, заадно, і людзей нелегальна. Рабіў і пры паляках, і пры немцах таксама. У 1946 годзе па даносу яго абвінавацілі і саслалі ў лагер на 10 гадоў, дзе ён і памёр. Яго двухпавярховы дом у Баярах разабралі. Як ветэрынар Пётра Лашутка жыў у вёсцы багацей за другіх – гэта і прывяло яго, відаць, у няволю і паспрыяла заўчастнай смерці. Кажуць, што ён пазбавіў жыцця сябе сам: ён ужо адбыў свой лагерны тэрмін, яго меліся адпусціць, але чалавек не пажадаў вяртацца на волю і бачыць тых, хто на яго даносіў. Памыўся ў лазні, надзеў чыстую бялізу, лёг спаць і не прачнўся. Магчыма, што ён прыняў павялічаную дозу нейкіх лекаў. Ва ўсякім разе так расказвалі аб гэтым у вёсцы людзі.

У верасні 1939 года ў гэтыя мясціны прыйшло новае жыццё і, як аказалася, шмат горшае, чым было да гатага. А з утварэннем калгасаў і зусім зрабілася горай. Тады і пачалі казаць людзі, а, найперш, думаць, бо казаць было небяспечна, што пры паляках жылося лепей, чым пры савецкай уладзе.

Казалі і думалі гэтак не ўсе. Другія, наадварот, былі задаволеныя. Асабліва тыя, хто атрымаў нейкія пасады і быў бліжэй да новай улады. Улады падвучвалі гэтых людзей таму, што трэба казаць на сходках ці ў прыватных гутарках з людзьмі, як хваліць новую уладу, што абяцаць, а, калі трэба, то і запалахваць. І не толькі. Даносчыкі давалі патрэбную інфармацыю куды трэба, і людзей забірапі, вывозілі.

А ў вайну людзям дасталося сапраўднага гора. Адразу ж забралі ў армію маладых мужчын і хлопцаў, якія мелі не меней 19-20 гадоў. Паваяваць ім, аднак, не давялося. У паніцы і нераазбярысе ўсе разбегліся, бо немцы наступалі імкліва. Амаль усе мабілізаваныя адразу ж вярнуліся дамоў у вёску, а хто не вярнуўся, тыя ў хуткасці загінулі пры першых жа сутыкненнях з ворагам. Гэта былі Астроўскі Сямён, Дуровіч Іван, Дуровіч Уладзімір, Дуровіч Вінцук, Крывашэй Мікалай. Сямён Астроўскі, дарэчы, пасмяротна быў узнагароджаны ордэнам баявога Чырвонага сцяга.

Перыяд нямецкай акупацыі быў цяжкім выпрабаваннем для насельніцтва. Напачатку асабліва даймалі паліцаі, а гэта былі свае людзі, вельмі незадаволеныя савецкай уладай. Яны распраўляліся надта рашуча і з камуністамі, і з тымі, хто спачувалі савецкай уладзе, хто аказаўся, на іх думку, дрэнным суседам ці нешта не тое сказаў. Здавалася, нават, што немцы тады паводзілі сябе неяк больш стрымана, чым паліцыя. Немцы, нават, прасілі ў сялян паесці і плацілі за яду гроши. Кажуць, былі і такія выпадкі.

І толькі калі пачалі актыўна праяўляць сябе партызаны і нападаць на немцаў, тады і немцы паказалі сябе ў поўнай меры хто яны такія.

У вайну людзі ў вёсках вельмі пакутвалі ад таго, што не было солі і любымі сродкамі намагаліся яе набыць. Амаль з жахам цяпер расказываюць пра гэта многія з іх, хто зведаў такія пакуты.

І аб паліцыі ў жыхароў засталіся вельмі жахлівыя ўспаміны, хаця і сярод

паліцэйскіх былі нармальныя людзі. Служыць у паліцыю многіх з іх забіралі прымусова, а таксама і ў батальёны. Некаторыя ж туды ішлі добраахвотна. Лёс іх усіх стаўся кепскім. Многія загінулі ад рук партызан, другія пайшли з немцамі пры адступленні на заход і там так і прапалі, а многія закончылі свой шлях у савецкіх лагерах пасля вайны.

У паліцыі з Баяр служыў Коля Мароз, але нядоўга, яго забілі партызаны ў зasadзе каля Абадоўцаў. Служыў і Васіль Вяжэвіч. Кажуць, ён у Мядзелі выпусціў нашых людзей з нямецкага палону і пайшоў апасля ў партызаны. Гаварылі яшчэ, што вязынскія паліцэйскія былі самыя благія, шмат здзекваліся з людзей. Гэта яны забралі ў 1944 г. родную сястру Івана Лашуткі – Лёлю – і спалілі яе ў Куцьках перад адступленнем.

У час акупацыі людзі ў вёсках нацярпеліся і ад недахопу солі, і ад паліцаяў, і ад немцаў, а яшчэ і ад партызан – яны ноччу, а то і днём заходзілі ў хаты, забіралі што можна было забраць: кароў, свіней, хлеб, адзенне, абутик.

Асабліва спрайна гэта рабілі тыя бандыты, якія называлі сябе партызанамі. Сапраўдныя ж партызаны грабежом займаліся меней, яны, здаралася, давалі гаспадарам квіткі, дзе сведчылі, што забралі, напрыклад, каня ці карову і пасля вызвалення абяцалі гэта вярнуць.

У партызаны з Баяр пайшла толькі адна сям'я Антося Дуровіча. Пасля вызвалення Антось прымаў удзел у партызанскім парадзе ў Мінску. Ідучы з Мінску дамоў, ён прапаў. А яго жонка Манька-партызанка апошнім часам жыла ў Вялейцы, там і памёрла.

Пасля адступлення немцаў вёску тэрарызавалі банды з лесу, якія ноччу нападалі на людзей, каго жадалі забівалі, многіх рабавалі. Напрыклад, у вёсцы Калодчына забілі калгаснікаў-актыўістаў і іх сем'і.

Бандыты рабілі засады каля дарог у лесе, затрымлівалі людзей, забіралі маёмы. Непасрэдна каля Баяр хавалася банда Пётры Харытонава (Харытон – імя яго бацькі). Пётра вярнуўся з Германіі пасля вайны і арганізаваў банду. З Баяр ў ёй ніхто не быў. Гэтыя бандыты і забілі людзей у Калодчыне, а яшчэ Косцю з Пахомава і напалі на старшыню баярскага калгаса Кліменка Мікалая, але яму удалося выратавацца. Студэнта Толю Астроўскага з Баяр яны ўтапілі ў Віліі.

Другая банда табарылася паблізу ў Карытнянскай пушчы. Многія з гэтай банды ваявалі на фронце, білі немцаў. Але пасля вайны яны пайшли ў лес. Кажуць, у лесе іх высачаў ляснік Вярбіцкі і прывёў туды міліцыю і салдат да замаскіраваных ям, у якіх жылі бындыты. Салдаты закідалі гэтыя ямы гранатамі. Але каля ям былі аднорукі, і многія бандыты схаваліся там і засталіся жывымі. Яны чулі голас Вярбіцкага, седзячы пад зямллёй, і здагадаліся, што ён іх і выдаў. Пасля бандыты Вярбіцкага злавілі і зарэзалі па гэтай прычыне.

Апошняя рэшткі гэтай банды былі ліквідаваны ўжо пазней пад Харкамі. Там магазіншчык па заданню міліцыі падсыпаў ім у гарэлку парашок, ад якога ўсе заснулі. Соннымі іх і звязалі. А пасля судзілі і далі па 10 гадоў кожнаму.

Тут трэба асобна расказаць, як харытонаўцы расправіліся з юнакам Толем Астроўскім з Баяр. Ён паступіў вучыцца ў Мінскі медінстытут. 29 жніўня збіраўся туды ехаць. А перад гэтым, 28 жніўня, рашыў наведаць у Рабуні радню, тым больш, што ў гэты дзень там быў фэст. Вечарам юнак вяртаўся дамоў праз

Пахомава, там зайшоў да сябра Лёні Сухога, які таксама збіраўся назаўтра ехаць у медінстытут. У тую ноч Толя Астроўскі прапаў. Яго шукала міліцыя, школьнікі і людзі з вёсак. Нідзе Толю не знайшлі. Пазней казалі жыхары з Пахомава, што яго злавілі харытонаўцы і ўтапілі ў Калодчынскай лuchцы. У гэтым месцы рака Вілія была вельмі глыбокая. Згубілі хлопца, відаць, за тое, што яго бацька быў падатковым агентам, збіраў з людзей падаткі, і ў сваякоў аднаго з членau банды аднойчы забраў свінню замест незаплоchanага падатку. Наколькі гэта ўсё прайдзіва – ніхто цяпер сказаць не можа.

Прыпомніўши тут вёску Пахомава, хочацца адзначыць, што гэта была невялічкая вёсачка ў лесе каля ракі. Тут праз раку пераходзілі на другі бок, хадзілі туды ў бліжэйшыя вёскі. Тут па рацэ сплаўлялі лес. Тут быў млын. А яшчэ была і царква, а каля яе могілкі. Цікава тое, што царкву ў Пахомаве пабудавалі дзеля іконы, якая нейкім чынам аб'явілася ў гэтых мясцінах. Ікона лічылася цудадзейнай. Многія людзі прыйходзілі і прыязджалі ў царкву, маліліся перад іконай, прасілі сабе дапамогі ў бога. Кажуць, што ікона нейкі час лічылася згубленай, але адшукалася, і цяпер яна знаходзіцца ў вязынскай праваслаўнай царкве, яе там можна пабачыць. Царкву ў Пахомаве бязбожнікі разбурылі, а потым і вёска перастала існаваць. На tym месцы цяпер бестурботна гойдаюцца хвалі Вялейскага вадасховішча.

У 1949 годзе каля Баяр знішчылі апошніх бандытаў і цэлы іх тады вазілі ў вёску на апазнанне. Толькі ніхто не хацеў прызнаваць сярод забітых сваіх родных, бо баяліся. Расказваюць, што тады міліцыянеры загадвалі некаторым жыхарам становіцца на цэлы забітых і падскокваць на іх, каб даказаць, такім чынам, што гэта не іх брат ці сын. І людзі рабілі так.

Па-сапраўднаму жудасны быў той час. Многія сведкі тых падзеяў ужо не жывуць. А некалі яны ахвотна дзяліліся сваімі ўспамінамі, як Лашутка Іван Пятровіч, Дуровіч Уладзімір Мікітавіч, Вяжэвіч Лярон Дзям'янавіч ды іншыя.

Вяжэвіч Лярон Дзям'янавіч пасля хваробы і аперацыі доўгі час мучыўся, рэдка выходзіў з хаты, ложак быў асноўным і апошнім месцам яго знаходжання ці прытулкам на гэтым свеце.

Тут у хаце на ложку ён і расказваў школьнім краязнаўцам пра сябе, пра Баяры, пра вайну, паказваў фотаздымкі, свае лісты з фронту, граматы і ўзнагароды. У той дзень ён быў у добрым настроі, шмат гаварыў і, нават, жартаваў.

Лярон Дзям'янавіч “нарадзіўся ў рубашцы”, так ён казаў пра сябе, бо пабываў у Берліне ў 1945 годзе, а да гэтага шмат разоў пакланіўся кожнай кулі – яны часта “ціўкалі” паблізу і некага забівалі.

Аднойчы ўноч “шалёны” нямецкі снарад знішчыў усю батарэю, калі салдаты выйшлі з траншэі да прыехаўшай на перадавую кухні. Кухня паяўлялася тут толькі ноччу, калі было цёмна. Радавы Лярон Вяжэвіч быў ездавым у батарэі, і яго ў тую ноч камандзір паслаў у суседнюю вёску з конямі за гарматай. Па гэтай прычыне ён і не загінуў тады разам з усімі. Гармату даставіў на месца своечасова і пахаваў сваіх баявых таварышаў.

Лярон Дзям'янавіч перадаў у школьны музей некалькі цікавых фотаздымкаў, ліст-трохкунік з фронту, які прыслалі жонцы, і, магчыма, прадчуваючы сваю хуткую смерць, Лярон Дзям'янавіч выказаў жаданне, каб краязнаўцы, калі яго не стане, забралі ў музей і другія яго рэчы і фотаздымкі, лісты.

Памёр ён неяк раптоўна праз пару тыдняў пасля таго, як пахаваў сына. Не вытрымаў такога гора стары і хворы чалавек. За сваё жыццё ён дастаткова і наваяваўся, і напрацаўся, усяго наглядзеўся.

Калі яшчэ быў маладым і меў баян і веласіпед, ён, высокі і прыгожы хлопец з Баяру, шмат тады сыграў у навакольных вёсках вяселляў і вечарынак.

Аднойчы, гэта было яшчэ пры паляхах, у Сосенцы з нейкай нагоды быў даволі значны баль, прысутнічалі афіцэры, многія мясцовыя знакамітасці. Лявона запрасілі туды ў якасці музыкі. Ён шмат іграў і паводзіў сябе вельмі сціпла, не парушаў этикету. Іграць стараўся як найлепей і шмат – публіка ж была вельмі патрабавальнай і ганарыстай.

Падвыпіўшыя добра афіцэры і іх разгранконыя маладыя паненкі жадалі ўвесь час танчыць амаль без перапынку.

Адзін раз танец раптоўна перапыніла вельмі прыгожая маладая паненачка – шампанскæе зрабіла сваю справу. Яна рашуча падышла да Лявона, села побач і ласкова папрасіла і яе навучыць іграць на баяне.

Гарачая хлапечая кроў імгэнна ірвавала тады моцнай сілай ва ўсім яго целе – яе прыгожыя голыя ногі і залішне адкрытыя грудзі былі зусім побач. Якой вялікай была тая спакуса?! Але прыгажуню-сварольніцу яе малады паклоннік-паручнік узяў на рукі і панёс праз залю пад гучныя аплодысменты і воклічи прысутных. Сялянскому хлопцу Лявону з Баяра выпадак той у Сосенцы запомніўся назаўсёды – вельмі ж была пекная тая паненачка.

Пра абадоўскага пана Мечыслава Багдановіча Лявон Дзям'янавіч таксама ўспомніў. Пан быў таўставаты, хадзіў звычайна ў кожушку, у чаравіках. Галава была лысая, круглая і вялікая, твар – гладкі. Пан меў вусы. Быў відным мужчынам. Жыў ён у сваім маёнтку з дочкамі, бо жонка Ніна пакінула яго і пайшла жыць да пана Бароўскага ў Лукавец. І Бароўскі, і яго Ніна 17 верасня 1939 года былі адразу ж арыштаваны чырвонаармейцамі і вывезены ў лагер у Расію. З'ехаць з Лукаўца да прыходу Чырвонай Арміі яны тады практична не мелі магчымасці, бо мяжа была зусім побач за Лукаўцом. Лёс іх стаўся цяжкім. Сам пан Бароўскі ў Расіі загінуў, а Ніне неяк удалося адтуль вырвацца, апошнія гады яна дажывала ў Амерыцы. Там, па расказах, і памерла.

Мечыслаў Багдановіч другі раз не жаніўся. У Абадоўцах за свой кошт утрымліваў дзіцячы прытулак да самага прыходу бальшавікоў. Пан своечасова тады з'ехаў з Абадоўцаў. У час нямецкай акупацыі вярнуўся сюды ненадоўга, каб асаніцца абставіны і потым паехаў адсюль назаўсёды. Жыў у Польшчы, пахаваны ў Гданьску. Дзіцячы прытулак з Абадоўцаў з часам перавялі ў Мацькаўцы – там быў створаны дзіцячы дом. Туды пачалі звозіць усіх дзяцей, чыіх бацькоў арыштоўвалі як ворагаў народа.

Калі ў 1939 годзе была ліквідавана польская ўлада і прыйшли Саветы, тады шмат што змянілася, зусім іншыя пайшлі парадкі. Шмат адпраўлялі ў аддаленія раёны Расіі людзей неблаганадзейных, багатых, розных чыноўнікаў, адукаваных спецыялістаў, настаўнікаў, вядома ж, польскіх афіцэраў, якія трапілі ў савецкі палон. Тады спецорганы перабралі-перагледзелі тут кожнага чалавека. І разборкі гэтых ішлі да самай вайны. Толькі вайна і спыніла гэтыя працэсы, і многіх арыштаваць тады чэкісты праста не паспелі.

Затое арышты ўзнавіліся пасля вайны. У 1945 годзе арыштавалі і вывезлі

ў лагеры з Баяр Клімёнка Аляксандра Пятровіча, Клімёнак Алену Антонаўну, Лашутку Пятра Максімавіча. Аляксандр Клімёнак пад канец свайго жыцця вярнуўся ў вёску з лагераў, сцвярджаў, што “працаўты чалавек і там не прapaў”.

З прыходам Саветаў у 1939 годзе на базе панскіх маёнткаў адразу ж пачалі ствараць саўгасы. Утварэнне калгасаў пачалося пазней, і вясковуцы пэўны час, да 1949 года, працягвалі працаўцаў на ўласных гаспадарках, на сваёй зямлі. Вядома ж, усе яны плацілі дзяржаве падаткі і немалыя: здавалі мясо, малако, яйкі, скуры жывёл і інш. Існавалі і грашовыя падаткі, а яшчэ рэгулярна дзяржавай праводзіліся дзяржпазыкі. Пасля вайны дзяржава мочна абірала сялян.

Калгас у Баярах быў створаны толькі ў 1949 годзе – калгас імя Жданава. Першым старшынёй яго быў Клімёнак Мікалай Фядотавіч, мясцовы жыхар. Але старшыні гэтая тут доўга не затрымліваліся, іх часта мянілі.

Незайдросны стан нашай сельскай гаспадаркі Уладзімір Ляшкевіч, пенсіянер з Вялейкі, тлумачыць тым, што вёску ўвесь час прывучалі жыць без зямлі. Гэта значыць, што ў сялян адбіралі ўласную зямлю і занявольвалі іх у калгасы. У 1949 годзе вясковыя жанчыны баяліся ісці ў калгас і плакалі. Мужчыны пыталіся адзін у аднаго: “Як можна жыць без зямлі?” Іх не чулі. Зачынілі ў школе, не давалі есці і не выпускалі, пакуль усе не напісалі заявы. За тры дні напісалі ўсе. Калгас атрымаў назву імя Жданава. Людзі паміж сабой у гэтай сувязі гаварылі, што “вось і даждаліся”.

Калгаснікі і калгасніцы ў Баярах не прапалі таксама, як і Аляксандр Клімёнак у лагеры. Хаця ў першую ж зіму большасць абаргультненых коней у калгасе здохла – іх не было чым карміць, а сялянам не дазвалялі прыходзіць на канюшню і падкармліваць сваіх коней.

Людзі ў калгасе працаўалі за працацні, за “палачкі”, як тады казалі. Грошай калгаснікам не давалі, а разлічваліся з імі па выніках года толькі натурай: зернем, саломай, дзялкай сенажаці, бульбай, давалі і нешта яшчэ. Бывала, што і зусім нічога не давалі, калі ў калгасе здаралася нізкая ўраджайнасць, калі дзяржава надта павялічвала планы здачы сельгаспрадукцыі. І такія выпадкі былі частымі.

Ужо ў тых часы крыху смялейшыя калгаснікі прывыкалі красці, бралі ўсё, што можна было ўзяць з поля, са свірна, з фермы. Але гэты занятак быў вельмі небяспечны – магі і злавіць, і тады злодзеяў чакала турма. Калгасныя начальнікі часцяком хадзілі па хатах і шукалі крадзены лён. Калі знаходзілі – забіралі. Сеяць лён на прысядзібных участках не дазвалялася. Ды і на куцых дзялках-сотках, якія давалі калгаснікам, ці шмат чаго можна было пасеяць? А без лёну не спрадзеш нітку, а не спрадзеш нітку – не будзе і палатна. І лён у першую чаргу людзі мусілі красці ў калгасе. Без самаробнага палатна прышлося б многім хадзіць голымі.

З часам калгаснікі набылі ўласных кароў замест згадзеных у калгас пры стварэнні. І ўсё лета яны намагаліся нанасіць на сабе з лесу травы, якую сушылі на сена. Калгас для ўласных кароў сенажаці выдзяляў недастатковая. Людзі палопі калгасныя пасевы і траву-пустазелле наслі дамоў і таксама сушылі яе.

1946 год, 1947 год былі вельмі неўрадлівымі. Людзям прыходзілася есці траву, збіраць на полі вясною бульбу, якая змерзла за зіму, была мяккай і бруднай. Такую бульбу-лапуны выкарыстоўвалі ў ежу, пяклі з яе бліны і аладкі. Летам карміліся з лесу – збіралі там арэхі, грыбы і ягады. Іх нарыхтоўвалі на зіму мяшкамі – сушылі

на печы. Брусніцы, грыбы яшчэ і салілі. Яшчэ людзі ведалі, што карысна было для здароўя жаваць, асабліва вясною, маладыя хваёвым пабегі. Елі маладыя лісточкі дэзмухайцоў, крапівы. Збіралі і елі шчавель, якога шмат расло на лугах і яго шмат можна было назіраць і наварыць. Усё гэта елася з апетытам.

Каб мець гроши, калгасніку трэба было нешта прадаць сваё ў горадзе на кірмашах: напрыклад, бульбу, можа зерне, крыху мяса, зарэзаўшы баранчыка, яйкі, малако, нейкую агародніну і садавіну. Усё гэта людзі адрывалі ад сябе. Жыць без грошай было зусім немагчыма, бо не было за што купіць нават самае-самае неабходнае – такое, як мыла, соль, запалкі, газу. А яшчэ ж трэба было набыць нейкое адзенне, абутак. Толькі купляць іх не было за што. Тады вогратку шылі самі з саматканага палатна, кажухі шылі са скур жывёл, вырабленых адпаведным чынам у хатніх умовах, валёнкі рабілі з воўны. Насілі порткі, кашулі, суртукі, шапкі – усё было самаробнае.

Хлеб у вёсках ніхто не купляў, а яго і не прадавалі ў вёсках.. Яго пяклі самі са сваёй муکі. З муکі ў драўляных дзежках рыхтавалі цеста, дабаўлялі туды вараную бульбу для таго, каб зменшыць расход мука, якой заўсёды не хапала. Дзежку з цестам ставілі ў цёплае месца, заўсёды на цёплую печ і нечым накрывалі, тады цеста лепш падыходзіла. І калі яно было готовае, з яго рукамі ляпілі боханы пэўнай велічыні і на драўлянай лапаце саджкалі іх у печ на гарачы под, перад гэтым добра падмечены мокрым памялом. Печ пад выпечку хлеба трэба было добра напаліць сухімі дровамі, іначай хлеб у ёй не пёкся і быў цесцяным, недапечаным.

Чысты хлеб без бульбы ў тыя часы елі рэдка, толькі на святы – эканомілі муку. Хлеб асабліва быў смачны, толькі ён незаўсёды меўся на стале. А калі быў, то яго дзялілі ў час яды на ўсіх, кожнаму адразалі па кавалку, а самаму ўзяць сабе больш хлеба не дазвалялася. Тады хлеб замяняла бульба-цалкавуха.

Паўсюдна цяжкім было тое жыццё, і ў Баярах таксама.

Так вёска жыла і выжывала, але выжыць яна, па вялікаму рахунку, не змагла. Жыць без зямлі вёска не можа, вось і маем цяпер тое, што маем. І, відаць, дарма ўсё яшчэ зацята працягваем старое: захоўваем калектывуныя формы гаспадарання. Цяпер ужо і без людзей.

Дажываючым сваё жыццё старым людзям у вёсцы дагэуль помніцца, як асабліва смачна елася тады бульба-цалкавуха, бульба “з такам”, бульба ў мундзірах, забяляная бульба, перапечкі з бульбай, драная бульба – дранка, ташноцікі, праснакі, жамяруха (верашчака з грыбамі), крупеня, расцёртыя таўкачом у ступе каноплі, падсмажанае ільняное семя, вараная кіслая капуста і сырая таксама ды з цыбулай, пасоленая агуркі і сольныя рыбныя галовы, прынесеная з крамы – прадавалі і такое ў бочках, і людзі гэтая галовы ахвотна куплялі. Яшчэ прасілі магазіншчыка наліць ім з той бочки лёку – салёны лёк карыстаўся попытам.

Жыць у вёсцы крыху палепшала толькі калі баярскі калгас імя Жданава ўвайшоў у склад саўгаса “Асцюковічы” з цэнтрам у вёсцы Абадоўцы. Тады дырэктарам саўгаса быў Мядзведзеў Кірыл Ілліч. Рабочым саўгаса за іх працу ўжо плацілі гроши. Саўгас мала-памалу эканамічна мацнёў, людзям больш плацілі.

У 70-х, 80-х гадах жыць стала яшчэ лепей. У гэты час дырэктарам саўгаса працаваў Лемех Віктар Зянонавіч. Ужо за сродкі саўгаса тады будавалі кватэры. Больш працавала тэхнікі на саўгасных палях, павялічваліся ўраджаі, раслі

прыбыткі.

Але ўсё роўна ўвесь час адчувальным быў у краіне дэфіцыт на прадукты харчавання, адзенне, абурак, бытавую тэхніку, на ўсё. Дэфіцытам быў заўсёды хлеб. Яго продаж абмажкоўвалі, чэргі за хлебам не знікалі.

У тых гады брыгадзірам брыгады “Баяры” быў Пякарскі Уладзімір Міхайлавіч. Брыгада лічылася ў саўгасе перадавой. За гэта яе брыгадзір атрымаў ордэн працоўнага Чырвонага сцяга. Не часта такія ўзнагароды тады атрымлівалі брыгадзіры.

У 1940 годзе ў Баярах пабудавалі пачатковую школу. Будавалі яе самі жыхары вёскі з бярвення, перавезенага з хутара Ялове – там разабралі хату Дзятліка, асадніка. Усіх асаднікаў, і Дзятліка таксама, пасля падзеі 1939 года органы хутка адправілі ў Расію “куды трэба”, там іх і знішчылі многіх.

Ужо невядома, хто быў першым настаўнікам у Баярскай пачатковай школе ў 1940 годзе. Пасля вайны настаўнічай Іван Сцяпанавіч Судніковіч, мясцовы жыхар. Ён закончыў Смаленскую настаўніцкую семінарыю, аб чым сведчыць Буслаўская Вольга Аляксандраўна, старэйшая жыхарка вёскі, і Уладзімір Аляксандравіч Ляшкевіч таксама.

Івану Сцяпанавічу, каб працаўваць настаўнікам пры паляках, трэба было перайсці ў каталіцкую веру, чаго ён не стаў рабіць і, пагэтаму, заставаўся без працы.

У час вайны школа ў Баярах працаўвала, як і ў многіх іншых вёсках Іллянскага раёна. Усе прадметы тады выкладаліся на беларускай мове і па савецкіх даваенных падручніках, бо другіх не было. У гэты час дзяцей у школе вучыў Іван Сцяпанавіч Судніковіч. Партызаны, як вядома, папярэджвалі аб адказнасці ўсіх, хто ішоў працаўваць у школы пры акупацыйных уладах. Іван Сцяпанавіч, аднак, нейкім чынам пазбег адказнасці, і пасля вайны ён доўгі час настаўнічаў у Баярскай школе.

Кажуць, што ён быў вельмі строгі, дзеці яго баяліся і дысцыпліну надта не парушалі. І не толькі ў школе, а і дома вялі сябе належным чынам, бо Іван Сцяпанавіч пераканаў сваіх вучняў: ім ён казаў, што “у кожным плоце ёсьць мае вочы”. А таму ён усё бачыць і ўсё пра ўсіх ведае.

Працаўваў у школе Іван Сцяпанавіч да 1958 года, даваў дзесяцям добрыя веды. І цяпер яго помніць у Баярах як строгага, але добраага настаўніка.

Адукаваць беларускую вёску, як аказалася, вельмі нялёгкая была справа. У Баярах можа толькі чатыры чалавекі з дарэвалюцыйнага часу ўмелі чытаць і пісаць і ведалі чатыры арыфметычныя дзеянні, чыталі Псалтыр, Часаслоў. Дзяцей тады навучалі ў царкоўна-прыходскіх школах, там вучылі пісаць, чытаць, лічыць. Такая школа існавала і ў Кавалях, і адзін час там настаўнікам працаўваў Буркевіч. Расказываюць, што ён нават атрымаў ад дзяржавы медаль. Дзяцей у Кавалёўскай школе вучылася шмат, але заканчвалі чатыры класы толькі можа чалавек пяць – тыя, хто паказаў добрыя веды. Астатнія школу не заканчвалі, іх не пераводзілі ў наступныя класы па два-три гады. Такія вучні потым пераставалі наведваць школу, заставаліся працаўваць на зямлі, дапамагалі бацькам. Некаторыя набывалі професіі прыватным чынам, такія, напрыклад, як краўца, шаўца і інш.

Школу ў Судніках пабудавалі таксама і, кажуць, дзякуючы намаганням некага

з Клімёнкаў, жыхара з Суднікоў. Ён, нібыта, працаваў інспектарам народных вучылішч, меў, магчыма, універсітэцкую адкуцацыю.

За польскім часам адкуцацыя ў вёсцы была паширана. Вучыцца давалася магчымасць усім дзесям, але на польскай мове, і настаўнікам мог быць толькі той, хто лічыўся палякам.

Пасля 1939 года пачатковыя школы пачалі адкрывацца амаль у кожнай вёсцы, і яны былі беларускія.

Уладзімір Ляшкевіч успамінае, што ён з 1948 года пачаў вучыцца ў Баярскай пачаковай школе ў Івана Сцяпанавіча Судніковіча. Падцвярджае, што ён быў вельмі строгі настаўнік, вельмі патрабавальны, шмат займаўся з вучнямі і пасля ўрокаў, усім дзесям стараўся даваць добрыя веды. Некаторых вучыў сельскагаспадарчым уменням, напрыклад, рабіць прышчэпкі пладовых дрэў. У наступны клас Іван Сцяпанавіч пераводзіў толькі здольных вучняў, астатнія па некалькі гадоў сядзелі ў адным класе.

Вельмі адказнай справай лічылася ў школе ўмэнне правільна гаварыць вершы пра Сталіна – мудрага, роднага, вялікага. Памылкі і жарты тут не дапускаліся – гэта дорага каштавала б і вучням, і настаўніку. За чацвёрты клас здаваліся экзамены, і потым ва ўсіх класах былі перавадныя экзамены. Яны былі даволі строгі. Хто не мог здаць, той заставаўся на другі год.

А што Іван Сцяпанавіч мае вочы не толькі ў кожным плоце, а і на патыліцы, у гэта верыў і вучань Валодзя Ляшкевіч. На ўроку ў класе цішыня была такая, што чутно было, як праляціць муха. Парушальнікі дысцыпліны, калі такія былі, мелі ад настаўніка пакаранні: стаяць на ўроку за партай, стаяць у куце, стаяць у куце на адной назе, стаяць з паднятай кнігай у руцэ, стаяць у куце на каленях.

У дадатак парушальнік дысцыпліны атрымліваў ад строгіх бацькоў яшчэ добрую лупцоўку дома.

Уладзімір Аляксандравіч Ляшкевіч цяпер сцвярджае, што цяга да вучобы тады ў дзяцей была вялікая, і што бацькі пачалі разумець неабходнасць навучання сваіх дзяцей у школе. І падмацуваў сваё меркванне ўласным успамінам.

Дзеци ў школу хадзілі босья, і Валодзя Ляшкевіч таксама. Але выпаў першы снег, і ён па снезе зноў прыйшоў бось ў школу. Іван Сцяпанавіч зрабіў заўлагу вучню і загадаў назаўтра быць абутым. Валодзя на другі дзень прыйшоў у школу ўжо ў туфлях сястры, бо другога абутку ў хаце не было. Туфлі былі вялікія, хадзіць у іх хлопчыку было вельмі нязручна, яны грукалі па падлозе, дзеци ўсе рагаталі. Настаўнік тады прагнаў Валодзю са школы, і той, скапіўшы абутак у руکі, пабег дахаты па снезе. Вечарам бацька сплёў сыну новыя лапці.

Лапці! Нават цяжка ўяўіць, што без іх рабіла вёска. Гэты абутак быў вельмі зручным, быў мяккім, не націраў ногі, быў лёгкі і цёплы, калі даводзілася наматаць на ногі новыя анучы і надзець пад анучы панчохі, зробленыя з воўны.

Плесці лапці павінны былі ўмець усе мужчыны. Але і некаторыя жанчыны таксама ўмелі гэта рабіць. А сплесці добрыя лапці з лыка ці з вяровак – справа была вельмі няпростая. Для гэтага трэба было за лета нарыхтаваць лыка ў лесе, абадраўшы кару з многіх маладых ліпак. Свежае лыка скручвалі ў шматлікія рулоны і сушылі на кручках у сенцах, пад стрэхамі хат – усюды там, дзе іх не мог замачыць дождж. Высушанае лыка перад тым, як сплесці лапці, мачылі ў вадзе.

Лыка становілася мяккім, яго ножыкам апрацоўвалі: раўнавалі, зразалі нейкія няроўнасці, калі трэба, разразалі на асобныя палоскі і ўжо з іх і плялі лапці. Але ж трэба было ведаць, як плесці, з чаго пачаць, дзе і як, і якое лыка заплесці так, каб былі роўныя і прыгожыя курцы, каб пярэдня і задня часткі лапца мелі адпаведную форму. Лапаць павінен быў добра сядзець на назе, замотанай анучай, не быць вялікім ці малым. Сплеценая лапці звычайна падпляталіся некалькімі палоскамі лыка для таго, каб яны былі моцнымі і даўжэй наслісія. А яшчэ лапці можна было падшыць кавалкам скуры ці гумы і хадзіць у іх смела і не мачыць ногі. Металічны плоскі кручок-спіца, спецыяльным чынам загнуты і з драўлянай ручкай, дапамагаў падплятаць лапці. Ножык і гэты кручок-спіца былі асноўнымі інструментамі, з дапамогай якіх паяўляліся на свет новыя лапці.

Новыя лапці нейкі час мацалі рукамі, разглядалі іх, ацэньвалі іх знешні выгляд і іншыя якасці, а потым у іх курцы трэба было зацягнуць ("забарсаць") спецыяльныя тонкія, але моцныя вяроўкі, сплеценая з валокнаў лёну ці канаплі. Гэтыя вяроўкі на лапцях называліся аборамі, імі лапці мацаваліся на ногі, імі апляталі на нагах анучы звычайна да самых кален і завязвалі потым вузлом, які б не мог развязацца сам. Анучы на ногі заматваліся, дарэчы, не знізу ўверх, як звычайна, а зверху ўніз, ад кален да пальцаў, так, кажуць, лепш атрымоўвалася.

О, лапці! Вы нездарма цяпер знаходзіцеся ў нашых музеях. Ваша пачэснае месца цяпер там. І дзякую Богу, што там.

У першыя паслявядомыя гады, але і пазней, а яшчэ і ў перадваенныя гады, пачынаючы з 1939-га, настаўнікаў у заходнебеларускія школы прысыпалі з Расіі і з усходніх абласцей Беларусі. Яны вучылі дзяцей, выкладалі прадметы па савецкіх школьніх праграмах, іх прызначалі тут дырэктарамі школ, загадчыкамі аддзелаў адукацыі. Ва ўсіх школах: пачатковых, сярэдніх і сямігодкоўках працавалі яны, іх было шмат і на працягу многіх гадоў, пакуль не былі падрыхтаваны настаўнікі з ліку мясцовай моладзі. Настаўнікаў рыхтавалі ў педінстытутах і ўніверсітэтах, а яшчэ і ў настаўніцкіх інстытутах, спецыяльна ўтвораных. З 1947 па 1955 гады такі інстытут працаваў, напрыклад, у Маладзечне.

Сёння ўжо немагчыма назваць усіх асабістага, каго накроўвалі на працу ў Заходнюю Беларусь з Усходу. "Усходнікі" (так называлі тады і настаўнікаў, і другіх спецыялістаў, якія працавалі ва ўсіх арганізацыях і ўстановах і на розных пасадах, а найперш, вядома, на кіруючых) павінны былі прывучаць людзей у Заходній Беларусі жыць па другому, па сацыялістычнаму парадку.

Мясцовыя жыхары і сёння помніць многіх з іх. Так, у Суднікоўскую школу былі прысланы настаўніца Чэрнякова Н. А., Ярашонак М. Д., Галайдзенка М. І., Галавач М. П. і інш. Дырэктары школы Гузёнка А. Т. прыслалі таксама. У Калодчыне настаўнічала Падлужная З. І., у Абадоўцах – Пуціла Н. А., у Мардасах – Галунова М. А., у Хаценчыцах – Ленька С. П., Кацер Л. Р., у Ілы – Грыгор'ева Н. Р., Рабава М. І., Траццякова В. А. і яшчэ шэраг іншых настаўнікаў, у тым ліку і дырэктары школы Матросава Р. І., Касцючэнка І. С., Лецягін М. Ф. Загадчыкамі Іллянскага РАНА у розныя часы былі Клакоцкі С. П., Канстанцінаў і Галецкі П. І., але Галецкі быў ужо мясцовы жыхар. Мясцовыя настаўнікі ў школах былі вялікай рэдкасцю, як, напрыклад, Ганна Сцяпанайна Сухая ў Іллі ў 1939-1940 гг.

Усе дзецы пасля заканчэння пачатковай школы маглі працягваць вучобу ў

школе да сёмага класа бясплатна, а далей за вучобу ўжо трэба было бацькам плаціць гроши. Многія быцькі грошай не мелі, і дзеці спынялі вучобу. Дзесяць класаў заканчвалі нямногія, і толькі адзінкі з іх працягвалі вучыцца пасля школы ў ВНУ і тэхнікумах.

Так, паступіў вучыцца ў Мінскі медыцынскі інстытут з Баяр Толя Астроўскі, але інстытут ён не закончыў, яго загубілі бандыты.

Адным з першых вышэйшую педагогічную адукацыю атрымаў Іван Лашутка, выпускнік Іллянскай сярэдняй школы. Па прыблізных падліках за ўсе апошнія гады з вёскі Баяры пяць чалавек закончылі педінстытуты, чатыры – тэхнічныя ВНУ, тры – сельскагаспадарчыя, адзін – вышэйшае ваеннае вучылішча, шэраг атрымалі сярэднюю спецыяльную адукацыю, многія закончылі ПТВ.

Вядома ж, усім зразумела, якую вялікую ролю мае адукацыя для развіцця кожнага чалавека і ўсяго грамадства. Адукаваныя людзі могуць дасягнуць большага, чым малаадукаваныя ці зусім неадукаваныя. Недастатковая ўвага да праблем адукацыі абавязкова негатывна адбіваецца на развіцці грамадства. У гэтай сувязі не зусім зразумелым з'яўляецца перавод школы зноў на адзінаццацігадовы тэрмін навучання. Можа лепш перавучыць, чым недавучыць? У шэрагу краін свету, якраз, і вучаць дзяцей у школах па дванаццаць гадоў, а то і трынаццаць. А яшчэ: чаму гэта пытанне аб сроках навучанне ў школе не стала ў рэспубліцы прадметам шырокага абмеркавання сярод настаўнікаў і бацькоў, усіх грамадзян? Няўжо нашай краіне спатрэбліся недавучаныя людзі? Здаецца, мы зноў зрабілі чарговую памылку і вялікую.

Пра тое, як у вёску прыйшло радыё, старэйшыя людзі ўспамінаюць і сёння. Помніцца, што гэта сталася ў Баярах у 1956 годзе. Не ўсе спачатку пажадалі яго мець у сваіх хатах – баяліся грэху, баяліся, што маланка спаліць хату. З часам правялі радыё ўсім. Яно ў значнай ступені ўплывала на жыццё калгаснікаў. Людзі ахвотна слухалі радыёперадачы, асабліва канцэрты па заяўках. Многія цікавіліся інфармацыйнымі праграмамі, апошнімі паведамленнямі.

У 1958 г. правялі ў вёску і электрычнасць, а, значыць, паявіліся новыя магчымасці ў сялян. Людзі куплялі электрычныя прасы, іншыя электрапрыборы. А, галоўнае, зрабілася святлей у хатах, газавыя лімпі былі непатрэбнымі. Вёска спявала новыя песні, пачутия па радыё. Мясцовыя музыканты на слых ігралі на вяселлях і вечарынках пачутия па радыё мелодыі. Музыкантаў у вёсках хапала: у Судніках былі Іван і Мікалай Суднікі, у Баярах – Сенька Ясінскі, Лявон Вяжэвіч, Іван Астроўскі – яны ігралі на баянах. Пачуць, бывала, па радыё прыгожую мелодыю і тут жа стараліся яе прайграць на баяне і запомніць. Былі і скрыпачы ў вёсцы: Барыс Астроўскі, Мікалай Кліменак. Але баяністы і гарманісты цікавілі людзей найперш.

Нячаста, але ж гэта было, больш адукаваная баярская моладзь, і найперш вучні школы, ставілі і не складаныя тэатральныя пастаноўкі. А арганізаторам такіх мерапрыемстваў зайдёды быў Іван Лашутка.

Іван Іосіфавіч Лашутка пакінуў аб сабе добрую памяць яшчэ і як выдатны настаўнік, і як цудоўны паэт. Ён нарадзіўся ў Баярах у 1933 г. Паспяхова закончыў Іллянскую сярэднюю школу і ўпэўнена паступіў у Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт на філалагічны факультэт.

Іван Іосіфавіч вельмі любіў працу настаўніка, дзяцей, беларускую мову. І яшчэ ён пісаў вершы. Іх выйшла з друку тры зборнікі: "Свята дваіх", "Край верасовы", "Свято слова".

У 1996 годзе ён стаў членам Саюза пісьменнікаў. Памёр у 2004 годзе, пражыў 71 год. У школьнім музеі "Вілейшчына літаратурная" аб Івану Лашутку сабрана багата матэрыялу, у тым ліку прадстаўлены і яго цудоўныя вершы. Яны вельмі змястоўныя і шчырыя. Меладычныя. Некаторыя з іх зрабіліся песнямі, шырока вядомымі ў рэспубліцы. Паэт аддаў сваім вершам цеплыню сэрца, сваю душу.

Адзін яго верш называецца "Дома". Здаецца, гэта зусім просты верш, але такі ж ён пяшчотны і шчымлівы.

Дома

Я сёння у бацькавай хаце.
Сагрэў яе напачатку
Дыханнем бярозовых дроў,
Прынёсшы бярэма з паветкі
Услончыку як і ў дзяцінстве
На плечы паставіў вядро
Жывой са студні вады,
З удзячнасцю прывітаў
Гасцінныя маміны
Кубкі і лыжкі, паўміскі,
Што грэліся гуртам
На судніку ля пабеленай печы,
А месца сваё я на лаве
Заняў за столом,
Засланым кужэльным абрусам,
Бо дома – не ў гасцях,
Не скажаш:
-Пара і збирацца...

Сёння ў бацькавай хаце пуста. Там ніхто не жыве. І памяць пра Івана Лашутку ў Баярах паступова згасае. Здаецца, мы не пасплюваем ці не хочам займацца ўшанаваннем памяці людзей, загінуўшых на вайне ці праста заслужаных людзей. Мяркуйце самі. Да гэтага часу ў Іллі няма нікага памятнага знака загінуўшым у вайну землякам. Няма мемарыяльнай дошкі на доме, дзе нарадзіўся акадэмік А. А. Грымаць. Не ўшанавана памяць пра Іллера Менашэ, вядомым яўрэйскім асветніку, які жыў у Іллі, або Змітраку Бядулю, беларускім пісьменніку, які вучыўся ў Іллі, або Алесю Салаю, таленавітым беларускім паэце.

Чамусьці не аднаўляеца разбураны помнік-капліца ў гонар паўстанцаў 1863 года, які стаяў у цэнтры Іллі. І сама магіла паўстанцаў ва Уладыках ужо патрабуе сучаснага добраўпарадкавання.

А яшчэ і помнік Жалезнаму Веку ці хаця б прости памятны знак хіба не павінен быць каля вёскі Кавалі там, дзе ў старожытнасці выраблялі з балотнай руды жалеза, якое захавалася ў лесе каля вёскі да гэтага часу?! Старожытнейшыя майстры пакінулі тут памяць пра сабе, і кавалкі старожытнага метала ўсё яшчэ ляжаць на зямлі пад слоем моху. Чакаюць нас. Але, відаць, гэтым спадзяянням

наканавана яшчэ доўга быць, і людзям будучае па-ранейшаму ўяўляецца ўсё тым жа сінім летам, асвеченым сонцем.

А tym часам гэтym днямі ў Баярах памёр апошні ветэрэн вайны – Дуровіч Уладзімір Мікітавіч, інвалід другой групы 1922 года нараджэння. Сустрэцца і пагаварыць непасрэдна з ім нам не пашчасціла – ён цяжка і доўга хварэў, дрэнна сябе адчуваў. Ён упарты трymаўся за жыццё, змагаўся з хваробамі, ездзіў неаднойчы лячыцца ў Бараўлянскі шпіталь.

Цяпер аб усіх ветэранах нам давядзецца гаварыць толькі ў мінулым часе. Некалі іх было шмат у вёсцы. Яны жылі тут, працавалі, пераадольвалі жыццёвыя цяжкасці. Клопаты збоку дзяржавы, асабліва апошнім часам, дапамагалі ім пратрымацца, лячыцца ў спецыяльных шпіталях. Ветэраны вайны мелі нядрэнную пенсію. Усё гэта і выратоўвала іх. Ды і людзі яны былі вельмі цярплівія.

Яны былі з намі, жылі, дзяліліся ўспамінамі, вярталі мінулае. Гэта ад ветэранаў і ў Кавалах, і ў Баярах мы і даведаліся пра той выпадак, які адбыўся каля Сосенкі яшчэ ў Першую сусветную вайну. Тады фронт тут праходзіў па рацэ Вілі, немцы заходзіліся ў Сосенцы, а рускія казакі-пластуны (пехацінцы) былі ў Кавалах, у Баярах – на левым беразе ракі і доўга не маглі выбіць немцаў. Тры гады, кажуць, тут стаяў фронт. Стаяў бы ён і даўжэй, але аднойчы хлопчык-пастушок з Сосенкі па прозвішчу, а, можа, мянушцы – Жменька (ці Жменькаў) пераправіўся праз рэчку да рускіх, расказаў і паказаў ім, дзе і як можна абыйсці нямецкія ўмацаванні. Рускія казакі зайдлі тады па балоце ноччу ў тыл немцам і як далі ім.

Кажуць, што цар Жменьку таго ўзнагародзіў ордэнам, і сам уручыў яму ўзнагароду і загадаў забраць хлопца ў афіцэрскае вучылішча. Вядома, што Жменька быў сіратою. Цікава, як склаўся далейшы лёс хлопца? Можа пасля рэвалюцыі Жменька стаў чырвонаармейцам, як яго землякі з Баяр: Бладусь Буслаўскі, Андрэй Лашутка, Аляксандар Ляшкевіч.

Аляксандр Антонавіч Ляшкевіч, напрыклад, тады ў складзе арміі пад камандаваннем Тухачэўскага хадзіў на Варшаву ў 1920 годзе. Аб гэтым ён апасля расказаў свайму сыну Уладзіміру. Казаў, што салдат не кармілі, бо абозы вельмі адсталі. Ішлі з вінтоўкамі, але патронай да іх было вельмі мала – іх не падвозілі, як і харчаванне. Затое вошай было столыкі, што каўнер гімнасцёркі ад іх быў шэры. Многія салдаты пахварэлі на тыфус, і Аляксандар Ляшкевіч таксама. Але ён трапіў у шпіталь, неяк выжыў і вярнуўся ў Баяры ўжо з Рaciі – удалося нелегальным чынам прайсці праз новую савецка-польскую мяжу так, што стражнікі яго не заўважылі. Дома доўга пасля гэтага ляжаў, адыхаў ад хваробы, набіраўся моцы. Апасля часта жаліўся, што бальшавікі падманулі народ, абяцалі даць зямлю, а потым адабралі яе апошнюю.

Людзі ніколі не ўяўлялі сваё жыццё без зямлі, вядома, уласнай. Апынуўшыся ў калгасах, увесь час спадзяваліся, што калгасы рана ці позна разгоняць і зямлю вернуць людзям. Пасля перамогі над немцамі ў Айчыннай вайне салдаты вярталіся з фронту з надзеяй, што калгасаў ужо не будзе, што зямлю раздадуць сялянам. А некаторыя франтавікі адкрыта сцвярджалі, што на фронце ім сам маршал Жукаў казаў, нібыта, што Сталін пасля перамогі абяцаў распусціць калгасы. І людзі верылі ў гэта, бо вельмі гэтага жадалі. Толькі, не прыносячы людзям задавальнення, калгасы гэтыя працягваюць сваё існаванне і сёння. Можа гэта

ўсё ж такі ненадоўга?

У Баярах расказалі, што ў сваю родную вёску з вайны не вярнуліся Астроўскі Сямён Сцяпанавіч, Буслаўскі Мікалай Ігнатавіч, Вяжэвіч Іван Васільевіч, Вяжэвіч Міхаіл Васільевіч, Вяжэвіч Пётр Сцяпанавіч, Вяжэвіч Фёдар Дзям'янавіч, Дуровіч Антон Дзям'янавіч, Дуровіч Вікенцій Емельянавіч, Дуровіч Іван Мікітавіч, Дуровіч Уладзімір Емельянавіч, Крывашэй Мікалай Іванавіч, Судніковіч Рыгор Львовіч, Язінскі Ігнат Вікенцьевіч, Язінскі Сяргей Юр'евіч – усяго 14 чалавек.

Дажылі да перамогі, уцалелі і вярнуліся дамоў Буслаўскі Аляксандар Мікалаевіч, Буслаўскі Васіль Якаўлевіч, Буслаўскі Мікалай Якаўлевіч, Вяжэвіч Лявон Дзям'янавіч, Вяжэвіч Павел Антонавіч, Вяжэвіч Юльян Сцяпанавіч, Вярбіцкі Ігнат Ілліч, Дуровіч Уладзімір Мікітавіч, Жарнасек Дзмітрый Паўлавіч, Клімёнак Мацвеій Іосіфавіч, Крывашэй Пётр Іванавіч, Лашутка Васіль Сямёновіч, Лашутка Іван Пятровіч, Лашутка Ігнат Пятровіч, Мандрык Анатоль Андрэевіч, Мароз Леанід Іванавіч, Пучкоўскі Іосіф Пятровіч, Усціновіч Юльян Раманавіч, Ярашонак Сяргей Канстанцінавіч. Многія з іх былі паранены, пакалечаны, засталіся з перабітымі рукамі і нагамі.

На заканчэнне прыгадаем яшчэ некалькі прозвішчаў людзей, якія нарадзіліся ў Баярах, жылі тут і працаўалі, а некаторыя жывуць і цяпер у вёсцы. Гэты пералік пачнем, можа, з Пунінскай Ірыны Міхайлаўны. Некалі яна працаўала старшынёй Суднікоўскага сельскага савета. Буслаўская Вера Цітаўна была брыгадзірам брыгады “Баяры”. Загадчыкамі фермы ў розныя часы тут працаўалі Мароз Мікалай Сяргеевіч, Ярашонак Сяргей Канстанцінавіч, Крывашэй Аляксандар Пятровіч, Раманоўскі Канстанцін Мікалаевіч. Працаўалі на ферме даяркамі: Буслаўская Галіна Міхайлаўна, Мароз Т. І., Вяжэвіч Н. А., Клімёнак Л. А., Дуровіч М. І. Фельчарам на ФАП працуе Буркевіч А. М., загадчыцай магазіна Дуровіч А. Столярам у брыгадзе працаўаў Мароз М., кавалямі – Лашутка Р. П., Клімёнак М. І.

З Баяром паехалі вучыцца і пайшлі ў людзі, сталі спецыялістамі: хірург Дуровіч П. Г., ветурачы Лашутка В. І., Крывашэй М. П., Юшка Р. В., Самаль М. М., урач медыцыны Самаль Г., настаўніцы: Самаль Н. М., Ярашонак С. С., Мандрык Л. А., эканаміст Буслаўская А. У., сувязіст Дуровіч У. І., асістэнт Мінскага ўніверсітэта інфарматыкі і радыётэхнікі Дуровіч А. С., інжынер Дуровіч П. У., студэнтка Віцебскай акадэміі ветэрынарнай медыцыны Дуровіч Т. С. Вышау ў людзі з Баяром і Судніковіч М.А.

Аб Судніковічу Мікалаю Арсеньевічу нядаўна ў “Рэгіянальной газеце” быў змешчаны немалы артыкул. Ён нарадзіўся ў Баярах у 1931 годзе. Калі закончыў Іллянскую сярэднюю школу, служыў на флоце ў Севастополі. Пасля дэмабілізацыі працаўаў у Іллянскім райвыканкаме загадчыкам агульнага аддзела. Быў начальнікам пажарнай аховы ў Іллі, старшынёй Асіпавіцкага сельскага савета, сакратаром парткама ў калгасе “Рассвет”. У 1971 г. закончыў аграфак Беларускай сельгасакадэміі, працаўаў галоўным аграномам у калгасе “21 з’езд КПСС”, а потым і старшынёй буйнага калгаса “Ленінскі камсамол”. Займаў пасаду занальнага агранома ў Мінскім аблвыканкаме. Адсюль вярнуўся ў Вялейку на пасаду дырэктара камбіормавага завода. Потым кіраваў будаўніцтвам рэабілітацыйна-аздараўленчага цэнтра “Надзея – 21 ст.” у Будзішчы. Давялося папрацаўаць

яшчэ і памочнікам дэпутата Вярхоўнага Савета У. Варашніна. Зараз Мікалай Арсеньевіч займае “пасаду пенсіянера”. Жыве ў Вялейцы, успамінае пражытыя гады і сцвярджае, што “было ўсяго”. І перамены, якія адбыліся ў нашым жыцці апошнім часам Мікалай Арсеньевіч лічыць заканамернымі, і што ўзніклі яны зусім не на пустым месцы. І, сапраўды, а ці бывае так, каб нешта здарылася і без прычыны?

І на гэтым разе мы развітваемся з Баярамі з намерам хутка вярнуцца сюды зноў.

Цяпер мы ўжо кіруемся па лясной дарозе прама ў Будзішча – суседнюю з Баярамі вёску ў лесе.

Але ж вы спыталі, колькі ў Баярах засталося кароў. Ганна Аляксандраўна Дуровіч з Баяр хутка падлічыла гэту колькасць і назвала лічбу чатырнаццаць. Яшчэ тры кані ёсць у прыватным карыстенні. Сваіх коней мае і аграфірма “Ілья”, і яны працуецца на ферме як трэба.

БУДЗІШЧА

Якія незвычайнія тут мясціны! Бацюхна Лес пануе па-над усім. Ён неяк зусім ціха падступае да вадасховіща, старанна атуяле ўрадлівія тарфянікі ў Сетным, шчодра насычае паветра гаючымі пахамі, незвычайнім чынам вабіць да сябе шматлікіх аматараў прыроды і гасцінна адорвае кожнага і арэхамі, і ягадамі, і грыбамі – усім.

Лес нехца раступаецца там, дзе знаходзіцца поле Ростанькі, і дзе цяпер узышаецца магутная помпавая станцыя, увесь час пампуючы ваду ў галоўны канал з вадасховіща. Канал шырынёй каля 20 метраў пачынаецца тут і ідзе напоўдзень ажно да самых Радашкавіч.

Лес зусім блізка падыходзіць да вёсак Будзішча, Суднікі, Крыніца – 1, Калодчына, Кучкі, ахінае іх і aberagaе.

Лес яшчэ вельмі цярпліва ахоўвае навакольную цішыню і клапатліва туліць да сябе базу адпачынку “Эканаміст” і рэабілітацыйна-аздараўленчы цэнтр “Надзея – ХХІ ст.”.

У гэты цэнтр кожны год прыяджаюць з забруджаных радыяцыйяй раёнаў Беларусі дзеці падпраўляюць сваё здароўе. Тут яны вучацца ў школе, адпачываюць, лечацца. Малаянічыя, насычаныя лясным паветрам мясціны, дапамагаюць ім гэта рабіць паблізу Вялейскага вадасховіща, і дзецям гэта месца вельмі падабаецца.

Нядоўга ісці з Баяр у Будзішча па лясной дарозе. Гэта дарога цяпер пашырэла, яе падсыпалі жвірам і падгарнупі, і па ёй без асаблівых цяжкасцей можна патрапіць з Баяр у Будзішча, у Суднікі і Калодчына, і яшчэ далей: на шырокую асфальтаваную аўтатрасу Ілля – Маладзечна.

Праўда, да нядоўнага часу з’ехаць або ўз’ехаць на гэту гравійную дарогу было амаль немагчыма там, дзе ад яе адыходзяць дарогі на Гараватку і на “Надзею – ХХІ ст”. Чаму дарожныя будаўнікі пакінулі пасля сябе тут такія нязручнасці, якія потым прышлося выпраўляць?

Вёска Будзішча невялікая, можна сказаць, маленъкая, і знаходзіцца яна ў лесе.

Нядоўга думаючы, паварачваем управа і ідзём па яе вулачцы, дзе хаты стаяць у рад толькі на адным баку. Яны тут старыя, але ёсць і новыя ці падноўленыя, і агароджы каля іх пафарбаваны з густам.

Вулачка хутка канчаецца, і далей пачынаецца невялікая лугавіна, на ёй растуць рэдкія сосны, і яны хістаюцца неспакойным ветрам.

А навокал лес абступае прастору. Тут пасуцца козы, некалькі хат спіхнуліся сюды, і каля іх няма пратораных дарог, а толькі пратаптаныя сцежкі разыходзяцца ў розныя бакі. Можа, якраз, па гэтых сцяжынках і парослыя травою дарожках і збегліся сюды невялікія агародчыкі і прыхінуліся да сваіх старэнкіх хатак? Здаецца, што і тут усё, як усюды, толькі...

Толькі гэта не зусім так. У Будзішчы ў кожнага чалавека ёсць свае меркаванні, свае пройдзеныя дарогі, пражытыя гады, свая гісторыя і прыдуманыя самімі легнды, як, напрыклад, легенда пра Будзішчанскі камень, які, чамусыці, "пайшоў у зямлю", і пабачыць цяпер яго няможна нікому.

Альбо легенда аб узнікненні вёскі – я ведаюць тут усе вяскоўцы і дарослыя, і малыя, і паслухаць іх вельмі цікава кожнаму.

Баба Ганна, Ганна Пятроўна Дэканец, ці, кажучы па-вясковаму, Ганэтка, якой ужо перакінулася за 80 гадоў, якая нарадзілася ў Будзішчы і ўвесе час жыла тут, расказала нам, што камень, які "пайшоў у зямлю", ляжаў там дзе дарога адыходзіць на Гараватку. Ён быў вялікі і ўросшым у зямлю. У вёсцы яго заўсёды лічылі божым каменем. На ім зверху была ямка, і людзі сцвярджалі, што гэта быў адбітак ад божай ногі (баба Ганна сказала, чамусыці, "ад божага капытка").

У ямцы аднекуль пастаянна збіралася вада, і некалі бацька Ганны казаў ёй, што калі гэтай вадой памыць твар, увільготніць вочы, то чалавек стане здаровым і прыгожым, і хваробы вачэй хутка знікнутуць. У гэта многія верылі і вадой карысталіся, спадзяваліся на яе здольнасці.

"На Кастусёвым агародзе ля дарогі каля Стэпачкі гэты камень і ляжаў", - падцвердзіла баба Ганна.

Пра гэты камень-валун ужо пісаў у кніжках вялейскі краязнавец Аляксандр Зайцаў. Цяпер ён вельмі занепакоены яго знікненнем. Няўко гэты камень засыпалі пры будаўніцтве новай дарогі, а можа яго сцягнулі куды? Калі так, то нешта дзіўнае робіцца ў нашых мясцінах. Не шануюць некаторыя людзі гэтыя культавыя камяні. Нібы яны ім перашкаджаюць спакойна жыць. Здаецца ж і людзі ўсе дастаткова адукаванымі парабіліся, і яны ўжо павінны былі б зберагаць такія каштоўнасці, а не нішчыць іх. Але ж пакуль што ў нас нешта не атрымоўваецца так у гэтай важнай справе – у справе захавання спадчыны.

Зазначым да справы, што здаўна многія адукаваныя людзі старанна вывучалі і цяпер вывучаюць знайдзеныя камяні. Вывучэнне іх - гэта, аказваецца, няпросты занітак, але патрабны. Не ўлічваючы ўсе падрабязнасці гэтай складанай справы, адзначым толькі адну акалічнасць, пра якую мала гавораць і пішуць краязнаныя і даследчыкі-вучоныя. У час гутаркі з Жайняровіч Верай Іванаўнай з Будзішча гэта акалічнасць, якраз, і ўсплыла. "Я чула, што ёсць камяні, пра якія кажуць, што яны плачуць ці пацеюць, яны становяцца вільготнымі, і з іх сцякае вада", - сказала Вера Іванаўна.

Рэдка, але такія камяні насымрэч, кажуць сустракаюцца ў прыродзе, і людзі

заўважылі гэту іх асаблівасць і началі баяцца класі іх у падмуркі хат, бо хутка ад гэтых камянёў трухнелі і сцены, і падлога, таму што ў дрэве ад вільгаці заводзіцца грыб, ён і робіць сваю шкодную справу. Камяні, якія “плачуть”, відаць, складаюцца з такіх рэчываў, якія прыцягваюць да сябе вільгаць з паветра. Можа і Будзішчанскі камень быў такі ж самы “плакса”, калі ў яго ямцы збралася вада. Гэта вельмі магчыма, а можа і яшчэ ёсьць нейкая таямніца?

Ганна Пятроўна Дэканец дакладна не ведае пра тое, як тут утварылася вёска, і чаму яе назвалі Будзішчам. Але яна ахвотна расказала нам легенду, у якой сцвярджаеца, што адбылося гэта вельмі даўно ў няпомнія яшчэ часы.

Тады пан здалёку прывёз у гэты лес свайго прыгоннага селяніна і загадаў яму тут жыць, бо вельмі той звінаваціўся нечым перад панам, у якога і лопнула цярпенне. Чалавек вельмі прасіўся не пакідаць яго тут аднаго ў лесе, абяцаў выправіцца і заўсёды спраўна служыць пану.

Але пан такую просьбу рашуча адхіліў, не паверыў манюку і, ад'яджаючы, паабяцаў і яшчэ некага сюды прывезці але толькі пазней. Так і сказаў пан гучна і выразна: “будзе яшчэ” і паехаў.

Панскі прыгоннік пачаў сказанае, крыху супакоіўся і добра запомніў гэтыя два слова. Вядома ж абазваў пана нядобрымі словамі.

Ён тут жа пабудаваў сабе ў лесе невялікую будку, у якой і пачаў жыць, усё чакаючы некага яшчэ і паўтараючы панскія слова: “Будзе яшчэ, будзе яшчэ. Пачакай, паночку, яшчэ будзе і табе”.

З часам чалавек здолеў зрабіць для сябе і большую будыніну-хаціну – сапраўдную будзішчу ў парыўнанні з той першай маленъкай будачкай.

І застаўся ён тут жыць адзін. Толькі апошнія панскія слова ніколі не выходзілі з яго галавы і прымушалі ўвесь час чакаць.

І пан потым стрымаў свае слова: прывёз некага яшчэ ў гэты лес. Напэўна.

Такім чынам утварылася ў лесе паселішча, і новыя жыхары началі называць яго Будзішчам. Так, сказаныя панам слова “будзе яшчэ”, ператварыліся ў назуву вёскі – Будзішча.

А ці так гэта было?..

Сумнявацца ў гэтым дазваляеца кожнаму і, нават, прыдумляць свае легенды, якія паслушаюць усе і, магчыма, з задавальненнем.

А бабуля Ганна тым часам без спынення расказвае далей. Яе можна лічыць сапраўдным краязнаўцам, бо яна шмат помніць і хораша апавядыае пра ўсё тое, што тут было раней, што рабілі людзі добрае ці дрэннае, і што яны робяць цяпаер.

Цяпер Ганна Пятроўна вельмі не любіць п'яніц. Яна і раней іх не паважала і мяркуе, што калі людзі будуць і надалей так шмат піцу гарэлку, то яны ўсе заўчастна вымруть яшчэ маладымі. Многія гарэлку гоняць і п'юць без меры. І ў лесе каля Будзішча гоняць яе, хаваючыся ад людзей і міліцыі. Але калі б захацелі міліцыянеры, то самагоншчыкай гэтых, пэўна ж, палавілі бы усіх – спрэядліва лічыць бабуля. Выходзіць, што яны не хочуць гэтага рабіць, а, значыць, добрая карысць ёсьць некаму ад гарэлкі.

Вядома, што людзі і без гарэлкі доўга не жывуць, і ўсе з часам паміраюць. Раней вельмі многія хварэлі і не лячыліся, бо не было як, і хутка гінулі і дарослыя, і дзеці. Яшчэ ад цяжкай працы сыходзілі людзі ў магілы, не дажываючы свайго веку.

У 1946 годзе памёр бацька Ганэткі. Памёр і муж, з якім Ганна Пятроўна пражыла 50 гадоў. А вось жыццё ўнuka было зусім кароткім – ён пражыў толькі 19 гадоў.

Непаслухмяны быў хлопец, рабіў непатрэбнае, ад таго і загінуў.

Успомніўшы сваё маленства, Ганна Пятроўна зазначае, што бацька не жадаў вучыць сваіх дзяцей, а маці, наадварот, выпраўляла іх у школу, каб яны хоць крыху падвучыліся там. Сваіх дзяцей усе бацькі ў тых гады найперш прымушалі да працы, пагэтаму і гультаёў было мала. Праўда, гультаі былі і тады, але ж значна меней, і не такія адпетыя яны былі, як цяпер іх развязлося. Хто шмат працаўаў, не лянаўаўся, той меў больш зямлі, быў багацейшым за другіх, меў гроши. А некаторыя набывалі і золата і зберагалі яго.

У бацькавай маткі, расказвае Ганна Пятроўна, таксама было золата, і на вачах яго, вядома, не трывалі, а хавалі дзе-небудзь. Толькі дзеці, гуляючы аднойчы ў хаце, знайшлі золата ў бляшанцы ды і пачалі забаўляцца на ўслоне, не ведаючы, што гэта такое. Бацька ў гэты момант зайшоў з вуліцы ў хату і аbamлеў. Як апрытомнеў, тут жа сабраў тое золата і перахаваў, ды так, што апасля яго ніхто больш не бачыў. Куды яно падзелася? Можа яго якія злодзеі забралі – хто цяперака гэта ведае?

“А няхай яго тое золата...” – абурылася цётка і, не дагаварыўшы, махнула рукой. Яна тут жа ахвотна расказала пра сваіх чатырох дачок, пра тое, як усе людзі радаваліся, сустракаючы Саветы ў верасні 1939 года, а потым як было ўсім вельмі боязна.

Марыя Пятроўна Клімёнак таксама жыве ў Будзішчы. Яна на два гады старэйшая за Ганну Дэканец і таксама цяпер засталася адна. Нараадзілася ж яна ў Малевічах. Там і расла да замужжа, пасля якога аказалася ў Будзішчы. У тых гады, што ў Малевічах, што ў Будзішчы ўсе жылі беднавата. А ў вясковых жанчын то і зусім лёс быў гаротным. Яны не мелі волі: павінны былі слухацца бацькоў, дагаджаць мужу і вельмі шмат працаўаць амаль без адпачынку.

Калі хто думае, што пры паляках жыццё было лёгкае, то гэта зусім не так. “Падумайце толькі, шмат чаго не хапала, нават, солі і карасіны таксама, мыла”, - кажа Марыя Пятроўна.

І ноччу, хаваючыся, людзі прыносілі іх з-за мяжы, успамінае пра тое старая жанчына. З Малевіч пяшком, і каб ніхто не ўбачыў, некаторыя смельчакі хадзілі ў Пасадзец ці ў Крамянец на той бок мяжы ў Савецкі Саюз. Там соль у людзей была і карасіна, і іх абменьвалі на сала.

І там у калгасах людзі жылі вельмі бедна. Саломай-клычанкай у вёсках былі накрыты хаты калгаснікай, і нават у самага брыгадзіра страха была з клычанкі. І тады, пабыўшы за мяжой, здавалася, што дома ў родных Малевічах жыць было куды лепей. Вось толькі мари маладой дзяўчыны Марыі ў Малевічах аб прыгожым адзенні не давалі ёй супакою і не хацелі здзяйсняцца, хаця тканіны ў магазінах ляжалі, але ж яны былі такія дарагія. І ўсе вяскоўцы мусілі насяць у асноўным саматканае адзенне, а з-за працы зусім свету божага не бачылі. Толькі калі былі фэсты, то хадзілі гуляць у Іллю. І ў Малевічах таксама ладзіліся свае святы, і там збіралася шмат людзей таксама. Гэткім часам яўрэйка Этка прыносіла з Іллю ў Малевічы прадаваць вельмі смачныя цукеркі. Аднойчы мясцовыя хлопцы згаварыліся і сярод белага дня адабралі ў Эткі кошык з цукеркамі. Этка вельмі плакала.

Вядома ж і тады пілі гарэлку, але рэдка, а некаторыя яшчэ і курылі, дарэмна трацячы на ўсё гэта гроши. Здаралася яшчэ і кралі людзі, і разбоямі не баяліся

займацца некаторыя.

А вось больш заможныя вяскоўцы адважваліся прадаць карову, не апошнюю, вядома, і за гэтыя гроши купіць сабе ровар. Ровары, канешне, вельмі шанавалі і абы куды на іх не ездзілі. А на фэсты абавязкова выпраўляліся: кожнаму хацелася паказаць людзям свой ровар і сябе таксама.

Чалавек, можа, з дваццаць з'язджалася тады адусюль. Яны збіраліся разам, і кожны хваліўся сваім роварам. Абавязкова цікавіліся адзін у аднаго якая ў каго стаіць тарпеда, якая гума знаходзіцца на колах, ці зручныя былі руль і сядло, і якія ручкі, і якія педалі, ці ўсе стаяць спіцы...

Шмат было гаворкі ў гэтых шчаслівейших людзей-веласіпедыстаў, і колькі было гонару!?

Як правіла, кожны імкнуўся сфатаграфавацца са сваім любімым веласіпедам. Зрэдку яны рабілі яшчэ і калектывную здымкі: усе становіліся ў рад, трymаючыся рукамі за руль, - цяпер тыя фатаздымкі можна пабачыць у школьнім краязнаўчым музеі і атрымаць пэўную ўяўленні аб першых уласніках той незвычайнай тэхнікі, прызначанай для перамяшчэння сябе самога: сядзеш на сядло, крыху крутнеш ногамі педалі і доўга едзеш на зайдрасць усім.

О, веласіпед! Ты вельмі зручны сродак і вельмі дзіўны. Не адразу на табе паедзеш – гэтamu трэба яшчэ навучыцца, пры гэтым шмат разоў прыходзіцца ўласці з цябе, бо маеш ты толькі ўсяго два колы, на якіх неабходна ўмець трymаць раўнавагу, зусім пра яе не думаючы.

У Малявічах, памятае Марыя Пятроўна, было толькі два ровары. А ў Лёпаўшчыне, напрыклад, - тры.

Многія людзі сталага веку ў вёсках сцвярджаюць, што калі прыйшлі Саветы, то лепшага жыцця не прыбавілася, наадварот, горш стала жыць. Страху хапіла тады на ўсіх, бо ўсе пастаянна баяліся, каб іх не забралі і не зvezлі куды. Тады і прыпеўку нехта прыдумаў адпаведную: "Гоп-чык, граchanіkі, усе жыды начальнікі, бағатара на вывоз, а беднага – у калхоз".

Спяваць такія прыпеўкі баяліся, а ведалі іх усе.

У 1939 годзе ўжо былі першыя пакараныя. Сярод самых першых, вядома, аказаліся асаднікі, якія мелі свае хутары, мелі зямлю. Не вельмі яны былі і бағатыя гаспадары, але вельмі не падыходзілі новай уладзе ні з якога боку.

Вельмі бағатыя людзі, хаця і не ўсе, здолелі ў 1939 годзе адусюль уцячы. Уцёк, напрыклад, пан Багдановіч з Абадоўцаў, і Соф'я Тукала, памешчыца з Асцюковічай, таксама выехала ў Вільню з трymа дзецьмі і ў самы апошні момент – ашостай гадзіне раніцай 17 верасня. Там яна хавалася нейкі час, спрабавала працаваць медсястрой, а потым вярнулася назад у Асцюковічы ўжо пры немцах. Жыла тут з дзецьмі ў сваім палацы, але нядоўга: немцы забілі яе за тое, нібыта, што хавала ў палацы яўрэяў, якія жылі і працавалі ў майёнтку яшчэ з даваеннага часу. А яшчэ таму арыштавалі Соф'ю Тукала, а потым і знішчылі, што немцы, як і яўрэяў, пачалі вынішчаць і палякаў, вырашаючы т. н. "польскае пытанне". Гэта было ў 1942 годзе. Людзі гаварылі яшчэ, што палякі стварылі ў Іллі антыфашистыкую падпольную арганізацыю, за што і паплаціліся жыццём. Адным махам тады немцы знішчылі ільскага ксяндза, дырэктара Іллянскай школы-сямігодкі Дзічканца, начальніка пошты Камінскага Адольфа, работніка пошты Даўкшу Уладыслава, настайніцу Карапіну Астроўскую, а яшчэ Анялкоўскага, Шавярноўскага, Марэка Каверскага і іншых, усяго больш за дваццаць чалавек.

Некалькі сем'яў асаднікаў жыло каля Будзішча на хутары Яловае. Там яны займаліся ўласнай гаспадаркай, і калі прыйшлі Саветы, то спецорганы хуценька адтуль асаднікаў выправадзілі і пад канвоем. Сем'і Рачыцкага, Кур'янавіча, Дзягліка, Ягелы, Мандрыка, Затыры, Песліка гналі праз Будзішча на станцыю ў Маладзечна. Людзі ў Будзішчы выходзілі з хат глядзець, а злы Паўлюк, быў такі ў вёсцы чалавек, казаў: "Я магу іх усіх падушыць, каб дазволілі".

Тады з Яловага вывезлі ўсіх, і цяпер там ніхто не жыве. Расказвалі, што ўжо даўнавата, пасля вайны, прыезджаў нехта ў Яловага, відаць, сын нейкага асадніка, бо ён казаў так: "Вот, каб хто паказаў, дзе бацька жыў".

Дарэчы, у князе "Памяць. Вілейскі раён" ёсьць пералік населеных пунктаў, якія не існуюць, упамінаеца і Яловага. А вось прозвішчаў тых людзей, якія былі прымусова адтуль вывезены, чамусыці няма. І Соф'я Тукала не значыцца сярод загінуўшых мірных жыхароў раёна.

Шмат тады было страху ўсім, і асабліва яго прыбавілася ў вайну. Не ведалі людзі куды хінуцца, куды ўцякаць і што рабіць. І яны гінулі. З жахам тое ўспамінаеца цяпер. Пабілі людзей, пакалечылі, а за што?! крый Бог такому паўтарыцца яшчэ раз, кажуць усе людзі.

"Цяпер жыць можна", - такое меркаванне выказываюць многія і ўсюды. У Будзішчы таксама. І справядліва ўсе спадзяюцца на яшчэ лепшае жыццё і хочуць да таго часу дажыць абавязкова. Маладзейшыя цяпер шукаюць лепшага жыцця дзе небудзь у гарадах, а пенсіянеры жывуць на старых месцах у сваіх вёсках, у сваіх старэнкіх хатках.

I, звычайна, жывуць яны ў адзіноцтве і ехаць да дзяцей у горад не хочуць, бо не бачаць там для сябе перспектывы. Дома ж перспектывы ёсьць, самі ведаеце якія. Адны яе чакаюць, а другія – не. І жывуць сабе паціху, дзякую Богу, яны, старыя людзі, і ўжо працяглы час і правільна робяць. Мараць памерці ў сваёй хаце і быць пахаванымі ў сваёй зямельцы.

А як атрымаюць пенсію, за якую вельмі ўдзячныя ўсім, і асабліва прэзідэнту Лукашэнку А. Г., то адразу ж разлічваюцца з падаткамі, з дайгамі, бо грошай з часам меньшае: яны хутка знікаюць, калі прыезджае аўталаўка, калі з горада прыезджаюць дзеці і ўнукі. Ёсьць і іншыя патрэбы: набыццё паліва, напрыклад. За ўсё трэба плаціць і немалыя гроши.

Усё больш у вёсках становіцца хат, дзе ніхто не жыве. Ix і не купляюць надта, і яны разбуроюцца. Бывае дачнікі знаходзяць сабе прытулак на пустуючых сялібах і будуюць тут шыкоўныя катэджы, крыху працујуць на сваіх дачах, а болей адпачываюць. Ужо многія да гэтага прызвычайліся: парабілі газончыкі, пасадзілі кветачкі.

А вось тыя, каму дасталіся ў вёсцы бацькоўскія хаты, яшчэ спрабуюць тут падтрымліваць вясковыя традыцыі, нешта саджаюць, вырошчаюць агародніну для сябе, з сапраўднай павагай адносяцца да зямлі і селянскай працы. Хаця, праўда, і не ўсе так робяць, а толькі тыя, хто мае цягу да зямлі і моцныя карані – вось іх яшчэ крыху і пыцягвае да сябе вёску.

Але ўжо і іх не стае часам – людзі разумюць: нельга выратаваць вёску ва ўмовах, калі парушаюцца аўктыўныя законы развіцця. Пагэтаму і пусцеюць хутка вёскі і знікаюць, і спіс іх будзе ўвесь час папаўняцца і папаўняцца.

У невялікай лясной вёсачцы Будзішча на 01.01.2008 года пражывала 26

чалавек, з іх дзяцей – 5, пенсіянераў – 6, працаzdольных – 15.

У кнізе “Памяць. Вілейскі раён” аб Будзішчы напісана так: “Будзішча. У 1794 г. вёска, у маёнтку Вязынь, уласнасць Віленскіх бенедыкцінаў; канфіскавана ў казну. У 1800г. вёска, у маёнтку Вязынь, уласнасць генерал-маёра Горыча, 4 двары, 26 жыхароў. У 1938 г. вёска, у Вязынскай вясковай гміне, 14 двароў, 95 жыхароў. У 2003 г. вёска, 18 двароў, 34 жыхары”.

Як бачна, развіццё вёскі паступова прыпыняеца. Цяперашня яе жыхары ведаюць гэта і адпаведна реагуюць. Колькасць іх змяншаеца, моладзь заставацца ў вёсцы не хоча. Цяперашня школынікі (іх усяго пяць чалавек) жывуць у Будзішчы не збираюцца.

I Віктар, і Лілія, і ўсе астатнія вучні вельмі любяць сваю вёску, бо яны нарадзіліся тут, вельмі прывыклі да гэтых мясцін і будуць іх помніць усё жыццё, і будуць прыязджаць сюды на сваю малую радзіму. Людзей заусёдьбы прыцягваюць родныя мясціны, яны ім сняцца і клічуць іх. Чакае гэта і цяперашніх будзішчанскіх дзяцей, якія скончыўшы школу, хутка пакінуць бацькоўскія хаты, паедуць некуды вучыцца і працацаць у гарады і буйныя населенныя пункты. Такі ўсталяваўся цяперашні жыццёвы лад. Магчыма, справядліва кажуць некаторыя людзі, што “якое жыццё – такія і мы”, хаця цяжка аправвергнуць і супрацьлеглае меркаванне: “якія мы – такое і жыццё”. Усё вельмі неадназначна і ўсё так няпроста.

I ніхто нам не скажа сёння, што яшчэ будзе наперадзе і як. Як і куды павернеца жыццё ў чарговы раз, як складзеца асабісты лёс кожнага чалавека, і чаму ёсьць бедныя і багатыя на свеце, і куды падзеўся Будзішчанскі камень – гэтыя і іншыя пытанні ўсё больш і больш турбууюць і Віктара Чарапка, і Лілію Жаўняровіч і Мікалая Дуровіча, Данілу Жаўняровіча, Аляксандра Калітніка – цяперашніх самых маладых будзішчанцаў. I гэта – нармальна і правільна.

А зараз наш агляд трэба дапоўніць успамінамі пра тых, хто з Будзішча пайшоў на фронт і загінуў у Вялікую Айчынную вайну. Гэта Дуровіч Сцяпан Васільевіч 1914 г.н., радавы, загінуў 22.02 1945г. і пахаваны ў Латвіі і Жаўняровіч Юльян Іванавіч, 1914 г.н., радавы, загінуў 30.09.1944г.

Пераможцамі вярнуліся з вайны дамоў Дуровіч Васіль Канстанцінавіч, Дуровіч Мікалай Аляксандравіч, Жаўняровіч Рыгор Данілавіч, Кліменак Пётр Фядосьевіч, Рабчыкаў Мітрафан Іванавіч, Суднік Марк Іванавіч.

Вярнуліся з вайны салдаты і пачалі будаваць новае жыццё. Спачатку працацаці на ўласнай гаспадарцы, а потым пад прымусам у калгасе. Яго стварылі ў суседніх Судніках і назыву яму далі адметную – “Маяк” і далучылі да яго Будзішча разам з суседнім Гараваткам.

Нейманверна цяжка было жывуць людзям ў пасляваеннны час. “Мурцоўка” – вада з хлебам – гэта была яшчэ добрая яда. Найгорш станавілася тады, калі не было хлеба зусім, і гэта быў ужо самы цяжкі, самы страшны момант: не было чаго есці. Не ўсе маглі гэта вытрымаць і перажыць. У выніку, людзі хварэлі і заўчастна паміралі ад недаядання, ад цяжкай працы. Але яны як маглі найперш ратавалі дзяцей, ім аддавалі ўсё лепшае і апошнє.

Цяперашняе жыццё ў парыўнанні з tym – гэта як неба і зямля, так кажуць будзішчанская жанчыны Марыя Пятроўна Кліменак і Ганна Пятроўна Дэканец. Жанчыны шмат пражылі і ведаюць сапраўдную вартасць усяму, бо усяго нагледзіліся, усяго нацярпеліся. Жыццё пражыць – не мех пашыць, так лічаць яны. Спадзяюцца яшчэ пажыць, можа наперадзе іх чакае лепшае жыццё, і можа

нашы вёскі, і Будзішка ў тым ліку, не будуць такімі забытымі і занядбанымі.

Памяць жанчын зноў вяртаецца ў мінулае, зноў прыходзяць успаміны, усплываюць вобразы людзей, з якімі яны некалі зналіся. Нехта з іх жыве ў Амерыцы і цяпер, нехта ўжо пакінуў гэты свет – і такіх шмат, а нехта, як яны самі, тут дажываюць свой век.

Успомнілі, напрыклад, жанчыны Лявона Дзэм'янавіча Вяжэвіча з Баяр, ён нядаўна памёр услед за сынам. Нават сказаныя некалі ім слова працытавалі: “Ці ж я думаў, што мой хлопец з тэрміну сыйдзе”. Лявон Дзэм'янавіч вельмі перажываў, што яго сын своечасова не ажаніўся і застаўся бабылём, і састарэў – сышоў з тэрміну. А цяпер і памёр без пары.

Жанчыны сказалі цёплыя слова яшчэ і пра Апяцёнка Мікалая, камерсanta з Маладзечна, ухвалілі яго справы. Ён не пашкадаваў уласных грошай, заплаціў людзям, а тыя прыйшлі з Баяр, з Суднікоў, з Будзішка, з Калодчына і добраўпарадковалі вясковыя могілкі ў Судніках, на якія цяпер прыемна паглядзеце.

Цяпер не пазнаць гэтых могілак, якія доўгі час заставаліся непрыгледжанымі і зарасталі густым кустоўем.

Мікалай Апяцёнак, які зараз жыве ў Маладзечне, добра ведае Будзішка, бо тут нарадзілася яго маці Файна. Не часта ён бывае ў вёсцы, і сустрэцца з ім нам пакуль не давялося, бо чалавек ён заняты: бізнес, самі ведаецце, вельмі складаная справа і дакучлівая.

“І Каляда Іван Фларыяновіч з Лёпачыны быў на могілках у Судніках, звяртаўся да нас, прасіў, каб мы прыходзілі працуваць сюды, і сам ён працуваў, бо яго ж родзічы з Будзішка пахаваныя на гэтых могілках: дзед і баба – бацькі яго маці Агаты… О, як ён гаварыў ладна, а выглядаў як прыстойна”, - так казалі нам памяркоўныя жанчыны з Будзішка.

У сваю чаргу наш дайні знаёмы, Іван Фларыяновіч Каляда, мясцовы краязнавец з Лёпачыны, якому ўжо пайшоў дзесяцьгоддзе, год ахвотна расказваў нам шмат розных найцікавейшых фактаў. Ён з даваеннага часу ведаў Пётра Сыча, сябраваў з Алесям Салаўём у час, калі той знаходзіўся ў Іллі ў 1942 годзе. Быў знаёмы з Янкам Філістовічам, за што арыштуюваўся ўладамі і сядзеў за кратамі. Ён сябраваў з Янушам і Канстанцінам – сынамі асцюковіцкага памешчыка Тукалы. З Канстанцінам, прафесарам медыцыны, ён і зараз падтрымлівае добрыя сяброўскія адносіны. Канстанцін Тукала жыве ў Познані, з'яўляецца польскім сенатаром.

Аднойчы Канстанцін Тукала і Янка Каляда зрабілі вельмі карысную справу, яны арганізavalі паездку вучняў Іллянскай школы і з Маладзечна на адпачынак у Польшчу.

Ад Івана Фларыяновіча мы даведаліся пра тое, што жыў на хутары ў Вінцэнтове перад прыходам сюды Чырвонай Арміі ў 1939 годзе. Гэта быў дэвэ сям'і: Юльяна Камінскага і Дварэцкага. Яны працевалі на ўласнай гаспадарцы, трymалі кароў, мелі філію ад Хаценчыцкай мяячарні, куды збіralі малако ад сваіх кароў і з суседніх вёсак і сепарыравалі яго. Пасля вайны ўлады Камінскага арыштавалі, а Дварэцкага чамусьці не. Дапытвалі яшчэ і жонку Камінскага па справе Янкі Філістовіча. Цяпер у Вінцэнтове там, дзе былі сялібы, шмат расце морвы, і дзе-нідзе засталіся разбураныя падмуркі ад быlyх пабудоў.

У Абадоўцах у пана Багдановіча, па звестках Івана Фларыяновіча, акрамя вінзавода, млячарні, каўбаснага цэха, вырабу сыроў, яшчэ ткалі і палатно, мусі, сем жанчын на звычайных дамашніх станках – ставах.

Багдановіч быў багатым панам. У верасні 1939 года ён усё сваё багацце разам сстраціў, але здолеў своечасова адсюль з'ехаць і жыў потым у Польшчы, дзе і памёр. Пахаваны ў Гданьску.

Пані Разалія, якая дажывала ў Альшынцы і мела пры сабе служанку і двух парабакаў на самай справе ніякай паней не была, гэта сцвярджае і Янка Каляда. Яна дойга служыла ў абадоўскім маёнтку вахмістрыняй, а калі састарэла, то Мечыслай Багдановіч аддзячыў яе і аддаў ёй хутар Альшынку і зямлі не пашкадаваў.

Паны Багдановіч і Тукалы, маёнткі якіх знаходзіліся блізка, і землі іх межавалі, паміж сабой жылі ў згодзе, нават, сябравалі, а дочкі Мечыслава Багдановіча яшчэ і хрысцілі дзяцей у Тукалаў. Аднак, гэта не перашкодзіла аднойчы Багдановічу ў карты выйграць у Тукалы яго радавы маёнтак Старынкі. Відаць, гэтыя паны любілі гуляць у карты, збраліся для гэтай справы разам, тады прыязджалі да іх і другія паны-карцёжнікі, і ночы ім было мала – рэзаліся ў карты не проста так, а на гроши.

Кажуць, багацейшыя паны часта кплі над бяднейшымі, паддзявалі іх і адзін аднаго таксама, жартавалі. Расказваюць, што аднойчы, заядла гуляючы на гроши, нехта з Бароўскіх, можа Лявон са Шчокакашыны, а мо і лукавецкі пан, згубіў нейкі грош і жвава палез яго шукаць у цемры пад столом. Тады Багдановіч дастаў з кішэні буйную купюру і падпалиў яе, каб пасвяціць пад столом.

Кажуць, што гэта быў неадзіны такі выпадак, калі пан Мечыслаў агнём сам нішчыў уласнае багацце, людзі помніць той выпадак: ён падпалиў выиграны ў карты маёнтак Старынкі. З якой мэтай ён гэта зрабіў – невядома.

Увогуле ж, Мечыслаў Багдановіч быў гаспадаром дужа дбайнім, з гарэлкай не сябраваў, не курыў, а сур’ёзна займаўся ўласнай гаспадаркай. У адносінах з людзьмі не быў сухаваты, але міну меў строгага чалавека. Благі не быў, быў патрабавальны. Ён аднойчы прагнаў свайго зяця Гудлеўскага, які быў сынам памешчыка з-за Даўгінава і мужам яго дачкі Марыі. Гэты Гудлеўскі не ўмеру пачаў піць гарэлку, што Багдановічу зусім не падабалася.

А аднойчы ён так раззлаваўся, што спіхнуў з рыштавання таго будаўніка, які незнарок скінуў цагліну, а яна патрапіла на пансскую галаву і пашкодзіла яе крыху.

Па ўспамінах Івана Фларыяновіча Каляды апошні абадоўскі пан Мечыслаў Багдановіч зневесце выглядаў вельмі пекна: меў высокі рост, быў таўстваты, моцны і яшчэ вусаты, коратка падстрыгаў валасы на галаве, звычайна хадзіў у шапцы. Ён доўгі час жыў без жонкі, якая яго чамусьці пакінула і пайшла жыць да пана Бароўскага ў Лукавец. У Багдановіча было дзве дачкі: Ванда і Марыя. Ванда альбо Дудэк, як яе яшчэ звалі ўсе, рана памерла ад сухотаў. Марыя ж памерла не так даўно ў Польшчы, і цяпер нікога з нашчадкаў паноў Багдановічаў на свеце не засталося.

У свой час дочкі жадалі, каб бацька ажаніўся другі раз з адной памешчыцай-удавой, але ён гэтага не зрабіў, меркаваў, што другая жонка не будзе для дачок добрай маткай. Бацька вельмі любіў дачок, і найперш клапаціўся аб іх.

Расказваюць, што і Мечыслаў Багдановіч, і апошняя асцюковіцкая памешчыца

Соф'я Тукала нядрэнна адносіліся да ўсіх сваіх працаўнікоў. У Багдановіча яны мелі страхоўку, гэта значыць вызначалася адказнасць пана за сваіх падначаленых: ён ававязаны быў аказваць ім патрэбную дапамогу, а ў выпадку хваробы – найперш і тэрмінова.

Тукайліха сваім падначаленым страхоўку не давала, але таксама клапацілася аб іх. Напрыклад, яна, маючы медычную адукцыю, сама лячыла хворых даступнымі ёй сродкамі, купляла лекі, у асобных выпадках адпраўляла хворых да дактароў на лячэнне, кожнаму пры гэтым штораз выдзяляла два злотыя. І заўсёды нядрэнна і своечасова плаціла ўсім за іх працу.

А як жа працаўнікі ставіліся да сваіх паноў? У асноўным з павагай, сведчаць людзі. Але ж і не заўсёды з павагай, бо бедныя адназначна не любяць багатых. Бедныя людзі толькі робяць выгляд, што яны добра ставяцца да багацяў. Прымагчымасці ж яны і цяпер робяць і тады рабілі панам розную шкоду: выказвалі незадаволенасць, рабавалі іх маёмы, а то і зусім дэмантравалі варожыя да паноў дзеянні. Здараваліся падпалы, і не раз гарэлі панскія пабудовы ў маёнтках. Вядомы выпадак такога падпалу і ў Тукалау у 1932 годзе, ад чаго, кажуць, і памёр пан Януш Тукала у хуткасці пасля пажару.

І ў Багдановіча, як сведчыць летапіс Свята-Іллінскай царквы, у Раёўцы на папяровай фабрыцы людзі спрабавалі мітынгаваць і не падпрадкоўвацца. І гэта таму такое бывае, што ніколі багатыя не ўлічваюць інтарэсы бедных. З гэтага і пачынаюцца непрымірымыя канфлікты і, нават, пагромы і ўзброенныя выступленні. Ці добра ведаюць пра гэта нашы цяперашнія “крытыя”?! Здаецца, і ім таксама не ўдасца выкруціцца – зноў іх пакрыўдзяць некалі бедныя людзі і адбяруць багацце, і правільна зробяць: нельга ж нажывацца за кошт бедных.

А каб такое ніколі не здарылася, трэба ўладзе з дапамогай рэформ рэгуляваць усе супярэчнасці, клапаціцца аб бедных, стрымліваць бязмежныя апетыты багатых. Гэта залежыць усё толькі ад улады. Яна і павінна быць і справядлівай, і аўтарытэтнай, і надзейнай. Тады ў народзе будзе павага да сваёй улады, тады ніхто не стане на яе скардзіцца-наракаць, абурацца ані ў якой форме.

Савецкай уладзе не ўдалося гэтага пазбегнуць, народ не паважаў тую сістэму, не спрыяў ёй. Негатыўных з'яў у грамадстве тады было вельмі шмат. Чаго варты былі, напрыклад, шматлікія анекдоты пра туго ўладу. У гэтай сувязі трэба прыгадаць адзін выпадак вельмі яскравы і непрыдуманы. У Пухавіцкім раёне селяніна органы КДБ скапілі адразу і, вядома, знішчылі за тое, што ён, падганяючы пугай каня, сказаў: “но, савецкая ўласць”.

Тая ўлада знішчыла мільёны невінаватых людзей, тая ўлада не прыслухоўвалася да свайго народа, варожа да яго ставілася, пагэтаму і надышоў яе канец. Вось і атрымоўваецца, што калі народ мусіць сваю ўладу падганяць, а ўлада ў адказ не рэагуе на патрабаванні, то такая ўлада доўга існаваць не можа.

“Будзе яшчэ”, - упэўнена сказаў некалі пан і паехаў дэмантратыўна, не даслухаўшы свайго беднага прыгонніка, кінуўшы яго ў лесе. А дарэмна. Пасля гэтага ў лесе паявілася вёска Будзішча, і надоўга зніклі паны. Толькі такія і заўсёды будуць існаваць адносіны паміж беднымі і багатымі: бедныя доўга цярпець не могуць.

Любяць будзішчанцы сваю лясную вёсачку і могуць шмат чаго рассказываць пра яе цікаўным людзям. Толькі ж шмат ужо забылася ўсяго. Раптам бывае нешта

ўспомніцца, пра нешта падумаецца, і тое зноў знікае з памяці. Знікаюць слова і назвы. Але спытае калі які чалавек пра нешта, то і зноў пра тое ўспамінаецца. Бывае думкі гуляюць у галаве, а бывае яны губляюцца, блытаюцца і не прыходзяць у патрэбны момант на памяць.

“Адразанка”, раптам успомнілася і гэта прызабытае слоўца Ганне Пятроўне Дэканец. З адразанкі аднойчы забілі чалавеку ў полі калі Будзішка, нібыта жартам, гуляючы, калі пасвілі на лузэ кароў. Адразанка (ружжо з пакарочаным, адрезанным ствалом) выстраліла хлопцу прама ў жывот, ад чаго той памёр на разе. Дзе, на якім полі гэта адбылося, ўжо дакладна не ўспомнілася бабулі, хаця амаль усе мясціны яна ведае і называе іх: поле пад Крыніцай, Старажоўка, поле пад Пушчай, поле Цялятнік, блізкае поле мае назыву Кут. І поле Ростанкі ўспомнілася.

Успамінаючы слова, баба Ганна расказала, што трава вобаратнік прымянняеца для лячэння рака. Патлумачыла, што словам “дзяга”, якое цяпер прымянняеца зусім рэдка, раней называлі паясны рэмень у мужчын. Хаця і зредку, але бацька некалі карыстаўся гэтай дзягай і тады пападала і па руках, і па другіх мясцінах, і дойга тая дзяга помнілася.

Мясцовая бабулька Клімёнак Кацярына, або Антосіха, якой ужо даўно няма ў жывых, асабліва ўспамінаеца будзішчанкамі сталага веку. Яна ў свой час бабіла ўсіх народжаных дзяцей і, найперш, у Будзішчы, але ж даводзілася і ў навакольных вёсках таксама часта прымаць роды ў жанчын.

Пра бабку Кацю Клімёнак, пра сваю родную бабулю і дзеда Антося нам падрабязна расказваў Іван Фларыяновіч Калядз. Баба Каця рана пахавала свайго Антося і адна ўпрадкоўвала восьмёра дзяцей: Агату, Аляксандра, Паўліну, Марыю, Ігнася, Воліся, Гэлю, Вольгу. Адна яна даволі паспяхова спраўлялася з уласнай гаспадаркай, пры гэтым, вядома ж, ёй дапамагалі дзецы. Дзецы былі надта здольныя, шмат працавалі, любілі працаваць, імкнуліся стаць багатымі і шчаслівымі. І прыклады працавітасці яны бралі са сваіх бацькоў – Антося і Кацярыны.

Антось і Кацярына жылі дружна. Антось, сын Аляксея, быў карэнным жыхаром Будзішка, а Кацярына прыйшла ў Будзішча замуж з недалёкай вёскі з-пад Рыбчына. Жылося ім разам добра, бо было паміж імі каханне і згода. Бацькі стараніна і шмат працавалі і дзяцей прывучалі да працы. Толькі зямлі яны сваёй шмат не мелі, пагэтаму мусілі трывамаць больш кароў і рыхтаваць для іх кармы ў лесе, які быў побач. Малако ад кароў перараблялі ў масла і сыр і з выгодай прадавалі ўсё гэта ў Іллі. З гэтага мелі грошы, за якія імкнуліся набываць золата, меркавалі, што такім чынам яны матэрыяльна забяспечаць сваіх дзяцей: маючы золата, дзецы самі маглі б купіць сабе неабходную колькасць зямлі.

А калі даведаліся, што ў Амерыцы можна зарабіць шмат даляраў, пачалі думаць аб tym, як бы дзяцей адправіць на заробкі за акіян, у лепшае жыццё. Каб гэта зрабіць, трэба было мець 100 царскіх залатых рублёў, з імі можна было даехаць да Амерыкі аднаму чалавеку.

Вось толькі перашкаджалі войны, частыя эпідэміі, розныя іншыя жыццёвыя праблемы. Ды і сабраць грошай на паездку было вельмі няпроста.

Аднак з навакольных вёсак некаторыя людзі ехалі працаваць за мяжу і потым вярталіся адтуль з грашымі назад, куплялі зямлю, заводзілі свае гаспадаркі, хутка багацелі.

Рашылі і Клімёнкавы дзееці пайсці гэткім шляхам. Атрымаўшы ў Вільні пашпарты, яны выехалі ў Амерыку: Паўліна, Аляксандр, Ігнась і Воліс. Дома засталіся адны дзяўчата з намерам тут выйсці замуж і мець свае сем'і. З часам задуманае збылося: Агата пайшла ў Лёпаўшчыну за Флёрку Каляду, Вольга – у Крыніцу, Гэля – у Суднікі за Харытона, а Марыя – у Самалі. Але гэта адбылося пазней, а пакуль...

А пакуль бацька Антось дужа дбаў пра ўласную гаспадарку, не ленаваўся і акрамя ўсяго іншага дадаткова займаўся паляваннем у лесе, які пачынаўся амаль ад парога хаты. Ад ваўкоў тут не было адбою, яны нават днём не баяліся наведвача ў вёску. Аднойчы ўжо немалую дзяўчыну яны зацягнулі ў лес і з'елі.

Паўсоль бегала шмат зайцоў. Дзікі не баяліся лазіць у агароды. Дзічыны тут было шмат. Антось, маючи стрэльбу, умела ей карыстаўся, але больш ставіў сілкі – гэты ён умеў добра рабіць, і ў іх пападаліся асабліва часта шалапутныя зайцы.

У 1918 годзе Антося не стала, ён заўчасна памёр і Кацярына мусіла сама займацца гаспадаркай, спадзеючыся, што ўсе дзееці рана ці позна вернуцца да яе з далёкай Амерыкі.

Але так не атрымалася. Паўліна там выйшла замуж за беларускага хлопца-эмігранта і назад у Будзішча не вярнулася. Ажаніўся ў Амерыцы з грачанкай і застаўся там Ігнась. І толькі Аляксандр і Воліс не змаглі перанесці разлуку і вярнуліся дамоў. Яны ўвесь час марылі прыехаць у Будзішча, хаця мелі добрыя заробкі ў Амерыцы.

Асабліва жадаў вярнуцца Воліс У Амерыку ён паехаў у 1910 годзе 16-гадовым хлапчуком. Працаўаў там у розных месцах: і шахцёрам, і на заводзе маляром у Форда, служыў у войску, быў адміністраторам у мэблевай краме. Але у 1928 годзе Воліс прыехаў у Будзішча. Спраба купіць тут зямлі не ажыццяўілася, і ён зноў паехаў у ЗША, але ненадоўга. У 1933 годзе ён вяртаецца дамоў назаўсёды. Тады ён прывёз з сабой пяць тысяч даляраў і шукаў, каб дзе набыць больш-менш прыдатнай зямлі. Але і на гэты раз не знайшоў. Тады ён купіў яе ў Будзішчы, але не шмат, дакупіў лесу і частковая распрацаўваў яго пад пашу. Тут, каля леса, побач з бацькавай хатай пабудаваў сваю. Хату пабудаваў знешне падобную на бацькаву, паставіў воддарль перад хатай ток, а свірны – збоку і ўсе пад адным дахам. За гэты час паспей ажаніца з маладой і прыгожай дзяўчынай з Калодчына Дуровіч Марыяй Дзмітрыяўнай. Ёй было 24 гады, а Волісу – 40. Мара Воліса жыць на Радзіме, такім чынам, ажыццяўілася. У яго з жонкай у 1934 годзе нарадзіўся сын Іван, а ў 1938 годзе дачка Файна.

Тады была ў будзішчанскай хаце Клімёнкаў радасць, было шмат спадзяванняў і вельмі хацелася жыць і жыць, і працаўаць. Яно так і было б, але ж трыццаць дзесятых год, а потым і вайна ўсе мары безнадзейна перакупілі.

Воліс жыў доўга – 89 гадоў і памёр ў 1983 годзе.

Мікола Апяцёнак, яго родны ўнук, крыху помніць свайго дзеда – “амерыканца”, помніць расказы свайго матулі пра дзеда і бабку. Калі, нарэшце, мы сустрэліся з Мікалаем Мікалаевічам у Будзішчы, то ён расказаў, што дзед быў вельмі працаўты чалавек і клапатлівы, добра сумленны, прынцыпавы, стрыманы, разважлівы. Ён перанес усе цяжкасці, якіх у яго было задужа дастаткова, асабліва ў вайну і пазней.

Неаднойчы дзеда ставілі да сцяны на расстрэл, стралялі ў сцяну, прыстаўлялі да вуха зброю і стралялі ўбок, белі – гэтак здзекваліся, бо жадалі атрымаць ад яго і золата, і даляры, і каштоўныя рэчы, прывезеныя з Амерыкі.

Быў выпадак, калі яго прымусілі голымі рукамі капаць сабе магілу каля хаты. Ён паздзіраў з рук усе ногці, і кроў цякла на свежы жвір. Дзед плакаў.

Дзед усё выстаяў. Усе – і рабаўнікі-паліцаі, і партызаны, і розныя бадзягі-шкоднікі не зламалі яго, надта нічога каштоўнага не знайшлі, бо самыя лепшыя рэчы ён надзеіна закапаў. Але што адшуквалі, тое забіралі ўсё.

Гэта ў вайну так было. Пасля вайны дзедаву сям'ю далучылі да кулакоў. Збіраліся вывезці ў Сібір. Але суседзі ў вёсцы, акрамя аднаго, супраць Клімёнка Воліся не падпісаліся, і яго не вывезлі, часова пакінулі ў спакоі.

Але ўласную дзедаву гаспадарку расцягнулі. Адабралі, найперш, зямлю, жывёлу, сельскагаспадарчы інвентар, разабралі ток і перавезлі ў Баяры на хату, прыслалі з Суднікоў калгаснікаў, каб зламаць пуні. Дзед маўчаў і не супраціўляўся, нават не выйшаў з хаты. А вось жонка Марыя аказалася больш баявой жанчынай. Яна ў роспачы тады скапіла сякеры і выбегла на вуліцу праганяць рабаўнікоў. Тыя не супраціўляліся, разварнулі запрэжаных коней і паехалі з Будзішча. Гэта было ў 1958 годзе. У той дзень у хаце Воліся і Марыі памёр іх любімы сын Іван, яму было 24 гады. Старшыня калгаса ў Судніках, кажуць, даведаўшыся пра ўсё, супакої сябе і сваіх падначаленых, сказаў: "Усё роўна пуню мы забяром, як пройдзе саракавая."

Але саракавая прыйшла, за гэты час памёр і сам старшыня. Пра дзеда і яго пуню прызыбылі і не прыядзжалі потым зусім.

Пуня гэта і цяпер стаіць побач з хатай. Воддарль захавалася старая хата, дзе жылі бацькі Воліся – Антось і Кацярына.

Цяпер Мікалай Апяцёнак марыць аднавіць дзедаву сядзібу і зберагчы яе. Хоча зноў паставіць на ўцалелы каменны падмурак ток, установіць у ім малатарню, другі сельгасінвентар узору тых гадоў – так, каб атрымаўся музей пад адкрытым небам: адноўленая сялянская сядзіба.

Мікалай Мікалаевіч Апяцёнак ужо сур'ёзна заняўся гэтай справай, збірае дакументы і рэчы. Задуманая ім справа вельмі патрэбная.

Мікола – чалавек з краязнаўчым ухілам, чалавек веруючы, яму 37 гадоў. Ён лічыць, што калі людзі па-сапрайднаму павернуцца да свайго мінуллага, то і Бог тады павернецца да іх, і яны будуць жыць у ладзе паміж сабой. Ён збіраецца і далей актыўна займацца дабрачыннасцю і ў яшчэ большых маштабах і хоча, каб гэтаму ніхто не перашкаджай.

На Беларусі, кажа Мікалай Апяцёнак, не павінна быць занядбаных могілак, трэба абавязкова паўсюль разбудзіць у людзей любоў да сваіх родных мясцін. І людзі тады будуць жыць сапрайднай, непрыдуманай радасцю. Як некалі радаваліся жыццю Антось і Кацярына, Воліся і Марыя і шмат хто яшчэ, каго ўжо няма на свеце. Але ж улада не давала ім спакойна жыць. Чаму?

Мікола Апяцёнак, грамадзянін сучаснай Беларусі, кіраўнік гандлёва-вытворчага прадпрыемства ў Маладзечне вельмі хоча здзейсніць усе свае магія і нягледзячы ні на што.

Калі ён бывае ў Будзішчы, то не можа налюбавацца гэтымі прыгожымі мясцінамі. Тут яго карані, тут яму ўсё знаёмае і дарагое.

Яно ўсё такое незабыўнае: гэты Прагон побач з дзедавай хатай, поле пад

Пушчай, там далей ёсць сажалка ў лесе, якая завецца “Сіськай” – яна летам бывае ўся ў кветках, ад яе пачынаецца ручай, і цячэ ён у недалёкае Сетнае.

Тут лес Амшарына ідзе ў бок вёскі Крыніцы, пад лесам – Асепіца, тут яшчэ ёсць Пасека – лес, дзе расце алешнік, гэты алешнік людзі секлі сабе на дровы.

У гэтым балоцістым лесе ляжыць вялізны камень-валун – там дзед Волісь некалі вышукваў мясціны, каб крыху накасіць травы.

Яшчэ пад лесам расце дуб. Той самы дуб, да якога ў вайну многія будзішчанцы знослі ў кошыках сваіх курэй і падвешвалі там на галінах – хавалі птушак наноч ад бандытаў-партызан.

У дзедавай хаце да гэтага часу захаваліся ўсе рэчы. Стаяць дзедаў жалезны ложак каля сцяны ў “той хаце”, гэта значыць у зале. Знаходзіцца самаробная мэбля, якую некалі зрабіў па заказу Волісь Банадысь Клімёнак, майстра з Суднікоў. Ён быў вельмі здольным майстрам, мог зрабіць ўсё: мадэльную шафу, ложак, прыгожае крэсла, калаўрот.

У “гэтай хаце” (у прыхожай) ёсць печ, каля яе прыхінулася шафа-суднік, у якой захоўваўся посуд.

У сенцах стаяць скрыні, асобныя рэчы захаваліся ў кладоўцы.

Для стварэння музея тут ёсць усе ўмовы, і Мікола Аляцёнак зробіць яго авалявэзкова. Хаця ён непакоіцца, каб нечаканым чынам нешта не здарылася непрадбачлівае, бо аматараў забараняць, не даваць, забіраць і цяпер існуе яшчэ вельмі шмат. А паўтарыць лёс дзеда Волісь яму вельмі не хацелася б.

Пакінуўшы Будзішчу, мы ідзём у моцнай задуменнасці па лясной дарозе ў Суднікі. Лясны халадок суправаджае нас і бадзёрыць. У нашым усведамленні засталіся ўражанні ад убачанага і пачутага: гэта і адзінокі крыж пры дарозе, і старая нізкая хата, і нахіленая ад старасці клець каля яе, і жанчына з вядром малака, і

ПОВЯЗЬ ЧАСОЎ

Соф'я Белановіч
Яўгенія Чаплінская

АПІСАННЕ МАРШАЛКОЎСКАГА ШКОЛЬНАГА РАЁНА

УСТУПНАЕ СЛОВА

Аўтар манаграфіі – мая маці Белановіч Соф'я Мікалаеўна (1897-1992), але ў распрацоўцы раздзелаў дапамагаў ёй муж, Белановіч Тамаш Восіпавіч, таксама настаўнік.

Мне было тады дзеяць гадоу і я помню, як вечарамі пры газавай настольнай лямпе працаўалі яны да позняй ночы.

Белановіч Соф'я Мікалаеўна, ураджэнка Галіцкай (Заходняя Украіна) прыехала сюды, на “Усходнія крэсы” тагачаснай Польшчы ў 1923 годзе па накіраванню Міністэрства Асветы.

У параўнанні з сітуацыяй у Галіцкай, якая доўга была у складзе Аўстра-Венгрыі, жыццё сялян на Беларусі, якая да Першай Сусветнай вайны была часткай Расійскай Імперыі, падалося ёй намнога больш адсталым і цёмным. Пасля беленькіх украінскіх мазанак, хаты нашы падаліся чорнымі. Не магла яна таксама нік пагадзіцца, што беларусы не маюць сваіх беларускіх школ, бо ў Галіцкай пад Аўстра-Венгрыяй украінцы мелі сеае украінскія, а палякі – свае польскія школы.

Маладая настаўніца з вялікім запалам і энержіяй пачала асветніцкую работу не толькі з дзэцьмі але і з моладдзю. Свядомая украінка да тутэйшага люду – беларусаў — заўсёды адносілася з павагай і нейкім шкадаваннем. Гаварыла, што землі нашы патрабуюць ад сялян на многа больш працы, чым на яе радзіме. Да прыкладу, там, каб палоць градку, не трэба гачкі – трава з карэнчыкам лёгка выдаляецца рукой.

Каб лепей уявіць успрыманне тагачаснай беларускай рэчаіснасці, прывяду тут успаміны аб перажытым, напісаныя Соф'яй Мікалаеўнай для нашчадкаў на 85 годзе жыцця.

“І Я КАЛІСЬЦІ ПАБЫЛА НАСТАЎНІЦАЙ...”

Мой дзядуля прадбачыў маю прафесію. Ён гаварыў: “Вона будэ вчытэлькою”. Ён часта бачыў мяне ў ролі настаўніцы, яшчэ ў дашкольным узросце, калі я гуляла з дзецьмі “у школу”.

Найчасцей збіраліся мы малыя каля рэчкі, там пасвілі сваіх гусей і “вучыліся.”

Саджала я дзяцей радочкамі (як у школе), раздавала падрыхтаваныя мною роўненськія, дарэчныя патычкі замест алоўкаў і загадвала рысаваць на пясочку. Хадзіла паміж радочкамі, правярала зададзеную работу і ставіла адзнакі (вусна). У сём гаду ўсе мы пайшлі ў сапраўдную школу.

Чатыры класы кончыла я ў сваім сяле. 5, 6 і 7 класы – у польскай жаночай школе і 4 курсы Украінскай Наставніцкай Семінарыі (пры кляштары сясцёр Базыльянак) у г. Станіславе (цяпер Івана-Франкоўск).

Нялёгка было вучыцца апошнія 4 гады ў час Першай Сусветнай вайны (1914 – 1918). Фронт мняўся, пераходзіў з рук у рукі, то расійскай арміі то аўстрыйскай, баі, пажары, голад, галечка, эвакуацыі. У 1918 годзе атрымала я атэстат сталасці, стала настаўніцай.

Дзядуля павіншаваў мяне, пажадаў добрых поспехаў у выбранай службе. Аўстрыйская школьнага ўлада назначыла мяне ў пачатковую школу ў сяле Маладылове Тлумачкага павета (Галіція – цяпер Заходняя Украіна). Працавала 2 месяцы (верасень, каstryчнік). У лістападзе распалася аўстрыйская дзяржава. Кожная нацыя ўсталёўвала сваю ўладу на сваёй тэрыторыі і украінцы ўзялі ўладу ў сваіх рукі на сваёй зямлі. Працуем з патрыятызмам, але нядоўга. Пад канец 1919 г. увайшлі ў наш край палякі. Мяне перавялі ў другую школу таго ж раёна. Працуем нармальна і не заўважалі вялікай перамены ў жыцці школы, бо вучоба далей вялася на сваёй роднай, украінскай мове. Нагрузка невялікая.

У 1923 г. накіравалі мяне, як і многіх другіх настаўнікаў – украінцаў (на Крэсы ўсходняй) у Заходнюю Беларусь. Гэта было для іх выгадна. Яны зналі, што мы на сваёй тэрыторыі перашкаджаем ім у апалалячванні менш свядомых людзей, а на Беларусі – Украіны не пабудуем. Не зналі толькі, што украінец – беларусу брат. Мы пастанавілі сабе працеваць чэсна, вучыць дзяцей, не калечыць іх, выпускніць са школы граматную, свядомую беларускую моладзь.

Прыехалі мы на Беларусь у павятовы гарадок Валожын. У школьным інспектараце размеркавалі нас, каго куды, мяне ў г. Ганчыцы ў якой ніколі не было ніякай школы. Дзень быў базарны. На рынку натрапіла я

Настаўніца польскай школы ў в. Маршалкі Соф'я Белановіч

ўваходу адгароджана авечка з ягнятамі (нешта хворая), калі печы ў качарэжніку доўгае карыта, тут гаспадыня для большай выгоды 3 разы ўдзень карміла малых (10-12) парасята.

Для мяне – лава (днём пасядзець, унаучы паспачы) і канец стала (паесці, напісаць што). Пад лавай мой чамадан і мяшок з сенам на ноч, пад бок.

Перайшла я на сваё харчаванне. Гаспадынькі, дзеля гроша, ахвотна прадавалі мне малако, сыр, масла, яйкі, гародніну і нават гатовы хлеб.

Сумна і нудна. Старэнкі дзядзюля калыша пятага ўнука і спявала адну і туую ж песню, якая і дагэтуль не выйшла з майі галавы.

А-а-а Броніська!

Люлі, люлі, люлі, прыляцелі куры,
Селі на варотах у чырвоных ботах.

Сталі сакатаці, што курачкам даці...

Ці жменю ячменю, ці гароху троху?

Даці курам грэчкі, каб няслі яечкі...

а-а-а Броніська!

Пасля няўдачнага дня ўсю ноч спала дрэнна. Паднялася раненька, снедаць не хацелася, пайшла ўжо пешшу (10 км) у Валожын. У гміне расказала ў якой сітуацыі знаходжуся. Войт заказаў 3 фурманкі. На дзве пагрузілі некалькі школьніх партай, школьнную дошку, маленкі столік і табурэтку. На трэцюю ўсеўся сам, да яго падсеў паліцыянт, узялі і мяне.

Незайдросная мая доля, але спадзяюся на лепшую. Прыехалі. Солтыс падказаў самы лепшы домік у вёсцы – новы з ганкам, сцены гладка пачэсаныя,

на ганчыцкага чалавека з падводай. Ён прывёс мяне на месца работы, запрасіў у сваю хату (без падлогі, але чыста), сям'я 5 чалавек, усе дарослыя. Вячэрала з імі. З'ела пару бульбін усухамятку, за саладуху падзякавала, не знаёма мне была гэта страва. Улягліся спаць – бацька на ложак, дочки на печ, сыны на тапчан за печкай, мяне ўладзілі на шырокай лаве пад абразамі.

Раніцай пачаставалі свежым малаком і пачаўся мой першы дзень работы на Беларусі.

Іду да солтыса, каб склікаў людзей. Сабралася іх многа. Выступаю, па-польску расказваю ім якое вялікае значэнне мае для вёскі школа. Адразу зразумелі, што школа будзе польская. Спачатку слухалі ўважліва, потым заварушыліся, шэпчуцца паміж сабою. Тут высунуўся з гурту наперад пажылы (відаць аўтарытэтны) чалавек і сказаў: "Ідзі міленькай туды адкуль прыйшла, ня трэба нам ніякай школы!" Усе разышліся. Солтыс запрасіў мяне ў сваю хату, пакуль знайду сабе кватэру, а тое пакуль цягнулася 6 тыдняў. У хате 8 чалавек сям'і (5 дзяцей ад дарослага да самага маленъкага ў калысцы). У кутку калія

вокны даволі вялікія, падлога, пры хаце асобная кухня, 4 дарослыя асобы. Войт аб'явіў гаспадарам "У вас будзе школа". Доўга яны ўпіраліся, а калі даведаліся, што будуць ім плаціць 10 злотых у месяц, згадзіліся. На дварэ ўжо многа суседзяў. Войт выкарыстаў цікавых, загадаў ім перанесці гаспадарскую мэблю з хаты ў іхнюю кухню, а прывезеную школьнную занесці ў хату. Над ганкам прыблішыльду з надпісам – "Школа повшэхна" – і паехалі.

Другую ноч не сплю. Усё думаю... памяшканне для школы ёсць, а ці прыйдуць дзеци? Раніцай абышоў солтыс усе хаты дзе былі дзеци ў школьнім узросце і загадаў бацькам, праз 2 дні выправіць іх у школу, няхай знаёмяцца з настаўніцай.

Непрыкметна прыйшло 1 верасня.

Успамінала я, як урачыста пачынаўся школьны год у нашых украінскіх школах...

Прыйшла ў школу, застала троє дзяцей. Ужо добра, пачатак ёсць. Пазнаёмілася з імі, пагутарыла, расказала ім казку, разам пагулялі і загадала ім, каб заўтра прывялі з сабой болей дзяцей.

Гэтую ноч праспала добра, як пшаніцу прадаўши. Цяпер засталося паходзіць па хатах, пазнаёміцца з бацькамі будучых школьнікаў. Работа аказалася плённай. На працягу 2-х тыдняў школа запоўнілася вучнямі, а на кватэру ніхто мяне не бярэ, усюды людна і чесна.

Працую ўжо з поўнай адданасцю школе. Вучняў падзяліла на дзве групы, менш здольныя вучацца па праграме 1 класа цэлы школьны год. Больш здольныя вучні засвоілі матэрыял 1 класа за першае паўгоддзе і прыйшлі праграму 2 класа ў другім паўгоддзі. Такім чынам, на будучы шк. год у мяне з навічкамі будуць 3 класы.

Пакуль што жыву ўсё яшчэ на лаве ў солтыса, ні сну, ні адпачынку... Неяк прыйшло ў галаву паходзіць па хатах, дзе няма школьнікаў – задуманае збылося.

Маладая пара вярнулася з Пецярбурга ў сваю старэнкую, пустую, бацькоўскую хату. Падзарабіўшы крыху грошай падладзілі яе накшталт гарадскіх кватэр. Прыбудавалі ганак, (з уваходам у хату) кухню з асобным ходам. У хаце дашчатай сцяной аддзялілі сабе спальню, атрымалася ў іх 2-х пакаёвая кватэра, усюды падлога. Ахвотна адпусцілі мне сваю спальню (каморку з маленькім акенцам). Пастаўлі для мяне ложак (пасцель у мяне свая), маленькі столік, дзве табурэткі, паліцу на кнігі. Упрыгожыла я свой пакой як умела, жыву і радуюся, здаецца і работа ў школе палягчэла.

Няўзнак і зіма прыйшла. Як бы нападзіць ёлку ў школе? На ўроках ручнай працы зрабілі мы з дзецьмі цацкі з паперы, саломкі, яловых шышак, лупіння ад яек ды іншых матэрыялаў. На бацькоўскім сходзе выбралі 2-х жанчын (матак), з імі мне трэба выдаткаваць невялікі гмінны фонд, прызначаны для арганізацыі гэтага школьнага свята. Закупілі мы цукерак, арэхаў, абаранкаў і іншых ласункаў на падарункі для вучняў. Ад сябе купіла я многа маленьких, каляровых свечак і бенгалскіх агнёў.

Прышоў Новы год. У школе вялікае свята. Упершыню ёлка. Сабраліся дзеци, моладзь, бацькі ды і старыя захацелі паглядзець. Вучні бясконца вясёлыя, выступалі са сваімі вершамі, спявалі песні, хадзілі вакол прыбранай ялінкі (з запаленымі свечачкамі), а ўжо найбольш любаваліся залатымі зорачкамі, якія

разляталіся ва ўсе бакі ад бенгальскіх агнёў. Бацькі як бы крыху вінавата ўсміхаліся да мяне.

Нарэшце прыйшлі – але не Дзед Мароз са снягурачкамі, а св.Мікалай з анёламі, раздалі вучням і дашкольнікам падарункі. Доўга дзецы ўспаміналі школьнью ялінку. Яна была першай не толькі ў школе, але і ў іх жыцці.

У другім паўгоддзі яшчэ з большай ахвотай вучыліся, даведаліся, што будзе ў нас яшчэ адно свята “урачыстае заканчэнне школьнага года!” Усе стараліся атрымаць пасведчанні з добрымі адзнакамі.

Так і было. У апошні дзень нашай вучобы, сабраліся вучні са сваімі бацькамі. Па запрашэнні прыбылі са сваімі абсальвентамі (чатырохкласнікамі) 2 настаўніцы з суседніх школ. Зноў выступленні вучняў з маленъкімі сцэнкамі ў розных роліях, з песнямі і танцамі. З радасцю атрымалі пасведчанні з добрымі адзнакамі.

Пад канец урачыстасці выступіў той самы чалавек, які ў мінульым раіу мне ісці туды, адкуль прыйшла. Цяпер ён, ад імя ўсіх бацькоў, падзякаў мене за труды, пажадаў усяго найлепшага ў маім жыцці.

Пачаліся вакацыі, даўшы адпачынак дзецыям і настаўніцы.

Нядоўга прышлося Ганьчыцам цешыца сваёй школай, якую ўжо за адзін год палюбілі і ацанілі. У час вакацыяў, нечакана перавялі мяне ў суседнюю школу ў в.Маршалкі, на месца звольненага настаўніка-беларуса, які не згадзіўся пaeхаць у Кракаў на польскія настаўніцкія курсы...

Школа тут існавала ад 1910 года, спачатку руская, потым беларусская, цяпер польская. Школу ў Ганьчыцах скасавалі, прызналі за густую сетку, лішнія дзяржаўныя выдаткі. Вучняў накіравалі ў суседнюю школу на адлегласці 1,5 км у в.Чабаі. Бацькі як – адзін злажылі заяву ў інспектарат: “Нашы дзецы пойдуць толькі да сваёй настаўніцы, хаця туды і 2 км дарогі!” Просьба была выслушана. Маршалкоўская школа папоўнілася. Атрымалася па метрычных дадзеных каля 100 вучняў. Але на кожны дзень збіралася іх не менш 90. Настаўнік адзін, гэта я... Памяшканне крыху больш прыстасавана для школьніх патрэб: класны пакой 48 м², калідорык з вешалкамі для верхняга адзення, маленькая пачакальня і пакой для настаўніка. Вакацыі закончыліся, працу ў Маршалках.

У Польшчы існаваў закон усеагульнай аддукацыі ад 7 да 14 год. За 7 гадоў вучобы вучні заканчвалі 4 класы са скарочанай праграмай 7-мі класаў (у школах вясковых).

I і II клас вучыўся 1 год, III клас 2 гады па праграме а-б. IV клас 3 гады па праграме а-б-в. 5 груп адначасова ў першую змену і 2 групы ў другую змену. Настаўніку добрае выпрабаванне сваіх сіл.

На 7 груп каляндарны план і на кожны дзень распрацаваць 7 тэм па кожнаму прадмету на 8 уроکаў, праверыць цэплю стагі сышткаў і ўсё гэта за 1,5 стаўкі. Да таго ж абавязкова трэба было весці работу з дарослымі...

Пры маёй школе было з’арганізавана “Кола вясковай моладзі”, з мэтай павышэння культуры ў хатах і ў вёсцы наогул, якая ў той час была тут вельмі нізкая. Два разы ў тыдзень, вечарамі збіраліся маладыя хлопцы і дзяўчата, чыталі адпаведную літаратуру, набытыя веды прымянялі ў практицы.

Хлопцы садзілі каля свайго дому (1-2) плядовыя дрэўцы, якіх дагэтуль не было, дзе ні дзе раслі дзічкі. Садзілі дрэўцы лясной пароды абапал сваёй

вуліцы і дарогі на Валожын, даўжынёю да граніцы нашага школьнага раёна, а далей працягвала гэту работу суседня школа.

Дзяячатаы закладалі каля сваіх хат гародчыкі з культурнымі кветкамі і кустамі, дагэтуль раслатут толькі мята, рамо-нак, палын неабходны пры хатнім лячэнні. З часам мяняўся унутраны выгляд хаты. Голаю, перацёртую салому ў ложках замянілі мяшкамі з саломай, стала менш смецця і пылу пры перасцілannі. Бруднае адзенне, бялізну, якая вісела на жэрдках над ложкамі злажылі ў адмысловыя мяшкі (пашытыя ў школе) упрыгожаныя вышыўкай: "мяшок з бялізной для мыцца", вешалі ў сенях ці якім іншым складзіку. Каб грэбні і шчоткі не ляжалі ўстале — у прыскрынку, дзе ляжаў хлеб, пашылі упрыгожаныя вышыўкай канверты (сашэ), якія маглі свабодна вісцець на сцяне як аздоба. Вучыліся гатаваць стравы, якіх не зналі дагэтуль. Ежа ў іх была вельмі аднолькавая: кожны дзень бульба, капуста, крупнік, саладуха...

Разам з хлопцамі наладжвалі культурныя вечары з рознымі гульнямі: даміно, лато, "більярд", речавая-выйгрышная латарэя і іншыя. Вывучалі і спявалі харавыя песні беларускія, рускія, украінскія, польскія, танцавалі, чыталі кнігі, газеты і т.п.

Так цягнула я свой пераладаваны воз аж да 1939 года — і толькі Савецкая ўлада назначыла яшчэ адну настаўніцу. Здавалася памаладзела я душой і целам, але ненадоўга. Вайна, другі раз у мaim жыцці. Ізноў ненармальная ўмовы як у школе так і дома. На працягу 4-х гадоў (1941-1945) неспакойна міналі дні і ночы пад нямецкай акупацыяй. Удзень гаспадарылі фашисты, а па начах — партызаны.

Здаравалася так, што немцы канчалі недапітае партызанамі малако (пілі з тых самых кубкаў).

Не па сіле стала праца ў школе. Падарвалася маё здароўе, не дацягнула да пенсійнага ўзросту. У 1946 годзе падзякавала за службу. У 1952 г. стала пенсіянеркай. Так жыла і працавала 60 гадоў таму назад".

Памятаю, як мама правіла сышткі начамі. Замест таго, каб паставіць патрэбную адзнаку 5, 4, 3 ці 2, трэба было акуратна поўным словам выводзіць: *Bardzo dobrze, Dobrze, Dostatecznie ці Niedostateczne*.

Кожны дзень перад урокамі вучні ўставалі за партамі і хорам маліліся. У малітве прасілі Святога Духа прасвятыць разум і сэрца, каб узрастыць Богу

*Соф'я Белановіч сярод настаўнікаў польскіх школ
Валожынскага павета*

на славу, бацькам на ўцеху, царкве і Радзіме на карысць. Затым спявалі “Kiedy ranne wstają zorze”. Словы песні напаміналі аб абаевязку чалавека дзякаваць Богу, за яго доброты, якімі адօреае Ён людзей.

У малітве пасля ўрокаў складалі Богу падзяку за дар навукі. Прасілі бласлаўлення настаўнікам і бацькам, якія вядуць да добра, а сабе сілы і ахвоты для далейшага здабывання ведаў.

Ёсьць разумнае выспоўе: “Кінь за сабой, знайдзеш перад сабой”. Адданая праца настаўніцы не праішла бяспледна. Прайшлі гады. Пры неспадзянай сустрэчы дарослыя ўжо, быўшы вучні з радасцю віталі сваю Соф’ю Мікалаеўну. Цалавалі ёй рукі і гаварылі, што ўсё помніць і стараюцца так жыць, як яна калісь вучыла.

У далёкі Данбас закінуў лёс былога вучня Маршалкоўскай школы Сікорскага Васіля. Не прапусціў шахцёр ні аднаго водпуску, каб не прыехаць дамоў і не адведаць сваю першую настаўніцу. Слухаючы яго ўражанні ад побыту ў роднай вёсцы, я думала над высновай песні:

Каб любіць Беларусь нашу мілую,

Трэба ў розных краях пабываць.

Зразумеў я цяпер чаму з выраю,

Журавы на Палессе ляцяць”.

Якія ж дараўгія тыя лясныя сцежкі, дзе ў дзяцінстве збіраў грыбы, дзе знаёмы быў кожны пняёк. Цэлымі днімі прападаў ён там, каб надыхацца лясным водарам. Рабіў на памяць фатаграфіі.

Аб глыбіні пачуццяў да радзімы гаворыць і такі эпізод. Адслужыўшы паложаныя свае два гады ў пустынях Казахстана, варочаўся юнак дамоў. На прыпынку выходзіць з аўтобуса і пасажыры бачаць, як ён прыпаў да першай бярозкі і абняў яе, а плечы ўздрыгваюць...

А як цяжка было жыць на чужыні, тым многім, каторым суджана было ніколі ўжо дамоў не вярнуцца...

Выдатна валодала мая маці украінскай, польскай, нямецкай і чэшскай мовамі. Рускую і беларускую вывучыла пераехаўшы на Беларусь ў 1923 г.

АПІСАННЕ ШКОЛЬНАГА РАЁНА Пробная манаграфія школьнага раёна “Маршалкі” І.Агульная характеристыка раёна

Геаграфічнае размяшчэнне

Школьны раён “Маршалкі” размешчаны на паўночна-усходнім баку Валожынскай гміны, Валожынскага раёна, Навагрудскага ваяводства. У яго ўваходзяць 9 мясцовасцей, а менавіта: вёска Маршалкі, вёска Ганьчыцы, вёска Мілаши, вёска Гінтавічына, ваколіца (асада) Юсаўшчына, ваколіца Лужынскія, ваколіца Батуркі, калонія Батуры, фальварак Адамоўка. Тутэйшы школыны раён мяжуе з паўночна-усходняга боку з раёнам школьнім “Лужаны” (школа ў Лужанах) на адлегласці ад тутэйшага пункту школьнага 2 км. Ад паўднёва-усходняга боку мяжуе з раёнам школьнім “Сугвазды” (школа ў Сугваздах) на адлегласці 3 км. Ад паўночна-заходняга боку з школьнім раёнам “Чабай” (школа ў Чабаях) на адлегласці 4 км. Ад заходняй стараны са школьнім раёнам “Кібуці” (школа ў

Кібуцях) на адлегласці 4 км.

Аўтар “Апісання школьнага раёна”, мая маці, была і маёй першай настаўніцай. У суседнія школы вадзіла нас на экспкурсіі. У Чабаях працаўаў настаўнік Сабалеўскі. Ён вёў работу з моладдзю, арганізаваў хор у рэпертуары якога былі беларускія народныя песні. На памяць аб экспкурсіі ў Чабаёўскую школу зрабіў нам фатаграфію. Пры “першых Саветах” яго выбралі дэпутатам у Вярхоўны Савет БССР. У час акупацыі немцамі працаўаў дырэктарам Гандлёвай школы ў Валожыні, за што быў асуджаны Савецкай уладай. Пасля рэабілітациі жыў у Літвойскай ССР.

У Лужанах працавала пані Марына. Полька з-пад Кракава. Рускай мовы не ведала. Пасля 17 верасня 1939 г. прыйшлося вывучаць гісторыю партыі – была ў роспачы. Маме маёй жалілася: “Пані Зоф'я, можна здурнець, гэта ж масла маслянае!” (“Panji Zofii, kołowacizny można dostać, też masło maślane!”).

Вадзіла нас наша *pani pauczyciełka* і ў Дворышча да вадзяного млына, і ў г. Валожын і нават падводамі ездзілі мы да Палачан, каб праехаць на цягніку да Маладзечна. На той час дзесяцам усё гэта было цікава, бо цягнік упершыню бачылі. Падкормлівала сваіх вучняў гарачай кавай, якую выдзялялі польскія памежнікі. Садзілі лес, даглядалі магілу рускага салдата 1-ай Сусветнай вайны, што было мне тады не зусім зразумела – гэта ж быў салдат варожай армii.

Метэарагічныя дадзеныя

На працягу года ў прамежку ад дня 21 сакавіка аднаго года да дня 22 сакавіка

наступнага года адзначана на мясцовасці тутэйшага школьнага раёна:

Помню, як ми, школянкі, старанна, дзень-у-дзень, пасля назірання запісвалі паказанні флюгера і тэрмометра ў каляндар надвор'я.

Тапаграфія

Мяцковасць тутэйшага школьнага раёну, за выключэннем вёскі Ганьчыцы, размешчана на раўнінным ўзвышшы. З паўночнага боку знаходзіцца лес. А вёска Ганьчыцы, размешчана на раўніне каля 100 м ніжэй, гранічыць на поўначы з балоцістым сенакосам. З поўдня і захаду аточана лесам. Дарога ў школу вядзе праз лес на адлегласці 1 км. Лес на граніцах школьнага раёну з'яўляецца ўласнасцю графа Тышкевіча.

Усе населенныя пункты ў раёне, апрача Ганьчыц, харктэрны адсутнасцю вады. Ніякіх крыніц, ручайкоў ці студняў няма. Насельніцтва карыстаецца дажджавой вадой ў сажалках, адмислова для гэтага выкапаных. Калісь была выкапана студня ў маёнтку Батуры на глыбіню 100 м.

На сёння гэта студня завалена. У 1932 г. клопатамі Валожынскага сейма выкапана артэзіянская студня ў Маршалках і Гінтаўшчыне. У Ганьчыцах амаль што кожны другі гаспадар мае сваю студню глыбінёй 2-3 метры.

Расліннасць

Лісы тут хвойныя. Раствуць у іх ёлкі, радзей сосны. Дзе ні дзе напаткаеш бярозу, асіну, дубы і арэшнік. Апрача таго, сядзібы абсаджаныя клёнам, рабінай, вярбай. На ніжэйшым узроўні лесу расце ядловец, папараць, дзераза, мох, ягаднік суніц і чорных парэчак, маліна. Сярод грыбоў раствуць баравікі, лісічкі, маслянікі, апенькі і вялікая колькасць неядомых, у тым ліку муҳамораў.

Фауна

У мясцовых лясах водзяцца ў невялікай колькасці ваўкі і лісіцы, больш зайцаў і вавёрак. Сустракаюцца яшчаркі. На полі ў малой колькасці краты, рапухі. Бліжэй да сядзібы жывуць ласкі, шашкі, гарнастай, многа пацукоў і мышэй. З птушак на тэрыторыі шк. р-на шмат варон, вераб'ёў, сарок, шпакоў, ластавак, жаваранкаў, зімой прылятае гіль. У лесе зязюлі, дзятлы, стракатыя і чорныя, дразды і косы. Няма салаўёў. Рэдкія совы. Наогул, фауна даволі бедная. Названыя прадстаўнікі знаходзяцца ў адносна малой колькасці. Мала і матаўлёў.

З насякомых многа мух у хлявах і каля іх, многа гнаявых жукоў, менш майскіх жукоў. У лесе даволі многа восаў, якія гнядзяцца ў спарахнелых пнях обо імхах. Многа мурашнікаў.

Сустракаліся таксама вожыкі. Знайшоўшы хлопчыкі яго клалі зазвычай у шапку і неслі паказваць другім. Дзецы з цікаласцю яго разглядалі і крывідзіць ніхто з зярка не збіраўся; паназіраўшы адносілі на тое самае месца, адкуль узялі.

Як дзіве часам сустракалі ў вёсцях кажаноў. Дзецыям было боязна.

Некалькі хат у вёсцы "трыймалі" галубоў. У адмисловых гнёздах варкавалі гэтыя прыгажуны, па-свойску адчуvalі яны сябе на двары гаспадара. Амаль у кожнай хаціне гняздзіліся ластаўкі. Лічылася, што прыносяць яны ішасце той хаціне, пад чыёй страхой па-майстэрску злепяць гняздзечка. Таму, калі хто з хлапчукоў гняздзечка спорваў, усе абураўліся.

Да гістарычных помнікаў трэба аднесці магілу салдата Першай Сусветнай вайны, якую вучні Маршалкоўскай школы даглядалі ў 30-ыя гады. Стаяла яна абароджаная на ўскрайку лесу перад вёскай Ганьчыцы.

Помню, задумвалася я тады, чаму палякі ахоўваюць магілу рускага салдата, які ваяваў супраць польскага войска. З часам даведалася, аб гуманным міжнародным правіле, раненага палоннага не забіваць, магілу загінувшага даглядаць. Шкада толькі, што правіле гэтага не ўсюды і не заўсёды прытымліваюцца. Бывае і так, што магілы наўмысна, як вандалы, разбуроюць.

У вёсцы Аборак, Палачанская с/с ля касцёла св. Роха былі катакомбы з

пахаванымі там прадстаўнікамі вядомага роду Дэдэркаў. На велічным помніку (які заслугоўвае быць уключаным у турыстычны маршрут) цудоўнай вяззю выгравіравана імя біскупа Мінскага і Сакратара Трыбуналу Вялікага Княства Літоўскага. Цікавы герб з выявамі стралы, паймесяца, лісціка канюшыны, знака перамогі V, а над гербам карона. Вядома, што карону ў гербе мелі права ўжываць толькі асобы, якія займалі высокія дзяржаўныя пасады.

Дык вось аднойчы, па загаду старшыні калагаса, на гэты помнік накінулі тросы і трактарам звалілі яго з пастаменту, каб не напамінаў больш нікому пра Вялікое Княства Літоўскага. Але часы мяняюцца. Прыйшла пара на рэстаўрацыю гістарычнага помніка – сапраўднага твору мастацтва, бо і вялікіх грашовых затрат для гэтага не спатрэбіцца. Была бы добрая воля і ахвота да дзеяніасці.

Дарогі і сродкі камунікацыі

Гасцінец, часткова выбрукованы, вядзе праз Ганьчыцы на паўночны-ўсход ад раённага цэнтра Валожын да чыгуначнай станцыі Палаchanы. Гэта галоўная дарога на тэрыторыі шк. раёну. Да кожнай вёскі вядзе грунтавая дарога, на хутары вядуць палявія дарожкі ў выглядзе широкіх межаў і сцежак. Усе віды дарог знаходзяцца ў дрэнным становішчы. Брукаваных няма, за выключэннем гасцінца праз Ганьчыцы. Сродкамі камунікацыі служаць аднаконныя фурманкі і ровары.

Адлегласць школьнага будынку ад значнейшых пунктаў

На тэрыторыі шк. раёну “Маршалкі” няма ні касцёла, ні царквы.

Праваслаўнае насельніцтва адносіцца да праваслаўнай парафіі ў Дубіне. Адлегласць шк. будынку ад праваслаўнай царквы складае 6 км.

Католікі належаць да каталіцкай парафіі ў Валожыне. Адлегласць ад касцёла 10 км.

Тыя ж 10 км аддзяляюць школу ад адміністрацыі гмінай, пошты, пастарунку, так як усё гэта знаходзіцца ў павятовым мястэчку Валожын. Адлегласць шк. будынку ад бліжэйшай чыгуначнай станцыі Палаchanы – 14 км.

Гістарычныя помнікі

Тутэйшы школьні раён не мае значных гістарычных помнікаў. У час сусветнай вайны да 1916 г. праходзілі тут рускія войскі, у 1917 г – нямецкія.

У 1919 г. праходзілі большавікі, якіх потым прагнапілі палякі. Сутычак тут не было. Акопаў не было. Кожнае войска скарыстоўвала міране насельніцтва, беручы людзей з коньмі для падвозкі, харчавання, зброй і т.п. Забіralі збоража, жывёлу, свіній, сена для коней, але ўсё, хоць па мінімуму было аплачана. Адзінам здабыткам таго часу засталася дарога, выкладзеная памостам з бярвенняў на працягу 0,5 км, якая называлася фашинная. Паклалі яе аўстрыйкі, узятыя ў палон рускімі ў 1916 г. Дарога гэта вядзе праз лес з Маршалак у Ганьчыцы.

Насельніцтва

Школьны раён “Маршалкі” насяляюць у дадзены момант 721 чалавек.

З гэтага прыпадае на:

Паводле веравызнання – каталікоў – 22 %, праваслаўных – 78 %. Прырост

натуральны каля 20. Роднай мовай праваслаўных з'яўляецца мова "тутэйшая": мешаніна польскай, беларускай і рускай. Роднай мовай каталікоў лічыща

польская. Інтэлігенцыя амаль няма, апрача настаўніка і адзіночак з інтэлігентнасцю ад нараджэння, якія ўмела да самаадукацыі.

Дзякуючы намаганням паважаных калег настаўнікаў Г.Зялкоўскай і А.Стэльмаха для паразнання дадзеных у "Апісанні школьнага раёна" звестак аб насельніцтве на 1934 год маюм аналагічныя даныя за 2006 год.

Насельніцтва Маршалаўскага школьнага раёна ў 2006 г.

Хто мог прадказаць, што праз сямдзесят гадоў цалкам абязлюдзеюць чатыры населенныя пункты.

Агульная колькасъ насыльніцтва ўсяго школьнага раёна было 721 стала 136.

Колькассың даярдандағы дашкольнага үзгөртүү было 146 стала 3.

Колькасць залада школьнага ўзросту было 105 стала 7.

Колькасць маладзі ад 14 да 17 гадоў было 155 стала 2.

“Зыходзіць вёска з яснай далі...”

Напрошуваюцца працытаваць радкі з верша Лідзії Гардыненц:

Пазарасталі пустазэллем сцежкі,

І хаты непрытульнымі стаяць.

Нічога дзіўнага, што “тутэйшая” мова – мешаніна трох моў, бо такая з’ява назіраецца ва ўсіх, не толькі ў славянскіх мовах.

Адночы маскоўскі студэнт папрасіў мяне назваць хоць адно беларускае слова, якое не было б падобнае ні на польскае, ні на рускае, утэйнены, што такога слова не знайдзеца. Праўда, на той момант я змагла сказаць толькі адно ці два. Супакоіцца пасля ўжо не змагла, усё шукала тых слоў. Нарэшце здагадалася скарыстаць руска-беларускі слоўнік для сярэдніх школ і з яго дапамогай выявіла больш тысячы слоў не ўлічваючы аднакарэнных.

Напрыклад:

аист – бусел – *bocian*

брюкі – порткі – *spodnie*

ветош – рыззё – *starzyzna*

грядущее – будучыня – *pryszłość*

дружба – сяброўства – *przyjaźń*

ерунда – лухта – *głupstwo*

жажда – смага – *pragnienie*

запятая – коска – *przecinek*

игра – гульня – *zabawa*

изъян – загана – *skaza*

картофель – бульба – *ziemlaki*

лавка – крама – *sklep*

метель – заеіруха – *zamieńć*

наблюдатель – назіральник – *obserwator*

обаятельный – прывабны – *uroczy*

пеленать – спавіаць – *przewijać*

псныне – дагэтуль – *dotąd*

радуга – вясёлка – *tkcza*

свирель – жалейка – *fujarka*

тетрадь – сыштак – *zeszyt*

фамилия – прозвішча – *nazwisko*

фрукты – садавіна – *owoce*

уверенность – упэйненасць – *przekonanie*

хилый – кволы – *cherlawy*

циплёнок – куранё – *kurczątko*

часы – гадзінник – *zegarek*

шершавый – шурпаты – *szorstki*

щеголь – фарсун – *elegant*

этаж – паверх – *piętro*

яростный – люты – *wściekły i m.d.*

У міжваенны час, каб вызначыць нацыянальнасць, службовец польскай установы пытаваўся ў мужыка:

- Рускі?
- Не – адказваў той.
- Паляк?
- Не – зноў гучай адказ.
- Дык хто ты?
- Я тутэйшы.

Як гэта важна знаць, што беларус ніколі сябе не адчуваў ні рускім, ні паллякам. Яму было ясна, што і той і другі – людзі прышлія, а ён тутэйшы, адвечны гаспадар гэтай зямлі. Не гледзячы на тое, што сусед з заходу праводзіў паланізацыю, а сусед з усходу – русіфікацыю, людзі вёскі захавалі сваю мову.

Аднак гісторычны падзеі не прайшлі бяспледна.

Вось якую сценку назіраў і расказаў нам студэнт, які прыехаў на лета з Масквы. (Мы, тутэйшыя, не зярнулі б на гэта ўвагі).

У буфете калгаснага цэнтра пажылія жанкі куплялі малако ды яшчэ тоесёе. Усё ідзе сваім парадкам. Ды вось адна з жанчын кідае абеінавачанне другой: “Ты ж не заплаціла!” Гэта выклікае выбух абурэння пацярпейшай знявагу. Яна з хваляваннем катэгарычна пярэчыць і заяўляе, што зрабіць такое не змагла б “Ніколі! Никогда! Нігды!”

Невінаватасць сваю, такім чынам, даказвала на трох мовах адначасова. Такая моўная з'ява бытую на тэрыторыі Захадняй Беларусі не выпадкова. Гэта сляды, якія пакінулі гісторычныя пласты. Бо “...чаго нам не прыйшлося, брацця мілыя, ужыць!”

Аб стане нашай мовы “Пры Саветах” даюць уяўленне некалькі маіх успамінаў.

Пры Польшчы

Лета. Мне 10 год. Стаяу на гары пасярод нашага хутара. Гляджу, сузіраю. Навокал поле, збажына, рукой падаць – лес. Усплыло пытанне: “Няўжо гэта “Польска”? Нешта не так”, – задумалася дзяўчыча са “szkoły powszechnie”.

Гады сямідзесятых

Каб “акультурыць” сваю беларускую мову, заходжу ў сельскую бібліятэку, шукаю творы беларускіх класікаў. І што? Аказалася, што ёсьць, але... ў перакладзе на рускую.

На жаль, і сёння старшакласнікам нярэдка даводзіцца чытаць беларускіх аўтараў у перакладзе. А я калісь не верыла, што існуюць школы, дзе беларускую літаратуру выкладаюць па-руску.

Курсы павышэння кваліфікацыі. 1975 г.

Апошні дзень заняткаў, Кіраўнік курсаў звяртаеца да слухачоў: “Вашы пытанні, заўвагі, прапановы”. Непарушная цішыня, аўдыторыя маўчыць. Я не ўцярпела. Пыталаю, чаму з дадзеных нам распрацовак німа ніводнай песні, ніводнай гульні, ніводнага сцэнаряя на беларускай мове??!

“В следуючий раз учтём”, – быў суцяшальны адказ.

Прайшло 10 гадоў

Зноў курсы павышэння кваліфікацыі. Слухаем даклад работніка Міністэрства асветы. Не памятаю, якім парадкам, але, як пярун з яснага неба, мяне прывяло ў шок паведамленне, што ў сталіцы няма ніводнай беларускай школы. Дагэтуль я не ўяўляла сабе маштабы русіфікацыі. Прышоўшы да сябе, чую расповяд пра навуковыя распрацоўкі нашых лінгвістаў.

“Для каго ж яны бедныя стараюцца, калі ў сталіцы няма беларускіх школ”, – выгукнула я. У адказ на рэпліку дакладчык суцешыў тым, што ў новым навучальнym годзе ў сे�тку гадзін дабаўляеца адзін урок на беларускую мову.

У школе

Адкрыты ўрок у адной з сямігодак нашага раёна. Дэмантравалі правядзенне ранішніка. Нашы дзеткі дэкламавалі вершы толькі пра “Берёзу”. Вершаў было аж замнога, ды вось ніводнага на беларускай мове. Агарнуў смутак і жаль па нашых дзетках і па нашай бярозы.

У групе падоўжанага дня

Ідзе падрыхтоўка да ранішніка “Восень у родным краі”. Паказваюць мне вершы, якія знайшли па гэтай тэмэ. І тут адзін з выхаванцаў пытает: “А ці можна рускі?”. З адказам я затрымалася, думала, як карэктна адказаць. Неспадзявана, доўга не думаючы, нехта з хлапчуком выпаліў: “Дурань, наша ж група беларуская!”.

Нічога больш не трэба было дабаўляць. Выручуць.

Наставуніцкая

Чуваць, як у калідоры пры развітанні з дзяжурным настаўнікам выхаванцы групы падоўжанага дня кідаюць, хто “Да пабачэння”, хто “Бываіце”. Адна настаўніца абураеца: “Не могу слышаць это “Бываіце!”. А другая: “Откуда это у вас?”. Адказваю: “Мабыць, адтуль, што я беларуска”.

Назначылі мяне ў другую школу

Даручылі першы клас. Расказала малым, як сябе весці ў школе, як вітацца і г.д.

“У нашай школе двухмоўе!”, — сканстатаўала адна з настаўніц. На фоне пануючага “Здравствуйте!” з'явіўся “Добры дзень!”.

Урок пра першадрукара

“Посетила”, як правільна рэкамендавалі нам, урок пра Івана Фёдарава – першадрукара.

Калі абміяркоўвалі ўрок у настаўніцкай, пытаяю, чаму не ўспомнілі Францішка Скарэну. У наш дыялог уключыцца дырэктар і матывуе гэта тым, што Скарэна друкаваў Біблію (як быццам Іван Фёдарав друкаваў нешта іншае).

З побыту

Прыехалі ў Віцебск, каб наведаць знаёмых, шукаем патрэбную вуліцу. Пытаюся ў сустречнай жанчыны: “Прабачце, скажыце, калі ласка, як прайсці на такую вуліцу?”. Жанчына расплюмачыла і дадае: “У нас в Вітебске белорускій язык можно услышаць только в театре”.

Тэлефонны званок

На гэты раз чалавек трапіў не туды, куды хацеў. Праз нейкі час пазваніў Г.А. Каханоўскі і расказвае: “Пытаўся ў мяне знаёмы, хто ў Літве так прыгожа гаворыць?”. Дзіўна. Я ж толькі сказала: “Вы памыліліся, гэта вёска Літва”.

Дарэчы, як часта бывае мне сорамна за маю “трасянку”, за “салому, трушанку, беряно”.

“Дом семейных торжеств” у Мінску

Мы на вяселлі сына-студэнта. Большиасць запрошаных – гэта радня і знёмыя з боку маладой. Усяго сабралася каля сотні гасцей. Адзін за другім гучачь тосты. Ніводнага “тутэйшага” слова. Прышла і да мяне чарга. Коратка пажадала добрай долі маладым, каб ранкам з ахвотай ішлі на работу, а вечарам з радасцю спяшаліся дамоў.

На другі дзень, ужо ў хатнія абстаноўцы, звяртаецца да мяне стрыечны брат маладой (ваеннаслужачы) і кажа: “Это вы нарочно сказали по-белорусски? Теперь я еще больше буду уважать вашего сына, за то, что у него такая мать”. Падышоў і пацалаў ў руку.

Вось і прайяўленне ўхвалы, не заўсёды ж быць непрыманню.

II. Гаспадарчыя зносіны

Земляробства

На тэрыторыі тутэйшага школьнага раёну земляробствам займаецца 100% насельніцтва. На вёсках гаспадаркі ад 2 да 10 га, на хутарах ад 3 да 20 га. Фальварак Адамоўка налічвае каля 100 га ворнай зямлі.

Фальварак Адамоўка, што пры дарозе на Валожын паміж Ганьчыцамі і Кібуцямі належала графу Тышкевічу. Знакаміты велічны касцёл і трэпі палацы паблізу яго у Валожыне ўзвядзены за кошт гэтага шчодрагага фундатара. Апрача ворнай зямлі Тышкевіч валодаў вялізнымі ляснымі ўгоддзямі. У Адамоўцы стаяў прыгожы дом для ляснічага. Трэба сказаць, што малады ляснічы, па прозеішчу Мадай, лес трymаў ва ўзорным парадку: нідзе ні сучка, па ўсяму перыметру ляснога масіву была акуратна выведзеная канава, уздоўж якой зялёнай паласой пышна красаваліся кусты сіняга лубіну. На вялікі жаль, той лес-парк застаўся толькі ва ўспамінах. Мабыць у выніку меліярацыі лес захварэў і яго высеклі. Цяпер гэты лес завалены ламачкам, зарослы хмызняком. Добра, што на некаторых дзялях зроблены ўсё ж., ужо ў наш час, пасадкі – надзея на адраджэнне.

Але вернемся да самога фальварку Адамоўка. Зададзімся пытаннем чаму ў сучаснай табліцы дадзеных пра насельніцтва стаяць прочыркі. У 1942 ці 43-ім годзе Адамоўку спалілі партызаны. Без дай прычыны. Для таго, каб паказаць сею “дзейнасць” перад вышэйстаячымі. Інакш, як злачынствам такое не назавеш. Каб уцалела – была б Адамоўка заможным калгасным цэнтрам з будынкамі для рабочых, адмысловымі стайнямі, свірнамі, пунямі. Шкада, ды не паправіш...

Камасацыя

Сяляне стараюцца дакупіць сабе зямлі, для гэтага збіраюць грошы, найчасцей ад продажу ільну ці ільнянога семя, якія скупліваюць жыды. Прадбачыцца ў бліжэйшы час камасацыя – выхад на хутары. Здрабненне гаспадараць у выніку падзелу паміж сынамі практыкуецца вельмі часта. Продаж зямлі сялянамі амаль

не практикуеца.

Камасацыя, ці выхад на хутары адбылася ў 1935 годзе. Прыехаў інжынер-каморнік, стварылі камісію. Зрабілі ацэнку зямлі. Хто хацеў лепшую, давалі меней, хто хацеў больш, давалі горшую. Перамену такую сяляне прынялі без прымусу, вельмі ж навыгадна было апрацоўваць свае раскіданыя на вялікай адлегласці нівы ды ніўкі. Уладкаваўшыся на новым месцы, адчувалі палёгку. Пайшлі ў нябыт сваркі паміж жанчынамі, што гучалі на ўсю вёску амаль кожны дзень, за шкоду, якую зрабілі суседскія куры ці свінні. Уся гаспадарка была на вачах. Варта ўспомніць тут вядомага Гродзенскага губернатара Сталыпіна, які яшчэ раней у *Rossii* хацеў правесці парцэляцыю – надзяленне гаспадарак зямлёй у адным месцы.

Класіфікацыя зямлі

Зямля падзелена на дзве класы. Першы клас – 88 %, цана ад 300 да 500 золотых за га. Другі клас – ад 200 да 300 золотых за га. На ўсёй тэрыторыі шк. раёну за выключэннем Ганьчыц глеба цяжкая, гліністая, кіслая, з малой дамешкай пяску. У в. Ганьчыцы глеба лягчэйшая, пясчаная.

Апрацоўка і ўраджай

Апрацоўка чатырохпольная. Першы год на ўгноенym полі садзяць бульбу. Пасля бульбы на другі год сеюць яравыя, ячмень, гарох. Пасля яравых на трэці год – азімья. На чацвёрты год – авёс, лён, кармавыя.

Найбольш сеюць жыта, авёс, ячмень, лён, каноплі, бульбу. Зусім не сеюць пшаніцу. Глебу апрацоўваюць такім чынам: восеннян аруць на зіму, вясной бараняюць, угнайваюць, аруць, дзе ні дзе спружынаюць. Сеюць уручную. Плугі, бароны – жалезныя. Для ўзбагачэння глебы сеюць лубін. Адпачынку зямля не мае.

У сярэднім ураджай з гектара абумоўлены надвор'ем дадзенага года, дасягае ад 7 да 12 копаў збожжа. Умалот капы – 60-100 кг зерня. Бульбы – ад 50 да 80 ц з гектару. Кармавых траў, такіх як канюшына, віка, сарадэля з га атрымліваецца да 8 вазоў. Збожжка зернавога хапае на свае патрэбы. Лён і канопля ідуць на хатнія патрэбы, а таксама прадаюцца, гэта амаль адзіны сродак грашовага даходу тутэйшага селяніна.

Сенажаці знаходзяцца па-за межамі тутэйшага шк. раёна на адлегласці 21 км блізка вёскі Рум на поўдзень. Сенажаці размешчаны на раўніне, даюць каля 7 вазоў сена з га. Сенакос арганізаваны такім спосабам: гаспадары выязджаюць з дому з запасамі харчоў і прыладамі працы на ўвесь сезон сенавання, які цягнецца ад 3 да 7 дзён, залежна ад надвор'я. Другі сенакос – балоцісты – знаходзіцца таксама па-за межамі шк. раёну. На адлегласці 4 км каля в. Чабай з пайночнай стараны. Сенаванне праходзіць у іншых абставінах, а менавіта: раненька, як толькі пачынае світаць, адно са старэйшых дзяцей падвозіць касцю і пакідае іх на балоце на цэлы дзень. Вечарам пад'язджае па іх. Так працягваецца ўвесь перыяд сенакашэння. Балота малапрадуктыўнае. Працы затраціць трэба нямала, а сена – 3 вазы з га. Сена звязаць зімой, як балота замерзне. Сена кіслae, карысці мала. Яно ідзе на корм авечкам, адходы на падсцілку.

Пасля 2-ой Сусветнай вайны з трафейнага абсталявання палоннымі немцамі

быў узведзены ў Беразінскім торфа-брыкетны завод, і ўвесь гэты балотны масіў на працягу 40 гадоў выкарыстоўваўся для здабычы торфу.

Жывёлагадоўля

У сярэднім на сям'ю прыпадае 1 карова, 1 конь, 2-3 свіні. Каровы пароды тутэйшай (сумесь галандской з швейцарской). Малака даюць мала. Авечкі польской пароды з добраівойной. Свіні з пароды дзікоў. Коні – мешаніна розных парод. Кабыл гадуюць рэдка, бо менш вынослівія ў працы і з прычыны недахопу поля для выпасу жарабяці. З хатняй птушкі гадуюць больш курэй. Гусей мала з прычыны адсутніцтва вадаёмаў. Куры розныя, дзе ні дзе можна спаткаць “зялёнахокі”. Зусім адсутнічаюць індышкі і лебедзі.

Агародніцтва

Гародніну вырошчваюць на патрэбу сям'і. На продаж ідзе толькі цыбуля. Вырошчваецца капуста, рэпа, рэдзька, бручка, морква, буракі. Не спаткаеш пятрашки, радыскі, салаты і інш.

З гэтымі раслінамі пазнаёміла жанчын “учыцелька” (аўтар манаграфіі). Яна аб'яднала маладых дзяўчат у “Гурток Вясковых Гаспадынь” (“Kojo Gospodyc Wiejskich”) і вучыла агародніцкай справе. Доўга прышлося ўгаворваць, каб расаду капусты садзілі радзей, бо садзячы густа атрымлівалі малыя качаны-галоўкі. У навіну былі і памідоры. Кожны, хто ўпершыню каштаваў памідор, крывіўся і выплёнваў спадзеючыся на іншы смак.

Садаводства

Садовых дрэў мала. Садаводствам ніхто не займаецца. Аднак можна ўбачыць на гаспадарцы некалькі пладовых дрэў. Раствуць тут яблыні, груши, слівы белыя, вішні. Зусім не сустрэнеш чорных сліў “венгерак”, няма таксама чарэшняў.

Пчалаводства

Толькі некалькі гаспадароў маюць па 2-3 вуллі з пчоламі.

Рыбалоўства

На тэрыторыі не існуе.

Адзін толькі раз давялося Маршалкоўцам парыбачыць. Было гэта ў знамянальны дзень 17 верасня 1939 года. Палуднямі ў вёску прыбыла конніца Чырвонай Арміі. Коні тыя выпілі ўсю ваду з вялікай сажалкі, якая была на другім баку вуліцы. Усім на здзіўленне, асушанае дно сажалкі варушылася жывым серабром. Гэта былі карасі, якіх кашамі насілі сабе ў хаты дзеци і дарослыя. Помніца, што коні былі, мякка кажучы, не надта відныя, як і вогратка саміх чырвонаармейцаў.

Земляробчая асвета

З 1931 г. на тэрыторыі шк. раёна існуе грамадская агранізацыя пад назвай Згуртаванне Вясковая Моладзі (“Kolo Młodzieży Wiejskiej”), пры якой працуе секцыя земляробства, якая дапамагае моладзі спасцігаць веды аб працы на зямлі

праз чытанне часопісу “Przysposobienie rolnicze”, праз гутаркі і лекцыі, шляхам правядзення конкурсаў моладзі. Два члены арганізацыі скончылі пачатковую школу земляроба. Кааперацыі ў нас не існуе.

Прамысловасць

Добра развіты ткацкі хатні промысел на руках жанчын, якія прадуць ніткі на калаўротах і ткуць узорыстыя тканіны з лёну: прасціны, настольнікі, ручнікі, коўдры на ложак, апрача таго сукно дамашніе з воўны сваіх авечак. Нароўні з промыслам ткацтва ідзе промысел хатні з драўніны. Амаль кожны гаспадар здолее зрабіць сабе з дрэва вядро, цэбар, бочку, лыжку, неабходныя ў хатнія гаспадарцы, і прылады працы: вілы, граблі, цэп і інш. Падобна забяспечваюць сябе патрэбнымі вырабамі з канапель: вяроўкі, пастронкі, лапці на ногі. Каб падзарабіць ёсць людзі, якія валодаюць прафесіяй. У граніцах школьнага раёна дадатковай справай займаецца 1 шавец, 2 кавалі, 2 сталяры, 1 токар, 6 краўцоў. Працуюць 2 ветракі. Іншых спосабаў заробку няма.

Ткацкі промысел на Беларусі варты навуковых даследаванняў, манаграфій ды і паэм.

Не ў маіх сілах выказаць усё, што датычыць гэтага боку працадзейнасці нашых кабет у мінулым. Багаты споўнікавы запас звязаны з ткацтвам: снуйня, губка, кросны, навой, пража, набільніцы, берда, панажыны, ніты, нічальніцы, кацелкі, коўкі, ляшчоткі, дошчачкі, чаўнок, цэўкі, зявы і др.

Назвы вытканых вырабаў:

Палатно – для ніжняй бялізны

Радно – для прасцін

Зрэб'я – на мяхі, сяннікі

Шарак – фарбаванае для волраткі мужчынам

Плаценка – каляровая тканіна у розныя клетачкі, аналагічна куплёнай шатландкі – на спадніцы для лета

Андарак – з суконных нітак на спадніцы (на зіму).

Васемніты – на ручнікі і абрусы.

Ну і посцілкі. Самай складанай тэхналогіі патрабавалі, так званыя, перабіранкі. Тут не абыходзілася без “іглічак” з рознага колеру ніткамі. Ткалі перабіранкі ўдзвюх, адной не справіца.

Не ўсе, мабыць, ведаюць, што калі маладую прывозілі ўжо да маладога, то свація засцілала ложак выключна пасцеллю маладой, зразумела і падушкі таксама. Ложак накрывалі ўсімі посцілкамі, якія мела маладая, адну паверх другой. Гэтага чакалі жанкі і дзяўчата, што прыйшлі на вяселле. Яны з цікавасцю разглядалі тыя посцілкі і лічылі . Iх магло быць і пяць і сём – у залежнасці ад дастатку бацькоў маладой.

Як восенню характэрным было для ёўскі вясёлае, звонкае лясканне мяліц па восецах, у якіх мячкі мялі лён. Так вясной, ідуучы вуліцай, з кожнай хаты даносіўся глухаваты стук набільніц. Жанкі ткали...

Нельга не сказаць і пра традыцыі выраб паясоў. Узоры на паясах мелі свае назывы: капыцік, канапелька, елачка, калодачкі, жабка, чполка, грабелькі, костачка, восьмёркі ды іншае. Часцей за ўсё белы колер спалучаўся з чырвоным, зялёным ці сінім. Ніткі былі шарсцяныя з воўны сваіх авечак. На канцах пояса – кутасы.

Кожная гаспадыня мела іх цэлую калекцыю. Вясной гаспадар, сабраўшыся сеяць, закідаў праз плячо пояс з па-майстэрску зробленай з саломы залацітай лубкай. Летам асаблівым спосабам абвязвалі паясамі збаны, у якіх неслі яду – палудзень для жней.

Паясамі карысталіся мужчыны, каб падперазацца.

Паясамі спавівалі немаўлятак. Ткалі іх шырокімі, каб не муляла.

Многа ручнікоў і паясоў прыходзілася раздаваць маладой у час вяселля. Першыя паясы атрымліваў сват маладога і яго фурман “на пузу”. Пераступіўши парог хаты маладога пояс разам з маленькім каравайчыкам клаўся на прыпечак. Поясам трэба было “спутаць” маршалка, які браў маладую танцаваць. Маршалкам велічалі хлопца, які “людзяй” за маладым; дзяўчатам, якія “людзялі” за маладым звалі сеашкамі, а якія “людзялі” за маладой – бальшанкамі. Не забывала маладая падарыць пояс музыканту. Клаўся пояс і на каравай, калі дарылі. Пояс атрымлівалі і суседка, якая на другі дзень вяселля першая заходзіла ў хату “месці падлогу”. Калі ў маладога не было сваёй студні, маладзіца пайшоўшы па ваду да суседа, клала пояс на яго студню.

Так наш беларус упрыгожваў абраад вяселля. Дароныя паясы, як сувеніры заставаліся добрым успамінам.

“Што край, то звычай”. Сапраўды, у нас патрабавалі пасаг ад маладой, а ў іншых краях наадварот, выкуп за дзяўчыну даваў малады. Расказваюць, што ў даўніну турак павінен быў даць у якасці выкупу столькі золата, колькі важыла яго цёшча.

Успомніліся тут радкі Ларысы Геніюш з яе паэмы “Куфар”

Вось ляжаць ля хустаў, скрученыя лоўка,
Горкі саматканых паяскоў цудоўных.
У ёлачку, у чулку, вузенькіх, шырокіх,
Каляровых, розных – не палічыш вокам.

Паясочак сіні, нейдзе ад матулі,
А чырвоныя яры – мужу да кашулі,
А вось гэты – гожы, доўгі, з кумасамі,
Падпярэзвай святам бабін брат часамі.

Загудзелі дуды, гуслі зайгралі,
Брат скакаў, а з ветрам кумасы ляталі...
І слязу змахнула рукавом бабуля,
Бо адзіны брат той з вайны не вярнуўся.

А шырокі пояс, зложаны ў дзве столкі,
Падпярэзвай коліс дзед бабусін толькі.
Зіхацеў на свіце, шырынёй – бы ў пана,
Толькі што ні слуцкі, а ў дома тканы.

Хутчэй, чым прыняці той абычай панскі,
Спадабала шляхта паясок сялянскі,
Не слуцкі – родны паясок зрадзіўся,
А насіці пояс пан ў сялян вучыўся.

Вось так! У наш час і днём з агнём цяжка ўжо знайсці ў хатах пояс, а яшчэ радзей жанчыну, якая ўмела б яго аснаеаць і выткаць, пры даламозе такіх здавалася б простых прылад, як вілачкі, коніка, кабылкі, дошчачак ці бердачка.

Эміграцыя

Перад вайной 1914 года мясцовая насельніцтва эмігравала ў гарады Расіі і ў Амерыку. Пасля ўсталявання польскай улады эміграцыя зменшылася. Некалькі асоб выехалі ў Францыю і Аргентыну. У апошніх гадах эміграцыя спынілася.

З пісъмаў, якія прысыпалі дамоў эмігранты, родныя зналі, што яны сапраўды уладакаваліся там добра, аб чым гаварылі і дасыланыя імі фатаграфіі.

Гандаль

Гандаль поўнасцю ў руках жыдоў. Толькі за іх пасярэдніцтвам тутэйшыя сяляне прадаюць лішкі і купляюць патрэбныя тавары. Гандлёвыя кааперацыі не арганізаваныя. У Маршалках і Ганьчыцах ёсць па адной краме, дзе прадаюць тытун, уласнікамі з'яўляюцца бяднейшыя сяляне. Калі ні калі прыезджаюць купцы з дробнымі таварамі, аднак даход маюць малы. Людзі ездзяць на кірмашы ў Валожын, якія праводзяцца кожны панядзелак і чацвер.

Вялікія кірмашы бываюць у Валожыне тро разы на год. Ездзяць на вялікія кірмашы і ў іншыя мястэчкі.

З кірмашу вярталіся ў добрым настроі. Дзе ѡ чакалі гасцінца, часцей за ўсё гэта быў абаранак. "Прагонка" праз якую ішла дарога ў вёску была агароджана, бо адведзена была для выпасу свіні. Малыя навыперадкі беглі, каб адкрыць вароты, таму хто вяртаўся з кірмашу, бо за гэта давалі цукерку. Кожны чацвер гучай шматагалосы разытатыў: "Нашы едуць, вашы йдуць, нашы вашых падвязуць". Бо і сапраўды фурманкі падбіралі па дарозе пажылых, каб падвезці.

Рады былі дзеци і тады, як ужо ад самага лесу даносілася гучнае, працягlaе нязменнае: "Ба-бы, ба-бы, ануцы да куцы!" Гэта галёкаў жыд, які збіраў рыззё, ануцы і атопкі. На возе ў яго, збоку ад гэтага "скарбу" з лёну і пянькі (які, дарэчы, ішоў на выраб якаснай паперы), тулілася на шырынню воза невялікая скрыня, а ў ёй усякія дзівосы: грабенышкі, шпількі, пацеркі, брошки, пахучае мыла, "малачко" для дзяўчат, стужачкі і саме жаданае для малых – гліняныя размаляваныя свістулькі – конікі або пейнікі. Усім дагадзіў прадпрымальны чалавек, задаволены абменам засталіся і гаспадыня і дзяўчына і малеча. Вёска свістала на ўсе лады.

Крэдыт (пазыка)

Насельніцтва карыстаецца паслугамі "Касы Стэфчыка" і "Касы камунальнай" у Валожыне. У апошнія гады недзяржаўных кааператываў няма. Утрымліваецца штогод каля 10%. Запазычанасць насельніцтва ў шк. раёне Маршалкі высокая з прычыны набыцця зямлі ад парцэляцыі маёнтку "Батуры". Парцэляцыя праведзена Банкам зямельным у 1927 г. Куплялі людзі і прыватныя Валожынскія зямельныя ўгоддзі. Для гэтага скарысталі пазыку, якую прадставіў ім Зямельны банк на 30 гадоў. У 1933 годзе прадоўжана на 55 гадоў. У выніку палітычных зменаў сялянам паshanцавала, бо ўз'яднанне Беларусі ў 1939 г. вызваліла іх ад выплаты той пазыкі за зямлю. Аднак і не паshanцавала, бо зямлю тую купленую забралі ў калгас. Нялёгка было людзям развітаца са сваім надзелам, тым больш, што прышлося ізноў перабудоўвацца з хутароў у вёску...

Жыллёвія ўмовы

Вёскі збудаваны па два бакі вуліцы. Дамы драўляныя, крытыя саломай, шчытом да вуліцы. У старых хатах вокны малыя, у новых – большыя, часта – з аканіцамі. За хатай варыўня (стопка), далей хлявы. Усё гэта пад адной страхой апрача свірна і пуні, якія стаяць воддаль. Памяшканні часцей чатырохсценныя, радзей пяцісценныя (кухня і чыстая хата). Ацяпляюць (абаграюць) дровамі, асвятляюць газай.

Набор мэблі: стол, ложак, каля сцен лавы, куфар, шафа (не заўсёды). У большасці хат падлога ёсць. У кухні варыстая печ, у хаце печка для абагрэву з цэглы, або з кафлі.

Разважаючы пра жыллёвія ўмовы, нельга забыць апісанне хаты беларуса Янкам Купалам. Яшчэ ў дашкольным узросце не адзін раз я дэкламавала перад нашымі гасцямі, часцей за ўсё польскай інтэлігенцыяй, яго вэрш “Мая хатка”. Вось некалькі радкоў з гэтага верша:

Як увойдзеш, – пры парозе
 З гліны печ стаіць, –
 На ўсю хату, як ураднік,
 З-пад ілба глядзіць;
 А пад печкай – маіх курак
 Хаткі-катухі,
 Там, як трэба мне ўставаці,
 Пляюць пятухі.
 Напроць печы з дзеёх пліт жорны,
 Пры жорнах — палок,
 Над палком тарчыць пад бэлькай
 Коска і бруск.
 На куце пад абразамі
 Стол стаіць, як пан;
 Дзьве пры ім таўстыя лаўкі
 І адзін тапчан

Хоць старая, хоць крывая,
 Хатачка мая,
 Не аддам яе нікому, –
 Бо яна мая!

На гэтым маё выступленне не заканчвалася. Па патрабаванню таты (настроенага супраць палякаў) я павінна была яшчэ спесь і такое:

Ад веку мы спалі,
 І нас разбудзілі,
 Сказалі, што трэба нам жыць,
 Што трэба свабоды, зямлі чалавеку,
 Што трэба паноў нам пабіць.

Прайшло шмат часу, і я даведалася, што слова гэтыя ўзяты з беларускай “Марсельезы”, якую спявалі Грамадоўцы. У 1927 годзе Грамаду палякі забаранілі, а сонні яе сяброў арыштавалі. У сваім вэршы Максім Танк апісвае сустрэчу ў турме бацькі з сынам грамадоўцам:

“А што, скажы ў вас чуваць?”
 Пачаў стары пра сенажаць,
 Успомніў жытia і авёс,
 А вочы пойняя ад слёз...

Не успомніў Купала наш беларускі куфар, які мела кожная гаспадыня, бо стаяў ён не ў хаце, а ў сенях. Затое не абышла яго ўвагай Ларыса Геніюш, прысвяціўши куфру цэлую паэму. Вось усяго некалькі радкоў з гэтай паэмы.

Шырокі, высокі, акованы куфар,
 Малёваны вокал, з клямкай са сталі
 Не стыдна б такому і на панскі хутар
 Куфар не замкнёны, бо ў нас не кралі.

У пахучым куфры важна ўсё ляжала,
 Чаго сама бабуля працай рук прыідбала.
 Быццам водар з поля пранесла ля хаты –
 Так запахла лугам, чабарам і мятай.

У куфры захоўвалі сувоі палатна, святочную вонратку, хусткі, а таксама клункі ў якіх звязана было ўсё патрэбнае ў апошнюю дарогу бабулі.

У прыскрынку справа ляжалі дзяўчочыя скарбы: пацеркі, стужкі, пудра, брошкі і да таго падобнае.

Атрыбутам амаль кожнай хаты была таксама калыска. Прывязвалі яе да тонкага канца жардзіны (да вага, або важгалкі), якую замацоўвалі на столі пад бэлькай. У калысцы – салома засланы кужоўнай пялёнкай. Да калыскі ўнізе зачаплялі тасёмку, каб калыхаць нагой, а рукамі ў гэты час біць масла ў бойцы, або што-небудзь шыць.

На лаве за столом – стаёнка. Гэта прыстасаванне стаяць малому, які яшчэ не ўмее хадзіць. Каб дзіця вучылася хадзіць, руплівы бацька майстраваў пасярод хаты хадунок. У кутку ля вялікай варыстай печы стаяў цэлы набор прыладаў: вілкі большыя і меншыя для гаршкоў, качарга, чапяля і памяло. Распальвала гаспадыня раніцай печ пучком саломы, якую выцягвала з ложка. Цяжка было ўпалаць сырыя дровы той жанчыне, у якой мужык прыносіў іх з лесу “з плеч у печ”.

Перад Вялікаднём кут сцяны каля стала, дзе вісіць абразы, выклейвалі газетамі. Вось прыблізна такі быў “інтэр’ер” хаты нашага мужыка ў 1-ай чээрцы XX стагоддзя.

У так званай засцянковай шляхты на Батурах, у Юсайшчыне і Лужынскіх інтэр’ер памяшкання не быў такі бедны. Сталы мелі точаныя ножкі, былі памаліваны, лавы былі з выразанымі спінкамі, таксама памаліваны, былі ў святыні і крэслы. З’явіліся шафы. Іх рабілі мясцовыя сталяры. Яшчэ да сёння красуюцца ў вёсках шафы работы сталяра Лоўчага Тамаша Раманавіча. Былі яны насычана жоўтага колеру аздоблены чорнай аплікацыяй стылізаваных дубовых лістоў. Асаблівай тонкай разьбой упрыгожаны верх шафы.

На падлозе тканыя каляровыя палавікі. Печкі-стаянкі абкладзены ўзорыстай рэльефнай кафляй. Стаялі вазоны: фікус, баран, мірта і др. У ганачак вялі прыступкі. Вокны з белымі аканіцамі.

Сумна, але ўсе гэтых дамы калі і стаяць, то асірацелья. Прыйшлі тут на

памяць ізноў радкі з верша Л.Гардынэц “Пустая хата”.

Пустая хата так бездапаможна

Глядзіць з дакорам у маю душу...

Прыпамінаеца яшчэ харктэрная для Маршалак акалічнасць. Уздоўж усёй вуліцы перад хатамі была пракапана даволі глыбокая ды і широкая канава, для таго, каб асушиць хоць трохі тое асенняе ды вясенняе гразкае месіва дарогі. З часам канава зарасла муравам. Летнімі святамі і шматлікімі прысвяткамі сядзелі там і адпачывалі сабраўшыся жанчыны, калі іх круціліся малыя дзёткі. Праз канаву да двароў былі пракладзены мосцікі. Перад хатамі, у гародчыках дзяўчата вырошчвалі часцей за ўсё вяргіні, і пахучыя расліны: мяту, кануфер, пікум і надзвычай мільяя кусцікі “божага дрэўца”. Чамусьці цяпер нідзе яго не сустрэнеш.

Гігіена

Тутэйшыя вяскоўцы мала клапоцяцца аб чысціні памяшкання і свайго цела, апраўдаюцца няхваткай часу, але гэта толькі адгаворка, бо многа часу марнуюць на размовы, абгаворы, зводы і г.д. Многа дзён марнуеца “прысвяткамі” (менш значныя святы ў праваслаўных), калі ў царкве служба не праводзіцца, а сяляне традыцыйна нічога не робяць. Справа асабістай гігіёны выглядае так: устаўшы раніцай мыюць твар. Мыцця рук на працягу дня амаль не практикуюцца. Раз у тыдзень мыюцца да пояса, некалькі раз у год мыюцца поўнасцю, перад вялікімі святамі ў лазні (у восеци), якую топяць для цэлай вёскі. Дзеці ў галіне гігіёны недагледжаныя. Нованараджаных купаюць кожны дзень да 3 месяцаў. 2 разы на тыдзень да 6 месяцаў, а то і да года. Бялізну летам мяняюць раз на тыдзень, зімой – праз два тыдні, а то і праз тры.

Каб палепшыць стан гігіёны сярод школьнікаў арганізацыя Чырвонага Крыжа даслала кожнаму вучню бланк, у графах якога ўказаны абавязкі. Напрыклад: кожны дзень мыць вуши, шыю, вечарам ногі, густым грэбнем часаць галаву і т.д. Кожны вучань сам павінен быў ставіць сабе знак плюса (+), калі выкананы патрабаванне, і знак мінуса (-), калі не выкананы.

Вопратка

У будзённыя дні да работы апранаюць самаробнае адзенне з лёну і воўны (сукна). У святочныя дні – з тканин фабрычных, пашытых на mestачковы ўзор. Беларускае народнае адзенне амаль знікла. Тыповы абутак на штодзень – лапці, зробленыя з валокнаў канопель, часта хадачкі са скury (знятай з хваста каровы). Святамі носяць боты і чаравікі.

Для касьбы на балоце рыхтавалі лапці з лыкаў, каб вада свабодна магла выцікаць.

Замест сучасных куртак, насілі каптаны з шараку (ільняная тканіна пафарбаваная ў цёмны карычневы, зялёны ці сіні колер). Спадніцы шылі з плаценкі. Ткалі яе на манер крамнай шатландкі ў дробную клетачку.

Харчаванне

У асноўным харчаванне беднае не таму, што няма прадуктаў, а таму што не ўмеюць прыгатаваць. Яда аднастайнная. Штодзень вараць бульбу ў лупінах, капусту кіслую, запраўленую салам, і крупнік, забелены малаком. Страву вараць у печы раніцай на цэлы дзень. Толькі зімой, топячы печку вечарам для алагравання

хаты, вараць свежую бульбу, або забелены булёнчык. Зусім няма пліты. На святы пякуюць бліны, яечню на сланіне, творог са смятанай, варанае мяса ("верашчака"). Летам рыхтуюць халаднік са шчаяў або з буракоў. Іншых супоў не знаюць. Мясныя запасы робяць на цэлы год. Сабраныя яйкі, сыр, масла прадаюць, каб купіць солі, мыла, газы, сярнічак і г.д.

Меню было беднае, думаю не тamu, што не ўмелі, а таму што шкадавалі на яго прыгатаванне часу. Гаспадыня, управеўшыся з "воглядкай" – доглядам скіцні, спяшалася хутчэй сесцыі на прасніцу за калаўром. Сем'і вялікія – столыкі трэба было напрасці нітак, каб было з чаго наткаць палатно на бялізну, і шарак на верхнюю вопратку, і на посцілкі, і на ручнікі. Усё ж было самараобнае. У модзе быў аўсяны кісель, залівалі яго ў начовачкі драўляныя, цура, поліўка, дзёртая каша.

Постам цешыла гаспадыня сваю сямейку поліўкай з грыбоў, саладухай з заквашанай у дзёжкы муки, якую елі з салоніцай (так называлі звараную без лупін бульбу), аладкамі з цёртым у цёрніцы макам, бліны з тоўчанымі ў ступе каноплямі. Аднойчы, давялося мне бачыць, як маладая гаспадынька дастала з печы гліняны гарничочак, а ў ім літаральна як у той прыказцы "плаваў сыр у масле". Нядрэнна. Усё было натуральнае без усякіх нітратаў і халестырынаў.

Хваробы і лячэнне

Часта хварэюць дзеци на ангельку, залатуху. Другой хваробой лічыцца кароста. У старэйшых многа выпадкаў захворвання сухотамі лёгkіх, адзін выпадак сухотаў касцей. Дзеци хварэюць на ягліцу вачэй. Часта паяўляецца рожа, радзей рэўматызм. Амаль не выводзіцца кароста. Перш за ўсё за дапамогай звяртаюцца да знахароў, каб "пачыталі" або "загаварылі". У выпадку, калі часта баліць галава ці вочы штучна выклікаюць "калтун", які трэба насыць пэўны час. Прайду, гэты спосаб лячэння сустракаецца ўсё радзей. Да лекара звяртаюцца часцей толькі ў тым выпадку, калі няма ўжо надзеі на паратунак.

Быў у школе нашай трагічны выпадак. Прыехала гігіеністка, праектавала на экран адпаведныя кадры па гігіене чалавека, затым пачала правяраць голавы дзяцей. Дайшла да Лоўчай Надзі. Галоўка ў яе чысценъкая, валосікі светленкія, але адна пасмачка склееная, быццам смалой. Гігіеністка бярэ нажніцы, каб выстрыгчы, наўчыцелька папярэджвае яе, што бытве ў насельніцтва перакананне, што гэта можарабіць толькі знахар, каб не было непрыемнасцей з боку бацькоў. Пасмачку тую аднак выстрыгла. Як ні дзіўна, але на трэці дзень Надзяя памерла быццам бы ад запалення мазгой.

Трэба было настаўніцы перажыць і такое.

III Грамадскае жыццё

Сям'я

У вёсках на сям'ю ў сярэднім прыпадае 5 чалавек, на хутарах – 6, у тым ліку троё-чацвёра дзяцей. Яднанне сем'яў добрае. Разводаў няма. Праца падзелена паміж усімі членамі сям'і. Старэйшыя працуяць на попі, дзеци пасвяці жывёлу, авечак, свіней, гусей, пільнуюць хату, апрача таго памагаюць старэйшим капаць бульбу, абіваць лён, рэзаць сечку і г.д. Дзеци прывучаюцца да работы з самага маленства. Пяцігадовае дзіця няньчыць сваю малодшую сястрычку ці браціка, ганяе курэй з гароду, каб не нарабілі шкоды і іншае. Школьнікі пасля заняткаў дапамагаюць па гаспадарцы і гуляюць у сваім калектыве.

Любімым заняткам была гульня “ў каменьчыкі”. Кожная дзяўчынка знаходзіла сабе пяць, або сем прыгожых каменьчыкаў, размерам з каліва бобу, раскладалі “на благі бок” капитан і па чарзе падкідалі адзін каменьчык уверх, захопліваючы астатнія ў розных спалучэннях. Забываліся пра свіній аж пакуль хто не крыкнё: “Зося, свіня ў гаросе!” У хаду былі дражнілкі тыпу “А Барбара бульбу вара, а Вінцэс бульбу есь”, або “Ягор, цягні багор, тачыла плыве”.

Іншым разам, на той жа “прагонцы”, пасучы тых жа свіній, дзяўчынкі ткалі тасемкі. Аснову рабілі старэйшыя, а мы готовую адзявалі сабе на паясніцу, зачапіўшы, каб нацягнуць ніткі, за вялікі палец босай ногі. Гэта была прыступка да авалодання майстэрствам вырабу сапраўднага пояса.

Але вернемся да гульняў дзяцей. Найчасцей гэта былі “жмуркі” у хаце і “хаванкі”, з нязменным “Раз, два, трои, чатыры, пяць, я ўжо іду шукаць”. Каб вызначыць вядучага ў гульнях гаварылі лічылкі:

Ку-ку, ку-ку кукавала,
Пад заборам начавала.
Тры яечкі сухарок
Пан Хеедар-Хведарок.

або

Раз, два, трои, чатыры, пяць,
Выышаў зайчык пагуляць.
Піф, паф, а-я-ёй!
Памірае зайчык мой.

На дварэ хлапцы гулялі “ў пікара” і “ў чыжыка”.

Зімой гулялі ў шашкі і ў карты. Карты рабілі самі. Выразалі з сырой бульбы пячаткі, якія мачалі ў чарніла, або ў бурачны сок. Атрымліваліся даволі якасныя адбіткі: чорныя – крэсці і пікі, чырвоныя – бубны і чырві. Гулялі ў “свінню”, “у вазе”, “у вайну” і “у дурнія”. Дарослыя “рэзалися”, гучна ляскаючы картай, “у ачко”. Коўзаліся на лёдзе сажалкі. Каб зберагчы гуму, якой падшыты былі лапці, майстравалі канёк. Да адпаведна прыгатаванай драўлянай калодачкі прыбівалі ўздоўж тоўсты дромт, з бакоў – прабойчыкі для вяровачак, каб замацаваць на назе. Каталіся на адной назе. У хлапцоў не запежваліся лыжы, у дзяўчатах – саначкі.

Многа радасці было, калі дарослыя ладзілі для дзяцей нешта накшталт каруселі. На сярэдзіне ўмерзлай добра сажалкі ўбівалі кол, адзявалі на яго старое кола, прывязвалі да яго доўгую жардзіну, да канца жардзіны – “казу” – вялікія санкі. Каза рухалася па даволі вялікай акружнасці, у залежнасці ад даўжыні жардзіны – радыуса. Дапазна забаўляліся, нялёгка было загнаць дзяцей у хаты.

Асобнай уевагі заслугоўвае гульня-інсцэніроўка “Воўк і авечкі”. Пастух з кіем працяжна напяваючы гаворыць:

Пасу, пасу авечачкі
Недалёка рэчачкі,
Воўк за гарою,
А я за другою,
Ваўка не баюся –
Кіем баранюся.

Вакол яго, згрудзіўшыя “авечачкі” бляюць: “Бэ-мэ, бэ-мэ”. Са словамі “Пайду

закурыць да пана” адыходзіць. У гэты час воўк ловіць авечак і адводзіць іх убок. Варочаецца пастух, заўважае нядобрае, шукаючы авечак, гаворыць сам сабе:

– Воўчы след, барані след, воўчы след, барані след... – натыкаеца на ваўка, пытаемца:

– Воўча, воўча, ці не відзеў маіх авечак?

– Не, не відзеў, – адказвае той.

– А хто там бляе? То ж мабыць мае авечкі!

Пастух адсоўвае палкай ваўка, авечкі стараюцца ўзыцца за палку, бо тады воўк ужо не можа забраць сабе. Гульня прадаўжаеца.

Стялленне бацькоў да дзяцей і наадварот

Бацькам вельмі хochaцца як найхутчэй дачакацца ад дзяцей памочнікаў. Адносіны дзяцей да бацькоў не скажаць каб былі пахвальнныя. Характэрна непаслухманасць, упартасць, да старэйшых звяртаюцца “на ты”, адсутнасць пашаны старэйших.

Такі зварот рэзаў слух украінкі, бо там, на Ўкраіне, звязатліся “на вы”: “Мамо дайтэ.”. “Тэтко, вы ужэ пійдэтэ?”

На Беларусі, зварот “на ты” не сведчыў аб адсутнасці пашаны да старэйших. Не толькі дзеци, а моладзь, сваіх і хрышчоных бацькоў, дзеда, бабу, цётак цалавалі ў руку, што было выразам пашаны.

Выхаванне дзяцей

Над маральным выхаваннем дзяцей бацькі не задумваюцца і не клапоцяцца. Выхаванне дзяцей лягло выключна на плечы школы. У выхаванні падрастаючай моладзі зайважаюцца ўжо змены на лепшае. Але адсутнасць у людзей даверу да школы абцяжарвае працу ў гэтым напрамку. Бацькі шчаслівяя тады, як іх дзіця “вырвалася” ужо са школы дасягнуўшы 14 гадоў, або па іншых прычынах.

Царква

У межах школьнага раёну “Маршалкі” няма ніякіх святынь. Набожнасць у людзей праяўляецца штораз радзей. Праваслаўныя ідуць у царкву толькі тады, калі трэба ахрысціць дзіця, даць на запаведзі, узяць шлюб, або пахаваць чалавека. Малы працэнт раз у год ідзе да споведзі. Аднак нягледзячы на тое — маральнае становішча здавальняючае. Каталікі больш набожныя. У касцёле гучыць польская і лацінская мовы, у праваслаўнай царкве — стараславянская і руская, радзей — тутэйшая. Адпяванне нябожчыку праводзіцца і ў адных і ў другіх па-польску. Прыймліваюцца гадавых святаў, аднак у пару сезонных работ свята не захоўваюць. Ахвотна наведваюць фэсты і магілы родных на Радаўніцу.

Палітычныя адносіны

Палітычнай актыўнасці насельніцтва не выказвае. Распарараджэнні адміністрацыйных уладаў выконвае. Падаткі ў аб’ёме калі 5 зл. з га стараеца выплаціць у тэрмін. Палітычных партый няма. Добры ўплыў аказвае служба ў войску.

Праз гады два пачаліся выпадкі, што наслухаўшыся савецкай пропаганды па “дээтэктары” (так у той час называлі прымітыўныя радыёпрыёмнік), хлапцы

недзе каля Ракава пераходзілі польска-савецкую граніцу. Каму ўдавалася гэта і некалькі разоў. Іншыя не варочаліся – іх затрымлівалі як шпіёнаў. Аднак частка насельніцтва пачала з надзеяй чакаць бальшавікоў.

Грамадскія арганізацыі

На тэрыторыі гэтага школьнага раёну ёсьць Згуртаванне Вясковай Моладзі, якое займаецца самаадукацыяй і павышэннем ведаў вядзення земляробства. Арганізацыя налічвае да 40 чалавек.

Культура

У параўнанні да мінулых гадоў назіраецца значны зрух. Зауважана, што калі ў сям'і менш зямлі, то і сама гаспадыня і яе хата чысцейшыя, чым у таго, хто мае зямлі больш. Даўней вёска мела адну пару ботаў, якія пазычалі да жаніцьбы. Хаты былі курныя, без падлогі. Зямлю аралі сахой.

Традыцыі

Да сёння захавалася традыцыя абытыкання сцен дамоў (паміж бярвеннямі) мохам. Народнае адзенне (андараі, строікі, каптуры) адхывае, знікае. Захаваліся багатыя звычаі і абраады. Традыцыйна праходзіць сватанне. Малады едзе са сватам, часта не ведаючы зусім дзяўчыны, са сваёй гарэлкай, за якую маладая плаціць у выпадку нязгоды на шлюб. У выпадку згоды выйсці за яго замуж, павязвае свата ручніком. У час самога вяселля абавязковы каравай – здобны хлеб, якім сват частве, абдзяляе гасцей, калі яны дораць маладую ці маладога. Вечарам перед святам Яна дзяўчата пускаюць на воду вянкі, каб даведацца з якога боку прыедуць сваты. “На Андрэя” пякуць аладкі. Сабраўшыся ў хаце, кладуць дзяўчата свае аладкі на парозе, упускаюць сабаку, які хапае і есьць. Чыю аладку схапіў спачатку, тая першая выйдзе замуж, іншыя па меры таго, як былі ўзятыя сабакам. Вылівалі волова.

Многія забабоны адхываюць. Аднак у сіле застаюцца “урокі” – хвароба выкліканая нядобрым зайдзроснымі вокаў як у людзей, так і ў жывёл.

Захавалася легенда, што раней тут жыў маршалак, наладжваў паліванні, дзеялі гэтага трymаў адмысловых сабак. Дарэчы, карэнныя жыхары Маршалак – людзі з прозвішчам Лоўчыя. Гэта як раз тыя, што даглядалі сабак і ўдзельнічалі ў арганізацыі ловаў.

Багатыя, розныя па зместу і мелодыі песні абраадавыя і каляндарныя, вясельныя, жніўныя, на Пятра і Яна, хрэсьбінныя. Гэтыя песні пяюцца на тутэйшая мове. Апроч таго, моладзь спявае песні польскія і расійскія. Спяваюць на некалькі галасоў, асабліва хлапцы.

Маршалкі, дні 19 мая 1934 г.

Пра вёску Маршалкі і яе жыхароў

Тапаніміка

Багатыя на тапонімы ваколіцы Маршалак: Батуры, Карышкі, Подцяраб, Чортава балотца, Пасека, Пустка, Ямы, Ніўкі, Дубнік, Кавалёва дарога, Янушкевічай лес, Мачулы. Словы гэтых сведкі даўніны. Між тым у кожнага чалавека яны вызываюць свае асасыяцыі.

Тапонім *Ніўкі* звязаны у майм уяўленні з ваўкамі, бо там яны бытавалі.

Карышкі. Неяк ідучы тым ускрайкам лесу наткнулася на елку з вялікім жоўтым

крыжкам на ствале. Зразумела, што зняўшы такім чынам кару аднасяльчане захацелі ўвекавечыць памяць расстралянага тут байца-акружэнца, які астаўся пры ўдэве. Ён не хацеў ісці ў партызаны, за што і заплаціў жыццём. З жалем праводзілі яго вяскоўцы, а я ўсё глядзела на маленъку на скроні дзірачку ад кулі... Гэта быў украінец Андрэй. Ён казаў, што не хоча ісці рабаваць людзей. Любімай песняй, якую співаў была "Спідманулы Галю, забралы з сабою..."

Дубнік. Да таго, як выкапалі артэзіянскую студню і, пасля таго, як студня сапсавалася, асабліва цяжка было з водой зімой. Сажала была воддарль ад вёскі, сядрод чыстага поля. Яе поўнасцю замяцала снегам. У моцных маразы вада вымярзала. Каб напоўніць вядро трэба было легчы і чэрпаць кубачкамі глыбока са дна палонкі. У выпадку, калі зусім вымярзала, прывозілі бочкамі на санях з Ганчыц. Летам наливалі ў цабры, цэдзячы праз палатно, на якім аставаліся "пруцікі"— лічынкі камароў.

На ўсё жыццё засталася прывычка ашчаджаць воду. З жахам назіраю, як маладыя ў гарадах расходуюць яе марнатраўна, не ведаючы сапраўднай цены гэтаму каштоўнаму дару прыроды.

Мачулы – гэта некалькі неглыбокіх, блізка адна пры адной сажалак, у якіх замочвалі снапы пласконкі, націснуўшы іх чорнымі старымі дубовымі калодамі. Праз адпаведны час выцягвалі, сушилі, ламалі на ламахах, атрымаўшы пяньку. З пянькі спецыяльнім кручком вілі рознай таўшчыні вяроўкі і вяровачкі патрэбныя ў гаспадарцы на лейцы, рэзгіны насіць сена і салому жывёле, гужы і ,канешне ж ,на лапці і да іх аборы.

Менаваць ў Мачулах у час акупацыі партызаны абстралялі немцаў, якія везлі на некалькіх падводах бульбу ў Валожын. Дзіўна было бачыць, як салдаты, каб зберагчыся ад куль падалі прама ў воду. Было тады паранена некалькі немцаў. За гэты інцыдент вёска атрымала званне "Marschallki Banditen" і вяскоўцам прышлося б разлічыцца жыццём. Аднак расправіцца немцы не паспелі ў выніку адступлення ў 1944 годзе.

Подцяраб выклікае ў мяне ўспамін аб вяслай сям'і, дзе было шасцёра дзяцей – Аміля, Надзяя, Ляксандра, Нічка, Вандзя, Тоня і Стэфан. Усе яны былі вяслыя, маці іх заўсёды ўсміхалася, а дзеці не-не ды проста рагаталі. Успамінаю абрэзок вячэры. Вялікі стол засціпалі скарачом (я не магла зразумець для чаго, ці каб не спэцкаць стала, ці каб не спэцкаць бульбы), з жартачкамі акуратненька ногцікамі луплі бульбу і з апетытам елі яе з агуровым расолам.

Было на што паглядзеце і ў інтэр'еры іх "чыстай хаты". Пад столлю красаваліся павукі з саломкі, над столом, над камінком вісячай ліампі (калі яна гарэла), плаўна рухаўся адмысловая змайстраваны з паперы галубок. На пабеленай сцяне ля ложкі — дыван. Каб зрабіць яго, трэба было нарэзашь з кардону многа роўных квадрацікаў, абышыць кожны тканінай, затым злучыць іх у адно цэлае, каб утварыўся ўзор. На сціне каля другога ложка — "дыван" зроблены кручком з цёмных здробных нітак па тэхналогіі карунак — кветкі і птушкі.

Ложкі акуратна засланы посцілкамі, а ўнізе святочна бялелі падзорнікі – шырокая карункавая паласа. Такім у памяці застаўся "Подцяраб".

А вось легенда-быль, якую запісала Соф'я Мікалаеўна на 87 гаду свайго жыцця.

Легенда пра вёску Маршалкі

Калі працавала я ў вёсцы Ганчыцы (1923 г) ўжо тады зацікавіла мяне незвычайна гучная назва вёскі Маршалкі. А калі перайшла ў Маршалкоўскую школу (1924 г) не забыла распытаць у старожылаў адкуль такая назва і даведалася, што толькі Лоўчыя з'яўляюцца карэннымі жыхарамі гэтай вёскі, астатнія прозвішчы

прынеслі ў вёску прымакі.

Адкуль-жа прозвішча **Лоўчыя?**

Гэта былі людзі, якія пры маршалку (Вялікага Княства Літоўскага) з сабакамі выконвалі абавязкі лоўчых на паліваннях, якімі часта забаўляўся маршалак са сваёй світай. За іх майстэрства і кемлівасць ад якой залежаў улоў – паліянічныя трафеі, ён даў ім на уласнасць зямельны надзел, на якім з часам вырасла вёска **Маршалкі**.

На роўным месцы ў засені дубоў узносіліся забудовы маршалка, аб чым сведчылі знайдзеныя старыя чорныя пні дубоў, калі вяскоўцы паглыблі-пашыралі сажалку (мабыць там быў і стаў-возера). Так паявілася назва **Дубнік**. Аб tym, што калісьці пад лесам на ўзорку стаяла **капліца** пацвярджаеца тым, што жыхары капаючы сабе гліну для новых печаў знаходзілі цементныя пліты і парэшткі незвычайнага дрэва з белым лісцем – “загранічнага клёну”. З гэтага бачна, што Маршалкі старажытная вёска, ёй многа стагоддзяў.

У скрай лесу ля Маршалак стаіць Чортава балота. Чаму яго так назвалі, нешта не запомнілася мне. Можа Вам вядома?

Успомніла і записала 7 красавіка 1984 года Соф'я Белановіч.

А я хачу дадаць, што калі дзе́ці а́бмяркоўвали пытанне куды ісці ў ягады, часцей за ўсё рашилі: “Пад Капліцу”. Між тым, мы тады не задумваліся над значэннем гэтага слова.

Мянушкі

Такім чынам, як мы ўжо высыветлілі, карэннымі жыхарамі Маршалак былі Лоўчыя. З гадамі колькасць носьбітаў гэтага прозвішча ўсё расла. Нямала Лоўчых мелі адно і тое ж імя (было некалькі чалавек, у якіх супадалі не толькі прозвішча і імя, але і імя па бацьку. Да прыкладу: Лоўчы Ігнацій Пятровіч). Каб значыць пра каго ідзе гутарка давалі мянушкі.

У сваім рамане ў вершах “Родныя дзеци” Ніл Гілевіч трапна напісаў:

У вёсцы так было адвеку:

Калі дасціпнае імя

Прышліць нехта чалавеку –

То не здзярэ і смерць сама.

І дзеци вырастуць і ўнукі

Пад гэтым імем – цэлы род

Яго без крыўды, без дакуі

Адносіць сто гадоў і год!..

А мянушкі ў Маршалках былі такія, што дзіву даешся. **Бажок**, **Кароль**, **Князь**, **Сувораў**, **Стараста**, **Войт**, **Камендант**. Жанчын адпаведна — **Караліха**, **Князіха**, дачка — **Каменданцішка**. Пазней паявіўся і **Ленін**. Гэтыя мянушкі даваліся па падабенству твару да вядомых з гісторыі ці з побыту знаных асоб.

Салаўём звалі за вакальныя здольнасці, сына — **Салавейчык**.

Кудрысам — за кучараўыя, а **Вавёркай** — за рыжыя валасы.

Лісам — за хітрыя харектар.

А мянушкай **Спрытны** ахрысцілі самага павольнага ў рухах і гутарцы мужыка, у якога літаральна не было “ні кала, ні двара”. Хата з хлевам стаяла пасярод свайго надзелу без ніякіх там платоў. Менавіта яго, як у насмешку, “разумнікі”

выбралі старшынёй першага арганізаванага калгаса, у які доўга не згаджаліся ўступаць аднавяскуюцы.

Мянушку **Хаптар** насіў чалавек, які не размінаўся з тым, што дрэнна ляжала.

Храбры – за ганарысты нораў.

Цікава, што мянушкі прыліпалі, як правіла, да мужчын, але, як выключэнне з правіла, адну з жанчын рэдка звалі Ганна, а часцей **Гуру**. Пажыўшы ў бежанцах у Расіі (у вайне 1914 г.), калі вярнулася дамоў, рускае “говорю” як слова-паразіт часта ўжывала ў сваёй гутарцы, але гучала яно як “гуру”.

Бобалам звалі чалавека, які гаварыў невыразна.

Новы час, тэхнічны прагрэс, прыўнёс і ў мянушкі новыя гучанні. Так напрыклад у в. Яхімоўшчына жанчыну высокага росту завуць не інакш, як **Высокавольтная**, а жонку калгаснага кранаўшчыка – не Валя, а **Кранавая**.

Трагічна загінуў наш аднавясковец, якога звалі **Бальшавік**, бо ў Грамадзянскую вайну ваяваў на баку чырвонаых, пасля вярнуўся дамоў, жыў ціха і мірна, доўга і цярпіва чакаў бальшавікоў, па старэй, занядужаў. Бальшавікоў дачакаўся, але ж дачакаўся і павесткі па якой павінен быў выкананць вялікі, непасільны план нарыхтоўкі лесу. Не паглядзелі, што чалавек хворы, прымусілі, і ён бедны з немарасці павесіўся.

І быў чалавек, які насіў мянушку **Норык**. Так усе і гаварылі: “Пайшоў Норык”, “Гаварыў Норык”. А я ўсё думала, што можа абазначыць гэтае слова? Не дарма кажуць, хто шукае, той знайдзе. Знайшла і я. Знайшла ў “Аповесці мінулых гадоў”. Вось што пісаў Несцер Летапісец: “... ад гэтых жа сямідзесяці і двух народаў і быў народ славянскі ад племені Яфета, НОРЫКI, што і ёсць славяне”. Калі прайшло многа часу селі славяне на Дунаі ...” і т.д. Вот табе і Норык – значыць славянін!

Анекдоты

А вось браты Лоўчыя мянушак не мелі. Звалі іх па бацьку Тамаш Раманаў, Андрэй Раманаў і Бладысь Раманаў. Усе троі былі адмысловымі сталярамі і цеслярамі. Амаль усе будынкі ў Маршалках паставілены іх умелымі рукамі. Узводзілі яны зруб і нашай хаты. Тады ж, у 1964 г. я мела магчымасць прыслухацца да іх гутарак, перасыпаных раз-по-раз прымайкамі, тыпу “Зарабіў, як Заблоцкі на мыле”, “Парадак, як у Бэркі на заводзе”, “Сохнуць, як Бурмакі на Кліне”, “Лес у бутэльку ўлез”. Усе яны створаны з жыццёвых сітуацый і жывуць, як анекдоты. Так, напрыклад, Заблоцкі перавозіў сваё мыла на лодцы, а яно размокла. Бэрка хацеў разбагацець вырабам і гандлем маслам, ды не хапала на гэта таленту.

Вось анекдоты, якія запомніліся.

Расказвала жанчына ў аўтобусе: “А ў нас у вёсцы ў адной бабы бліны не адставалі ад патэльні. Прывяла яна бацюшку, каб высвенцаць дзяжу. Бацюшка ходзя кругом дзяжкы, кадзілам махая і кажа: “Дзяжа ты мая дзяжа, табе трэба веҳчя і нажа”.

Выбраўся неяк бацька ў Мінск адведаць дзяцей. Дачаставаўся ў зяця да таго,

што прачнуўся толькі тады, як трэба было адпраўляцца назад. На пытанне суседа: "Як з'ездзіў?" Адказаў: "Добра, увесь Мінск ляжаў!"

Пайшоў неяк летам чалавек з Літвы ў Беразінскае за пакупкамі. Сустрэў знаёмага. Выпілі з гэтай нагоды. Змарыў чалавека сон, ён прылёг пад кусцікам і заснуў. На досвітку прачнуўся, бо раніца была халодная, стаяў туман. Напрасткі праз поле падаўся дамоў, ды заблудзіўся. Узрадаваўся, калі замаячылі нейкія забудовы, падышоў бліжэй, убачыў жанчыну, якая дайла карову. Тут ён па-руску, каб атрымалася больш "культурна", звяртаецца да яе: "Здравствуйте, какая это деревня?" Як на гэта пытанне адказала жанчына можна сабе ўяўіць, бо гэта была яго жонка.

Ішоў аднойчы чалавек з-пад Пінска ў Мінск. Стаміўся. Лёг, як у той песні пяеца "край гасцінца старога", каб адпачылі ногі, зняў чаравікі, паставіў іх на скамі ў бок Мінска, каб устаўшы ведаць у якім напрамку ісці.

Ішоў той дарогай дзядзька і пераклаў туфлі насамі ў другі бок. Прочнуўшыся, чалавек абуўся і пайшоў у напрамку, што паказвалі чаравікі. Ідзе і дзвівецца: і вёскі такія, і дрэвы такія, а вот і хата такая, як наша. Увайшоў у хату – і баба такая, як мая жонка ... Усё, як у Пінску, так і ў Мінску.

Добры быў Хаўхельскі пан Чайкін. Памагаў сялянам. Заўсёды ратаваў у бядзе. Але прыстрасціўся пан да выпіўкі. І вось прыйшоў да яго пагарэлец прасіць дрэва на хату. Застаў ён пана Чайкіна каля пянькі, на якім стаяла бутэлька і чарка. На просьбу пан адказаў: "Я не сонца – усіх не абагрэю, а мой лес у бутэльку ўлез ..." І засталіся гэтыя слова жыць у народзе.

Успомнілі Хаўхельскага пана, дарэчы ўспомніць і паню з маёнтка ў Маліноўшчыне.

Пасля таго, як з пакоя выходзілі рабочыя маёнтка, пані звярталася да свайго лёкай: "На табе, Габрусь, спрытусы – пратры клямкі". Габрусь спрытусы выпіваў, а клямкі праціраў вадой.

Жыў калісь у Яхімоўшчыне жыд-кравец. Спартрэбілася яму ісці ў Валожын. Каб не траціць часу ўзяў з сабой ніткі, іголку, напарстак і спакойна (балазе тады машын і повідам не было відаць), ідуучы па дарозе пашыў камізэльку!

І цяпер бытую выслоўе: "Табе, як тому жыду, усё часу няма".

Вось так, створаныя жыццём сітуацыі жывуць пасля ў анекдотах.

Характэрным для ўсіх вяскоўцаў было такое роднае блізкае выслоўе, як "Браток ты мой". Яго часта ўжывалі выказваючы ці то здзіўленне, ці то радасць, просьбу, ці захапленне, мянялася толькі інтонацыя.

Кароткая гісторыя Маршалкоўскай школы

Школа лічылася лепшай у Валожынскім павеце. Вымоўна гаворыць пра тое і наступная падзея. Праверыць работу школ раёна прыехаў куратар з Вільні.

Прывезлі яго менавіта ў Маршалкоўскую. Разам з інспектарам прысутнічаў ён на ўсіх ўроках двух змен. Адмоўнага не знайшлі. Захаваны былі ўсе метадычныя патрабаванні. Кожны ўрок абсталяваны вучэбнымі дапаможнікамі, цікавым наглядным матэрыялам. На развітанне куратар выказаў сваё прызнанне за сумленную працу.

Вядома, калі будынку спаўняеца 100 гадоў, то ён ужо ўяўляе гістарычную каштоўнасць. Неўзабаве, і будынак Маршалкоўской школы будзе ўжо гістарычнай каштоўнасцю, бо пабудаваны ў 1911 годзе.

А гісторыя была такая. У 1910 годзе вучыць дзяцей у Маршалкі прысланы быў нейкі Крась (праўда не "нейкі", бо праз дзесяцігоддзі ўспамінаючы яго, мужчыны заўсёды з паshanай дабаўлялі: "Ого, Крась!..."). На кватэру Крась уладаваўся да Белановічоў. З шасці дачок гаспадара, самую прыгожую ўзяў сабе за жонку. І тут заможны цесць рашыў пабудаваць для яго спецыяльны дом пад школу, дзе запланаваны вялікі клас, калідор і жылы пакой для настаўніка. Сорак гадоў тут вучыліся дзеткі, аж пакуль у сувязі з калектывізацыяй не перанеслі школу ў дом выселенай сям'і Лоўчага Тамаша (млын-вятрок быў таму прычынай).

Пакінула нам Соф'я Мікалаеўна і хранала гісторыю дадзеных адносна школы:

Ад 1910 па 1917 г – руская

Ад 1918 па 1923 – беларуская

Ад 1923 па 1939 – польская

Ад 1939 па 1978 – беларуская.

З 1952 года, да канчатковага закрыцця школы у 1978 годзе, педагогічную дзейнасць у Маршалках працягвала сумленны, таленавіты, адданы справе чалавек – настаўніца Зялкоўская Галіна Канстанцінаўна.

У 1978 г. школу закрылі, вёскі абязлюднелі. Дзяцей не стала. Вучыць не было каго.

Цяпер будынак Маршалкоўской школы перавезены ў Валожын, стаіць на вуліцы 1 мая пад нумарам 21.

Белановіч Тамаш Восіпавіч

Нельга не напісаць пра саایтара "Апісання..." майго бацьку, светлай памяці, Белановіча Тамаша Восіпавіча (1889-1935). Маці яго, а мая бабуля Казімера з дому Пратасевіч, што з вёскі Леснікі Валожынскага раёна аўдавела, аднак свайго шасцігадовага Тамашку здолела вывесці ў людзі.

Вучыўся ён у Дубіне, Шчучыне, Барунах. Экзамены на званне "Учителя церковно-приходских школ" здаваў у Літоўскай Жыровіцкай семінарыі.

Вучыў у Крупнях, Карабах, Бакштах, Улазавічах, Маршалках. Усяго 16 гадоў стажу настаўніцкай работы (1905-1921гг). У свой час пазнаёміўся з праваслаўным святыаром з Гальшан В.П. Юзьвиюком, членам Дзяржаўнай Думы Віленскай губерні. Знаёмства перайшло ў шчырую дружбу. Айцец Юзьвиюк у час Першай Сусветнай вайны адкрываў беларускія школы. Дарэчы, у адным з нумароў "Куфэрка Віленшчыны" пра гэтага святара пісаў Уладзімір Корзун.

Давялося нашаму настаўніку ўдзельнічаць і ў ваенных аперацыях, у якасці салдата рускай арміі 3-га сапёрнага батальёна, 1-ай роты (1916 год). Выпраўляючы

на вайну сына, маці дала яму абрэзок Божай Маці Віленскай. Можа таму змог жывым вярнуцца дамоў. Абрэзок быў моцна ўжо пацямнёшы, аднак, хочаце верце, хочаце не, у час апошняй вайны (1941 – 1945 гг) аднавіўся. Самыя дробныя дэталі адзення і кароны стапі выразныя. Унукі і праўнукі добра ведаюць гэту гісторыю і, спадзяюся, будуць абрэзок берагчы, як сямейную рэліквію.

Вось сумны эпізод з той Першай Сусветнай вайны. Калі да мужыкоў Маршалак дайшла чутка, што набліжаюцца польскія войскі, усе яны са сваімі коньмі схаваліся ў лесе. Дома застаўся малады настаўнік Белановіч Тамаш. Жаўнеры патрабавалі ад яго паказаць, дзе мужчыны з коньмі. Выдаць сваіх аднавяскочаў ён не змог, за што быў бязлітасна збіты прыкладамі. Жаўнеры паехалі, а ён устаць са свайго мастка быў не ў сілах. Здароўе было падарвана назаўсёды.

Калі пасля вайны, у 1920 годзе нашы землі апынуліся ў складзе Rzeczy Pospolitej, прасцей пад Польшчай, рускія школы, заменены былі беларускімі. Для перападрыхтоўкі настаўнікаў у 1921 годзе, у Вільні былі арганізаваны трохмесячныя Беларускія Настаўніцкія Курсы, спухачом якіх быў і Белановіч Тамаш. Выкладчыкамі курсаў былі вядомыя беларускія дзеячы Адраджэння, як Сымон Рак-Міхайлоўскі – дзеяч беларускай Грамады, Максім Гарэцкі – адзін з пачынальнікаў беларускай прозы, Францішак Аліхновіч – драматург, бацька беларускага тэатра, Браніслаў Тарашкевіч – аўтар першай беларускай граматыкі, Аркадзь Смоліч – аўтар падручніка “Геаграфія Беларусі”, якая вытрымала некалькі выданняў і іншыя.

Зразумела, што і настаўнікам, слухачам курсаў, былі створаны ўсе ўмовы для знаёмства са славутымі гістарычнымі мясцінамі Вільні, у тым ліку, безумоўна, і са скарбамі музея Луцкевіча.

Неўзабаве гэтым настаўнікам польскія ўлады прапанавалі ехаць у Кракаў на гадзічныя курсы польскай мовы, таму, што беларускія школы закрываліся. Байкот курсаў у Кракаве трэба разглядаць, як пратест супраць польскіх школ. У выніку, ўсе слухачы курсаў у Вільні былі звольнены з работы. Застаўся без працы і Белановіч. На вакантнае месца ў Маршалкоўскую школу ў 1924 г. прыслалі маладую, вядому ўжо нам, польскую настаўніцу-украінку, пані Соф'ю. Яна ж стала жонкай Белановіча Тамаша.

Праз адзінаццаць гадоў, на 46-ым годзе жыцця, пакінў яе ўдавой. Мне ў той час не было і дзесяці. У свой час тата прасіў, каб надпіс на яго помніку быў па-беларуску. Просьбу выканалі. Мама спецыяльна для гэтага хадзіла да Урбановіча Мікалая, які прыехаў на летнія вакацыі з Вільні, дзе

Беларускі настаўнік
Тамаш Белановіч

вучыўся ў беларускай гімназіі, каб надпіс быў зроблены правільна. На вялікі жаль, многія эпізоды з яго жыцця так і засталіся мне невядомымі.

Адно ведаю, што быў начытаным інтэлігентам і свядомым беларусам. Светлы яго вобраз жыве ў майі сэрцы.

P.S. Працу “Апісанне Маршалкоўскага школьнага раёна” пераклада на беларускую мову Яўгенія Чаплінская.

КУФЭРАК ВІЛЕНШЧЫНЫ

гісторыка-краязнаўчы і літаратурна-мастацкі альманах

Макет **Сяргей ЛЕСКЕЦЬ**
Вокладка **Яўген МІЦКЕВІЧ**
Карэктары **Тамара Казлоўская, Марыя Бераснева**

Адрес для ліставання: а/с 35, Маладэчна-4, 222310

Рэдакцыя e-mail: kuferak.wil@gmail.com

Наклад 200 асобнікаў

*Выданне выйшла пры падтрымцы
Мікалая Апяцёнка*

Адмысловы для “Камуніката” падрыхтаваў Сяргей Лескець

На вокладцы змешчана фотавыява дома Івана Козела ў Канчанах